KÜLTÜR EVRENİ

UNIVERSE CULTURE - ВСЕЛЕННАЯ КУЛЬТУРЫ

Kış / Winter /Зима 2025 ▪ Yıl / Year / Год 17 ▪ Sayı / Number / Число **57**

ÜÇ AYDA BİR YAYIMLANAN ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ

Sosyal Bilimler

QUARTERLY INTERNATIONAL PEER-REVIEWED JOURNAL

Social Sciences

РЕФЕРИРУЕМЫЙ ЕЖЕКВАРТАЛЬНЫЙ ЖУРНАЛ

общественные науки

ISSN: 1308-6197

Sahibi / Owner / Хозяин

Hayrettin İVGİN

Kültür Ajans Tanıtım ve Organizasyon Ltd. Şti. - Konur Sokak 66/7 Bakanlıklar-ANKARA

Tel: 0090.312 4259353 – kulturevreni@gmail.com

Sorumlu Yazı İşleri Md./ Associate Editor Ответственный секретарь

Saliha Sinem İVGİN

Editörler Kurulu/ Editorial Board Руководитель работы

Hayrettin İVGİN

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

Genel Koordinatör / Director / Директор

Hayrettin İVGİN

Redaktör/Redacteur/Редакция

Ayşe İKİZ

Yayın Kurulu / Editorial Board / Редколлегия

▪Prof. Dr. Celal DEMİR▪ Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY ▪ Dr. Yaşar KALAFAT

▪ Prof. Dr. İsmail PARLATIR ▪ Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU

Nail TAN ▪ Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN ▪ Prof. Dr. Naciye YILDIZ

Yazışma Adresi / Correspondance Adres / Адрес издательства

Kültür Ajanst Tanıtım ve Org. Ltd. Şti.

Konur Sokak No: 66/7 Bakanlıklar/ANKARA-TÜRKİYE

Tel.: 0090.312 425 93 53 (PBX) - Fax: 0090.312 419 44 43

E-mail: kulturevreni@gmail.com

www.kulturevreni.com

Fiyatı / Price / Стоимость

400 TL (Yurt içi / Domestic)

10 $ / 10 Euro (Yurt dışı / Abroad)

Стоимость подписки Abone Bedeli / Subsciption Price

1600 TL (Yurt içi / Domestic)

40 $ / 40 Euro (Yurt dışı / Abroad)

Baskı Tarihi/ Press Date

10 Şubat 2025

Baskı / Pres / Типография

Bizim Büro Dijital Matbaası

Kapak Resmi:

Ressam Mustafa KAYA (Akozan)

Temsilcilikler / Representative / Представители

■

AZERBAYCAN
Prof. Dr. Gülnaz ABDULLAZADE
e-mail: gabdullazade@rambler.ru Tel: 00994506737860

■

NAHÇIVAN ÖZERK CUMHURİYETİ
Akd. Prof. Dr. Ebulfez AMANOĞLU
e-mail: ebulfezamanoglu@yahoo.com Tel: 00994503218726

■

KAZAKİSTAN
Prof. Dr. Zharkynbike SULEIMENOVA
e-mail: zharkyn1123@mail.ru Tel: 0077057129963

■

TÜRKMENİSTAN
Wezir AŞİRNEPESOW
e-mail: wezdip@gmail.com Tel: 0099365681139

■

KOSOVA
Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ
e-mail: trhafiz@yahoo.com Tel: 0038129231108

■

RUSYA FEDERASYONU
Prof. Dr. Alfina SIBGATULLINA
e-mail: alfina2003@yandex.ru Tel: 0079153847317

■

ÖZBEKİSTAN
Doç. Dr. Tahir KAHHAR
e-mail: tahirkahhar@gmail.com Tel: 00998970028853

■

ÖZBEKİSTAN
Doç. Dr. Emrulla Eşuroğlu KERİMOV
e-mail: karimov_amrullo@mail.ru Tel: 00998977778054

■

ÖZBEKİSTAN
Dr. Rustam CABBAROV
e-mail: r_jabbarov1980@mail.ru Tel: 00998901683838

■

GÜRCİSTAN
Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ
e-mail: roinkav@rambler.ru Tel: 00995599588461

Kültür Evreni dergisinin yayın ilkelerine göre yazılarını yayımlatmak isteyenler, Web sayfası aracılığıyla yazışma adresine veya temsilcilerimize başvurmalıdırlar.
Articles submitted for publication will comply with the Publication Policy and the Submission İnstructions for manuscripts. For publication you can refer to adres or to our representative
Желающим публиковаться в журнале **Вселенная Культуры** следует оформлять материалы в соответствии с требуемыми правилами и обратиться к указанному адресу или к местным представителям журнала

Danışma Kurulu
Advisory Board
Консультативный Совет

Akd. Prof. Dr.Fuad MEMMEDOV (Simurg Association of Culture/AZERBAYCAN)
Akd. Prof. Dr. İsmail HACIYEV (AMEA Nahçıvan Bölmesi/AZERBAYCAN)
Akd. Prof. Dr. İsa HABİBBEYLİ (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi/AZERBAYCAN)
Akd. Prof. Dr. Teymür BÜNYADOV (AMEA Etnografya Enstitüsü / AZERBAYCAN)
Akd. Prof. Dr. Vasıf MEMMEDALİYEV (Bakü Devlet Üniversitesi / AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Ahmet Bican ERCİLASUN (Gazi Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ahmet BURAN (Fırat Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ali AKAR (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ali DUYMAZ (Balıkesir Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ali YAKICI (Gazi Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Aynur KOÇAK (Yıldız Teknik Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ali Osman ÖZTÜRK (Necmettin Erbakan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Bekir ŞİŞMAN (Ondokuz Mayıs Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Celal DEMİR (Afyon Kocatepe Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Celil Garipoğlu NAGIYEV (Bakü Devlet Üniversitesi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN (Atatürk Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Elçin İSGENDERZADE (Bakü Teknik Üniversitesi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Esma ŞİMŞEK (Fırat Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN (Ege Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Gülnaz ABDULLAZADE (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Haluk AKALIN (Hacettepe Üniversitesi. Em. /TÜRKİYE)
Prof. Dr. İsmail GÖRKEM (Erciyes Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. İsmail PARLATIR (Ankara Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Juliboy ELTEZAROV (Uluslararası İpek Yolu Turizm ve Kültürel Miras Üniversitesi/ÖZBEKİSTAN)
Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ (Karadeniz Teknik Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Maarife HACIYEVA (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Mahire HÜSEYNOVA (Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Makbule SABZİYEVA (Anadolu Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Meherrem KASIMLI (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Mehmet AÇA (Balıkesir Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Meral OZAN (Bolu İzzet Baysal Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Metin ERGUN (Başkent Üniversitesi Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Minara ALİYEVA (Uludağ Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Muslihiddin Muhiddinov KUTBİDDİNOVİCH (Semerkant Devlet Üniversitesi/ÖZBEKİSTAN)
Prof. Dr. Mustafa SEVER (Bilkent Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Muxtar Kazımoğlu İMANOV (AMEA Folklor Enstitüsü/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Naciye YILDIZ (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Nazım Hikmet POLAT (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Necati DEMİR (Gazi Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Nikolos AKHALKATSİ (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ (Piriştina Üniversitesi.Em./KOSOVA)
Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)

Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU (Selçuk Üniversitesi. Em. /TÜRKİYE)
Prof. Dr. Seadet ABDULAYEVA (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Tacida HAFIZ (Pirişţina Üniversitesi. Em. /KOSOVA)
Prof. Dr. Vüqar EHMED (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Vedi AŞKAROĞLU (Giresun Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT (Atatürk Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Zharkynbike SULEIMENOVA (Universty Kazmpu/KAZAKHSTAN
Prof. Dr. Zufar SEYITJANOV (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
Doç. Dr. Arif MÖHSÜNOĞLU (Batman Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Azamat Kurahmedov ERKİNOVİCH (Semerkant Devlet Yabancı Diller Enstitüsü/ÖZBEKİSTAN)
Doç. Dr. Habibe MAMEDOVA (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Hasan ADIGOZELZADE (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Emrulla Eşuroğlu Kerimov (Devlet Cihan Dilleri Üniversitesi/ÖZBEKİSTAN)
Doç. Dr. Iryna M. DİRYGA (Ukrayna Bilimler Akademisi/UKRAYNA)
Doç. Dr. Kenan KOÇ (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Nurlan SAGYNDYKOV (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
Doç. Dr. Pakizat AUESBAEVA (Muhtar Auezov Edebiyat ve Sanat Enstitüsü/KAZAKİSTAN)
Doç. Dr. Ranetta GAFEROVA (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Reyhan Gökben SALUK (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Tahir KAHHAR (Devlet Cihan Dilleri Üniversitesi/ÖZBEKİSTAN)
Doç. Dr. Vasili MOSİAŞVİLİ (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
Doç. Dr. Yalçın ABDULLA (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Züleyxa ABDULLA (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Zülfikâr BAYRAKTAR (Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr.Öğr. Üyesi Doğan KAYA (Cumhuriyet Üniversitesi Em./TÜRKİYE)
Dr.Öğr. Üyesi Hanzade GÖZELOVA (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr.Öğr. Üyesi Mehmet KILDIROĞLU (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr.Öğr. Üyesi Mehmet YARDIMCI (Dokuzeylül Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Meyser KAYA (Korkut Ata Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr.Öğr. Üyesi Mitat DURMUŞ (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Yaşar KALAFAT (Araştırmacı-Halk Bilimci. Em./TÜRKİYE)

Dil Danışmanları/Foreign Language Consultants/Советники по иностранным языкам

Doç. Dr. Çulpan Zaripova ÇETİN (Kars Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Gül Mükerrem ÖZTÜRK (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Makbule SABZİYEVA (Anadolu Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Reşide GÜRSES (TDK Ankara/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
Prof. Dr. Vedi AŞKAROĞLU (Giresun Üniversitesi/TÜRKİYE)

Not : Ada göre Alfabetik olarak sıralanmıştır.
Note : It is arranged in accordance with an alphabetical order.
К сведению : Следует в алфавитном порядке

• Kültür Evreni Dergisi'ne T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı abonedir.
• Ministry of Turkish Republic Culture and Tourism is a subscriber to Cultural Universe Magazine
• Министерство Культуры и Туризма Республики Турция является абонементом на журнал «Kültür Evreni» («Вселенная Культуры»)

İÇİNDEKİLER/ CONTENT / СОДЕРЖАНИЕ

Editör'den/From The Editor/ От Редактора
(Prof. Dr.) Hayrettin İvgin/Prof. Dr. Erdoğan Altınkaynak ……7

T.C. Kültür Bakanlığı'nca Düzenlenen Uluslararası Türk Halk Kültürü Kongreleri ve Onlarla İlgili Hatıralar (1975-2023)
International Congresses On Turkish Folk Culture Organızed By The Ministry Of Culture Of The Republic Of Türkiye And Related Memories (1975–2023)
Международные Конгрессы По Турецкой Народной Культуре, Организованные Министерством Культуры Турецкой Республики, И Воспоминания О Них (1975-2023)
Prof. Dr. Saim Sakaoğlu……..9

Duası Kabul Olan Âşık: Azerbaycanlı Dede Şemşir ve Yayımlanmamış Şiirleri
The Ashık Whose Prayers Were Answered:Azerbaıjanı Dede Şemşir And Hıs Unpublıshed Poems
Ашык, Чья Молитва Была Услышана: Деде Шемшир Из Азербайджана И Его Неопубликованные Стихи
Prof. Dr. Eyüp Akman……...35

Anadolu Âşıklık Geleneği İçinde Bozkırın Tezenesi Neşet Ertaş
Within The Anatolıan Minstrelsy Tradition: Neşet Ertaş – The Plectrum Of The Steppe (Bozkırın Tezenesi)
Голос Степи Нешет Эрташ В Традиции Анатолийского Ашыкства
Dr. Öğrt. Üyesi Mehmet Yardımcı……..49

Kastamonulu Âşık Mümin Meydanî
The Minstrel Mümin Meydânî From Kastamonu
Ашык Мюмин Мейдани Из Кастамону
Doç. Dr. Zeki Gürel……66

Safeviler Etrafında İleri Sürülen Görüşler, Tartışmalar
Opinions And Discussions Claiming Around The Safivids
Мнения И Дискуссии Вокруг Сефевидов
Cengiz Yıldırım……76

Âşık Veysel'de Medeniyet Aşkı
The Love Of Civilization In Ashik Veysel
Любовь К Цивилизации В Творчестве Ашыка Вейсела
Dr. Öğretim Üyesi Ramazan Çiftlikçi
Öğretmen Fatih Bilikan.……105

BİLİME HİZMET EDENLER/THOSE WHO SERVE SCIENCE/
ТЕ, КТО СЛУЖИТ НАУКЕ
Edebiyat Meşalesi
(Akademik İsa Habibbeyli 75 Yaşında)
Ədəbiyyat Çerağı
(İsa Həbibbəyli -75)
The Light Of Literature
(Isa Habibbeyli – 75)
Факел Литературы
(Академику Исе Габиббейли 75 Лет)
Prof. Dr.Vüqar Əhməd…….128

BİLİM İNSANLARININ YAYIN ÇALIŞMALARI/ SCIENTIFIC PUBLICATIONS OF SCHOLARS/ ПУБЛИКАЦИИ ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ
2024 Yılı Yayınlarım
My Publications In 2024
Наши Публикации В 2024 Году
Nail Tan……..148

Kültür Evreni Dergisi Yayın İlkeleri.....……..……...157
Universe Culture Journal Publication Princiles…….…..160
Ребования По Изданию…….....164

EDİTÖRLERDEN

Saygıdeğer Okuyucularımız,

16 yıldır aralık vermeden yayını sürdüren Kültür Evreni adlı uluslararası sosyal bilimler dergisi, üçer aylık periyotlarla bir yılda 4 sayı olarak yayımlanmaktadır.

Bu 57. sayı ile 17. yılımıza da girmiş bulunmaktayız.

Her sayımızda 7-10 adet arası bilimsel makaleler yer almaktadır. Bu sayımızda 8 adet araştırma yazısı bulunmaktadır.

Yazısı bulunan akademisyen, bilim insanı, araştırmacı ve yazarların adları şunlardır: Prof. Dr. Saim Sakaoğlu, Prof. Dr. Eyüp Akman, Dr. Öğrt. Üyesi Mehmet Yardımcı, Doç. Dr. Zeki Gürel, Cengiz Yıldırım, Dr. Öğrt. Üyesi Ramazan Çiftlikçi-Öğretmen Fatih Bilikan, Prof. Dr. Vüqar Ehmed, Nail Tan.

Kültür Evreni dergimizin önceki sayılarını elde etmek ve içindeki yazılara ulaşmak isteyenler (www.kulturevreni.com) internet sitemizden ücretsiz ulaşabilirler. Hattâ bu yazıları indirebilir ve çıktılarını alabilirler.

Kültür Evreni dergimizde araştırmalarını yayımlamak isteyenler, her derginin sonunda yer alan Türkçe-İngilizce-Rusça dillerinde yazılı "Yayın İlkeleri"ne uygun olarak hazırladıkları çalışmalarını (kulturevreni@gmail.com) e-postamıza gönderebilirler.

Kültür Evreni dergimizin bu 57. sayısının hayırlı-uğurlu olmasını diler, yeni sayılarda birlikte olmayı umar, çalışmalarınızda kolaylıklar arzular, selâm ve saygılar iletiriz

Editör
(Prof. Dr.) Hayrettin İVGİN

Editör
Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

FROM THE EDITORS

Dear Readers,

The international social sciences journal *Universe of Culture*, which has been published continuously for 16 years, is issued quarterly, with 4 issues per year.

With this 57th issue, we are proud to celebrate our 17th year. Each issue contains between 7 to 10 academic articles. In this issue, there are 8 research papers.

The names of the academics, scientists, researchers, and authors featured in this issue are as follows: Prof. Dr. Saim Sakaoğlu, Prof. Dr. Eyüp Akman, Dr. Lecturer Mehmet Yardımcı, Assoc. Prof. Dr. Zeki Gürel, Cengiz Yıldırım, Dr. Lecturer Ramazan Çiftlikçi-Teacher Fatih Bilikan, Prof. Dr. Vüqar Ehmed, Nail Tan.

Those who wish to access previous issues of *Universe of Culture* and the articles within them can visit our website (www.kulturevreni.com) free of charge. Articles can even be downloaded and printed.

Researchers who wish to publish their work in *Kültür Evreni* may submit their manuscripts—prepared in accordance with the "Publication Principles" (in Turkish-English-Russian) provided at the end of each issue—via email to kulturevreni@gmail.com.

We wish that this 57th issue of our journal *Universe of Culture* brings goodness and success. We look forward to being together in upcoming issues, wish you ease in your work, and send our greetings and respect

Editor
(Prof. Dr.) Hayrettin İVGİN

Editor
Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

ОТ РЕДАКТОРА

Уважаемые читатели,

Международный журнал социальных наук «Kültür Evreni» (Вселенная Культуры), издающийся без перерыва уже 16 лет, выходит четыре раза в год с трехмесячным интервалом. Настоящим номером мы вступаем в 17-й год издательской жизни.

В этом 57-ом номере журнала представлено 8 исследований.

Представляем вам имена исследователей, чьи работы представлены в этом номере: Проф.др. Саим Сакаоглу, Проф.др. Эйюп Акман, Ст.преподаватель Мехмет Ярдымчы, Доц.др. Зеки Гюрель, Ченгиз Йылдырым, Ст.преподаватель Рамазан Чифтликчи - Учитель Фатих Биликан, Проф.др. Вюгар Ахмед, Наиль Тан.

Желающие получить предыдущие номера журнала «Kültür Evreni» и ознакомиться с опубликованными в них статьями могут бесплатно посетить наш интернет-сайт https://www.kulturevreni.com, скачать статьи и распечатать их.

Желающие опубликовать свои исследования в журнале «Kültür Evreni» могут подготовить свои работы, подготовленные в соответствии с «Требованиями к публикации» на турецком, английском и русском языках, размещенными в конце каждого номера журнала и отправить их на нашу электронную почту kulturevreni@gmail.com

Желаем 57-му номеру журнала «Kültür Evreni» удачи и надеемся на дальнейшее сотрудничество в следующих номерах. Желаем успехов в вашей деятельности и передаем наше глубокое почтение.

Редактор
(Проф.Др.) Хайреттин ИВГИН

Редактор
Проф.Др. Эрдоган АЛТЫНКАЙНАК

T.C. KÜLTÜR BAKANLIĞI'NCA DÜZENLENEN ULUSLARARASI TÜRK HALK KÜLTÜRÜ KONGRELERİ VE ONLARLA İLGİLİ HATIRALAR (1975-2023)

INTERNATIONAL CONGRESSES ON TURKISH FOLK CULTURE ORGANIZED BY THE MINISTRY OF CULTURE OF THE REPUBLIC OF TÜRKİYE AND RELATED MEMORIES (1975–2023)

МЕЖДУНАРОДНЫЕ КОНГРЕССЫ ПО ТУРЕЦКОЙ НАРОДНОЙ КУЛЬТУРЕ, ОРГАНИЗОВАННЫЕ МИНИСТЕРСТВОМ КУЛЬТУРЫ ТУРЕЦКОЙ РЕСПУБЛИКИ, И ВОСПОМИНАНИЯ О НИХ (1975-2023)

Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU*

ÖZ

Bilim dünyamızda dinlediğimiz ilk bildiri 1971 yılında idi. Sunduğumuz ilk bildirinin tarihi ise 1973: Birinci Uluslararası Türk Folklor Semineri: Ankara 08-14 Ekim 1973. Bu toplantıdan iki yıl sonra Kültür Bakanlığı'nca başlatılan bir kongremiz ortalama beş yıl arayla 2023 yılına kadar sekiz ayrı şehrimizde (İstanbul, Bursa, İzmir (2). Antalya, Ankara (2) Mersin, Gaziantep Ordu) 10 defa toplanmıştır. Bu toplantıların tamamına katılar kaç bilim insanının olduğunu bilmiyoruz ama biz belki de tamamına katılan tek üye olabiliriz. Bu durumun bize yüklediği bir sorumluluğun olduğuna inancıyla bu toplantıyı benzer bir plan çerçevesinde değerlendirmek öncelikle bize düşecekti. Bu yazıda bir bölümü özele kaçan pek çok ilgi çekici olay bir hatıra olarak ele alınmıştır. Dileğimiz odur ki gelecek kuşaklar başka toplantıları bu tür değerlendirerek üç veya beş gibi bir toplantı sayısıyla ele almalarıdır. Hemen hatırlatalım ki bizim kongreler dünyasında böyle iki on'luk toplantımız daha vardır: Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı Semineri (Eskişehir 1983-2010 sonradan Yunus Emre adı da eklendi.) ve Türk Dili Kurultayı (genelde Ankara, 1988-2023).

Anahtar Kelimeler: Türk halk kültürü, kongre, tarihçe, hatıra, sonuçlar.

* Selçuk Üniversitesi Em. Öğretim Üyesi. Konya/TÜRKİYE (saimsakaoğlu@hotmail.com)

ABSTRACT

The first paper I listened to in the academic world was in 1971. The first one I presented was in 1973: the First International Turkish Folklore Seminar, held in Ankara from October 8–14, 1973. Two years after this event, a series of congresses initiated by the Ministry of Culture began to be held. Between 1975 and 2023, these congresses convened ten times in eight different cities across Türkiye—namely, Istanbul, Bursa, İzmir (twice), Antalya, Ankara (twice), Mersin, Gaziantep, and Ordu—at intervals averaging five years.We do not know how many scholars attended all of these events, but I may be the only participant who was present at each one. Believing that such a unique experience carries with it a certain responsibility, I considered it a personal duty to reflect on and evaluate these gatherings within a similar framework. This article includes a number of intriguing events—some of which are quite personal—presented as recollections. My hope is that future generations will evaluate other such congresses in a similar manner, perhaps covering three or five events at a time. Let us also note that we have two other "ten-time" gatherings in our congress experience: The International Turkish Folk Literature Seminar (Eskişehir, 1983–2010, later also named after Yunus Emre), and The Turkish Language Congress (mainly held in Ankara, 1988–2023).

Key Words: Turkish folk culture, congress, history, memory, outcomes.

Bu, iki bölümden oluşan hatıra yazısının ilk bölümü, Kayseri'de yayımlanmakta olan IHLAMUR dergisinde, *50 Yıl Önce Yaşanılan Cumhuriyet'imizin 50. Yılı Kutlamalarından İzler* başlığı altında yer almıştır: Ekim 2023, 131, 92-99. Dergi 144 sayfadır. 34 yaşımızın tazeliği ve heyecanıyla katıldığımız ilk bilim toplantıları o yıllardan kalan en güzel hatıralarımız arasındadır. İkinci bölüm ise, Kültür (bazen Kültür ve Turizm) Bakanlığı'nın ilgili birimlerince genel olarak beş yılda bir düzenlenen kongrelere ve onlarla ilgili hatıralara ayrılmıştır. Bu bölümde, 85 yaşındaki bir emekli profesörün çeşitli duygularının ortaya konulduğunu göreceksiniz.

Cumhuriyetimizin 50. Yılı şerefine Başbakanlık Kültür Müşteşarlığı, 08-14 Ekim 1973 tarihleri arasında, Ankara'da, Türk Tarih Kurumu salonlarında, *I. Uluslararası Türk Folklor Semineri* adı altında, alanında ilk olan bir bilimsel toplantı düzenlemişti. İki ayrı salonda yurt içi ve yurt dışından 48 bilim insanının katıldığı bu toplantı çok başarılı bir şekilde sonuçlanmıştı. Biz, hayatımızın ilk bildirisini bu toplantıda sunmuştuk: Formel Kavramı ve Türk Masallarında Benzer Durumlarda Kullanılan Formeller. Bütün bildiriler ertesi yıl bir kitapta toplanmıştı: *I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri / 8-14 Ekim 1973 Ankara,* Ankara

1974, 148-154; İngilizce özeti: 437-438 ve oradan, *Masal Araştırmaları,* Ankara 1999, 123-129.

İlerleyen zaman için oluşan Kültür Bakanlığı bu toplantının boyutunu büyütüp kongre seviyesine çıkarma kararanı almıştı. Alınan karar gereğince bu uluslararası nitelikle toplantı beş yılda bir yapılacaktı. Nitekim karar gereğince *kongre* adı altında gerçekleştirilecek olan toplantıların ilki, 23-30 Haziran 1975 tarihleri arasında İstanbul'da hayata geçirildi. Beş seksiyon hâlinde sunulan bildiriler daha sonra kitap bütünlüğü içinde bilim dünyasının yararlanmasına sunulmuştur. Okulların tatil olduğu bir dönemde gerçekleşen toplantımızın bildirileri İstanbul Beyoğlu'ndaki Galatasaray Lisesi salonlarında sunuldu. Yurt dışından gelen konuk bilginler Taksim'deki Dilson Oteli'nde kalmışlardı, biz yurt içinden gelenler ise okulun yatakhanesinde kalmıştık.

Biz, günümüze kadar düzenlenen on toplantının tamamına katılan ve hayatta olan birkaç üyesinden biriyiz

Aşağıda, katıldığımız bütün kongrelerle ilgili küçük hatıralar ele alınacaktır. Belki bazıları doğrudan şahsımızla ilgili olacak ama bizim için önemli olduğu düşüncesiyle bunları sizlerle paylaşmayı uygun bulduk. Bakanlığın sayfasında bütün toplantıların aynı adla gerçekleştirilmiş oduğu görüşünden hareketle ilk dokuz toplantıya da aynı ad verilmiştir.

Bu düzenlenmiş listeyi Bakanlığımızın ilgili sayfasından almayı düşünüyorduk. Toplantı adlarının değişik olması ve ay ile günlerinin verilmemiş olması bu kararımızdan vaz geçmemize yol açtı. Biz listeyi yenidern düzenlemeyi uygun bulduk.

Kongremizin tarihçesi yerine, hazırladığımız bir listenin sunulmasının daha anlamlı olacağı düşüncesiyle bu listeyi sizlerle paylaşmak istedik. **Ancak toplantıların gerek adlarında gerekse sıra numaraların verilişinde bazı değişikliklerin görüldüğü gözlerden kaçmayacaktır**.

I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi – 1975 (İstanbul)
II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi – 1981 (Bursa)
III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi – 1986 (İzmir)
IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi – 1991 (Antalya)
5. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi – 1996 (Ankara)
VI. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi – 2001 (Mersin)
VII. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi – 2006 (Gaziantep)
8. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi – 2011 (İzmir)
9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi – 2017 (Ordu)
10. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi – 2023 (Ankara)

Oysa Bakanlığın listesinde bütün kongreler aşağıda tek örneğini verdiğimiz biçimde yer alıyordu: 1. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi – 1975 (İstanbul)

Bu kongreler hakkında vereceğimiz bilgiler şöyle bir düzenle sunulacaktır:

a. Toplantının yeri ve tarihi

b. Bu toplantıda sunduğumuz bildirimiz, basım bilgisi ve alıntılanan yerler

c. Varsa bu toplantı için yayımladığımız yazımız

ç. Hatıralar (Numaralandırılmamıştır.)

Haziran 1975'in sonlarında; İstiklal Caddesi'nde tur atmak, Galatasaray Lisesi'nde toplantının aşamalarını yaşamak, Yahya Kemal'in (öyle diyorlardı) Park Oteli'nde bir akşamı yaşamak… 50 yıl, olmuş. Daha dün gibi… Hatırlayabilenlere tabii… Uzatmayalım ve yola revan olalım. Kim bilir bu sonuncu Ankara toplantısına katılanların kaçının yaşı toplantının yaşından küçük…

I. MİLLETLERARASI TÜRK HALK KÜLTÜRÜ KONGRESİ – 1975 (İSTANBUL)

a. 23-30 Haziran 1975 İstanbul. Galatasaray Lisesi salonları, Dilson Oteli ve Galatasaray Lisesi Yatakhanesi (Türkler için)

b. "Masalda İleriye Hazırlık Motifleri", *I Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri II. Cilt-Halk Edebiyatı,* Ankara 1976, 291-294.

1. *Masal Araştırmaları,* Ankara 1999, 75-77.

c. ---

ç. Hatıralar

Bir atasözümüz dağıtılıyor

İkinci veya üçüncü gün idi. Sabah oturumları tamamlanmış, yemek arası verilmişti. Bu arada üyeler yemeklerini yedikten sonra okulun bahçesinde bir yandan tur atıyor, öbür yandan da konuşuyorlardı.

Derken dış kapıdan okulun bahçesine giren genç bir arkadaş, elindeki birkaç dosya kâğıdı benzerinin üzerindeki bir yazıyı okuyordu. Meğer bu yazı bir atasözümüz imiş. Çoğunluğumuz işin aslını bilmediğimiz için bu atasözüne de bir anlam verememiştik. Sabah seksiyonlarının birinde sevimsiz bir olay yaşanmış. Olayın mağduru olan genç arkadaşımız da yemek molasında Beyoğlu'nun ara sokaklarında bir basımevi bulup dosya kâğıdına o atasözümüzü bastırıvermiş. Oldukça yaşlı ve akademisyen olmayan bir üye bu genç arkadaşa şu anlama gelecek bir söz söyleyivermiş:

"Otur, sen daha çocuksun; ne bilirsin!"

Peki, o genç arkadaşımızın kâğıdında ne mi yazıyordu? İşte o söz:

ÇIRAĞIN USTASINI GEÇMEDİĞİ SANAT
ÖLMÜŞ DEMEKTİR.
TÜRK ATASÖZÜ

Dilson Oteli'ne gidiyoruz!

Elbette günleri kesin olarak veremeyeceğim. İkinci gün olması daha uygun… Toplantı tamamlanmış, akşam yemeğine kadar serbest saat… Okulun önündeyiz. Müzikçi arkadaşlar bir üye ile tanıştırıyorlar: Ali Kaya… Ne yazık ki bir süre sonra onu kaybedeceğiz.

Görevli arkadaşlardan biri yanımıza gelerek bir konuyu açtı ve o konuda desteğimizi istedi. Konu mu?

W. Zajaczkowski. Ünlü Polonyalı bilgin müteveffa A. Zajaczkowski'nin yakını… Soyadından çıkarıyoruz. Denildi ki; Polonya hükümeti karı koca Zajacz-

kowski'lere döviz vermemiş, ülkede üretilen parfümeri ürünlerini götürüp Türkiye'de satmalarını söylemiş. Galatasaray'dan topluca yürüyerek Taksim'e ulaşıyoruz. Sıraselviler'e giden yolun solunda Dilson Oteli var. (Yabancı misafirler orada ağırlanıyorlar.) Odaya çıkıyoruz. O dönemin valizlerinden biri ağzına kadar ürün dolu… Al alabildiğin kadar… Vallahi ben bizim hanımın parfüm olarak neleri kullandığını bilmiyorum ama artık bir şeyler almanın yeri ve zamanı… Neyse, gidenlerin hepsi bir şeyler aldılar yatakhanelerine döndüler.

Dr. Muhan Bali'nin bildirisi tartışılıyor

Beş seksiyon, beş oturum… Elbette benim oturum halk edebiyatı bildirilerinin sunulacağı oturum olacak. Bir de konuşmacılardan bölüm arkadaşım Dr. Muhan Bali'nin sunumu olursa elbette kaçırmayacağız. Arkadaşımızın bildirisi şu adı taşıyor: "Latif Şah Hikâyesinin İki Varyantı ve Bilinmeyen Bir Halk Hikâyecisi", (Basımı için bk. *I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri. 2. C. Halk Edebiyatı*, Ankara 1976). Sunum sonrası iki kıdemli öğretmen arkadaş bildiri üzerinde söz aldı. Konuşmaya başlamaları bile bir eleştiri rüzgârının eseceğine işaret ediyordu. Nitekim öyle de oldu. Burada yakaladığım nokta şu idi. O iki arkadaşımız Dr. Bali'nin böyle bir konuya eğilmesini hoş karşılamamışlardı. Elbette bu görüş doğru değildi. Neyse, biz araya girerek sevimsiz durumların önüne geçebildik.

Park Otel'de kokteyl

İlk günün akşamı… Yemek yok ama vaktiyle Yahya Kemal Beyatlı'nın ömrünün son yıllarını geçirdiği otelde bir kokteyl. Bu, benim hayatımda katıldığım ilk kokteyl idi. Ne olduğunu da pek anlayamadım. Ancak yaşlı başlı iki büyüğümüzle burada tanışmıştık: Gaziantepli Cemil Cahit Güzelbey ve Ankara'da oturan Silifkeli Kerim Yund. Her ikisi de dönüşlerinde bize birer ikişer kitaplarını imzalayıp göndermişlerdi.

♣♣♣♣♣

II. MİLLETLERARASI TÜRK HALK KÜLTÜRÜ KONGRESİ – 1981 (BURSA)

a. 22-28 Haziran 1982. Bursa Necatibey Kız Meslek Lisesi; kalınan yerler: Çelik Palas Oteli, Çekirge SSK Sosyal Tesisleri (Türkler için)

b. "Bilmecelerimizde Doldurma Kelimeler", *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri 2*, Ankara 1982, 345-360. Türkçe özeti: *II* Milletlerarası *Türk Folklor Kongresi / Program ve Bildiri Özetleri I*, Ankara 1981, 62.

c. ---

ç. Hatıralar

Doğu'dan Batı'ya Seyahat

Erzurum Otogarı'ndan yola çıkıyoruz. Kimlerle mi? Merhumlar Meddah Behçet Mahir ile Yrd. Doç. Dr. Ali Berat Alptekin… Mahir'i orada bilim dünyasına tanıtacağız. Yerinde bir karar vermişiz. Bir hayli bilgin ondan derleme yaptı. Hatta bazıları Mahir'i de gördü. İşte oradan çizgiler:

Araba vapurunda çiziktirilen bildiri

22 Haziran sabahı, toplantının gerçekleşeceği Necatibey Kız Meslek Lisesi'nin bahçesini doldurmuştuk. Kim bilir kaç milletten bilgin ve araştırıcı orada idi. Etrafa göz atıyorum, kimler gelmiş diye bakınıyorum. Üç beş tanıdık çıkıyor. Konyalı ağabeyimiz Feyzi Halıcı da orada…

Derken yakınımda sohbet eden kelli felli iki beyefendinin konuşmaları kulağıma kadar geliyor. Özetle hal hatır sorulduktan sonra konu bildirilerine geliyor. Daha mülahham ve yaşlı olanın cümlesini hâlâ hatırlarım, şu anlamda idi:

"Gece vapurda birkaç satır karaladım, o kadar…".

Vapur dedikleri, Kartal-Yalova araba vapuru… Oh ne âlâ… Bizler özetiydi, aslıydı derken anamız ağlıyor, beyefendi kahvesini yudumlarken bildirisini çiziktiriyor" Bu zatlardan birini daha sonra yaka kartını görünce hatırladım. Bayağı da ünlü biriymiş, ama bizim alanlardan değil, eş dost alanlarından!

İskender'i yerinde yiyemedik!

Dediler ki, "Bugünün öğle yemeği, filan yerdeki iskendercide yenilecek!" Yakında idi de yürüdük mü yoksa araçlarla mı taşındık, hatırlayamadım. Neyse, bir yolunu bulduk, o iskenderciye ulaştık ki ne ulaşma. Kapasite bize göre değil. Yani kuyruk meselesi… Baktık ki kolay kolay sıra gelmeyecek, hatta toplantıya bile geç kalacağız, ver elini yakındaki başka iskenderciler. Varsın parası bizden çıksın. Öyle de oldu. Bazı arkadaşlarımız beklemeye devam ederken bazılarımız çoktan kürdan kullanmaya başlamışlardı bile. Afiyet olsun efendim, iskenderler bu seferlik cepten.

Masalcı arkadaş

Türkçe öğretmeni idi, liselerde de öğretmenlik yapıyordu. Çalışan ve çabalayan bir meslektaşımızdı. Kitaplar yayımlıyordu. Hatta mektuplaşmamız bile olmuştu. Ancak her zaman olduğu gibi işin içine siyaseti veya siyasi görüşü sokmuyorduk.

Bu kongrede tanıştık, görüştük. Ancak benim erken ayrılmam sebebiyle arzu ettiğimiz kadarıyla görüşemedik. O da masallar üzerinde çalışıyordu. Neyse, benim ayrılmamdan sonra genç bir arkadaşımla konuşurlarken şöyle bir cümlesi dökülüvermiş:

"Anlaşacağım bir bilim insanıyla tanıştım, onunla da dünya görüşlerimiz tutmuyormuş."

Misafirhane

Yine misafirperverliğimizi göstermişiz. Ülke dışından gelen konuklarımızı Çelik Palas'ta ağırlıyoruz. Biz yerli bilginler mi? Çekirge'deki SSK'nın misafirhanesi neyimize yetmez ki! Asistanım Ali Berat Alptekin doktor olmasına doktordu da yardımcı doçent miydi, hatırlamıyorum. Bir de İzmirli dostumuz tıp doktoru Eren Akçiçek… Üçümüz aynı odadayız. İlk gece horultusuz morultusuz halledildi.

Bizim gençler kahvaltıyı erkence yapıp okulun yolunu tuttular. Ben biraz ağırdan aldım ve bir süre sonra onlara katıldım. Bu demektir ki odanın tek anahtarı bende.

Dr. Vural Akkoç

Bu genç doktorumuz, rahmetli Prof. Dr. Harun Tolasa'nın bacanağı… Atatürk Üniversitesi'nde okudu, baldız hanımla tanışıp evlendiler. Bir de şair oğulları dünyaya geldi: Boğaç Akkoç.

Ortopedi uzmanı olan Akkoç Bursa'da görevli. Eşi Ayla Hanım ise İngilizce öğretmeni… O gece ben onlarda yemeğe kaldım, o da yetmedi yatıya da kaldım.

Ben, ertesi sabah doğruca okula geçip toplantıya katıldım. Ya benim oda arkadaşlarım? Eren ve Ali Berat Beyler? Onlar o geceyi katın lüks koltuklarla donatılmış sohbet salonunda geçirmişler.

Garibanlar ne desinler, teselli cümleleriyle beni avutmaya çalıştılar:

"Hocam, salondaki koltuklar odadaki yataklardan daha yumuşak idi!"

O gecenin kârı ne mi idi? Akkoç Ailesi'nin kitaplığındaki bir dizi kitap ilgimi çekmişti. Dr. Akkoç, arzu edersem o takımı bana hediye edebileceklerini söyledi. Ve o gecenin hatırası olarak o takım hâlâ zaman zaman değerlendirdiğim kaynak eserler arasında yerini almaktadır. İşte o gecenin hediyesi: *Türk Klasikleri Antolojisi - Takım Yunus Emre'den Âşık Veysel'e* (7 Cilt).

♣♣♣♣♣

III. MİLLETLERARASI TÜRK FOLKLOR KONGRESİ - 1986 (İZMİR)

a. 22-26 Haziran 1986 İzmir. Balçova Kaplıca Oteli / Toplantı ve konaklama.

b. "Ozan, Âşık, Saz Şairi ve Halk Şairi Kavramları Üzerine" *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri I. Genel Konular,* Ankara 1986, 247-251.

Not: Türkçe özeti: *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi /Program ve Bildiri Özetleri I,* Ankara 1986, 37.

Not: Aynı bildiri için bk.

1. *Halk Ozanlarının Sesi*, 1 (l), Aralık 1992, 28-30,

2. Salih Turhan, *Türk Halk Musikisinde Çeşitli Görüşler,* Ankara 1992, 217-221. Eser, Kültür Bakanlığı yayınıdır.

3. Hayrettin İvgin, *Türk Halkbiliminde ve Halk Edebiyatında Görüşler (Antoloji),* Ankara 1996, 204-207.

Bu bildirimizin genişletilmiş şekli için bk. *Âşık Edebiyatı El Kitabı* (ed. Prof. Dr. Fatma Ahsen Turan – Dr. Pamuk Nurdan Gümüştepe), Ekim 2024, 3-9, Nobel Yayınevi.

c. -----

ç. Hatıralar

İki Bilim Şehidi

Toplantının başlamasından bir gün önce İzmir'e inmiştik. Bu arada ülkelerinden İzmir'e kadar gelen iki bilim insanımız geçirdikleri bir kaza sonucu hayatlarını kaybetmişler. Aldığımız ilk haber bu oldu. Tabii toplantımız da bu üzüntüyle

açılmıştı. Bu üzücü olay, ertesi yıl Bakanlığın dergisinde şu ifadelerle dile getirilmişti:

SSCB Başkurdistan ve Özbekistan'dan Kongre'ye katılmak üzere gelen bilim adamları M. Muhtar SAGİTOV ve Prof. Dr. Marat NURMUHAMMEDOV ve onları havaalanından getirmekte olan Kültür ve Turizm Bakanlığı Şoförü İsa ÖZTÜRK'ün yolda geçirdikleri elim bir trafik kazasında hayatlarını kaybetmeleri Kongrede büyük üzüntü yaratmıştır. (*Türk Folkloru Araştırmaları 1987*, Ankara 1987, 169.

Kanlı Nigâr

Kongrelerin yorgunluğu konserlerle hafifletilir, gezilerle artırılır, sahne gösterileriyle de dinlendirilir. İzmir'de de sonuncu yöntem de uygulamaya konulmuştu. Galiba eski ve ünlü bir okulun açık hava sahnesinde *Kanlı Nigâr* oyununu izlemiştik. Özellikle yurt dışından gelen konuklar bazı konuşmaları anlamakta zorlansalar bile kıyafetler ve sahne açısından son derece memnun kalmışlardı.

Arkadaş ziyareti

2022 yılında kaybettiğimiz dil bilgini Prof. Dr. Tuncer Gülensoy benim İstanbul Üniversitesi'nden sınıf arkadaşımdı. Ancak o son iki yılını Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde tamamladı, ama arkadaşlığımız hiç eksilmedi. O da İzmir'e bir bildiri ile katılıyordu.

İstanbul'daki sınıf arkadaşlarımızdan bir hanım da İzmir'de yaşıyormuş ve Tuncer ile de haberleşiyorlarmış. Gülensoy'un istek ve önerisiyle bu arkadaşımızı evinde ziyaret ettik. Eşi de bizimle idi. Bu arkadaşımızla 23 yıl sonra karşılaşıyorduk.

Prof. Dr. Linda Dégh-Vázsonyi

Prof. Dégh, 18 Mart 1920'de Budapeşte'de doğup 19 Ağustos 2014'te Indiana-Amerika Birleşik Devletleri'nde vefat eden Macar asıllı Amerikalı halk bilimi uzmanıdır. Başta *American Folklore Society* olmak üzere pek çok meslekî kuruluşun üyesidir. Ayrıca pek çok kuruluştan da başarı ödülleri almıştır. O, 22-26 Haziran 1986 tarihleri arasında İzmir'de toplanan III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi'ne katılmıştı. Adını, ABD'de iken çeşitli dergilerde gördüğüm bu meslek büyüğümüzle İzmir'de tanışmıştık. Ne yazık ki kendisini tanıyan benden başka iki kişi daha vardı da toplantı boyunca kendisiyle bizler ilgilenmiştik.

Bu Amerikalı araştırıcıdan ilk defa doçentlik çalışmamı hazırlarken söz etmiştim: "Efsane üzerine yapılan çalışmalar son yıllarda bir duraklama devresine girmiş gibidir. Linda Dégh, H. Jansen, Robert A. Georges gibi adları bu duraklamayı gidermeye çalışan efsane araştırıcıları olarak sayabiliriz." (S. 17).

Bir Nasreddin Hoca Bildirisi

Bildiriler kitabında 22 sayfa ayrılan bu bildirinin okunması ve anlatılması oldukça uzun bir zaman dilimine sığdırılmıştı.

Bu konferansı keyifle dinledim. 'Konferans' dememizin sebebini tahmin et-

mişsinizdir. Bildiri çok uzundu (53 s.) uzun bir zaman dilimine sığdırıldı ve karşılaştırmalı olduğu için ancak uzmanlar, onlar da bir dereceye kadar yararlandılar. Bildirinin ne kadar başarılı olduğunu ancak okuduğumuz zaman fark edebildik. Bildiriler kitabına bakılabilir: (C II, Halk Edebiyatı, Ankara 1992, 147-200).

Böyle konferans havasındaki (uzun) bildirilerden ikisi… İlki, 1973 Semineri'nde sunulan bir çalgımızla ilgili idi. Bildiri kitabında 30 sayfada yer almış olmakla birlikte son birkaç sayfa nota ve fotoğraflara ayrılmıştı. Ancak bir dinleyici olarak bu çalgının çeşitlerinin ölçüleriyle verilmesi sanıldığından daha çok zaman aldığını söylemeliyim. 1991 Bursa Kongresi'nde sunulan ve özlü sözlerimizden biriyle ilgili bildiri 33 sayfaya yerleştirilmişti. Galiba bir kitabın özeti idi. Elbette bizim dinleyemediğimiz öbür seksiyonlarda da bu türlü konferanslar verilmiştir. Belki yazımızın sonunda sizlere muhteşem birkaç bildiri ve oturum yönetimi örneğini verebileceğiz

♣♣♣♣♣

IV. MİLLETLERARASI TÜRK HALK KÜLTÜRÜ KONGRESİ – 1991 (ANTALYA)

a. 22-26 Mayıs 1991 Antalya; Falez Oteli / Toplantı ve konaklama

b. "Yeni Masal Tiplerinin Kataloğa Yerleştirilmesi Meselesi", *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri II. Cilt Halk Edebiyatı*, Ankara 1992, 315-318.

Türkçe özeti: *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi / Program ve Bildiri Özetleri I,* Ankara 1991.

c. *Masal Araştırmaları,* Ankara 1999, 75-81.

ç. Hatıralar

"Bana verilen parayla bu kadar…"

Bilmem kaçıncı gününün oturumlarını bitirmiştik. Artık sohbetler başlayacaktı. Meğer o gün program sonrası bir Türk halk müziği icrasının konseri varmış. Sanatçı acaba Bakanlığın kadrolularından mıydı, hatırlamıyorum. Adını elbette unutmadım ve asla unutamayacağım. Adına gelince söylemeyeceğim, soyadını da… Nasıl bir ipucu versem? Mesela ad ve soyadında kaç harf vardı? Veya ad ve soyadı alfabemizin kaçıncı harfleriydi? Acaba ad veya soyadında benim ad ve soyadımla ortak harf var mıydı?

Konser büyük bir ilgi ile dinleniyordu/izleniyordu. Özellikle yurt dışından gelen konuklar elleri patlarcasına alkışlıyorlardı. Derken türkücümüz bir türküsünden sonra konserini bitiriverdi. Alkışlar… Yine alkışlar… Bu sanatçımızdan konserini bitiren veda cümlesi:

"Bana verilen parayla bu kadar…"

Cümle böyle değildi elbette ama ruhu böyleydi. Bazı arkadaşlarımız da, 'Aramızda para toplasak da biraz daha söylese' makamında sözler söylemişlerdi. Bu sanatçı benim için o gün ölmüştü ama günümüzde hayatta mı, bilmiyorum.

Yemekte vişne suyu

Öğle yemeklerini açık havada yiyorduk. Masaların doldurulması gelişi güzel oluyordu. İsteyenler arkadaşlarıyla bir masayı bile dolduruyorlardı. O günün öğle yemeğinde çeşitli arkadaşlarla oturuyorduk. Masadakilerden hiç tanımadığım bir iki arkadaşımız da vardı. Neyse. Sohbetler gırla… Bizim masadakiler meşrubat olarak, galiba ilk isteyen ben olduğum için topluca vişne suyu söylemişlerdi.

…..

Aradan aylar geçti. O gün masada birlikte olduğumuz arkadaşlarımızdan birinden zehir zemberek bir mektup aldım. Benden yardım istiyordu. O gün vişne sularının içildiği masadan alınan bir fotoğraf o arkadaşımızın aleyhine kullanılmış: Şarap içiyordu! 'Bu ihaneti yapan kim olabilir?' sorusu ortalarda dolaşıyordu. Ben olayın akışını yazıp gönderdim, ama doğrusu bu saygısızlığı yapanın kim olduğunu bilmediğim için bir ad da veremedim.

Evimizi görme

Yıllarca önceydi. *Yeni Meram* gazetesinde gördüğümüz bir ilanda Antalya Lara'da kurulan Lara Yuvam Kent kooperatifine üye alındığını öğrenmiştik. Haberleşme sonucu üye oluverdik. Aidatlar, kongreler derken bizim inşaat işleri de ilerliyordu. Antalya'ya gitmişken bir öğle sonunun serin bir saatinde gidip gelişmeleri yerinde görmek istedik. Üniversiteden sınıf arkadaşımız Yrd. Doç. Dr. İbrahim Altunel ile Lara'nın yolunu tutup inşaat alanına ulaştık. İnşaat devam ediyor.

Yıllar sonra o evi satıp başka bir emlak işinde kullanmış, parayı aynı yolda değerlendirmiştik.

♣♣♣♣♣

V. MİLLETLERARASI TÜRK HALK KÜLTÜRÜ KONGRESİ – 1996 (ANKARA)

a. 24-29 Haziran 1996, Ankara. Başkent Öğretmen Evi / Toplantı ve konaklama

b. "Efsane-Menkıbe Bağı", *V. Uluslararası Türk Halk Kültürü Kongresi* / Ankara, 24-29 Haziran 1996.

Saim Sakaoğlu, "V. Milletlerarası Türk Kültürü Kongresi Ankara'da Toplandı", *Türk Dili,* 1996 / II, 536, Ağustos l996, 225-229.

Kültür Bakanlığı, Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü.

Not: Bu kongrenin *"Düzenleme Kurulu Başkanlığı"* toplantı arifesinde tarafıma verilmişti.

Bu büyük düzenlemenin ilki (1975) sıkıntılı başlamıştı. Bu toplantı ise açılış oturumunda bazı sıkıntıları yaşadı: Toplantı öncesi hükumet değişmişti. CHP'li Fikri Sağlar, 06 Mart 1996 tarihinde bakanlığı ANAP'lı Agâh Oktay Güner'e devretmişti. O da görevinden 28 Haziran 1996'da ayrılmıştı. Bu bilgiler bakanlığın kaynaklarından alınmıştır. Bakanın yenilenmesi görev başındaki bazı bürokratları da huzursuz etmişti. Hatta düzenleme kurulu bile büyük ölçüde görevden çekilmişti

veya öyle olması arzu edilmişti. Biz de görevde idik ama görevde kalan az sayıda üyeden biri idik. Bunun sonucu olarak bize fazladan görevler yüklenmişti.

c. "Haberler: V. Milletlerarası Türk Kültürü Kongresi Ankara'da Toplandı", *Türk Dili,* 1996/II, 536, Ağustos l996, 225-229.

ç. Hatıralar

Salonları paylaşıyoruz

Bu yıl, beş olan seksiyon sayısı altıya çıkarılmış, bir de Nasreddin Hoca seksiyonu eklenmişti. Kapanış oturumu için seksiyonları takip edecek birer üyemizin olması gerekiyordu. Ben her seksiyon için bir meslektaşımın görev almasını sağlamıştım. Bu toplantı ile ilgili olarak daha sonra yayımladığım bir yazımda bu konuyu şöyle dile getirmiştim:

Nasreddin Hoca Seksiyonu	:	35 bildiri
Genel Konular "	:	34 "
Halk Edebiyatı "	:	77 "
Halk Müziği, Oyun, Eğlence "	:	48 "
Gelenek, Görenek ve İnançlar	:	42 "
Maddî Kültür "	:	59 "

Kapanış oturumunda her seksiyon ayrı ayrı ele alınıp değerlendirilmiştir. Değerlendirmeler, seksiyon sırasına göre; Ayşegül Bahşişoğlu, Prof. Dr. Mahmut Tezcan, Prof. Dr. Saim Sakaoğlu, Süleyman Şenel, Prof. Dr. Naile Hacıyeva ve Prof. Dr. Taciser Onuk tarafından yapılmıştır. Değerlendirmeler sırasında sayıya dayalı bilgiler verilmiş muhtevaya bağlı kalınarak çeşitli açıklamalar getirilmiştir.

Bu toplantının açılışta konuşacak iki kişisinden biri Amerika'dan gelecek olan, belki de o günlerde Türkiye'de yaşayan Prof. Dr. İlhan Başgöz idi. İkinci ad ise genç bir Amerikalı araştırıcı Jennifer Petsen Hanım… Böyle toplantılarda en az bir de ülkenin önde gelen bilim insanlarından biri konuşturulurdu. Bir Prof. Dr. Şükrü Elçin niçin düşünülmedi acaba? Mesela; Profesörlerden Umay Günay-Türkeş, Fikret Türkmen, Abdurrahman Güzel, Nevzat Gözaydın, Muhan Bali, Bilge Seyidoğlu, vb. Biz, bir ara kongrenin düzenleme kurulu başkanlığını da üstlendiğimiz yani görevli olduğumuz için kendimizi saymıyoruz. Ancak yeni iktidarın temsilcileri adları belirlenen bu iki bildiri sahibinin konuşmalarına asla müdahale etmedi, değişiklik yapma yoluna gitmedi.

Bundan sonraki satırlar, merhum Prof. Dr. İlhan Başgöz'ün arkasından sipere yatanlarla ilgili olacaktır. Ancak birkaç haksızlığı gidermek için de ilk konuşmacıya cevap olarak bir iki satırın yazılması da gerekli görülmüştür.

Alışılmış açılıştan sonra bu iki önemli konuşmacı açılış bildirilerini sunacaktı. Ancak daha yaşlı olan ilkinin adı güzel olan bildirisinin içeriği, beklenildiği gibi çıkmadı. Tekrar ediyorum, ülkede onca öğretim üyesi varken açılış bildirisinin bu zata verilmesi az da olsa yadırganmıştı. Ayrıca ikinci ve genç olan konuşmacı da yabancı idi. Bu belirleme ülke içindeki öğretim üyelerini ve araştırıcıları tedirgin etmişti.

Yaşlı konuşmacının, Türk kültürüyle ilgili böyle bir açılış bildirisinde Nasreddin Hoca'nın sevimsiz bir nüktesini anlatması hiç hoş karşılanmadı. Salonda esen hava, konuşmacının aşağıya davet edilmesi, gencin konuşmasının ise iptali ile

sonuçlandı. Bazı gazete ve dergiler bu olayı kasıtlı olarak yönlendirdiler. İtiraz sesleri, açıklamayı uygun bulmadığımız fıkra üzerine kurulmuşsa da hiç bir eleştirici yaşlı hocanın özel bir görevle seçilmiş havası veren ibarelerini kullanmasına ses çıkarmadı. Yaşlı konuşmacının, Türklerin aşağılanmasının örneği olarak, 'Al turpu vur Türk'e / Yazık olur ol turpa' sözünü sarf etmesi örtbas ediliverdi. Böyle bir açılış bildirisinde belden aşağı fıkra anlatmak, Türkleri aşağılayan sözleri tekrarlamak elbette bu toplantının ruhuna aykırı idi.

Konuyu dev eserinde dile getiren bir araştırıcı ise, *Proben*'in sekizinci cildinin aktarılırken 136 Nasreddin Hoca fıkrasının yirmisinin niçin alınmadığını kendince dile getiriyordu. Bu kişi belki de o 20 fıkrayı hiç okumamış olabilir. Müteveffa İgnas Kunoş, sevimsiz bir fıkrayı kitabının üç ayrı yerinde kullanırken herhalde keyifleniyordu. O malum fıkra, kitabın geniş giriş kısmının Hoca fıkraları bölümünde yer aldıktan sonra aynen metinlerin önündeki bilgi satırları arasına da yerini almış ve kaçınılmaz bir sonuç olarak 136 nüktenin biri olarak da kendine yer bulmuş. Müteveffa Kunoş kalan 120 nüktenin içinde başka bir fıkra bulamamış da özellikle aynı sevimsiz nükteyi seçivermiş. Araştırıcıların daha dikkatli olmaları gerektiği görüşündeyiz.

Buradaki fıkraların Kunoş'un derlemesi olmadığı ve bilmem kaç yıl önceki bir kitapta yer aldığı da hoş bir savunma değildir. Unutulmasın, dünkü kanunlarla bugün karar veremezsiniz.

Hoca'nın adına bağlanan fıkraların tamamını bir araya getirirseniz, belki bizlerin işini kolaylaştırmış olursunuz. Biz de onun nasıl başkalarının sevimsiz emellerine alet edildiğinin örneklerini bulmakta zorluk çekmeyiz. Şuna inanıyoruz ki, Prof. Boratav'ın ilk baskısı Yapı Kredi yayınları arasında yer almasına karşılık piyasaya sürülmemesinin altında yatan da bu sevimsiz fıkralardır.

Prof. Başgöz'ün ise özür dileyip müstehcen fıkrayı anlattığını bir savunma unsuru olarak kullanmak da ne hukuka, ne de akla uygundur. Acaba, peşinen özür dileyen herkesin o tür incitici sözleri kullanmasının yolunu mu açıyorlar? O dev eserdeki bir aktarmadan özetleyelim:

Memet Fuat, Prof. Boratav'ın kitabındaki fıkralardan 400'ünü günümüz diliyle yeniden yazmış: *Nasreddin Hoca*, İstanbul 2002. Boratav'daki fıkra sayısı ise 594 ki bunun da 196 tanesi Bahaî'den alınma. Peki, Sayın Fuat 194 fıkrayı niçin almamış? Cevabını oradan okumanız gerekiyor, biz aktaramayacağız. Ama açıkçası şudur ki, Sayın Fuat da ***öylesi*** fıkralara girmek istememiştir.

Başka bir Hoca uzmanı da ilgi çekici adı olan kitabının, *Önsözsel Bir Cevap* başlıklı sunuş yazısının sonunda şöyle ferman eyliyor:

Sakaoğlu üzülmesin. Evet, bu fıkraların hepsi Nasrettin Hoca'ya ait olmayabilir; ama, Türk folklorunun bir parçasıdır. (Erotikle Karışık Nasrettin Hoca Fıkraları (drl. Günel Altıntaş, İstanbul 1997, 11).

1980'li yılların ortalarında, İstanbul'da yaşayan bazı yazar ve çizerler, *Güldürü Üretim Merkezi* adı altında bir araya gelmişlerdi. Hatırladığımız kadarıyla da bir günlük gazetenin son sayfasında da ürünlerinden örnekler veriyorlardı. Bu merkezin kısaltması, G.Ü.M, bazı yerlerde ise GÜM şeklinde yer alıyordu. Acaba,

ülkemizde bir de *Nasreddin Hoca Fıkraları Üretim Merkezi* (=NHFÜM) kuruldu da bizim mi haberimiz olmadı!

Gelelim merhum Prof. Dr. İlhan Başgöz'ün fetvalarına... Gerçi, Peygamberimiz Hz. Muhammed, 'Ölüleri hayırla yâd edin" buyuruyorsa da onca karalamanın da bir yerden sonra doğrusuna yönelmemiz gerekecektir. Merhum, Ankara Kongresi'nden üç yıl sonra yayımladığı bir kitabında bize çok güzel iltifatlarda bulunmuş! Onun basın ve bilim alanlarındaki sayısız destekçilerinin de doğruyu öğrenmeleri için biz de birkaç kelime yazıverelim. Okuyalım:

Sakaoğlu [yukarıda alıntılanan] bu görüşü ile, Nasreddin Hoca hikâyelerinin, Nasreddin Hoca tarafından yaratılmış olduğunu veya onun gerçek kişiliğini yansıttığını sanıyor. (Hezar hayret, benim böyle bir sanım filan yok.) *Çok yanlış bir anlama bu* (Başgöz'ünki mi acaba?) *Folklor öğretim üyeleri daha ilk derste, öğrencilerine, masal gibi, fıkra gibi, türkü gibi halk edebiyatı ürünlerinin anonim olduğunu, yani kişisel yaratı olmadığını öğretirler. Bu halk bilimin abc'sidir. Bunu öğrenmemiş olanlar sınıfta bırakılır…* (Şimdi ben sınıfta mı kalacağım?!) Bu satırları mutlaka başka birisi yazmış, oraya ekleyivermiş olmalı. Büyük bilginimizden böyle şeylerin sadır olmayacağını sizler de tahmin edersiniz.

Geçiniz efendim geçiniz. Bu ilkel mantık oyunlarına sığınmakla bize kara mı çalacaksınız. Sizin karalamalarınıza en iyi cevabı o dünyanın en ünlü dergisinde kimin verdiğini günümüzdeki sevenleriniz hele bir araştırıversinler. (Prof. L. D-V./ Yukarıda tam adı verilmişti.)

Boratav'ın Yapı Kredi tarafından yasaklanıp depoya kaldırılan *Opus Magnum* adlı eserini kaç kişi sonuna kadar yüzü kızarmadan okuyabildi acaba? Bilimsel çalışmalarını eli yüzü düzgün fıkraların yer aldığı kitaplardan seçtikleri fıkralarla kurgulayan bilim insanları lütfen *Opus Magnum*'daki fıkraları araştırıp okuyuversinler. Yorulmasınlar, biz onlara *Opus Magnum'*dan birkaç fıkra numarası veriverelim; 101, 109, 138, 152, 156 vb. Merhum Başgöz'e Allah'tan rahmet niyaz ediyorum.

Bir de genele sesleniyorum. Sanki müstehcenlik bir kelimenin değiştirilmesi veya bazı harflerin (…) ile gösterilmesiyle ortadan kalkıverecek. Oysa müstehcenliği getiren kelime değil, ondan daha önemlisi fıkranın içindeki olay/olaylardır. Çocuk dilindeki bir kelimeyle seslenmek istiyorum: *Sizi akıllı kandırıkcılar sizi…*

Az da olsa yer verdiğimiz kendimizden aktardıklarımızı yeterli buluyor, yazımızın künyesiyle, bu konuyu belki de noktalıyoruz: *Türk Dili,* 1996/II, 536, Ağustos l996, 225-229. Siz, bu beş sayfalık yazıda toplantı ile ilgili ilgi çekici pek çok konuyu öğreneceksiniz. Ve o toplantıdan hatıralar…

Gerek var mı?

♣♣♣♣♣

VI. MİLLETLERARASI TÜRK HALK KÜLTÜRÜ KONGRESİ – 2001 (MERSİN)

a. 18-23 Haziran 2002 Mersin. Yaşat Oteli / Toplantı ve konaklama

b. "Gazetelerin Öbür Dili: Masal Dünyası", *VI. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi / Medya ve Geleneksel Kültür / Seksiyon Bildirileri*, Ankara 2002, 161-167.

c. Masal Araştırmaları 2, Ankara 2018, 295-316.

ç. Hatıralar

52 Katlı Bina, Yaşat İş Hanı, Yaşat Oteli, Metropol

Üç dayımın en küçüğü Mehmet Köseoğlu, bizim sülalemizin ilk devlet memuru idi. Polis teşkilatında görevli idi. Uzun yıllar Adana'da, sonra da emekli oluncaya kadar Mersin'de görevli idi. Ben de değişik zamanlarda her iki ilimizde onu ziyarete giderdim.

Hatırladığım son üç yolculuğumun tarihleri: 1957 yılbaşı karne tatili, 1967 el öpmeye gidiş, 1974 başı ablasını (annemi) yanına götürmek… Kaynaklar binanın 1987 yılında tamamlandığını yazıyor. O hâlde ben bu binayı 15 yaşında iken, bu kongre sırasında görmüşüm. Yapımı kim bilir kaç yıl sürmüştür. Adını işittiğimiz, fotoğraflarını gördüğümüz bu bina zaman içinde değişik amaçlarla kullanılmış. Bizim kongre günlerimizde birkaç katı bizlere ayrılmıştı. Hayatımda ilk defa böyle indili çıktılı kongre görüyordum. 1999 yılında Erdemli'de bir yazlık alınca da sık sık indiğimiz Mersin il merkezinde yönümüzü ona göre bulmaya çalışıyorduk.

Biz Erdemli'de kaldık

Bu kongreye eşim Türk halk edebiyatı öğretim görevlisi Yurdanur Hanım'la birlikte katılmıştık. Ben bildiri sunacaktım. Ancak biz orada kalmak istemedik. Çünkü Erdemli'de evimiz vardı ve arabamızla oraya gidip geliyorduk**.**

Cennet ve Cehennem

Daha önceleri başka gelişlerimizde gezip gördüğümüz bu iki mekânı toplulukla birlikte gezmek için bir daha ziyaret etmiştik. İlkinin tadını alamadık. Bir de çok kalabalıktık, oysa önceleri aile boyu gezmiştik.

Sultaşa Oteli'ndeki akşam yemeği

Adı bir tuhaf yer… Gazinomsu, belki de otel ötesi bir yer. Topluca içeri alındık ve yemekten bir süre sonra dağıtıldık. Açık havada ve güzel bir ortam vardı. Tabii hanım ve ben yemek sonrası Erdemli'deki evimize geçmiştik. Akşamın özelliği Berkant idi.

Berkant ve Samanyolu

Bir zamanların en çok sevilen şarkısı ve onu söyleyen sanatçıyı orada görmek herkesi şaşırtmıştı. Öyle ya, Berkant'ın İstanbul'lar varken orada ne işi vardı? İstanbul piyasasının gözünden düşmüş olabilir. Bir ara Serpil Örümcer ile evlenmişti de gazeteler haber yapmıştı. Ama Berkant Mersin'de yalnız idi. Yıllar sonra Örümcer'in yaşlanmış ve değişmiş hâlini, bir küçük dükkânda çalışırken çekilen fotoğrafını görmüştüm.

Şarkının adı *Samanyolu* idi. Yabancı dildeki karşılığı ise *Oh Lady Mary* olacaktı. Dillerden düşmüyordu. O gece bu şarkıyı iki defa dinlemiştik.

♣♣♣♣♣

VII. MİLLETLERARASI TÜRK HALK KÜLTÜRÜ KONGRESİ – 2006 (GAZİANTEP)

a. 27 Haziran-1 Temmuz 2006, Gaziantep. Toplantı ve konaklama bir otelde idi.

b. "Unutulan Kültür Ortamlarımız: Mahallelerimiz", VII. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 27 Haziran-1 Temmuz 2006 Gaziantep.

Toplantının danışma kurulu üyesi idim; ilk toplantımızı 2005'te yapmıştık. Bildirimi, 1. Bölümde (Genel Konular) sunmuştum. Ne tuhaftır, beş kişilik danışma kurulundaki bir arkadaşımız ne bildiri sundu, ne de Gaziantep'e geldi; iki genç üye de bildirileri olduğu hâlde gelemediler.

2006 yılı bana birkaç güzelliği daha armağan etti. Bunlardan ilki, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca Gaziantep'te düzenlenen VII. *Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi*'nin açılışında, Sayın Bakan Atilla Koç tarafından bir berat ile ödüllendirilmemdir:

Türk Halk Kültürüne uzun süreli ve değerli katkılarından ötürü
Prof. Dr. Saim Sakaoğlu'na
T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca verilen şükran beratıdır.
27 Haziran 2006
Atilla KOÇ
Bakan

c. …….

ç. Hatıralar

Herkeslere kitap hediye ediyorum

Evde ve elde bekleyen onca kitabımın yüzlerce fazla kopyası var. Onların dağıtılacağı en güzel yer bu kongre. Kime veya hangi adrese gönderdiğimi hatırlamıyorum. Birkaç koli gönderdim. (O yıllarda kolileri kargo ile mi yoksa PTT kolisi olarak mı gönderiyorduk, hatırlamıyorum.) Ayrıca, Üstat Sabahattin Engin'in benim için yazdığı, *Bilimin Sönmeyen Işığı'*nı da özellikle gönderttim. Ancak o yanlışlıkla önce galiba Elazığ'a gitmiş, sonra da Gaziantep'e gecikmeli olarak gelmiş. Neyse… Kitapları aynı odayı paylaşan iki genç arkadaşımızın odasında sergiledik ve başladık dağıtmaya. Dağıtım şöyle oldu: Önce yurt dışından gelen meslektaşlarımız ikişer ikişer odaya davet edildi ve denildi ki:

"Bu kitaplardan istediklerini alabilirsiniz, benim armağanımdır. "

Konya'dan gönderdiğim poşetleri de yanlarına bıraktım, herkes istediği kadar kitabı aldı ve teşekkür edip gitti. Sonra da sırasıyla ülkemiz insanları ilgi alanları göz önüne alınarak aynı yolla davet edildi. Böylece pek çok kitabım doğrudan ilgililere ulaştırılmış oluyordu. Ancak Engin üstadımızın eseri yeterince dağıtılamadı, çünkü gidenler vardı.

Eski öğrencim Osman Bölükbaşı Dara

Bu öğrencimizin adını okuyanlar hemen çok eskilere dönüvereceklerdir. Bir dönemin ünlü politikacısı öylesine sevilmiş ki öğrencimizin babası onun adını ve soyadını oğluna ad olarak verivermiş. Gaziantep'te olduğumuz günlerde o ilin gümrük müdürü imiş. (Öğrenciliğinde de Erzurum Gümrük Müdürlüğü memuru idi).

Bir akşam, eşimi ve beni ekipten ayrı olarak akşam yemeğine almış ve güzel bir sohbet gecesi yaşamıştık. Galiba Halep yolculuğu sırasında da bazı konularda yardımlarının olduğunu hatırlatmalıyım.

Halep yolculuğu

İlgililere önceden planlamış. Son gün, günü birlik Halep'e gidilip dönülecek. Öyle de oldu. İsteyenler adlarını yazdıracak ve pasaportlarını sunacaklar. Gittik, gezdik ve döndük. Bu arada neler mi yaşadık?

İçinden geçerken adı aklımızda kalan komşu şehirler bir Azez vardı, orayı hiç unutamamıştım.

Önce üniversiteye uğradık. Tatil günü imiş. Ancak bizimle ilgili birimin sorumlusu geldi ve bilgi alışverişinde bulunuldu.

Emevi Camii adı verilen ibadethaneye girip göz attık. Onlarca Suriye vatandaşı camiin değişik yerlerine uzanmış yatıyorlardı. Dinlenenler de vardı, uyuyanlar da.

Kapalıçarşı… Uzun bir çarşı… Tek cadde gibi âdeta ve bizimkine göre de oldukça dar.

Uzun entarili esnafın entarisinin sol üst yanındaki ceplerinde birer kalem ve birer küçük not defteri dikkatimden kaçamadı.

Arkadaşlarımızdan biri pasaportunu kaybettiği için ülkemize girişte uzun süre beklemek zorunda kaldık.

♣♣♣♣♣

VIII. MİLLETLERARASI TÜRK HALK KÜLTÜRÜ KONGRESİ – 2011 (İZMİR)

a. 21-24 Kasım 2011 İzmir-Özdere. Paloma Pasha Resort Oteli / Toplantı ve konaklama

b. "Türk Fıkralarında Tip (Karakter) Göçüşmesi", *8. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi* / Türk Halk Edebiyatı, Ankara 2017, 15-26. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü'nce düzenlenmiştir.

c. ---

ç. Hatıralar

Bakanlık teşekkürü

Bu toplantının açılış gününde bulunup bulunamayacağım özellikle sorulmuştu. Ben de ilk günün açılış oturumunu yöneteceğimi tahmin etmiştim. Meğer o gün benimle birlikte iki kişiye daha özel bir tören düzenlenecekmiş. Ancak Sayın Bakan Ankara'daki işleri sebebiyle katılamadığı için, gelebilir düşüncesiyle töreni dördüncü ve sonuncu gündeki kapanış oturumuna ertelemişler. Bakan yine katıla-

mayınca anılan tören sonuncu gün gerçekleştirildi. Diğer iki kişiden biri Prof. Dr. Örcün Barışta ile son iki dönemdir Isparta milletvekili olan, bu konularda çok çaba sarf eden Recep Özel idi. Hepimizin ayrı ayrı slaytları gösterildi ve sahneye davet edilerek **Müsteşar Özgür Özarslan** tarafından Bakan adına farklı bir heykel takdim edildi. Heykelin dönerli olan üst saydam kısmında şu ibare yer alıyordu:

T. C.
Kültür ve Turizm Bakanlığı
Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü

Heykelin sabit olan alt kısmında ise şu ifadeye yer verilmişti:

Sayın Prof. Dr. Saim Sakaoğlu
Türk Halk Kültürüne Yapmış Olduğunuz
Hizmetlerden Dolayı Teşekkür Eder,
Sağlık ve Esenlikler Dilerim.
Ertuğrul GÜNAY
Kültür ve Turizm Bakanı

Toplantının son günü Efes'e yapılan geziye katılmadım. Otelin konforu beni bayağı etkilemişti

♣♣♣♣♣

IX. MİLLETLERARASI TÜRK HALK KÜLTÜRÜ KONGRESİ – 2017 (ORDU)

a. 20-23 Kasım 2017, Ordu. Biri Anemon olmak üzere birkaç otel / Ordu İl Kültür Sanat Merkezi

b. "Aile İçi Sevgi Sözlerinden Oluşan Takma Adlar Üzerine", *9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi /Türk Halk Edebiyatı,* Ankara 2018, 327-340. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü'nce düzenlenmiştir.

c. ---

ç. Hatıralar

Tepeye Taşındık

"Boztepe'ye çıkılacak…" denilince aklıma Trabzon'daki Boztepe gelmişti. Bir haftalık Trabzon tatili için kızlarımızı da alarak yola çıkmıştık da oranın Boztepesi'ni de ziyaret etmiştik. Sırada Ordu'nun Boztepe'si var.

Teleferiğe biniyorsunuz. Odalar kaç kişilik, hatırlamıyorum. Ama en az sekiz on kişilikti. Bileti alıp kuyruğa giren, hooppp içeri… Hava da yağışlı. Odadaki tanışlar havalı sohbetler yapıyor. Çevreyi temaşa… "Aaa, şurası da güzel görünüyor" benzeri tavsiyeler… Bir ara havadayken elektrik kesilmişti. İniyor ve yürüyoruz. Yağmur inatla sürüyor. Şemsiyeliler yaşadı… Her birinin bir iki arkadaşı var! Galiba kafemsi bir yere sığınarak ıslanmaya ara verdik. Yenilen içilenler herkesin kendi cebinden… Öyle de olmalıydı.

Ve sahilde bir eski bina

Buralarda ilçeler çabucak değişiyor. Galiba Perşembe'de idi. Bir değişik evi ziyaret ettikten sonra sahildeki bir eski binaya, belki de bir kiliseye uzanıldı. Ben inmedim ve kıyıdan Karadeniz'i seyre daldım.

Şeyh Yunus Emre Türbesi

Ünye'nin Gölevi Mahallesi'nde Yunus Emre'nin gömülü olduğu ileri sürülen bir türbe varmış. Gittik ve gördük. Her şeyleri dört dörtlük yeni. Bizim gerçek Yunus'un adından yola çıkarak bir makam/türbe vb. bir yer icat (!) edivermişler. Yağmurlu havada inip de bu yeri görmek istemedim. Ancak içinde birkaç kitabın olduğu anlaşılınca çamura rağmen inip aldım. Hoş geldin XI. Yunus!

Oteller

Galiba birkaç ayrı otelde kaldığımız söylemiştim. Biniyorsunuz otobüslere, sizi sıra ile otellerinizde indiriyorlar. Bizimkinin güzel tarafı yemeklerimizi Karadeniz'e yakından bakarak yiyoruz.

NOT: Bu toplantıya özgü özel ek: Toplantının ardından Artvin Çoruh Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim elemanlarından genç arkadaşımız Mehmet Özdemir bir tanıtma yazısı yayımlamıştır: "9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresisin Ardından (20-23 Kasım 2017)", *HARS Akademi Uluslararası Hakemli Kültür-Sanat-Mimarlık Dergisi,* 1 (2), Aralık 2018, 45-53.

Yazımızın, toplantının değerlendirme oturumunda yaptığımız konuşmamızla ilgili paragrafını da aşağıya alıyoruz:

"Kongrenin üçüncü günü söz konusu başlıklarda bildirilerin sunulmasıyla tamamlanmıştır. Genel anlamda bildirilerin sunumunda bir aksama yaşanmamıştır. Kongreye davet edilen katılımcıların bildirilerini sunmalarının ardından büyük salonda kongre genel değerlendirmesi için toplanılmıştır. Kongrenin değerlendirme konuşması alanın önemli hocalarından Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU tarafından yapılmıştır. Sayın SAKAOĞLU, konuşmasında ilk kongreden bugüne geçen sürede kısa bir değerlendirmeye yapmıştır. 1975 yılından itibaren düzenlenen bütün kongrelere katılan Prof. Dr. Saim Sakaoğlu, kendisiyle birlikte bu şansa sahip olan Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL ve Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN hocaların isimlerini zikretmiştir. Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU hoca, kongre boyunca tuttuğu notları yaklaşık yarım saat boyunca dinleyicilerin dikkatine sunmuştur. Burada daha ziyade kongrenin organizasyonu, yaşanan küçük aksaklıklar, katılımcıların ilgisi, bildirisi kabul edildiği halde sunuma gelmeyen kişilerin sayısı, salonlarda yaşanan tartışmalar vb. konular gündeme gelmiştir. Değerlendirme bölümünden sonra kongrede salon başkanlığı yapan katılımcılara teşekkür belgeleri takdim edilmiştir." (s. 50)

♣♣♣♣♣

X. MİLLETLERARASI TÜRK HALK KÜLTÜRÜ KONGRESİ – 2023 (ANKARA)

a. 11-13 Aralık 2023. Ankara. Meyra Oteli / Toplantı ve konaklama

b. Halk Anlatmalarının Derlenmesi ve Değerlendirilmesi Aşamalarında Kaynak Kişi, Derleyici ve Değerlendiricinin Görev ve Sorumlulukları Üzerine, 10. *Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi*

c. ---

ç. Hatıralar

Bursa'dan Antalya'ya

Ben, onuncu kez toplanılacağı için bu kongreyi heyecanla bekliyorum. Gelişmeleri adım adım takip etmeye başladım. Toplantının normal yılı olan 2022 için Bursa kararlaştırılmıştı. Ancak, daha önce 1980 yerine 1981'e alınma olayında yaşadığımız erteleme kararı burası için de alınmış. O, Ulu Önder Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün doğumunun 100. yılı için erteleme kararı alınmıştı. Bu erteleme ise Cumhuriyetimizin 100. Yılı içindi. Artık kendimizi 2023'e göre hazırlıyoruz. Konya'dan Bursa'ya nasıl gideceğim? Eskişehir'e kadar YHT ile, oradan aktarma yoluyla otobüsle Bursa'ya… Hatta kongre dışı göreceğim Bursalı dostlar: Uzm. Dr. güftekâr Hüsamettin Olgun, 1981 yılında ziyaret ettiğim, Prof. Dr. Harun Tolasa'nın bacanağı merhum Uzm. Dr. Vural Akkoç'un eşi Ayla Hanım, Erzurum'dan öğrencim Türkün Tikensak-Çalışkan, Tarih öğretmeni Yücel Önal, Dr. Öğr. Üyesi Behçet Dede, … Hepsi ertelendi. Ancak Sayın Önal'ı bu arada kaybettik.

Antalya'dan Ankara'ya

Antalya haberi de fazla kalmadı gündemde… Biz artık Kepez'de görüşeceğiz diye hayaller kurmaya başlıyoruz. Kimlerle mi? Belki son defa gelecek olan kıdemli üyelerle… Kaç kişi kaldık ki… Tuncer Gülensoy, Nevzat Gözaydın, Sabiha Tansuğ yok artık aramızda… Daha sonraki kuşaklardan Ali Berat Alptekin, Rabia Bahar Akarpınar, Ahmet Çakır, Ali Abbas Çınar, Kutlu Özen, Osman Nahya, Yener Altuntaş da bizimle olamayacaklar. Onlar da iki kongre arasından bizleri bırakıp gidenler… Hepsinin ruhları şad olsun.

11-14 Aralık'tan 11-13 Aralık'a

03 Aralık 2023 tarihinde e-posta adresime düşen bir iletide şöyle deniliyordu:

Sayın Katılımcı, ,

Genel Müdürlüğümüzce düzenlenecek olan "10. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi" ne katılım değişiklikleri nedeniyle programda düzenleme yapılma zorunluluğu doğmuş, Kongrenin kapanış oturumu 13 Aralık 2023 tarihine çekilmiştir. Bu nedenle yurtiçinden Kongreye katılanların 13 Aralık 2023 tarihinde çarşamba günü otelden ayrılış yapmaları gerekmektedir. Dönüş planlamanızın buna göre revize edilmesi hususunda bilgilerinizi rica ederiz.

Kongre Sekretaryası

Hemen, 14 Aralık için aldığım dönüş biletimi 13 Aralık günü için değiştiriverdim. Galiba yurt dışından gelişlerde önemli sayıda azalma olacak ve program düzeni aksayacakmış. Yeni bir program bekliyoruz. 164'ü ülkemizden, 144'ü dış

ülkelerden olmak üzere 268 bilim insanı programda yer aldığını da hatırlatmak isteriz.

CUMHURBAŞKANLIĞI KÜLLİYESİ'ne gidiyoruz.

Programda şöyle deniliyordu:

13.30-14.00: Otelden Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'ne Hareket

15.00-15.45: Halk Kültüründe Sürdürülebilir Yaşam Anlayışı Özel Paneli Programı tanıtım Filminin Gösterimi

Burada sırasıyla üç konuşmacı söz aldı; Prof. Dr. Umay Günay, Kültür ve Turizm Bakanı Mehmet Nuri Ersoy, Emine Erdoğan Hanımefendi

15.45-17.30: Halk Kültüründe Sürdürülebilir Yaşam Anlayışı Özel Paneli

Burada Sümeyra Merve Kılınç'ın yönetiminde (orada moderatör!) dördü hanım olmak üzere altı konuşmacıyı dinledik. Doğrusu hiç birini tanımıyordum. İkinci sırada konuşan Prof, Dr. Bilge Kılıç çok uzun konuştu. Tesadüfen öne alının yemek saatinde aynı masada idik ve minibüsle giden ekipte de birlikte idik, Galiba bir konferansı bize bildiri diye sunuverdi. Hatta panel öncesi tanıştığımız yönetici hanıma sol bileğimdeki saatimi göstererek, *bu kadar da olmaz* anlamına gelecek bir hareket yaptım ve uyardım. Neyse, etkili oldu mu bilmem ama bu 80'lik mimar hanım konferansını bitirdi. Sümeyra Hanım galiba Cumhurbaşkanı danışmanı imiş. Salona girmeden önce kayıt verirken alanda tanıştırmışlardı. Genç hanımlardan biri de, önceki cumhurbaşkanı Fuat Oktay'ın refikası imiş.

Prof. Dr. Dursun Yıldırım'ı ziyaret ediyoruz

Prof. Yıldırım taa 1968'den beri tanıştığımız bir meslektaşım. Aralık 2021'den beri rahatsız. Evinde istirahat ediyor. Hastalığının safahatını yakından biliyorum. Daha önce de bir kez ziyaretine gitmiştim. 13 Aralık sabahı için akşamdan randevu aldım. Ola ki hastane işi çıkmış olabilirdi. Sabah bir taksi ile yola çıktık. Prof.lar Esma Şimşek ve Zekeriya Karadavut ile doçent adayı Atiye Nazlı'yı da yanıma almıştım. Dursuncuğum beni yalnız bekliyormuş. Bir bilgin ekibiyle gitmemiz onu son derece duygulandırdı. Yarım saatten fazla kaldık. Konuşmalar, fotoğraflar ve günün sürprizi. Yıldırım'ın kız kardeşi Şükran Hanım ikramda bulunacak ve soruyor. Sıra bana gelince hemen çay içmediğimi hatırlayıveriyor. Ben bir bardak su ile idare edeceğim. Derken kahveler geliyor. Kendi kendime dedim ki: 'Sakaoğlu, bu gün kahve içeceğin bir gün…' Ve gelen kahvelerden birine talip oluyorum. Kahvemin sahibine yeniden kahve getiriliyor. Dursuncuğumla kahve içerken bolca poz verdik. Hasılı, galiba 23'ün belki de ikinci kahvesini bu güzel buluşmanın şerefine içmiş oldum.

Sürpriz öğle yemeği

Son gün odalarımızı 12.00'de boşaltacağız ve öğle yemeği verilmeyecek. Meğer tur şirketinin temsilcisi ikinci bilgiyi yanlış vermiş. Prof. Yıldırım'dan dönüşte böyle dediler. Yemeğimizi yedik.

Sürpriz bir öneri

Sonradan adının İsmail olduğunu öğrendiğim bir görevli arkadaşımız beni arıyormuş. Doğrusu ben de sorumlu birini arıyordum. Aranılma sebebim, kapanışta benim konuşmamı istiyorlarmış. Ben bir kişinin daha olmasının iyi olacağını söyledim. Öğrencim Prof. Dr. Metin Ekici'yi de yanımıza aldık. Bana katılımla ilgili yeterli bilgiyi verdiler. Hoca-öğrenci arasında ise genel müdürümüz Selim Terzi Bey oturdu ve bize sırayla söz verdi. Ben verilen bilgileri uygun şekilde dinleyicilerimize aktardıktan sonra bazı genel eleştirilerde bulundum.

Çetin Ailesi'nin inceliği

Prof. Şimşek'in uçağı ertesi güne… Bilet tarihini ya değiştiremediler veya yer bulamadılar. Ücret ödeyip otelde bir gece daha kalacaklar Doç. Ebru Şenocak kızımızla. Galiba öbür doçent kızımız Gülda Hanım ağabeyinde kalıyor. Neyse, Atiye Hanım üç bin küsur lira vermemeleri için kardeşinin evine götürmek istemiş.

İki arabayla bir güzel lokantada akşam yemeği yedik Ye, Çukurambar'daki ASPAVA Burger… Kimler yoktu ki… Prof.lar Karadavut, Şimşek, Yakıcı, Çetin'ler, Sakaoğlu, Doç.'lar Şenocak, G. Kayabaşı, Dr. Öğr. Gör. Nazlı.

Yemek sonu Çetin'ler beni Gar'a kadar getirdiler. İsmet Bey arabada beklerken Ayşe Hanım kızım, iki parça eşyamı da alarak beni bekleme salonuna kadar götürüverdi. Çok memnun olduğumu söylememe gerek var mı. Sağ olsunlar.

Nasreddin Hoca bildirilerini dinliyorum.

Daha programın ulaştığı ilk gün Nasreddin Hoca bildirilerini aramaya başlamıştım. İlk ikisi bizim seksiyonda, öbürü ise Somut Olmayan… seksiyonunda olmak üzere üç bildiri... Amacın yeni bilgi ve değerlendirmelerden haberdar olmak. Biri Eskişehir kaynaklı ve bilinen bilgilerden oluşuyor: Prof. Dr. Mehmet Mahur Tulum ve Doç. Dr. Zülfikar Bayraktar. Prof.umuz yurt dışından henüz döndüğü için katılamadı, bildiriyi delikanlımız sundu. Bilinenlerin cilalanması şeklinde bir bildiri. Gerçi dinleyenlerin içinde bu tekrarlanma olayını bilen yok gibi. Neyse.

Bizim seksiyondaki konuşmacılar ise Doç. Dr. Gül Mükerrem Öztürk (Rize), , Gürcü Edebiyatındaki Nasreddin Hoca'yı anlattı. Dr. Alban Foçi ise Arnavut Folklorundaki Nasreddin Hoca izlerini sundu. İlkini bilmem ama ikincisini 50 yıl öncesinden başlayarak Şefket Plana ve Necip Alpan'dan da dinlemiştik.

Eskiler ve Yeniler

Onlarca bilgin… Farklı seksiyonlardakilerin çoğunu tanımıyorum. Dolayısıyla bildirilerini de dinleyemedim. Eskilerden Kazakistan'dan Prof. Dr. Şakir İbrayvev… Erzurum ve Elazığ'dan üçer temsilci vardı. İstanbul'dan Prof. Emeksiz yoktu, Aça yoktu, Kaya yoktu ama Prof. Aynur Koçak vardı. vardı, Selçuk Eğitim'den öğrencim Doç. Dr. Meriç (Beşkazalı) Harmancı vardı. Adana ve Mersin yoktu. Gaziantep'ten doktorantım da yoktu.

Sabri koz, Nail Tan, Yaşar Kalafat, Necdet Kurt, vb de görüştüklerim arasında. İlgi çekici bir ad: Doç. Dr. Zeliha Nilüfer Nahya… HAGEM yıllarının dostları Zümrüt ve Osman Nahya'nın kızları

Yeni gençlerden… Tanıştıklarımızın ilk söylediği şey, 'Biz sizinle Gaziantep'te (İzmir'de, Ordu'da) tanışmıştık. Haklılar. Hatta bazıları küçük hatıralarını da araya sıkıştırıveriyor.

Karagöz çalışması olan Doç. Sağıp Atlı'nın adını önce ses olarak birilerinden işittim ve sonra da asansörde tanıştık.

Listeyi uzatmayayım, Ben bu toplantının en yaşlısı idim. Derken Umay Hanım ve Fikret Bey ardımızdan geliyor. Prof.lar Gülensoy ve Alptekin'in eksikliklerini hissettim.

VE BİR ÖDÜL HİKÂYESİ…
Genel Müdürlükten gelen ilk kongre programından birkaç satır…

12/12/2023 Salı
09.30-Otelden Cumhurbaşkanlığı Külliyesine Hareket
11.00-11-30 Sıfır Atık Projesi Kapsamında Halk Kültüründe Sürdürülebilir Yaşam Özel Paneli Açılış ve Türk Halkbilimine Hizmet **Ödül** Takdimi
11.30-11.40 Ara
11.40-13.00 Panel
11.00-11.15 Tanıtım Filminin Gösterimi
11.15-11.25 Kültür ve Turizm Bakanı Mehmet Nuri ERSOY'un Konuşması
11.25-11.35 Sayın Emine ERDOĞAN'ın Konuşması
11.40-13.00 Sıfır Atık Projesi Kapsamında Halk Kültüründe Sürdürülebilir Yaşam Anlayışı Özel Paneli
13.00-13.15 Külliye- Otel Ulaşımı

Ve Genel Müdürlükten gelen ilk kongre programının gözden geçirilmiş son şekli… Toplantı, sabahtan öğle sonuna alınmış.

12.12.2023 Salı
09.30-10.50 Bildirilerin Sunulması, Tartışılması
10.50-11.00 Ara
11.00-12.45 Bildirilerin Sunulması, Tartışılması
12.45-13.30 Öğle Yemeği
13.30-14.00 Otelden Cumhurbaşkanlığı Külliyesine Hareket
15.00-15.45 Halk Kültüründe Sürdürülebilir Yaşam Anlayışı Özel Panel Programı
Tanıtım Filminin Gösterimi
Prof. Dr. Umay TÜRKEŞ-GÜNAY'ın Konuşması
Kültür ve Turizm Bakanı Mehmet Nuri ERSOY'un Konuşması
Sayın Emine ERDOĞAN Hanımefendi'nin Konuşması
15.45-17.30 Halk Kültüründe Sürdürülebilir Yaşam Anlayışı Özel Paneli

Ama öğleden sonrası için bir ÖDÜL maddesi yok… Derken kongre öncesi Konya günlerime dönüyorum. 09 Aralık 2023 tarihli *Hürriyet* gazetesinde iki fotoğraflı bir ödül haberi. İşte o haber;

“Özel Ödüller” SAHİPLERİNİ BULDU

Eh artık haberi de sizlerle paylaşıverelim:

Kültür ve Turizm Bakanlığı Özel Ödülleri’nin bu yılki sahipleri belli oldu. Bakan Mehmet Nuri Ersoy, sosyal medya hesabından yaptığı açıklamada Anadolu El Sanatlarını Yaşatma ve Geliştirme Derneği (ANELSANDER) ile İbrahim Alimoğlu Müzik Müzesi ve Sadberk Hanım Müzesi’nin bu yılki ödüllerin sahibi olduğunu söyledi.

Haberin devamında ödülün veriliş amacı ile oy sahiplerin adları ve kurumları da belirtilmiştir. Bizim alandan ise Araştırma ve Eğitim Genel Müdürü Selim Terzi oy kullananlar arasında yer alıyordu.

Demek ki programdan çıkarılan ödül bu imiş, Bizim alandan ödül bekleyenler artık 11. Kongreyi beklemeye başlayacaklar.

♣♣♣♣♣

YÜZÜNCÜ YIL CUMHURİYET MARŞI

Yahya AKENGİN

1973 için yazılan ve bestelenen bir 50. Yıl Marşı vardı. Yüzüncü yıl için birkaç marş birden yazıldı ve bestelendi. Biz, kıdemli şairimiz Yahya Akengin’in on dörtlükten oluşan bu marşın ilk ve son dörtlüklerini almayı uygun gördük. Hayırlı olsun.

Her zaman emelindir erdemli medeniyet,
Yürü açtığın yolda ey kutlu Cumhuriyet,
Halay çeker coşarak halk memleket memleket,
Yürek yürek buluşur yurt meydanında millet.
…..
İstikamet ileri ve daima yukarı
Çağlar türkülerinde soylu barış pınarı,
Söylenir rüzgarlara yurdundan sevdaları,
Gönül Cumhuriyeti Türkçedir şah damarı.

♣♣♣♣♣

BEN YAZDIM, SİZLER DE OKUYUNUZ
Toplantılardan İlgi Çekici Notlar

Yukarıda, uzun bildirilerden söz ederken benzer konularla ilgili bazı örnekler de sunacağımızı belirtmiştik. İşte size onlarcasından sadece dört tanesi... Bunlar için de kısa ipuçları verelim diye düşünüyorum.

ON KONUŞMACIDAN İLK DOKUZU GELMEDİ!

İstanbul’da ulusal ve uluslararası olarak düzenlenen toplantılardan birine ben de bir bildiri ile katılmıştım. Açılış günü veriler programda gördüm ki ben, mesela ikinci gün filan salonda sabah oturumunda konuşacak on kişinin sonuncusuyum.

Geçtim amfinin arka sıralarından birine… Başkanımız geldi. (Kim olduğu hiç önemli değil!). Elinde program ve açılışı yapıp ilk bildiri sahibini davet etti. Adı; soyadı, bildiri adı filan söylendikten sonra da ekledi: "Süreniz on beş dakikadır!"

Gelen giden yok, kapıya bakılıyor ki acaba son dakikada yetişecek birisi mi? Normal bekleme süresi dolunca başka bir geçiş cümlesiyle ikinci konuşmacıyı davet etti. Bekliyoruz. Sanki Godo'yu bekliyoruz. 15-10 dakikaya kalmadan gördük ki ilk dokuz kişi teşrif etmemiş (!) İnanıyorum ki bunların tamamına yakını bir bildiri adı ve belki de isteniliyorsa uydurma bir özet gönderivermiş. 'Adım geçsin, şan olsun' diye programı şereflendirmiş. Ama et ve kemikten olan kendisi o şerefi bizlere bahşetmemiş.

Derken ben hazırlanıyordum, arka sıralardan aşağıya doğru inmek üzereyim. O da ne? Bizim oturum başkanı koskoca Saim Sakaoğlu'nu unutmuş. Ve sevimsiz bir anons:

"Efendim, filan hanım veya bey, bu gelmeyenlerin yerine bildirisini okuyacak."

Yahu, ol kişinin programda adı madı, hiçbir şeyi yok. Sen nasıl olur da program adı olan birisi (ben) varken ol hatun veya **harifi** çağırırsın? Bunu adı; görevi kötüye kullanmaktadır. Terbiyem müsaade etmediği için,

"Sayın başkan, programda adı olan bir konuşmacı daha varken hariçten gazel okutmayınız!" benzeri bir gürleme hakkını elde etmedim mi? Ettim ama, bu sefer işin raconunun kesecekler:

"Sayın Sakaoğlu, biliyorum ve programda da adınızı görüyorum. Ama bu hanımefendi / beyefendi acil olarak ayrılmak zorunda imiş…"

Ve palavranın veya damardan girmenin bini bir paraya düşecek. Başkan ayrı saygısızlık ediyor, konuşmacı basbayağı korsanlık ediyor… En azından benden bir izin alın! Ne diyeceksiniz. Mesela başkan beni yakından tanıyorsa yağcılığa da başlayacak:

"Sayın Sakaoğlu, siz nazik bir beyefendisiniz, müsaade ediniz de şu ablanız / ağabeyiniz yaşındaki konuşmacıyı dinleyiverelim."

Bu hayalî konuşmalardan sonra ceberut konuşmacı kürsüde arz-ı endam eyledi. Elinde bir tomar kâğıt… Meğer bu kâğıtlar hanımefendinin / beyefendinin son kitabının sayfalarıymış. Ol konuşmacı bir başladı, bir başladı ki sormayın gitsin. Dokuz kişi gelmemiş. sanki onların süresi kendisine tapulanıvermiş. Konuşma can sıkıntılarına yol açtı. Zaten bekledikleri konuşmacıları da dinleyemeyen salondakilerden bazıları bir 'Eyvallah' çekip kendileri koridora zor attılar. Ben onlara katılamadım, çünkü o günün tek gerçek konuşmacısı bendim.

KOKULU BİR BİLDİRİ

Beyefendiyi anons ettiler. O da başladı konuşmaya… Ama onun bir özelliği var: Bir TV kanalında da sohbet ediyor… Kaptırıp gitti kendisini… Kendilerinden sonra iki kişi daha var. Yemek saati de yaklaştı. Devreye görevli bir kişi girerek sohbeti kısalttırdı. Çünkü ondan sonra konuşacak olanlara beşer dakika kalmıştı. Yazık!

Kokulu deniliyor ama ilimizin adında *koku* kelimesi geçmiyor. Sadece kokusu meşhur bir ilimiz ile anılan ilimize göndermede bulunuluyor.

BAK ŞU OTURUM BAŞKANININ YAPTIKLARINA

Orta Anadolu'da büyükçe bir ilçe… Oralı ünlü bir âşığın adına düzenlenen toplantı için oradayız. Yer kapalı spor salonu… Ama gün ışığının girmediği bir salon…

Oturum başkanı anons edildi. Geldi ve yönetime el koydu. Kurallara uyarak başladı elindeki listeye göre konuşmacıları davet etmeye... Herkes dörtlük dörtlük okuyup soruları cevaplandırıp yerine oturuyor. Sıra son konuşmacıya geliyor. Sonra öğle yemeğine gidilecek.

Konuşan bir bilim insanı değil, bir kültür insanı da değil… Ya kim? Orta yaşını geçmiş emekli bir memur ve de şair. Başlıyor konuşmaya. Sağ olsun, âşığımız hakkında bildiklerimizi tekrarlıyor. Kendisi şair, hakkında konuştuğu kişi ise bir âşık. İş şiir okumaya geliyor. Bir şiir, derken ikinci, üçüncü ve aralarda geçiş cümleleri… Ve vaktini aştı ama uyarıyı filan taktığı yok. Sanki dediğim dedik, çaldığım düdük hesabı şiirlerin biri öbürünü kovalıyor. Yöneticiler sıkıntı içinde… Oturum başkanının yanıma gelip çare arıyorlar. Başkan bir istekte bulunuyor: Kısa bir soru:

"Salonun elektrik teknisyeni filan yok mu? Bana onu gönderiverin."

Teknisyen koşarak geliyor. Ona şöyle bir emir veriliyor:

"Evladım, çabuk salonun bütün ışıklarını kes ve beş dakika karanlıkta kalalım."

Böyle zamanlarda, bilirsiniz toplum tepkisini göstermek için belirli bir sesi çıkarır. Salondakiler de bu kurala uydu ve birkaç dakika o uğultumsu ses salonu hem çınlattı hem de inletti.

Işıklar geldiği zaman oturum başkanı konuşması yarım kalan şairimize teşekkür edip toplantıyı kapattığımı duyuruyor. Ardından o güzel cümlemiz geliverdi.

"Afiyet olsun."

Galiba o oturum başkanının kim olduğuna… Söylemeye vaktimiz olmadı galiba… O başkan bendim, Saim Sakaoğlu.

BU DA BAŞKA BİR OTURUM BAŞKANI

Üniversiteler ulusal veya uluslararası toplantılar düzenledikleri günlerde oturum başkanlıklarına yan dallarından olan kendi öğretim üyelerine de görev verilmesini arzu ederler. Mesela, Türk dili ile ilgili bir toplantıya bildiri sunmayan edebiyat dallarından prof.ları da oturum başkanı olarak görevlendirirler veya o hocalar böyle bir göreve talip olurlar. Hikâyemizin temeli budur.

Üniversitenin bir profesörü de öğleden önceki ikinci oturumda başkanlık koltuğuna oturur. Ancak dediklerine ve bizlerin de görüp yaşadığımıza göre o hoca konuşmayı çok seven biri… Divana oturduktan sonra ilk konuşmacıyı davet etmeden önce kendisi bir çeyrek bildirilik konuşma yaparak oturumu bir daha açar.

İlk konuşmacının kürsüden inmesinden sonra hocamız bu kez bildirisinin ikinci çeyreği diyebileceğim uzun nutkuna başlar. Bu uygulama üçüncü konuşmacıdan sonra devam ederken bir uyarı gelir:

"Hocam, beş dakika sonra arabalar hareket edecek…" (Kastedilen, yemek için gidilecek yerin arabaları.)

"!?.."

Ve hoca hemen konuşmasını kesip son konuşmacıyı konuşması için kürsüye davet eder:

"Sayın..., süremiz çok azaldı. Lütfen konuşmanızı kısaca sunuverin."

Eyvah, bizim başkanımızın bildirisinin dördüncü ve son bölümü aktarılamayacak!

Bu başkanın benim olmadığını söylemeye gerek var mı? Kim mi? Çoğunuzun yaşı hatırlamaya uygun değildir, kendinizi boş yere yormayınız.

Onlar ermiş muradına, biz çıkalım…

Bazı masal anaları/ataları masalı bağlarken şöyle de derlerdi: **Ben onları orada bırakıp geldim, daha ne ettiler, bilmirem/bülmürem…**

DUASI KABUL OLAN ÂŞIK: AZERBAYCANLI DEDE ŞEMŞİR VE YAYIMLANMAMIŞ ŞİİRLERİ*

THE ASHIK WHOSE PRAYERS WERE ANSWERED: AZERBAIJANI DEDE ŞEMŞİR AND HIS UNPUBLISHED POEMS

АШЫК, ЧЬЯ МОЛИТВА БЫЛА УСЛЫШАНА: ДЕДЕ ШЕМШИР ИЗ АЗЕРБАЙДЖАНА И ЕГО НЕОПУБЛИКОВАННЫЕ СТИХИ

Prof. Dr. Eyüp AKMAN**

Öz

Azerbaycanlı Âşık Şemşir (asıl adı Şemşir Gurbanoğlu Gocayev) 1893 yılında Azerbaycan'ın Kelbecer kasabası Demircidam köyünde doğmuştur. Babasının adı, şair ve âşık olan Gurban, annesinin adı Selvi'dir. Babası Gurban, Âşık Elesker'in yakın arkadaşı ve dostudur. Gurban'ın soyu 16. yüzyıl âşığı Miskin Abdal'a kadar çıkmaktadır. Azerbaycan'da güçlü âşıkların yetiştiği muhit, Göyçe'dir. Göyçe, Demircidam'a yakın olduğundan Şemşir'in babası Gurban, daha sonra da Şemşir, Âşık Elesker ve diğer devrin âşıklarıyla yakın temasta bulunmuşlardır. Gerek yetiştiği muhitten ve gerekse atalarının genlerinde âşıklık istidadı olan Şemşir, yirminci yüzyılda Azerbaycan'ın en güçlü âşıklarından biri olmuştur. Çarlık devrini görmüş, Sovyetler Birliği zamanında yaşamış olan Şemşir, 1980 yılında vefat etmiştir. Şemşir'in binlerce şiiri olduğu söylenmektedir. Fakat bu şiirlerin çoğu doğduğu yer olan Kelbecer'in 1992 yılında Ermeniler tarafından işgali sırasında yanmıştır. Günümüzde Şemşir'in şiirleri dört cilt halinde - bin üç yüz civarında şiir-yayımlanmıştır.

Bu bildirimizde Âşık Şemşir'in 2000 yılında Azerbaycan'da derlediğimiz şiirleri üzerinde durulacaktır. Bu şiirlerden ilki, onun Âşık Elesker'in kardeşi oğlu Növres İman'ın çocuğunun hastalanması sonucu hastanede söylediği bir şiirdir. Bir dua olan bu şiirin Şemşir tarafından söylenmesi sonucu, hasta iyileşmiştir. Bu bildirimizde bu şiir tahlil edilecek ve genel olarak âşıkların şiir söyleme güçleri, dualarının kabulü üzerinde durulacaktır. Bu şiirden başka, Âşık Şemşir'in yayımlanmış kitapları arasında yer almayan üç şiiri de bildirimize dâhil edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Âşık Şemşir, ozanlık geleneği.

---

* Bu yazı,24-26 Ekim 2024 tarihinde Urfa'da düzenlenen XVI. Dünya Dili Türkçe Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur.

** Kastamonu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Öğrt. Üyesi. Kastamonu/TÜRKİYE (eakman@kastamonu.edu.tr)

ABSTRACT

Azerbaijani Ashik Şemşir (real name Şemşir Gurbanoglu Gocayev) was born in 1893 in the village of Demircidam in the Kelbajar district of Azerbaijan. His father's name was Gurban, a poet and ashik, and his mother's name was Selvi. His father, Gurban, was a close friend and acquaintance of Ashik Elesker. Gurban's lineage goes back to the 16th century ashik Miskin Abdal. The neighborhood where powerful ashiks grew up in Azerbaijan is Goyche. Since Goyche is also close to Demircidam, Şemşir's father Gurban, and later Şemşir, came into close contact with Ashik Elesker and other ashiks of the period. Şemşir, who had a talent for ashiks both in the neighborhood he grew up in and in the genes of his ancestors, became one of the most powerful ashiks of Azerbaijan in the twentieth century. Şemşir, who lived through the Tsarist era and during the Soviet Union, passed away in 1980. It is said that Şemşir wrote thousands of poems. However, most of these poems were burned during the Armenian occupation of Kelbajar, where he was born, in 1992. Today, Şemşir's poems have been published in four volumes - around 1,300 poems.

This report will focus on the poems of Ashik Şemşir that we collected in Azerbaijan in 2000. The first of these poems is a poem that he said in the hospital when the child of Növres İman, the brother of Ashik Elesker, got sick. As a result of Şemşir saying this poem, which is a prayer, the patient got better. This report will analyze this poem and generally focus on the poetic power of the minstrels and the acceptance of their prayers. In addition to this poem, three poems of Ashik Şemşir that are not among his published books have also been included in our report.

Key Words: Azerbaycan, Ashik Şemşir, tradition of minstrelsy.

Giriş

Âşık Şemşir, Azerbaycan'ın yirminci yüzyılda yetiştirdiği en önemli âşıklarından biridir. Onun hayat hikâyesi yayımlanmış şiir kitaplarının girişinde kısaca vardır. Fakat onunla ilgili bilgiler daha ziyade şiirlerinde ve sözlü rivayetlerde yer alır. Biz de onun yaşam öyküsünü yazılı kaynaklardan ve sözlü rivayetlerden aktaracağız.

Kendisinin tasnif ettiği "Şemşir ve Senuber" hikâyesinde Şemşir, sülalesi hakkında şunları söyler: "İndi size kimden, neden danışım? Demircidamlı Âşık Gurban'dan. Âşık Gurban'ın atası Şemşeddin elinden göçüb Gedebey Rayonu'nun Böyük Garabulag kendine, sonra ise Cavanşir gezasının Demircidam kendine gelip orada yaşamıştır. Âşık Gurban, Güneypeye kendinde Selmi adlı bir gıza aşık olup onunla evlenmişdi. Gurbanla Selminin1893.cü ilde bir oğlu olur, adını Şemşir go-

yurlar. Şemşir 15 yaşında Ağdaban kendinde Molla Mektebine dâhil olup orada yeddi il ohuyur. Âşık Şemşir, yahın gonşuları Hilalızerrin gızı Senuberle hele medreseye gelmezden gabag sevişirlermiş." (Ahundov, 1972: 207).

Âşıkların tasnif ettikleri hikâyelerde onların gerçek hayatlarına dair pek çok iz olmakla beraber bu hikâyeleri tamamen âşığın biyografisi olarak kabul etmek zordur. Bu bakımdan o bilgileri başka kaynaklarla da desteklemek gerekmektedir. Şemşir'in şiirlerinin yer aldığı yayımlanmış kitaplarda Şemşir'in hayat hikayesi hakkında bilgiler çok azdır.1996 yılında yayımlanan "Âşık Şemşir Öyüdler" adlı kitabın girişinde Şemşir hakkında Fuzuli Ramazanoğlu şunları yazar: "Dede Şemşir 1893-cü ilde Kelbecer ellerinin Demircidam[1] kendinde şair Gurbanın ocağında dünyaya göz açıb.1903-cü ilde ailesi suyu, bereketli torpağı olan Kelbecer'in Ağdaban kendine göçüb, orada ebedilik yurd, bine salıblar(…)Şair Gurban zengin biliye yiyelenmiş, dövrünün yüksek tehsil görmüş ziyalılarından olub. O, Ereb, Fars dillerinde serbest yazıp ohumağı bacarırdı. Âşık Eleskerle yahın dost, bir evli olublar. Hetta bir nece defa deyişmeleri de olub.Hemin deyişmelerden sonra Dede Elesker öz şakirdlerine, övladlarına meslehet görüb ki Gurban ocağına tohunmayın. O, ocağa hagg ocağı, pir ocağı deyib ustad senetker"(Ramazanoğlu:1996:3).

Şemşir ile ilgili sözlü kaynaklardaki bazı bilgiler şöyledir: 2000 yılının Temmuz ve Ağustos ayında Azerbaycan'da bulunmuş ve oradaki âşıklar ve bazı bilim adamlarıyla görüşmüş ve onların ses kaydını almıştım.[2] Bunlardan biri de merhum Mürsel Hekimov idi. Hekimov, Şemşir'in doğum yeri ve soyu hakkında şunları söylemişti: "Şemşir, soy kökü itibariyle Gazak rayonunun Kesemend kentindendir. Oraya Gırah Kesemend diyorlar. Asılları oradan gelmiştir. Gelip bir müddet bizim güzel ahar baharlı, ormanlı, dağlı Gedebey'de yaşamıştır. Sonra atası Gurban kişi köçüp gelmiş Kelbecer'e. Geçmişte Kelbecer, Cavanşir mahali olarak adlanırdı. Sonra adını değiştirdiler Kelbecer yaptılar. Kelbecer'de Demircidam denilen yerde yaşadılar. Şemşir'in özünün söylediği budur. Onun nesli necabeti Türk'tür. Azerbaycan Türklerindendir. Ana tarafından Kürt'tür. Anası Kürt gızıdır".

Bir şiirinde de Şemşir, Gazahlı olduğunu belirtir:

Soruşub neslimi, etsen imtihan,
Eslimiz Şemşeddin, Gazah, ay peri (Şemşiroğlu, 2016:120)

Bu bilgileri özetleyelim: Şemşir, 1893 yılında Cavanşir (Kelbecer) kazasının Demircidam köyünde doğmuştur[3]. Babası Âşık Gurban'dır. Gurban'ın babası önce Gazak Şemşeddin ilinden göçerek Gedebey kasabasının Büyük Karabulak köyüne gelmiş, oradan da Cavanşir (Kelbecer) kazasının Demircidam köyüne yerleşmiştir. Gurban, Güneypeye köyünden Selmi (Selvi) adlı bir kızla evlenmiş ve bu

[1] Bir şiirinde Şemşir, Qoşabulaq'da doğduğunu söyler: Anadan olmuşam Qoşabulaq'da/Qurban'ın meskeni halal ocaqda(Şemşiroğlu, 2017c:343).

[2] Mürsel Hekimov ile röportaj tarihim 31 Temmuz 2000'dir. Bu gezilere ait intibalarımı iki makalede yayımladım. Bkz. Akman 2002, Akman, 2004.

[3] Şemşir'in Mehemmed, Emir, Talıb ve Qardaşhan adlı dört kardeşi vardır. Bunlar kendisinden evvel ölmüştür. "Anacan" adlı şiirinde bunlardan bahseder(Şemşiroğlu, 2017a:363).

evlilikten 1893 yılında Şemşir doğmuştur. Şemşir 15 yaşında Ağdaban köyünde Molla Mektebinde okula başlamış orada yedi yıl öğrenim görmüştür.

Şemşir'in babası Gurban, 1859 yılında Kelbecer'in Demircidam köyünde doğmuş 1935 yılında ölmüştür.[4] Onun babasının adı meşhedî[5] Mehmet Ali'dir.[6] Bu Mehmet Ali'nin ulu babaları 16. yüzyıl âşığı Miskin Abdal'a dayanmaktadır. Göyçe'nin Sarıyakup köyünde "Miskin Abdal Ocağı" olarak adlandırılan bir eğitim yuvası vardır. 19.yüzyılda Göyçe muhiti, büyük âşıkların (Elesker, Âşık Ali, Âşık Musa) yaşadığı bir yerdir. Burası âşıkların yetiştiği bir okul, bir mektep görünümündedir. Bundan dolayı Göyçe'de güçlü âşıklar yetişmiştir. Şemşir'in babası Gurban da bu muhitte kendini geliştirmiştir. Daha sonra, şair ve âşık olan Gurban, Kelbecerde "Gurban Bulağı" meclisini oluşturmuştur (Pirsultanlı, 2000: 3-23). Şair Gurban sadece folklor ve âşık edebiyatına değil aynı zamanda Arap ve Fars dillerine de vâkıftır. Şark şiir sanatını (poetika) çok iyi bilir (Kasımlı, 2017: 555).

Şemşir, annesini erken yaşta kaybetmiştir. Bir şiirinde Şemşir, daha körpe vaktinde, bekarken anasının öldüğünü söyler: "*Hele körpe iken kaldım anasız/Arzu etdin bir görmedin toyumu* (Şemşiroğlu 2017a:359). Muhtemelen babası ikinci kez evlenmiştir. Bir başka şiirinde üvey anasından, analığından "*Pis gün gördüm analığın elinde*" diyerek şikâyet eder (Şemşiroğlu 2017a:168).

Şemşir, Güllü Hanım (Seyid Hasan kızı) ile evlenir. On tane çocukları olur, beşi kız, beşi erkek[7]. Şemşir bir şiirinde hanımının "seyit" soyundan geldiğini söyler:

Mecbur etmeseniz çekmezdim adın,
Geyimle pozulmaz geyretli kadın
Atası seyiddi bizim arvadın
Çarlistonu ocakzada geyibdi (Şemşiroğlu, 2017b: 89)

Âşık Şemşir âşıklık sanatını ve şairliği babası Gurban'dan öğrenmiştir. Bir müddet Âşık Sarı'nın yanında çıraklık etmiştir. 1915 yılından sonra düğünlerde meclislerde bulunmuş, kendi yazıp okumuştur. Fuzuli Ramazanoğlu'na göre Şemşir, iki yıl molla mektebine gitmiştir. 1920 yılında Sovyet hâkimiyeti kurulunca Kamışlı köyünde babasının yanında katip yardımcısı, sonra da katip olarak çalışmıştır. Uzun müddet kolhozda vazife almıştır. Şemşir, 1938 ve 1961 yıllarında

---

[4] Sednik Paşayev Pirsultanlı Şemşir'in babasının 1935 yılında öldüğünü yazmaktadır. Bazı kaynaklarda ise bu tarih, 1925'tir. Bir şiirinde Şemşir "*Otuz dört senede atasız galdım*" demektedir(Şemşiroğlu, 2017a:168).Babasının öldüğünde Şemşir 34 yaşındaymış. Şemşir 1893 doğumlu olduğuna göre babası 1927 yılında vefat etmiş oluyor.

[5] Şiilerin önder kabul ettikleri İmam Ali er-Rıza'nın mezarı İran'ın Meşhed şehrindedir. Onu ziyaret edenlere "Meşhedî" unvanı verilir. Meşhedîlik, Sünnilikteki bir tür "hacı"lık manasındadır. Hz. Ali'nin kabrini ziyaret edenler de "Kerbelâyî" unvanını alır.

[6] Şemşir bir şiirinde dedesinin (Azerbaycan diliyle babasının) 141 yaşında öldüğünü söylemektedir: Yüz kırk bir yaşında ölen babamdan/Bir söz yadigardı mene nişana/Onun nesiheti çıhmaz yadımdan/Gezir heyalımda getsem hayana (Şemşiroğlu, 2016: 349).

[7] Erkek çocuklarının en büyüğü Genber adını taşır. Genber Müellim (d.1933-ö.2021)olarak bilinir. Aynı zamanda şair ve yazardır. Kitapları vardır. Şemşir, "İkidi" redifli şiirini ona hasretmiştir(Şemşiroğlu, 2017a:213).Şemşir'in diğer oğlunun adı Ekber'dir. Onun 1965 yılında vefatı üzerine "Canım" ve "Ekber" redifli iki şiir yazmıştır(Şemşiroğlu, 2017c:82;161).

gerçekleştirilen ikinci ve üçüncü âşıklar kurultayına da katılmıştır.[8] Şemşir'in asıl ünü 1955 yılında Samet Vurgun ile tanıştıktan sonra artmaya başlamıştır.[9] 1957 yılında Şemşir, Azerbaycan'ın "Emektar İncesenet Hadimi" unvanına layık görülerek Azerbaycan Yazarlar Birliği üyesi olur. 1973 yılında Devlet Şeref Nişanı ile ödüllendirilir. Âşık, 10 Şubat 1980 tarihinde vefat etmiştir.

1-Âşık Şemşir'in Bâde İçmesi

Şemşir, bazı şiirlerinde bâde içtiğini, buta aldığını söyler: Bir şiirinde o, üstatların içtiği bâdeden içtiğini ve kendisinin "ocaklı/ocak-zade", bir ocağa bağlı olduğunu anlatır:

Derin derya melum olar adadan
Sen de içdin ustad içen badadan
Şemşir'e bir barat ocak-zadadan
Götürüb sen dürrü hezana geldin (Şemşiroğlu, 2017b:183)

Bir başka şiirinde de "büyük buta"dan ders aldığını söyler. "Buta almak", rüyada bir ulu zatın elinden (hızır, pir vb.) bâde içmek demektir.

Götür nesiheti Şemşir Babadan
Men de ders almışam böyük butadan
Özünü salamat sahla hatadan
Kılıncı var, hençeri var açığın (Şemşiroğlu, 2017b:160)

Âşık Şemşir, "dede" unvanıyla anılmaktadır. Orhan Şaik Gökyay, "dede" sözü için "halk arasında, milletin menkabe kahramanlarına ve din ulularına verilen addır" diyor(Gökyay, 2000:CXIV). Korkut Ata'nın unvanı "Dede"dir. Dede Korkut hikâyelerinden Bamsı Beyrek hikayesinde Deli Karçar, Dede Korkut'a "Dede Sultan" diye de hitap eder(Gökyay, 2000:40).Dede Korkut bir nevi "din ulusu"dur, evliyadır. Dede unvanını biz, Dede Korkut ve Dede Şemşir'den başka Elesker'de ve Dede Kasım'da da görüyoruz. Bu unvan, bu şahıslar için yücelik, ululuk bir nevi velilik ifade eder.Nitekim Şemşir, bir şiirinde "hal ehli" olduğunu, bundan dolayı kendine "dede" denildiğini söyler:

Ehli-hal olmuşam, deyirler, Dede
Özümden şikâyet etmirem ne de(Şemşiroğlu 2017a:44).

Bilindiği gibi tasavvufta hal ehli olmak; bilgiyi akılla, mantıkla değil ilham yoluyla doğrudan Allah'tan almakla olur.

Azerbaycan'da Şemşir; "ozanlar ozanı", "en görkemli sanatkar", "Elesker'den sonra en kudretli âşık" olarak telakki edilmektedir. O, gerçek anlamda bir "Hak âşığı"dır. Hak âşığı olduğunu bir şiirinde şöyle belirtir:

Oldum haqq aşığı, doğru-düz yazan
Meni sarsıtmadı quduran, azan

---

[8] Bu kurultaylar hakkında ayrıntılı bilgi almak için bkz. Akman, 2008a:185-191;Akman,2008b:13-23.

[9] Sednik Paşayev, Şemşir'in şiir sanatı ve anlayışının Samet Vurgun ile görüştükten sonra değiştiğini söyler: "Aşıq Şemşir yaradıcılığına bütövlükde nezer saldıgda göz önünde iki Şemşir durur: Bundan biri köhne aşık poeziyası en'anesi ile goşub düzen Şemşir, o biri ise Vurgun lirikası ruhunda yazıb yaradan Şemşir. Aşık Şemşir halk şairimiz Semed Vurgunla görüşenden sonra, bir şair kimi, bir söz seneti ustası kimi heyli ilerilemiştir"(Pirsultanlı, 1969:214).

Nefsime ders dedim: halaldan gazan
Olmaz bu baratı alan elimden (Kasımlı, 2017: 557).

Bazı âşıklarda rastladığımız "rüya görme" hadisesini kısmen Şemşir'de de görüyoruz: "Oğlunun naklettiğine göre Şemşir, 1927 yılında bir toya katılmak için Karabağ'a gider ve burada hastalanarak sazını kırıp ateşe atar. O gece Âşık Elesger (babasıyla birlikte) rüyasına girer ve "Utanmıyor musun? Sazı neden kırıyorsun? Senin hiç aklın yok mu?" diyerek azarlar. Sonra yedeğindeki atı kendisine verip "Bu atı sana bağışlıyorum ve emrediyorum, gidip kendine bir saz al ve bu attan düşme!" der. Uykudan uyanan Şemşir, babası ve Elesger'in ruhlarına dualar okuyarak hemen kendisine bir saz alır ve "*Sen bana saadet, berat vermişsin/Şemşir'in kalbine kanat vermişsin/ Zerrin irehtili Kırat vermişsin/ Durur sen verdiğin atın, Elesger*" dörtlüğüyle biten şiirini yazar (Erol, 2020).

Şiirin başka bir kıtasında rüya olayı daha net anlatılmıştır:
Röyada ders dedin, öyretdin meni
Pak sahladın eşgi, nefsi, bedeni
Feraset möcüzü sanıram seni,
Hagdı ki, var etikadım, Elesger (Şemşiroğlu 2017a:44).

Âşığın oğlu Genber Gorbanov'a göre Şemşir'in kırk binden fazla şiiri varmış. Bunlar, 1992 yılında Ağdaban köyünün Ermeniler tarafından işgal edilmesiyle yakılıp yok edilmiştir (Ramazanoğlu: 1996: 6).

Şemşir, otuzdan fazla çırak yetiştirmiştir (Kasımlı, 2017: 561).

Şemşir şiirlerinde genellikle dağlardan, yaylalardan, ovalardan, sulardan, kuşlardan kısaca tabiattan bahseder. Onun şiirlerini okurken adeta bir tablo seyreder gibi oluruz. O, şiirlerine tabiatın bütün varlıklarını nakış nakış işlemiştir.

Meşhur şiirlerinden birinde kendini "dağlar oğlu" diye tarif eder:
Qartal düşünceli, şair hayallı
Tarlan yuva guran dağlar oğluyam
Anam İstisudur[10], atam Delidağ
Murov, Lulpar, Qonur, Qoşgar[11] oğluyam (Şemşiroğlu, 2017c:139).

Şemşir şiirlerinde Karacaoğlan gibi güzellerden bahsetse de onun yoğun olarak anlattığı konu tabiattır. Bu bakımdan ona "tabiat şairi" denilebilir. Onun bazı şiirleri Âşık Veysel'i de hatırlatır.[12] Şemşir'in şiir konularından diğer önemli bir kısmını sosyal hayat, toplumsal meseleler oluşturur. Onun şiirlerinde sıklıkla yer verdiği bir başka kavram, adalet ve ahlaktır. Ahlaksız insandan uzak durulmasını tembih eder.

Şemşir, son dönem şiirlerinde sık sık yaşlılıktan şikâyet eder. Onun bir şiiri Karacaoğlan'ın "Bir kız bana emmi dedi neyleyim" nakaratlı şiirine çok benzemektedir:

---

[10] Kaplıca (Sıcak su).

[11] Buradaki isimler dağ adıdır.

[12] Âşık Veysel'in "Benin sadık yârim kara topraktır" şiirinin bir benzerini Şemşir, "kara toprak" redifiyle yazmış ve toprağı, anaya benzetmiştir(Şemşiroğlu, 2017a:208).

Qızlar baba deyir, gelinler emi,
Men çekebilmerem bu qeder qemi
Kim olar menimle gönül hemdemi
Qalmamış canımda hal, yazıq canım (Şemşiroğlu, 2017a:297).

Şemşir, Sovyet döneminde yetişmiş bir âşıktır. Dolayısıyla komünist idarenin yazarlardan ve âşıklardan istediği komünizmi övmek, yeni hayatı yüceltmek gibi konularda da şiir yazmıştır. Fakat şiirlerinin toplamına baktığımızda bu sayının az olduğunu görürüz. Onun şiirlerinde dini unsurlar da yer almaktadır. Bu tür şiirler Sovyet dönemi yayınlarında yoktur. Günümüz kitaplarında bulunmaktadır. Şiilik mezhebine sahip olan Şemşir, evvela Allah'ı andıktan sonra sık sık şiirlerinde Ali, Hüseyin ve Kerbela şehitlerine yer verir. Bu durum onun dini yönünün kuvvetli olduğunu gösterir. Şemşir az çok tahsil gördüğü için, şiirlerinde dini bilgilere ilaveten klasik edebiyatın izlerine de rastlanır.

Şemşir daha ziyade koşma nazım şeklini tercih etmiştir. Onun koşmaları birkaç kez basılmıştır. En son olarak dört cilt halinde(yaklaşık 1300 şiir) 2017 yılında yayınlanmıştır. Koşmadan başka Şemşir; geraylı, tecnis, divani, muhammes, bayatı nazım tür/şekillerini de kullanmıştır.

Şemşir, hikaye (dastan) de tasnif etmiştir. Onun en önemli tasnif ettiği hikâyesi "Şemşir ve Senuber"'dir.

2-Bâdeli Âşıkların Genel Özellikleri

Fuat Köprülü'nün ifade ettiği gibi, en eski Türk şairleri(şaman, oyun, kam, baksı) sâhir-şairlerdir. Bunlar sihirbazlığın yanında rakkaslık, musikişinaslık, hekimlik gibi birçok vasıfları kendilerinde toplamışlardır. Bunların halk arasında mühim bir yeri ve önemleri vardır. Başlıca görevleri; semadaki mabutlara kurban sunmak, ölünün ruhunu yerin dibine göndermek, hastalıklar, ölümler gibi fena cinler tarafından gelen işleri önlemek, hastaları tedavi eylemek, bazı ölülerin ruhlarını semaya yollamak, hatıralarını yaşatmaktır(Köprülü,1989:58).

Böylesine büyük bir mevkie sahip olan ozanlar, on beşinci yüzyıldan sonra gözden düşmeye başladılar. Buna pek çok etken sebep olmuşsa da asıl etken kanaatimizce, tasavvufun ve mutasavvıf şairlerin ön plana çıkması ve bunların toplum nazarında daha revaçta olmalarıdır. Bunun üzerine ozanlar, toplumda kendilerine yeni bir kimlik kazandırmak istemişler, böylelikle eski konumlarına gelmeyi ümit etmişlerdir. Yeni kazanacakları kimliğin içinde halkın talep ettiği din ve tasavvuf da olmalı eski şiir gelenekleri (Şamanist unsurlar) de bulunmalıydı. Bu ihtiyaçtan dolayı ozanlar, adlarını "âşık" olarak değiştirerek, tıpkı tasavvuf ehli "veli"ler gibi Allah'a âşık bir kul/şâir olmayı dilediler. Bu durumlarının daha kalıcı ve daha inanılır olması için de kısmen dînî kısmen de sihrî/esrarengiz, bir anlamda şamanist bir durum olan "rüya görme" ve "bâde içme" hadisesini ortaya çıkardılar.[13] Böylelikle hem toplum tarafından eski mevkilerini kazandılar hem de mutasavvıf şairlere eşit konuma geldiler. Artık bâdeli âşık olmak onlar için büyük bir ayrıcalıktı.

[13] İlhan Başgöz, günümüz âşıklarının, toplumsal beklentiyi karşılamak için âşık rüyası görmüş gibi yaptıklarını itiraf ettiklerini söyler (Başgöz, 2012:65). Kompleks rüya olarak adlandırılan âşıkların bu rüyaları hakkında ayrıntılı bilgi almak için bkz. Günay, 2015.

Genellikle halk hikâyelerinde karşımıza çıkan bâde içme ve rüya görme olayından sonra kahramanlar, bir takım hasletler kazanırlar. Bunlar: şairlik kudreti elde etmek, irticalen şiir söyleyebilmek, gaipten haber vermek, gizliyi saklıyı bilmek, duası kabul olmak vb. Duası kabul olan âşıklara birkaç örnek verelim.

Duası kabul olan en önemli ozan Dede Korkut'tur. Ozan adı âşık olduktan sonra ise duası kabul olan bir âşığımız Kerem'dir[14]. Kerem, sevgilisini aramak için yollara düştüğü bir sırada önüne Kızılırmak gelir. Kızılırmak'ı geçmek imkânsızdır. Sazı eline alır ve dört kıta şiir söyler. İlk kıtası şöyledir:

Meded meded alemleri yaradan
Başa bir hal geldi çeküp giderim
Henüz düşmüşem gurbet ilin kârına
Gözlerimden yaşlar döküp giderim

Bu şiirden sonra nehrin üstünde bir köprü oluşur ve Kerem oradan geçerek yoluna devam eder (Duymaz, 2001: 275). Yine aynı hikayenin Türkmen varyantında yanarak kül olan Kerem, Aslı'nın bir duası ile canlanır. Bu dua da şiir şeklindedir. İlk kıtası şöyledir:

Ya İlahi sen-sen rahımı-rahman
Kabul edip amanadın al menden
Ata-eneden sen-sen man mahriban
Kabul edip amanadın al menden (Duymaz, 2001:347).

Duası kabul olan bir âşık da Garip'tir. Uzun yolculuklardan sonra atı çatlayan Garip, heybesi omzunda yayan kalır. Giderken önüne bir ırmak çıkar. Irmaktan karşıya geçmenin imkanı yoktur. Bunun üzerine eline sazı alıp dua eder Garip. İlk kıta şöyledir:

Kadir Mevla'm budur senden niyazım
Felek beni taşa çaldı neyleyim
Ben ağlarım muradıma irmedim
Sevdasına serim saldı neyleyim.

Bu duadan sonra Garip'in arkasında Kıratlı bir ihtiyar peydah olur. İhtiyar, Âşık Garip'in sağ elini tutarak onu atının terkisine bindirir ve onu bir lahzada Erzurum'a getirir (Türkmen, 1995: 180).

Duası kabul bir diğer aşığımız Ercişli Emrah'tır. Bir mecliste saz çalmak isterken sazı kıran Emrah'a babası bir tokat atar. O da oradan çıkınca bir çeşme başına gider ve Allah'a "Ey yohları var eden Allah, on sekiz bin alemin, herkesin muradını döne döne veren sen, herkesi bir mesneke yetiren sen, ya bene bir sevda, bilgi ver, ya burda amanatını al" deyip uykuya dalar ve uykuda pir elinden bâde içerek âşık olur"(Bali,1973: 103).

Mahmut ile Nigar hikâyesinde ise Mahmut, Kamber ve Nigar, Karacaoğlan'ın duası ile canlanır (Kaya, 1993).

Yazımıza konu olan ve duası kabul olan bir aşığımız da Âşık Şemşir'dir. 2000 yılında Azerbaycan'da bulunduğum zaman âşıklarla sohbet etmiştim. Bunlar-

[14] Bu âşık, Kerem ile Aslı hikâyesinde yer alan üç şiirde " Kerem Dede" mahlasını kullanmıştır(Duymaz, 2021:122,133,169).

dan biri de Âşık Fetullah Göyçeli[15] idi. Bu âşık, o zaman Şemşir'den hatıralar anlatmış ondan şiirler söylemişti. Bu şiirlerin biri Elesker'in kardeşi Saleh'in torunu, Növres İman'ın oğlu Şahmalı Salahov (1925-1987) için yazılan/söylenen bir şiirdir. Şahmalı ağır hasta olarak hastanede yatmaktadır. Durumu iyi değildir. Ziyaretine her gün sevdikleri gelmektedir. Bir gün ziyaretine Şemşir gelir. Şemşir, yanındakilerden hastanın durumunu öğrendikten sonra hastaya aşağıdaki şiiri/duayı söyler:

Kâdir olan Allah deyme amandı
İtkin kardaşımın bir balasına
Bağışla İlahi yerinen göğe
İmam Hüseyin'in Kerbelasına

O cavan hastaya özün ol penah
Mekke Medine'de duran kıblegah
Şefa dermanını özün ver Allah
Növres İmanımın pir balasına

Şemşir metleb iste bir Kirdi-gar'dan
Kolsuz Alemdar'dan Şah-ı Haydar'dan
Varsa ne derdinen geçsin kenardan
Zehir dokunmasın şir balasına
Növres İman'ımın pir balasına[16]

Bu duadan sonra Şahmalı gözünü açar ve ağlar. Artık hasta, iyileşme emaresi göstermeye başlamıştır. Şemşir'in duası kabul olmuştur.

Bu şiiri kısaca tahlil edelim. Şemşir, şiirine Allah'ın adını anmakla başlar. Onun kâdir olduğunu, yani gücünün ve kuvvetinin her şeye yeteceğini belirtir. Şemşir pek çok şiirinde Allah'tan, peygamberden ve Hz. Ali'den bahseder, onları zikreder. Örnek bir dörtlük:

"Ya Allah, Mehemmed, Eli" deyende
Üreyimin derdi-gemi dağılır
Haggın kelamını zikr eliyende
Başımın ağrısı cemi dağılır (Şemşiroğlu, 2017c: 65).

---

[15] Bu âşık, Azerbaycan Göyçe'nin Nerimanlı köyündendir. 1940 yılında doğmuştur. Hala hayattadır. Güçlü ifacı âşıklardandır.

[16] Bu şiir, Şemşir'in dört cilt olarak yayınlanan şiir külliyatı içinde ikinci cilt, sayfa 203'dedir. Burada bazı kelimeler farklıdır: Kâdir olan Allah, gıyma, amandı/İtkin gardaşımın bir balasına/Bağışla İlahi, yerine, göye/İmam Hüseynimin Kerbelasına/ Bu cavan hesteye özün ol penah/Mekke, Medine'de olan Qiblegah/Şefa dermanını özün ver, Allah!/Növreste İmanın pir balasına/ Şemşir, metleb üste bir girdigardan/Qolsuz Elemdar'dan, Şahi- Heydardan/ Varsa ne derd, gemi keçsin kenardan/Zede tohunmasın şir balasına. Bu şiiri daha sonraları Âşık Fetullah, Âşık Elesker'i anma programında da okumuştur. Orada âşık, bazı kelimeleri değiştirmiştir. Mesela ilk mısrayı "Gadir olan Allah yetiş imdada" şeklinde söylemiştir. Bu durum sözlü geleneğe ait, yadsınamaycak bir durumdur. Bkz. https://www.youtube.com/watch?v=D2RU7QFvIV8

Birinci kıtanın ikinci dizesinde geçen "itkin" sözü, yitik, kayıp anlamındadır. Elesker'in kardeşi oğlu Âşık Növres İman 1932 yılında kaybolmuştur. Ondan bir daha da haber alınamamıştır. Onun Güney Azerbaycan'a geçtiği 1970'li yıllarda orada vefat ettiği tahmin edilmektedir(Nebioğlu, 2010:41)

Şemşir duasında yine Allah'a yalvarır. Hastayı İmam Hüseyin ve Kerbela hatırına bağışlamasını ister. İkinci kıtada Şemşir yine Allah'a yakarır. O genç hastaya Allah'ın sığınacak yer (penah) olmasını ve hastanın şifasını, dermanını vermesini söyler. Burada şairin üslubu dikkat çekicidir. Şemşir, Allah ile doğrudan, aracısız konuşur. Bu, samimiyetin, güvenin ifadesidir. Duasında Şemşir; Mekke, Medine ve Kabe'yi de anmayı ihmal etmez.

Üçüncü kıtada Şemşir, yine Allah'a Farsça "Kird-gar" diyerek metleb (murat/arzu) ister. Daha sonra Kerbela şehitlerini anar. Kolsuz Alemdar, asıl adıyla Abbas, Hz. Ali'nin oğludur. Hz. Hüseyin ile ana bir kardeştir. Kerbela savaşında Hz. Hüseyin'in sancaktarıdır. Kerbela olayında düşman ordusunun kuşatmasını yararak Fırat nehrinden su getirmiştir. Aşure günü yine Fırat nehrine su almak için gitmiş, geri dönüş yolunda saldırıya uğramış, kolları kesilmiş ve başına demir mızrakla vurularak öldürülmüştür(tr.wikipedia.org./wiki/Abbas bin Ali). Şah-ı Haydar dediği de Hz. Ali'dir. "Şir balası" sözüyle de Növres İman'ın büyüklüğüne göndermede bulunmuştur. Növres İman, zamanının güçlü âşıklarındandır. Bu yönüyle onu aslana benzetmiştir.

Görüldüğü gibi bu duasında Şemşir, Allah'tan, Hz. Ali, Hz. Hüseyin ve diğer Kerbela şehitleri hatırına yardım dilemiştir. Onun duası da kabul olmuştur. Zaten Şemşir'in kendisi, duasının kabul olacağını, nefesinin şifalı olduğunu bilmektedir. Bu özelliğini başka bir şiirinde şöyle anlatır:

Yetse gulağına Şemşir'in sesi
Sene şefa verer onun nefesi
Gezanın gederi yıhmayan kesi
Yıhar mı yığılsa, yüz insanoğlu (Şemşiroğlu, 2016:115).

Şemşir'in duası kabul olur. Çünkü o, şairlik kuvvetini Miskin Abdal'dan almıştır. Bir şiirinde bu durumu şöyle anlatır:

Şairlik nurunu babam Miskinden
Qurbandan yadigar üze getirdim (Şemşiroğlu, 2017a: 40).

Şemşir, Miskin'in mucizelerinin kuvvetli, keskin olduğunu şöyle ifade eder:

Şemşir, senin baban ocaq Miskindi
Möcüzatı qılınç kimi keskindi (Şemşiroğlu, 2017b: 106)

Yine başka bir şiirinde kendisinin "pir oğlu" olduğunu söyler. Bilindiği gibi "pir" kelimesi tasavvufta "veli" ile eş anlamda kullanılır:

Emrini yerine yetirdi Şemşir
Zatı pak, temizem, pir oğluyam pir (Şemşiroğlu, 2016: 366).

SONUÇ

Bütün bu anlattıklarımızdan Şemşir'in şairlik kudreti ve duasının kabul olmasının sebepleri üzerine şunları söyleyebiliriz:

1-Şemşir tıpkı eski ozan/şamanlar gibi babadan oğula geçen yani genetik bir şairlik kudret ve kuvvetine malikdir. O, Miskin Abdal ocağına bağlı biridir. Miskin Abdal, mutasavvıf bir şairdir. Ona bağlı olanlar da tasavvufa ve dine yakın olmaktadır. Şemşir, Miskin Abdal'ın manevi gücünden istifade etmiş ve keramet sahibi olmuştur.

2-Şemşir, bâde içmiş bir Hak âşığıdır. Bu bakımdan onun duası kabul olur. Bunun örneklerini yukarıda gördük.

3-Şemşir ailesi ile Elesker ailesi birbirlerine çok yakın iki ailedir. Birine "Gurban ocağı", diğerine "Elesker ocağı" denilmektedir. Ocaklı olmak, özellikle halk hekimliğinde bir takım hastalıklara şifa olmak demektir. Ocaklı bir kişi bazı dertlerin dermanını da bilir.

4-Şemşir ile Âşık Elesker'in kardeşi oğlu Növres İman, beraber, kardeş gibi büyümüşlerdir. Növres'in oğlu Şahmalı, Şemşir'i bir baba gibi görmüştür. Hastaneye Şemşir'in geldiğini görünce çok sevinmiş, psikolojik olarak iyileşmiş olabilir.

Âşık şiirinde dua şeklinde olan şiir örnekleri vardır. Bunların toplanarak iyi bir tahlile tabi tutulması, âşık edebiyatında yeni kapılar aralayabilir. Bu çalışmamızla hem Âşık Şemşir'i yâd ettik hem de âşık şiirinde dua türüne temas ettik. Ayrıca Şemşir'in görebildiğimiz basılı kitaplarında yer almayan üç şiirini de çalışmamıza ilave ettik. Bu şiirlerden ilki tecnis, diğerleri divani türünde söylenmiştir.

Şemşir'in Yayımlanmamış Şiirleri[17]

1-DÜRÜST

(Təcnis)

1-Yesri mir əllahi aləmində var,
Bir adı lam əlif, ayə, sin dürüst.
Yeri, göyü xəlq eyliyən sənətkar
Nə gözəl yaraşır ayəsin dürüst.

2-Bir xəlifə kəm yetişdi əzbayə,
Vəhi gəldi, sənin deyil əzbayə.
Şahı Mərdan savar oldu əzbayə,
Yetişdi Məkkəyə ayə sindürüst.

[17] Burada verdiğimiz üç şiiri 2000 yılı ağustos ayında, İstisulu şair Salman Uğurluyev(1916-1970)'in kardeşi Kamran Uğurluyev'den teybe ses kaydı almak suretiyle tespit etmiştim. Şiirleri bu yazıda kullanmak nasip oldu. Bu seslerin deşifre olmasında yardımı olan Aşık Şemşir Medeniyet Ocağı İçtimai Birliği Başkan yardımcısı Hebib Bey'e ve fikirlerinden istifade ettiğim Prof. Dr. Muharrem Kasımlı'ya teşekkür ederim. Şiirler Azerbaycan imlasıyla yazılmıştır.

3-Açkinən yoxsula gəlincən əli,
Əzrail cəsəddən gəlin can Alı.
O gündə haraya gəlin cən Əli,
Çıxacaq nəşimin ayəsin dürüst

4-Bir həqiqət bağban istər hey dərə,
Bir mərd üçün nökər oldum Heydərə.
Canım sən nökərsən Şahı-heydərə.
Yapış ətəyimdən ayə sin dürüst.

5-Yaz Şəmşir qulunam dürüst adımı,
Haq verib dersimi dürüst adımı.
Soruşsan deyərəm dürüst adımı,
Oxudum Quranda ayəsin dürüst.

2-MƏRD
(Divani)
1-Barillahim mərd yaratdın ol şir yezdanı mərd,
Xilqətinin öz nurundan xəlq etdin nurani, mərd.
Mehracda salam verdi Rəsuli Əkrəm üçün,
Mehd içində Məhəmmədə göstərdi müəmmanı mərd.

2-Həm Əlisən,həm vəlisən Heydərikərrar adın,
Ağıl kamil tərifindi tayətdə cardı adın,
Natavan qulların üçün hazıruluslardı adın,
Səslənəndə şir əlindən qurtardın Salmanı mərd.

3-Şənində hələ tanrı mömünlər eylər əda,
Qüdrətin öz pəhləvanı sənsən onlara cüda,
O zamanki qeyzə gəldin titrədi ləngər Xuda,
Qüvvətinə mərhəbalar götürdün dünyanı mərd.

4-Əlinin min möcüzatı özündən əvvəl gələn,
Babıxeybər fəth eləyib,tifilkən əntər bölən,
Şəmşir olub qəm xəstəsi,yoxdur davasın bilən,
Şahı Mərdan özün yetir dərdinə dərmanı mərd.

3-OLMASA
(Divani)

1-Heç kimsənə yoxsul olmaz, qəlbindən dar olmasa.
Sözü xəlgə şirin gələr o dil-azar olmasa.
İki üzlülük eyləməsə, hamı inanar ona,
Yalan satıb dosta, bie' tibar olmasa.

2-Xoş o kəsin ohvalına kəskin ola iqbalı,
İnsana tale lazımdı, puçdu dünyanın malı,
Nadanla həmdəm tutanın tez ağarar saqqalı,
İyidin gər özünə münasib yar olmasa.

3-Əhli-arif məclisinə kinayə söz atma sən!
El xatirin əziz saxla, dost arasın qatma san!
Mətahın dürrü olsa hər yetirənə satma sən!
Qiymətini bilən sərraf, öz xiridar olmasa.

4-Şəmşir qəmdən cana gəlib, intizar əlindədi,
Çətin işi asan etmək kirdigar əlindədi.
İsimi Heydər Yadullahın Zülfüqar əlindədi,
Kim tanır haqqın yolunu o şahsuvar olmasa.

KAYNAKLAR

Ahundov, E. (1972). *Azerbaycan dastanları.* Elm Neşriyatı.
Akman, E. (2002). Günümüz Azerbaycan edebiyatında yaşayan âşıklar üzerine bazı tespitler. *Milli Folklor*, Sayı 53.
Akman, E. (2004). Azerbaycan'da folklor fedaisi Prof. Mürsel Hekimov ile bir sohbet. *Türk Kültürü*, Yıl XLII, s. 493-494.
Akman, E. (2008a). *Sovyetler birliği döneminde Azerbaycan'da folklor politikaları ve çalışmaları (1917-1953)*. Platin.
Akman, E. (2008b). Stalin sonrası Azerbaycan'da âşık edebiyatı ve âşık kurultayları. *Türkbilig,* 2008/15.
Bali, M. (1973). *Ercişli Emrah ile Selvihan hikâyesi varyantların tespiti ve halk hikâyeciliği bakımından önemi.* Atatürk Üniversitesi Yayınları.
Başgöz, İ. (2012). *Türkülü aşk hikâyeleri bir gösterim olarak*. Pan.
Duymaz, A. (2001). *Kerem ile Aslı hikâyesi üzerine mukayeseli bir araştırma*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
Duymaz, A. (2021). *Kerem ile Aslı hikâyesi (Raif Yelkenci yazması)*. Yapı Kredi Yayınları.
Erol, M. (2020). Şemşir Kurbanoğlu. TEİS, https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/semsir-kurbanoglu.
Gökyay, O. Ş. (2000). *Dedem Korkudun kitabı*. MEB Yayınları.
Günay, U. (2015). *Türkiye'de Âşık tarzı şiir geleneği ve rüya motifi*. Akçağ yayınları.
Kasımlı, M. (2017). Âşıklığın dede Şemşir ucalığı. *Folklor ve Edebiyat Araştırmaları*, Bakı, Elm ve Tehsil.

Kaya, D. (1993). *Mahmut ile Nigar hikâyesi üzerine karşılaştırmalı bir araştırma*, Kültür Bakanlığı HAGEM Yayınları.
Köprülü, M. F. (1989). Türk edebiyatının menşei. *Edebiyat araştırmaları I*, Ötüken.
Nebioğlu, M. (2010). *Ozan-Âşık dünyası, hakka kavuşan âşıklarımız*. Azerbaycan Âşıklar Birliği Yayını.
[Pirsultanlı], S. P. (1969). *Ağdabanlı Gurban ve muasırları*, Filoloji Elmler Namizedi Alimlik Derecesi Almak Üçün Dissertasiya, Azerbaycan SSR Akademiyası Nizami Adına Edebiyyat ve Dil İnstitütü.
Pirsultanlı, S. P. (2000). *Ağdabanlı şair gurban-getme*. Gençlik Yayınları.
Ramazanoğlu, Fuzuli vd.(1996). *Aşıq Şəmşir öyüdler* (Tərtib edənler: Q. Şəmşiroğlu, F.Ramazanoğlu). Ozan Nəşriyyatı.
Şemşiroğlu, G. (2016). *Aşıq Şemşir eserleri I. cilt (koşmalar-1)*, Bakı
Şemşiroğlu, G. (2017a). *Aşıq Şemşir eserleri II. cilt (koşmalar-2)*, Bakı
Şemşiroğlu, G. (2017b). *Aşıq Şemşir eserleri III. cilt (koşmalar-3)*, Bakı
Şemşiroğlu, G. (2017c). *Aşıq Şemşir eserleri IV. cilt (koşmalar-4)*, Bakı
Türkmen, F. (1995). *Âşık Garip hikâyesi inceleme-metin*. Akçağ.
https://www.youtube.com/watch?v=D2RU7QFvIV8

ANADOLU ÂŞIKLIK GELENEĞİ İÇİNDE BOZKIRIN TEZENESİ NEŞET ERTAŞ

WITHIN THE ANATOLIAN MINSTRELSY TRADITION: NEŞET ERTAŞ – THE PLECTRUM OF THE STEPPE (*BOZKIRIN TEZENESİ*)

ГОЛОС СТЕПИ НЕШЕТ ЭРТАШ В ТРАДИЦИИ АНАТОЛИЙСКОГО АШЫКСТВА

Dr. Öğrt. Üyesi Mehmet YARDIMCI*

ÖZ

"Bozkırın Tezenesi" olarak bilinen, Kırşehir'in mahalli halk sanatçısı Neşet Ertaş , 1938 yılında Kırşehir'in Çiçekdağı ilçesine bağlı Kırtıllar köyünde doğdu. 25 Eylül 2012 tarihinde İzmir'de Hakk'a yürüdü. Mezarı, Kırşehir'de Bağbaşı Mezarlığı'nda babası Muharrem Ertaş'ın mezarının yanındadır.

Sanat çevrelerinde "Bozkırın Tezenesi" lâkabının yanında, "Türkü Baba", "Bağlama Virtiözü", "Son Şaman", "Son Abdal" sıfatlarıyla da anılan Neşat Ertaş, 74 yaş yaşamıştır. Ustası, babası Muharrem Ertaş olmuştur.

Neşat Ertaş ortaya koyduğu eserlerini Orta Anadolu Üslûbu içinde icra ediyordu. Ayrıca sanat gücünü, kendisine sağlığında yol gösteren, örnek olan Çekiç Ali, Hacı Taşan gibi mahalli sanatçı ustalarından da alıyordu.

Anadolu âşıklık geleneği deyince; saz çalma, mahlas alma bâde içme, ustaçırak ilişkisi, âşık karşılaşması, dedim-dedili söyleyiş, tarih bildirme, nazire söyleme, leb-değmez, muamma gibi unsurların uygulanması akla gelmektedir. Tabiki her âşıkta bu unsurların tümünü bulmak mümkün değildir.

Bu yazımızda, âşıklık geleneği içinde rahmetli mahalli sanatçı Neşet Ertaş'ın sanat ve ustalık durumu ile âşıklığa yaklaşımı incelenmektedir.

Neşet Ertaş, bozlak türünü, bu uzun hava geleneğini en iyi sürdüren ve yayan, Abdal Müziği kültürünü devam ettiren bir sanatçıdır. Neşet Ertaş 2010 yılında "Yaşayan İnsan Hazinesi" olarak UNESCO "Abdallık Geleneği" alanında tescil edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bozlak, Abdallık Geleneği, mahalli sanatçı, Kırşehir, âşıklık geleneği

* Dokuz Eylül Üniversitesi Emekli Öğretim Üyesi. İzmir/TÜRKİYE (zileli.yardimci@gmail.com)

ABSTRACT

Neşet Ertaş, known as the "Plectrum of the Steppe (*Bozkırın Tezenesi*)," was a local folk artist from Kırşehir. He was born in 1938 in the village of Kırtıllar, located in the Çiçekdağı district of Kırşehir. He passed away on September 25, 2012, in Izmir. His grave is in the Bağbaşı Cemetery in Kırşehir, next to that of his father, Muharrem Ertaş.

In artistic circles, in addition to being called "Bozkırın Tezenesi," he was also known by titles such as "Father of Folk Songs," "Virtuoso of the Bağlama," "The Last Shaman," and "The Last Abdal." Neşet Ertaş lived to be 74 years old. His mentor and master was his father, Muharrem Ertaş.

He performed his works in the Central Anatolian style. He also drew strength and inspiration from local master artists such as Çekiç Ali and Hacı Taşan, who guided and influenced him during his lifetime.

When we speak of the Anatolian âşıklık (minstrelsy) tradition, elements such as playing the saz (a traditional stringed instrument), adopting a pseudonym, drinking bâde(o awaken as a minstrel through the ritual of drinking 'bâde), the master-apprentice relationship, poetic duels (âşık atışması), dialogic narration (dedim-dedi style), referencing historical events, composing poetic responses (nazire), lip-not-touching (leb-değmez), and riddles (muamma) come to mind. Of course, it is not possible to find all of these elements in every minstrel.

In this article, we examine the artistry, mastery, and approach of the late local artist Neşet Ertaş within the framework of the âşıklık tradition.

Neşet Ertaş was a leading performer and transmitter of the bozlak genre—a form of extended, free-rhythm folk song—and a preserver of the Abdal musical tradition. In 2010, he was officially recognized by UNESCO as a "Living Human Treasure" within the scope of the "Abdallık (Abdal Tradition)."

Key Words: Bozlak (a traditional Central Anatolian lament/folk song), The Abdal Tradition, Traditional Folk Musician, Kırşehir, Ashik (Minstrel) Tradition

Yandı yine yandı yüreğim başı
Yaktı beni bir gözleri sürmeli

Anadolu insanının duygularının yüzyıllar içinde tercümanı şüphesiz sazı ve sözü ile âşıklarımız olmuştur. Bu nedenle âşıklar bulundukları toplumların sözcüleridir.

Müziği, Anadolu'nun derinliklerinden yükselen bir ses olarak, dinleyicileriyle buluşan âşık; yaratıcı, doğaçtan söyleyen, yetenekli, kıvrak zekâlı kişidir.

Âşık, elindeki sazını yüreğinden kopan özgün söyleyişlerle bütünleştirmiş, sürekli temsilciler yetiştirip günümüze kadar ulaştırmış olup, hâlâ varlığını bilinçle sürdürme erdemi içindedir.

Bütün sözleri ve yaşamıyla yerelliğini koruyan, halkın kendisi olan, adeta geleneğin yükünü tek başına omuzlayıp gelecek kuşaklara aktaran Yunus Emre gibi, yetiştiği bölgenin toprağına, kültürüne bağlı kalıp, yokluk içinde başladığı yaşamını sazı ve sözü sayesinde zirveye çıkaran, aynı zamanda evrensel olmayı başarabilen ender âşıklardan biri de, türkü formunda söylediği deyişlerinin dışında âşıklık geleneğinde "Garip" mahlasıyla âşık tarzı şiirleriyle ün yapan Neşet Ertaş'tır.

1938'de Kırşehir'in Çiçekdağı'na bağlı Kırtıllar köyünde doğan Ertaş, 1960'ta yazdığı "Hayat Destanı" adlı bazı dörtlükleri:

Dizinde sızıydı anamın derdi
Tokacı saz yaptı elime verdi
Yeni bitirmiştim üç ile dördü
Baban gibi sazcı oldun dediler

O zaman babamdan öğrendim sazı
Engin gönül ile Hakk'a niyazı
O yaşımda yaktı bir ahu gözü
Mecnun gibi çölde kaldın dediler

Yarin aşkı ile döndüm şaşkına
Arada içerdim yarin aşkına
Canan acımaz mı Garip dostuna
Bunu da içeri alın dediler

biçiminde olan 15 dörtlükten oluşan bir şiirde yaşamının bazı kesitlerini dizelere aktarmıştır.

Neşet Ertaş'ın eserlerini icra biçimine Orta Anadolu Üslûbu dahilinde icra edilen eserler denebilir. Fakat üslûp yöresel, tavır ise kişisel olması nedeniyle Neşet Ertaş'ın tavrı kişisel olup diğer âşıklardan farklıdır. Onun kendine özgü tavrıyla okurkenki sesi Anadolu'nun bin yıllık acısını, haykırarak, özlemini, yakınmalarını gök kubbeyi inleten bir çığlık gibi sarmakta, gönül telimizi titretmektedir.

Neşet Ertaş, sadece bir sanatçı değil, aynı zamanda bir kültür elçisi olarak anılmakta ve halk müziğinin önemli temsilcilerinden biri olarak ön plana çıkmaktaır.

"Neşet Ertaş, babası gibi eski âşıkların şiirlerini kendi sanat anlayışı çerçevesinde besteleyip yeniden üretmiştir. Bu yönüyle Neşet Ertaş geleneği yenilemiş, kendi deyimiyle türkülerin ömrünü uzatmıştır. Hâliyle ömrünü uzattığı her türkü, sözleri kime ait olursa olsun bu gün karşımıza 'Neşet Ertaş türküsü' olarak çıkmaktadır."[1] 'Acem Kızı' adlı türkü de böyle düzenlenmiş türkülerdendir.

Alevî-Bektaşî terbiyesiyle yetişmiş bir halk ozanı olan Neşat Ertaş, Alevîlikten aldığı Ehl-i Beyt sevgisi ve Bektaşîlikten aldığı insan sevgisi merkezli öğreti, onun dinî düşüncesinin temelini oluşturmuştur.

Neşet Ertaş'ın maneviyatına yön veren en önemli unsur Allah inancıdır. Allah'ın varlığı, birliği ve kâinatın tek hâkimi olduğu inancını benimsediği hissedilen Ertaş; bunu gerek söyleşilerinde gerek şiirlerinde her fırsatta dile getirmiş, sanatının kaynağını da Hakk aşkına dayandırmıştır. Âşığın:

Tüm canların Hakk olduğun bilmese
Hakk'ın aşkı yüreğine dolmasa
O güzel cemale âşık olmasa
Kul Garib'im bu sazını çalmazdı.[2]

biçimindeki söyleyişleri bunun kanıtıdır.

Ertaş'ın türkülerinde ölüm meleği olan Azrail'in sık sık geçtiği görülmektedir. Bunda Bektaşî kültürünün etkili olduğu düşünülse de hayatı yoksulluk ve çile ile geçmiş, Abdal olduğu için her ortamdan dışlanmış ve garipliği benimsemiş bir âşığın deyişlerinde ölüm ile özdeşleşen Azrail'in sık geçmesi doğaldır. Onun özellikle sevdasına seslenirken Azrail'e gönderme yapması dikkat çekicidir. "Açma Zülüflerin" isimli türküsünde:

Sallama saçların sen de bulursun
Ezrail misali canım alırsın
Etme bu cefayı kanlım olursun
Bu kul senin kulun değil mi?[3]

---

[1] Selahattin Bekki, "Neşet Ertaş Türkülerinin Kaynakları Üzerine" Ahi Evran Üniversitesi, Uluslararası Bozkırın Tezenesi Neşet Ertaş Sempozyumu Bildirileri, Kırşehir, 13-14 Mayıs 2013. s.162

[2] Erol Parlak, Garip Bülbül Neşet Ertaş: Hayatı-Sanatı-Eserleri. 2 Cilt. İzmir, 2019, s.27

[3] Parlak, Garip Bülbül Neşet Ertaş, 2/165, s. 269.

diyerek Azrail'in yaptığı işi sevdiğinin yapması ile kıyaslayan âşık, bu durumu sevdiğine bir sitem aracı olarak kullanmıştır. Neşet Ertaş'ın türkülerinde aşk ve doğa iç içe olup önemli bir yer tutar. Bu türküler doğayı; ağacıyla, çiçeğiyle, hayvanlarıyla, dağlarıyla anlatırlar.. O, yaşama sevincini içinde duyan bir söz ustasıdır.

O'nun deyişlerinde:

Kirpiklerin oktur kaşın yay gibi
Gözlerin aklımı etti zay gibi
Cemalin güneşe benzer yüzün ay gibi
Değmesin zülüfler teller incidir

biçiminde olduğu gibi doğa, âşık için sevgilinin niteliklerini, güzelliklerini anlatan bir araçtır.

"Bozkırın Tezenesi" olarak tanınan Neşet Ertaş, âşıklık geleneğinin ve Türk halk müziğinin önde gelen sanatçılarındandır. Türküleriyle toplumun birçok kesimine hitap eden Neşet Ertaş, eserlerinde vermiş olduğu mesajlarla eğitime de önem vermiştir.

Halkın duygu, düşünce, değerlerini, yaşanmış önemli olayları, geçmişten geleceğe her daim aktaran bir köprü konumunda oluşu ve deyişlerinde arkaik sözcükleri yerli yerinde kullanarak bozkır kültürünü canlı tutması nedeniyle "Bozkırın Tezenesi" yakıştırması gerçekten de yakışmıştır Ertaş'a.

Onun sanatının gücü, başta Muharrem Ertaş olmak üzere Çekiç Ali, Hacı Taşan ile tüm Abdal ve Türkmen müziği geleneğinin Kırşehir, Yozgat, Adana, Antalya vb. yörelerdeki bileşkesini farklı tavır ve üslupla sesi ve bağlamaya vuruş düzeniyle üst perdeden havalandırıp evrenselleştirmesinde yatmaktadır.

Neşet Ertaş türküleri, yüzyıllardan beri süregelen ve halk tarafından benimsenen türkü geleneğinin en yakın zamanlı, kaynağı belli, zamanla âşık türkülerinin bir bölümünün anonimleşmesine karşın anonim olmamış ilginç örneklerindendir.

Bu süreç içerisinde çeşitli sanat kolları oluşmuş, Türk halk şiiri gerek gelenek, gerekse çeşitli etkiler altında birtakım kollara ayrılmıştır. Bu kollardan biri de âşıklık gelenekleridir.

Âşıklık geleneklerini:

A. Saz çalma
B. Mahlâs alma
C. Bade içme
Ç. Usta - Çırak
D. Âşık karşılaşmaları
E. Dedim - Dedi tarzı söyleyiş
F.Tarih bildirme
G. Nazire Söyleme
H. Leb-değmez
I. Askı (Muamma)

biçiminde sıralamak mümkündür. Âşıklar bunların tümünü uygulamak zorunda değildir.

A. Saz Çalma:

Âşıklar deyiş ve ezgilerini halk şiirinin çeşitli biçimleriyle şekillendirerek yüzyıllar boyunca varlıklarını koruyup günümüze ulaşmasını sağlamışlardır.

Âşıklar deyişlerini bugün saz, eskiden kopuz denilen telli bir çalgı eşliğinde söyleyip sazı hep kendilerinden bir parça gibi görmüşlerdir. Gelenek içinde saz dışında başka bir çalgı ile sanatını sürdüren âşık yok gibidir.

Âşıklarda üslup tavır ve süslemeler yöreden yöreye farklılıklar gösterir. Bu farklılıklar ağız farklılıklarının yanı sıra gelenek, görenek, inanç, yaşam tarzı ile de ilintili olup Antep yöresinde Barak, Güney Anadolu'da Bozlak vb tarzların oluşmasına neden olmuştur.

Âşık havaları dediğimiz çeşitli tarzlar adlarını çalınan sazdan, okunan şiirden, şiirin biçim ve türünden hatta Kerem gibi âşık adlarından ve hikâye kahramanlarından almıştır.

Ignácz Kúnos'un da hocası olan ünlü seyyah ve dünyanın gelmiş geçmiş en büyük Türkoloğu Macar asıllı bilim adamı, Macar ilimler Akademisi üyesi Vambery'nin Orta Asya gözlemlerini anlattığı eserinden anlaşılacağı üzere meclislerde saz eşliğinde ozanların doğaçlama söyledikleri şiirlerle, anlattığı hamasi destanlar ve türküler *Alplik* çağında ortaya çıkmış ve zaman içinde koşullara bağlı olarak çeşitlenmiştir. Anadolu insanının dili olan türkülerde bu çeşitlilik arasında ortaya çıkan önemli bir biçim de Bozlaktır.

Dede Korkut'ta da geçen bozlaklar, büyük bir olasılıkla Asya'da doğmuş, Türk göçleri ile Anadolu'ya gelmiş burada yayılmış ve özellikle Orta Anadolu'nun çeşitli yörelerinde geniş insan kitlelerinin ortak zevki ve Orta Anadolu'da Abdal adı ile anılan Türkmen topluluklarının kendilerini ifade biçimi olmuştur.

"Bozlaklar kavim ve boy adlarına göre Avşar Bozlağı, hayvan adlarına göre Kırat Bozlağı, kent adlarına göre Yozgat Bozlağı ve Kırşehir Bozağı gibi adlar alır.

Bozlakların; Avşar, Türkmâni, Aydost gibi adlarla da anılır. Çukurava'da ise Barak Dağı, Deliberan, Öksü Ali, Çukurova, Karacoğlan, Dadaloğlu Bozlağı gibi çeşitlilerine rastlanır.

Bozlak söyleyenler, elini kulağına atar, sağ eli kulağın üstünde tutarak bozlak söylemek gelenektendir. Bozlak söyleyen kişi bozlağa İç Anadolu'da Amann….., Aydost…, Çukurova'da ise Ahey….., heyyyy….. nidalarıyla başlar."[4]

Geniş bir coğrafyaya yayılan dervişlik hareketleri içerisinde beliren bir olgu olan Abdalların, tasavvufi bir topluluk kimliği ile ortaya çıktığı görüşü hâkimdir. Buna göre Anadolu Abdallarının, tasavvufi bir zümre olarak dervişlik hareketlerinden biri olan Kalenderîlikle yakın ilişkisinden söz edilebilir. Zaten yaşam tarzlarındaki sosyallik Kalenderîlikle büyük benzerlik göstermektedir.

Abdallar konusunda geniş araştırmaları ile tanınan Fuad Köprülü'ye göre Abdal; veli, sofu, derviş anlamlarını da içermektedir. Buradan hareketle Anadolu Alavî-Bektaşî inancı içinde *Abdal Musa, Kaygusuz Abdal, Pir Sultan Abdal, Teslim Abdal, Güvenc Abdal, Kalender Abdal, Koyun Abdal, Sadık Abdal, Sersem Abdal,*

[4] Halil Atılgan, Erciyes Yöresi I. Folklor, Halk Edebiyatı ve Etnoğrafya Sempozyumu Bildirileri, Kayseri 1991, s. 323-324

Seher Abdal gibi kimi âşıkların mahlaslarını bilinçli olarak almış olduklarını ileri sürmek yanlış olmaz kanısındayız.

Kendilerine özgü söylem biçimleri ve oluşturdukları zengin kültür mirası ile varlıklarını sürdüren Abdal kavminin önemli kollarından biri olan Anadolu Abdalları, Anadolu müzik kültürünün özgün topluluklarından biridir.

Mehmet Özbek'e göre uzun havaların temeli Bozlaksa bizce de temel taşlarından biri Muharrem Ertaş ve geleneği genele yayan Neşet Ertaş'tır.

Elbette bozlak türünü Neşet Ertaş'tan önce de ustaca uygulayanlar bulunmaktadır.

Bozlak müziğinin temsilcisi olarak tanınan, popüler olanlar hep abdal geleneğinden gelenler olmuştur. Oysa Kırşehir'de bu kolun dışından gelen çok sayıda adı yeterince duyulmamış, hak ettiği önem verilmemiş âşıklarımız da vardır. Bunların ilklerinden birisi Âşık Said'dir. 1835-1910 yılları arasında yaşamış Âşık Said'in birçok şiiri Muharrem Ertaş tarafından havalandırılmış (bestelenmiş) söylenmiştir. Çekiç Ali, Hacı Taşan, Neşet Ertaş ve birçok sanatçımız da Âşık Said'in şiirlerini yıllarca çalıp söylemişlerdir.

Âşık Said'e ait Kırşehir Türküsü adlı şiirin:

Biter Kırşehir'in gülleri biter
Çırpınır dalında bülbüller öter
Çok olur güzeli hep yeni yeter
Kaşının üstünde keman görünür

biçimindeki dizeleri hiç birimize yabancı gelmemektedir. Yine Âşık Said çevresinde yaktığı ağıtlar ve söylediği destanlarlada ün almış önemli bir âşıktır. 1291 (1871) yılı Anadolu'yu kasıp kavuran kıtlık için yazdığı son dörtlüğü:

Said der ki fâni dünya çürüdü
Gözümüze bir görünür var idi
Ekinler gevredi otlar kurudu
Yine dağlar bir hoş oldu yâreden

biçimindeki destan ve son dörtlüğü:

Der Said'im arşa çıktı figanım
Elimden uçurdum bir çift doğanım
Biri yeğenimdi, biri ciğerim
Mahşerde dâvâcın var Kızılırmak

biçimindeki ağıtı örneklerden bazılarıdır.

Bir gün, dört gelin kız pınarda su doldururken Oradan geçmekte olan Âşık Said, "Ay Dost!..." diye başlayıp çalıp çığırınca, kızlar bu güzel, bu yanık, bu içten söyleyiş karşısında testilerini yere çalarak ne çok beğendiklerini vurgulamışlardır.

Söylenir namımız halkın dilinde diyen Âşık Said; sade, açık, anlaşılır, rahat bir söyleyişe sahip olup koşma, türkü, bozlak ve destanlarında arkaik ve dinî unsurlar taşıyan söz ve tamlamalara sık sık yer verip dilde geleneği sürdürenlerdendir.

Türküyü bağlamaya, bağlamayı türküye en iyi yakıştıran, geniş kitleleri etkileyen, onların ruh ve gönüllerini titreten içli bozlakların icracısı Neşet Ertaş'ın seslendirdiği ve ilk dizeleri:

"Ak elleri sala sala gelen yâr"
"Anladım evvelden böyledir takdir"
"Bir güzel kız gördüm tutmuş yolunu"
"Bir zaman keyfini yetiremedim"
"Kalktı kısmet şu ellerden gidelim"
"Kızılırmak etirafın dağ mıdır"
"Tarladan çıktım vurdum bayıra"
"Aşağıdan kalktı bir akça geyik"

biçiminde olan bozlaklar ya güfte ya da bestesiyle birlikte Âşık Said'e aittir.

Neşet Ertaş, müziği bir meslek olmaktan çok, yaşamının bir parçası olarak benimsemiş, Âşık Said gibi eski ustaların şiirlerini bozlak türünde özenle havalandırmıştır.

Her türlü ezgiyi büyük bir ustalıkla icra eden abdallar, daha çok aslında uzun hava olan ve "bozlak" olarak adlandırılan bir türle ünlenmişlerdir.

Genellikle Orta Anadolu Türkmenleri arasında yaygın olan bozlak formu diğer uzun havalardan farklıdır. Makamsal yapıları Hüseynî, bayatî olmakla beraber ağırlıklı olarak muhayyer şeklindedir.

Kendine has üslûp ve tavırda çalınıp okunan bozlaklar gücünü büyük ölçüde yaşanmış tarihi ve sosyal olaylardan almaktadır. Bu bakımdan bozlak okuyanların okudukları eserin niçin söylendiğini bilmeleri ve ruhuyla bütünleşmeleri gerekmektedir. Zaten bir türkünün neden söylendiğini bilmeden nasıl söyleneceğini bilmek de zordur. Bu özelliğinden dolayı bozlak icracıları özeldir.

Profesyonel olarak müzikle uğraşan belli gruplar, Kırşehir'de "abdal" olarak bilinir ve ünleri çok geniş bir coğrafyaya yayılmıştır.

Abdallar, soy itibariyle Türkmendirler. Bugünkü anadolu abdallarını çingenelerle akraba veya yurt tutmuş çingene gibi görmek kesinlikle yanlıştır. Çünkü Çingeneler Romandır. Abdallarla tek benzerlikleri fiziki yapılarına ve iş edindikleri sepetçilik, kalaycılık, sünnetçilik ve müzisyenlik gibi benzer mesleklere dayandırılmaktadır. Oysa Horasan çevresinde bir Türkmen kabilesinden olan Abdallar Orta Asya'dan büyük göçlerle Anadolu'ya gelen Türk kavimlerinden biridir.[5]

Saz çalıp türkü söylemenin günah, bunu yapanların sapkın olduğu ve cennete gidemeyecekleri ön yargısı geniş halk kesimi üzerinde etkili olmuş, Bu durum geçimini salt çalgıcılık yolu ile temin eden Abdallar'ın horlanması ve dışlanmasına neden olmuştur.[6]

---

[5] Baki Yaşa Altınok, Öyküleriyle Kırşehir Türküleri destanları, Ağıtları, Oba Yay. İst. 2003
[6]Erol Parlak, Garip Bülbül Neşet Ertaş, Hayatı, Sanatı, Eserleri, Demos Yay. İst. 2013, s. 85

"Horlanma ve dışlanmanın derin izlerini ve acılarını taşıyan Neşet Ertaş, ayrımcılık ve hor görme düşüncesinin kökünü cehalete bağlayarak bunu türkülerinde sıkça dile getirmiştir.[7]

Bunlardan biri olan:

Bak hayvanların halına
Gitme cehennem yoluna
Kaderin Garip kuluna
Başka isim verme kardaş!

biçimindeki deyişinde karşısındakini incitmeden dile getirişidir.

Yine kendilerine yapılan Çingene yakıştırmasına sanat yolu ile yanıt verip bir deyişinde tavrını:

Garip'im engin ol, uyma cahile
Şeytanın kazancı nafile, hile,
Sana ad takarlar, üzülme bile,
Zengin isen ya bey derler, ya paşa,
Fukara isen, ya Abdal derler ya Cingan, hâşâ

biçiminde dile dökmüştür.

Şu ikilik yüreğime dert olur
Bağrıma hançeri çakar o zaman.
Sabreder, sabreder; sabır tükenir
İnsan, insanlıktan çıkar o zaman

diyerek de sert serzenişlerde bulunmuştur.

Anadolu da eskiden beri yerleşmiş abdal oymakları vardır.

Bugünkü abdallar kendilerinin, haklı ve doğru olarak, Türk ırkından ve İslam olduklarını ifade ederler.

Bu ifadelerine ek olarak da, Oğuzlardan Beydilli boyu ile Anadolu ya geldiklerini ısrarla söylerler. Abdalların dilleri Türkçe olup yaşam tarzları da Türk geleneklerine bire bir uymaktadır.

Abdal sözü, XIV. yüzyıldan öncesine ait bazı İran kaynaklı edebi eserlerde "derviş" anlamında kullanılmıştır.

XV. yüzyıl tarihçilerinden Âşıkpaşazâde, Anadolu'da dört önemli guruptan bahseder, bunlar: "Anadolu Gazileri", "Anadolu Ahileri", "Anadolu Abdalları" ve "Anadolu Bacıları"dır.

Köprülü'ye göre, Abdal guruplarının Osmanlı Beyliği'ne birçok savaşta yardımcı oldukları, bu hizmetleri karşılığında da bizzat fethettikleri bazı bölgelerin kendilerine bağışlandığı tarihi belgelerde kayıtlıdır.

Bugünkü klasik Sünnilikten farklı popüler bir İslam anlayışına sahip olmalarından dolayı halk arasında serseri dervişler olarak nitelendirilen Abdallar, 13. yüzyılda Babai isyanına bir şekilde katıldıkları gerekçesiyle savaşçı, gezgin-derviş olarak nitelendirilip o dönemde yaygın olan Kalenderi, Vefâî ve Bektaşi tarikatları içinde kendilerine yer buldukları söylenmektedir. Bektaşiliğin Anadolu'daki kendilerine sığınan başka gruplarla birlikte abdalları da bünyesinde erittiği için

[7] A.g.e., s.125

16. Yüzyılda belli bir kitleye "Bektaşi abdalları" sözünün kullanıldığı da görülmektedir.

Herhangi bir tarikata girmeyen kimi abdalların, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde köyler kurarak yaşadıkları, bir kısmının ise obalar şeklinde konar-göçer bir hayatı tercih ettikleri de söylemektedir.

Bektaşi geleneklerine önemli ölçüde uyum sağlayan Abdallar'ın en önemli sanat icracısı Neşet Ertaş, cem ritüelinin özünü oluşturan birlik olma, gerçeğe erme, semah dönerek günahlardan arınma olgusunu Abdal müziği geleneği içinde havalandırdığı ve son dörtlüğü:

Garib'im döndüm şaşkına
Hak yardım etsin düşküne
Gönüldeki Dost aşkına
Kalkın semaha dönelim

biçimindeki semahla dile getirmiştir.

Günümüzde abdal toplulukları ağırlıklı olarak Kırşehir, Mersin, Emirdağ, Antalya, Adana, Gaziantep, Yozgat'ta yaşamaktadırlar. Orta Anadolu'da abdalların, kendilerine özgü sosyal, kültürel, dinsel ve ekonomik tutum ve davranışlarının tipik olarak gözlemleneceği en önemli merkez Kırşehir'dir. Yoğun bir Türkmen nüfusunu bünyesinde barındıran Kırşehir, bu göçebe Türkmen aşiretlerinin Orta Asya'dan getirdikleri saf şiir ve müzik kültürünün" abdallar vasıtasıyla yaşatıldığı en önemli merkezlerinden biridir.

Orta Anadolu'nun büyük meydanlarında çalmak zorunda olan düğüncü Abdalları yüksek ses gereksinimi nedeniyle büyük tekneli sazları tercih etmişlerdir.

Abdalların sanatlarını icra ettikleri mahallerin başında düğünler gelir. Bir abdal için düğün, Muharrem Ertaş, Neşet Ertaş, Çekiç Ali, Hacı Taşan gibi Abdal sanatçıların hem geçimini sağlayacağı bir iş ortamı, hem de hünerlerini sergileyebileceği bir gösteri alanıdır.

Neşet Ertaş, kendinden önce gelen ustaların saz tavrı içinde Abdal tarzı çalma ve söyleme geleneğini farklı bir boyuta taşıyarak söz ve müziği kedine ait sayısız eser üreten ender âşıklardandır.

Ertaş, davul da çalmasından kaynaklanan güçlü derinlikli tok sesi ise sazın göğsüne vurma yoluyla yaratmıştır. "O, *üst seviyede bir müzik duygusuna, müzikalite kulağına ve müzik zevkine sahip biriydi ki, mevcut perdeler yeterli gelmiyordu. Yüreğinde duyduğu, gönlünden geçirdiği, ruhunun ve gönlünün derinliklerinde hissettiği lirizmi, duygu yoğunluğunu, müzikaliteyi ifade için ek seslere ve ek perdelere ihtiyaç duyuyordu. Bundan dolayı bağlamasının perde sayısı fazla idi*." Babasının sazındaki 17 olan perde sayısını kendi sazında 32'ye çıkarması bu durumun ap açık bir göstergesidir.

Sazı çöğür düzeninde çalan babası Muharrem Ertaş'tan farklı olarak bozuk düzen çalan Neşet Ertaş, parmak tekniğini tüm aşiret üyeleri gibi aynen kullanmıştır. Bu tekniğin yanı sıra mızrap kullanımındaki tavrı aşılamamış icrasının en özgün yönüdür.

Zaten mızrap kullanmadaki kendine özgü tavrı nedeniyle Neşet Ertaş'a, İnce Memed romanını imza eden Yaşar Kemal, kitabını "*Bozkır'ın tezenesi Neşat Er-*

taş'a…" biçiminde bir ifadeyle imza etmesi sonucu yaygınlaşan Bozkır tezenesi ifadesi ününe ün katmıştır.

Babasının vefatına çok üzülen Neşet Ertaş:

Ay dost deyince yeri göğü inleten
Muharrem Usta'ydı bunu dinleten
Gönül kırmaz idi bilip bilmeden
İnsan velisini neyledin dünya

Sazını çalarken kendinden geçen
Gönülden gönüle kapılar açan
Aşkın dolusunu nefessiz içen
Gönül delisini neyledin dünya

Garibim babamdı Muharrem Usta
Bilirim âşıktı sevdiği dosta
Saz emanet diyen en son nefeste
Sazın ulusunu neyledin dünya

biçiminde doğaçlama okuduğu bozlakla sitemini dile ve tele dökmüştür.

B. Mahlas Alma:

Genellikle nisbet î'sini bir adın sonuna ekleyerek aldıkları gibi bir ustanın, pîrin ya da mürşidin verdiği ad da mahlas olarak kullanılır. Neşet ertaş'a "garip" mahlasını babası muharrem ertaş vermiştir. Bu konuda: "Babam rahmetli, bize Garipler derler, gönül de gariptir oğlum, garip de kendine" dedi biçiminde açıklık getirdiği bilinmektedir.

Bir olay anında söylenen bir söz, mahlas olarak kullanıldığı gibi âşığın adı, adı soyadı, ya da sadece soyadı da mahlas olarak kullanılmaktadır.

Neşet Ertaş dışında Muharrem Ertaş Hacı Taşan genellikle türkü formunda yazıp okudukları için çoğu kez mahlas kullanmaya gerek görmemişlerdir.

Neşet Ertaş'ın mahlas kullanması ise oldukça ilginç şekillerde olmuştur. Garip mahlasını kullanan Neşet Ertaş, hepinizin bildiği "Gönül Dağı" eserinde;

Seher vakti Garip bülbül öterken
Kirpiklerin oku yar cana atarken
Cümle âlem uykusunda yatarken
Kimseler görmeden gel gizli gizli

diyerek, hem mahlasını vurgulamış hem de bülbülü garipliğini ifade etmiştir. Türkçeyi bu denli güçlü kullanan ender saz ve söz ustalarından birisidir.

Asıl adı Ali Ersan olan Kırşehir yöresi türkü ve bozlaklarının isim yapmış usta icracılarından Çekiç Ali'ye, saz çalışındaki canlılık ve dinamizmi nedeniyle Çekiç mahlası verilmiş, zamanla o kadar ünlenmiş ki, mahlası adının önüne geçmiş ve Çekiç Ali olarak sanatını icra etmiştir.Yörenin en ünlü âşıklarından Said, de kimi şiirlerinde İlhamî mahlasını kullanmış, bunu:

İsmim Said mahlasımdır İlhamî
Sürmedim dünyada devranı demi
Kendime eş ettim şu derdi gamı
Gelmedi ecelim ölemi bildim[8]

biçiminde dile getirmiştir.

C. Usta Çırak:

Bu geleneğin özünde halkın gönül duygularının âşıklarca dile getirilerek halkın belleğine işleyip nesilden nesle ulaştırılması yatar. Bu geleneğin temsilcileri olan âşıklar, ustalarından öğrendiklerini, çırakları aracılığı ile geleceğe taşımışlardır. Âşık adayının burada alacağı eğitimin tamamı sözlü ve karşılıklı ilişkiyle olgunlaşan, geleneksel bir eğitimdir.

Bu dönemde çırak ustası yanında saz ve söz meclislerine dinleyici olarak katılır. Âşıklığın uygulanışına özgü töre ve gelenekleri gözlemler, söz ve ezgi kalıplarını öğrenir, onları uygulamaya çalışır. Çıraklık, âşıklık geleneğinin okuludur. Usta âşıklar kendi sanatlarının devamını çırakları aracılığıyla gelecek kuşaklara taşırlar. Buna âşık dilinde "çıraklama" denir.

Abdalların genellikle usta çırak ilişkisi içinde, görsel ve algı kapsamında doğup gelişerek biçimlenmiş binlerce yıldan beri akıp gelen saz, söz ve ezgi kültürünün taşınması, kuşaktan kuşağa aktarılması, yorumlanması ve yeniden üretilmesinde en temel yoldur.[9]

1930 yılında Keskin'de doğan, Orta Anadolu yöresi türkülerinde ve bozlaklarında unutulmayacak bir sanatçı olan Hacı Taşan, 10-12 yaşlarında bağlama çalmayı Muharrem Ertaş´tan öğrenmiştir.

9 Mart 1983 tarihinde, 53 yaşında kaybettiğimiz Hacı Taşan'ı rahmetle anarken, Neşet Ertaş'ın Hacı Taşan'a söylediği:

Bütün ahbaplar ansın adını
Anlayan alırdı onun tadını
Emmisi, dayısı, garip kadını
Döşeyin evleri Hacı geliyor

Bir garip ölümü acı geliyor
Hizmet için nice dağlar aşanı
Keskin'li bilirler Hacı Taşan'ı
Bunca hizmetleri hani, boşa mı
Açılsın meydanlar Taşan geliyor

İnsan hizmetine koşan geliyor
Var mıdır insandan daha üstünü
Bir bilirdi düşmanını dostunu

---

[8] Cahit Obruk, Kırşehirli Âşık Said, Ulus Mat. Ankara, 1983, s. 30
[9] A.g.e., s.17

Diksinler Keskin'e onun büstünü
Açılsın meydanlar Hacı geliyor

Bir garip ölümü acı geliyor
Anam Keskinlidir, babam Kırşehir
Gönülden geldi de eyledim kahır
Saygım var insana evveli ahir
Açılsın meydanlar taşan geliyor
İnsan hizmetine koşan geliyor.

biçimindeki ağıt, unutulmayan deyişler arasındadır.

Her âşık ustası ile iftihar eder. Neşet Ertaş'ın da ustası yedi yaşından itibaren yanında dolaştığı babası Muharrem Ertaş'tır.

Erol Parlak bu olayı: "*Okul çağı geldiğinde, hayata atılıp çıraklığa başlaması, onu okul eğitiminden de geri bırakır. Okula gidemez ama babası; hem ustası, hem öğretmeni olur. Bu durumu uzun yıllar sonra babası için söylediği bir bozlakta:*

Okula gidemedim, bu dert benimdi,
Hemi benim derdim, hem babamındı,
Hemi babam, hemi öğretmenimdi,
Garibim, dersimi verenim nerde?

biçiminde dile getirir" diyerek izah etmektedir.[10]

Kendisini hiçbir zaman ozan ya da âşık olarak tanımlamayan düğün sanatçısı Muharrem Ertaş için, Nidâ Tüfekçi gerek konservatuvardaki derslerinde, gerekse radyo ve Televizyon konuşmalarında Âşık Muharrem Ertaş deyimini ilk kez kullanarak âşıklık kavramının sınırlarını genişletmiş, oğlu Neşet Ertaş da babası için söylediği:

Aydost deyince yeri göğü inleten
Muharrem Usta'ydı bunu dinleten
Gönülü kırmazdı bilerekten bilmeden
İnsan velîsini n'eyledin dünya?

Sazını çalarken kendinden geçen
Gönülden gönüle kapılar açan
Aşkın dolusunu nefessiz içen
Gönül delisini n'eyledin dünya?

Garip'im babamdı Muharrem Usta
Bilirim, âşıktı sevdiği dosta
Sazımın emaneti, diyen, en son nefeste
Sazın ulusunu n'eyledin dünya

biçimindeki ünlü Aydos Bozlağı'nda âşıklığını, çarpıcı dizelerle dile getirmiştir. [11]

---

[10] A.g.e., s. 298
[11] A.g.e., s. 280

Türkülerimiz, kendinden emin bir tavırla sade dillerin ve aydınlık gönüllerin ürünü olarak tarih boyunca ülke müzik gündeminin hep baş köşesini tutmuştur.

Türkmen nüfusunu bünyesinde barındıran Kırşehir'in bu göçebe Türkmen aşiretlerinin Orta Asya'dan getirdikleri saf şiir ve müzik kültürüne dayalı söz ve saz kültü çevre illeri kıskandıracak bir müzik zenginliği yaratmıştır. Bu zenginliği yaratan deyişlerden biri de:

Gönül arz eyliyor dostu görmeyi
Engel bırakmıyor buna ne dersin
Eller buna mesken bağı hurmalı
Eldeki tükenen una ne dersin

Kimisi dünyada muradın almış
Kimi zevk ü sefa keyfine dalmış
Kimi dert elinden çaresiz kalmış
Biçare dolaşır buna ne desin

Kimi yaptığına öğünür durur
Kimi pişman olmuş döğünür durur
Kimi bağrı yanmış göğünür durur
Kerem gibi yanar kula ne dersin

Kimi tatlı dilli güler yüzlüdür
Kimi taştan katı ağır sözlüdür
Sormayın Garip'e derdi gizlidir
Başındaki binbir hala ne dersin

gibi söyleyişlerdir.

Türkülerinde en çok aşk, hâl beyanı, yakınma, dert yanma, öğüt, nasihat konularını işleyen Ertaş, aşk dolu yüreğinden ve deli-dolu âşıklığından doğan türküleri zengin bir anlatım diliyle Anadolu bozkır sevdaları öyküleşmiş ve:

Zahidem, kurbanım; n'olacak hâlim
Gene bir lâf duydum kırıldı belim
Gelenden gidenden haber sorarım
Zahidem bu hafta oluyor gelin

biçiminde sergilenmiştir.

Neşet Ertaş'ın ârif kişiliğinden kaynaklanan tavrı insanları kırmadan ve incitmeden türkülerine yansımıştır. O'nun en çok yakındığı konu kötü talihididir. Bir deyişinde:

Garib'im dünyada gülmedi yüzüm
Durmaz kan ağlıyor her iki gözüm
Ta küçükten yetim kaldım, öksüzüm
Benim şikâyetim kara bahtımdan!

diyerek bu şikâyetini sazının teline dökmüştür.

Milli duyguları oldukça yüksek olan Neşet Ertaş,ın 1974 Kıbrıs Barış Harekatı üzerine söyleyip plağa okuduğu son dörtlüğü:

Bir garip âşığım kendi halimde
Adımız söylendi dünya dilinde
Girne, Magosa şimdi Türk'ün elinde
Mertliğin gününü gördü Türkiye

Şiiri unutulmayan deyişleri arasınadır.

Neşet Ertaş, sözlü kültür ortamlarında doğup büyümüştür. Bu ortamlarda babası Muharrem Ertaş başta olmak üzere Abdal ozanların icra özelliklerini gözlemlemiş ve usta çırak ilişkileri içinde icra geleneklerinin özelliklerini güçlü belleğine kaydederek özümsemiş, zengin bir donanıma sahip olmuştur."[12] Kendine has üslubu ve tavrıyla milyonların gönlünü fetheden, pek çok deyişinin yanında:

Bir seher vaktinde derya yüzünde
Yaktı beni bir gözleri sürmeli
Can alıcı bakış vardı yüzünde
Yaktı beni bir gözleri sürmeli

Gemimiz deryada yüzüp giderken
Gönlümüz dünyada yozup giderken
Kirpiğin altında süzüp giderken
Yaktı beni bir gözleri sürmeli

Karaydı gözleri hilaldi kaşı
Tığ gibi kirpikler, inciydi dişi
Yandı yine yandı yüreğim başı
Yaktı beni bir gözleri sürmeli

bozlağıyla özleşen Neşet Ertaş; 15.10.2010'da Radikal gazetesine verdiği bir beyanatta "Demirel cumhurbaşkanıydı. Devlet sanatçılığı bana teklif edildi. Ben, 'hepimiz bu devletin sanatçısıyız, ayrıca bir devlet sanatçısı sıfatı bana ayrımcılık geliyor' diyerek teklifi kabul etmedim. Ben halkın sanatçısı olarak kalırsam benim için en büyük mutluluk bu. Şimdiye kadar devletten bir kuruş almadım. Bir tek TBMM tarafından üstün hizmet ödülü kabul ettim. Onu da bu kültüre hizmet eden ecdatlarımız adına aldım." demiştir.

Neşet Ertaş'ı, başta uluslararası bir kurum olan UNESCO "Abdallık Geleneği" dalında, 2010 yılında "Yaşayan İnsan Hazinesi" olarak tescil etmiş; bir yıl sonra da İstanbul Teknik Üniversitesi Senatosu ona "Fahri Doktora" ünvanı vermiştir.

1977'de sahnede parmakları felç olan Neşet Ertaş tedavi için Almanya'ya gidip 30 yıl kaldıktan sonra 2007'de yurda dönmüş, 2012'de vefatından kısa bir süre önce basına verdiği Gazete a 24'te açıklanan bilgilerin bir kısmı şöyledir:

[12] Bayram Durbilmez, (2013). "İkincil Sözlü Kültür Bağlamında Neşet Ertaş'ın Türkü Repertuvarına Bir Bakış", Uluslararası Bozkırın Tezenesi Neşet Ertaş Sempozyumu Bildirileri Kırşehir, s.346

Leyla Türküsü: Ankara Kazablanka gazinosunda tanıştığı Leyla Hanım ile babası karşı çıksa da evlenmiş ve üç çocukla ayrıldığı için çok üzülen babası Muharrem Ertaş:

"***Evvelde tutmadın Neşet sözümü***
Öksüz koydun yavruları kuzunu
Almasaydın Boluların kızını
Son pişmanlık fayda vermez evladım"

bu sözlerden rahatsz olan Neşet Ertaş da:

"***Ulu arıyorsan analar ulu***
Sevmişiz gönülden olmuşuz kulu
Analar insandır biz insanoğlu
Aslı bozuk deme gel şu insana."

diye yanıtlamıştır.

Almanya'ya giderken yolda kaza yapması nedeniyle Yugoslavya'da bir süre hapis yatan Neşet Ertaş'a, Yaşar Kemal'den "Bozkır'ın tezenesine geçmiş olsun" yazılı bir kitap gelmiştir. Bu not üzerine 'Hapishanelere güneş doğmuyor' türküsünü havalandırmıştır.[13]

Dillerden düşmeyen 'Neredesin sen' türküsünü ise Hapishanede sigara kâğıdının arkasına yazdığını anlatmıştır.

Dane dane benleri var yüzünde türküsü: 40 yıl önce Seyhan adlı bir kıza âşık olan Neşet Ertaş, karşılıksız sevdiği kızın nişanlı ve evlenmek üzere olduğunu öğrenince aşkını kızın yüzündeki benlerinden esinlenerek:

Dane dane benleri var yüzünde yüzünde yüzünde
Can alıcı bakışları gözünde gözünde gözünde
Binbir dat var edasında nazında / nazında / nazında
Dünyada yardan datlı var m'ola / var m'ola/ var m'ola"

biçiminde sazının tellerine dökmüştür.

Tesadüfe bakın ki eşinden ayrılan Seyhan Hanım, 40 yıl sonra kendisini karşılıksız seven, adına türkü yakan Neşet Ertaş'a hastane odasında bakmış, hizmet etmiştir.

Sanat çevrelerinde, "Bozkırın Tezenesi", "Türkü Baba", "Son Abdal", "Bağlama Virtiözü", "Son Şaman" gibi sıfatlarla anılan Neşet Ertaş, 25 Eylül 2012'de İzmir'de Hakk'a yürüdüğünde yüz binleri de arkasına alarak tekrar Kırşehir'e dönmüş ve Bağbaşı Mezarlığında babasının yanına defnedilmiştir. Ruhu şad olsun.

KAYNAKÇA

Baki Yaşa Altınok, *Öyküleriyle Kırşehir Türküleri Destanları,* Ağıtları, Oba Yay. İst. 2003

Halil Atılgan, *Erciyes Yöresi I. Folklor, Halk Ed. ve Etnoğrafya Semp. Bil*., Kayseri 1991,

[13] Gazete a24, (27 Eylül 2017) Neşet Ertaş'ın Vefatından Önce Basına Verdiği Son Demeç.

Selahattin Bekki, *Ahi Evran Üniversitesi, Uluslararası Bozkırın Tezenesi Neşet Ertaş Sempozyumu Bildirileri,* Kırşehir, 13-14 Mayıs 2013.
Gazete A 24, (27 Eylül 2012) *Neşet Ertaş'ın Vefatından Önce Basına Verdiği Son Demeç.*
Cahit Obruk, *Kırşehirli Âşık Said,* Ulus Mat. Ankara, 1983.
M. Fuad Köprülü, *"Abdal",* Edebiyat Araştırmaları 2, hzl. Orhan F. Köprülü,
Ötüken Yayınları, İstanbul, 1989, s. 362-417.
Erol Parlak, *Garip Bülbül Neşet Ertaş*, Hayatı, Sanatı, Eserleri, Demos Yay. İst. 2013.
Bayram Bilge Tökel, *Neşet Ertaş Kitabı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1999.

KASTAMONULU ÂŞIK MÜMİN MEYDANÎ

THE MINSTREL MÜMİN MEYDÂNÎ FROM KASTAMONU

АШЫК МЮМИН МЕЙДАНИ ИЗ КАСТАМОНУ

Doç. Dr. Zeki GÜREL*

ÖZ

Âşık İhsan Ozanoğlu'nun "âşıkların Kabesi" dediği Kastamonu'da yetişen âşıklardan biri de Mümin Meyânî'dir. Mümin Meydânî, Osmanlı dönemi Saray âşıklarından Hüseyin Meydânî'nin torunudur. 1900 yılında Kastamonu'da dünyaya gelmiş ve 1953 yılında da Kastamonu'da vefat etmiştir. Kabri Kastamonu'da Gümüşlüce Mezarlığındadır. Mümin Meydânî, dedesinin yolundan gitmiş, âşıklık geleneğinin Kastamonu'daki halkasına dahil olmuştur. Önceleri usta malı ve dedesinin eserlerini çalıp söylemiştir. Daha sonra kendi eserlerini çalıp söylemiştir. Şiirlerinde "Külhanî" mahlasını kullanmıştır. TRT arşivinde eserleri bulunan kaynak kişilerdendir. Kastamonu'nun Araç ilçesi Halkevi tarafından 1948 yılında sahneye konan "Köroğlu" piyesinin tertip edenidir. Aynı zamanda bu eserin sahnelenmesi sürecinde saz icracısı da Mümin Meydânî'dir. Eserleri henüz araştırılıp bir araya getirilip yayımlanmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Kastamonu, Kastamonu'da âşıklık geleneği, Meydânî, Mümin Meydânî, Köroğlu.

ABSTRACT

One of the minstrels grew in Kastamonu—referred to by Âşık İhsan Ozanoğlu as the "Kaaba of minstrels"—is Mümin Meydânî. He was the grandson of Hüseyin Meydânî, a court minstrel from the Ottoman era. Mümin Meydânî was born in 1900 in Kastamonu and passed away there in 1953. His grave is located in the Gümüşlüce Cemetery in Kastamonu. Following in his grandfather's footsteps, Mümin Meydânî became part of the local tradition of minstrelsy in Kastamonu. In the beginning, he performed his grandfather's works and other classical pieces of the tradition. Later, he began composing and performing his own works, using the pseudonym "Külhanî" in his poetry. He is recognized as a key source figure whose

* T.C. Kastamonu Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi ve Kastamonu Üniversitesi Kültür Sanat Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü. Kastamonu/TÜRKİYE

(zgurel@kastamonu.edu.tr) ORCID: 0000-0001-5129-7033

works are preserved in the TRT (Turkish Radio and Television Corporation) archives. Mümin Meydânî organized the staging of the play Köroğlu in 1948 through the Halkevi (People's House) of the Araç district of Kastamonu, and also performed as the saz (Turkish lute) player during the production. His body of work has yet to be fully researched, compiled, and published.

Key Words: Kastamonu, The Ashik Tradition in Kastamonu, Meydânî, Mümin Meydânî, Köroğlu (Legendary Turkish Folk Hero and Poet)

1.Yorgansız Hakkı (1898-17 Şubat 1964) Bizi Âşık Mümin Meydanî (1900-1953) ile Tanış Kıldı:

Kastamonu Gümüşlü mezarlığında kabrini gördüğüm bu halk âşığı Mümin Meydani ile ilgili olarak kitaplarda bir bilgiye rastlamamıştım, varsa da benim dikkatimi çekmemişti. Ben de bu halk şairimizle bir tevafuk eseri tanıştım.

Kastamonu Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğüne Kastamonu'da âşıklık geleneğiyle ve Kastamonulu âşıklar, yazar ve şairler ile ilgili programlar yapalım diye gidip gelirken; İhsan Ozanoğlu için bir program düşündüklerini ama pandemi dolayısıyla geçen yıllarda yapamadıklarını söylediler. Bu yıl yapalım dediklerinde de ben de niçin sadece İhsan Ozanoğlu? Kastamonu'da Âşıklık Geleneği var Yorgansız Hakkı'dan İhsan Ozanoğlu'na Kastamonu'da Âşıklık Geleneği adıyla yapalım dedim ve bu kabul görünce de 13 Şubat 2024 tarihinde yapılacak programda Âşık Yorgansız Hakkı'yı anlatmak benim üzerimde kaldı.

Madem Âşık Yorgansız Hakkı'yı konuşacaktım öyleyse önce onu ziyaret etmeliydim. Âşık Yorgansız Hakkı Çavuş ile ilgili kitap yazan akademisyen Mustafa Eski, Yorgansız Hakkı'nın mezarı Kastamonu'da Gümüşlece'de diye yazmış (Eski, 1975:13) biz de haklı olarak bu mezarlıkta aradık. Eşim Dr. Nazlı Rânâ Gürel ile Gümüşlece mezarlığında akşama kadar aradık ama bulamadık. Yorgansız Hakkı Çavuş, demek ki bizi Âşık Mümin Meydanî ile tanıştıracakmış, onun kabri çıktı karşımıza.

Mezar taşında doğum tarihi için 1900 yazmakta ise de Nail Tan ve Özdemir Tan *Gurur Kaynağımız Kastamonulular* adlı araştırmalarında bu tarihin H.1320 (1898) olduğunu yazmaktadırlar (Tan-Tan, 2004:81). Mümin Meydaî, Sultan Abdülaziz'in meydan şairlerinden Âşık Hüseyin Meydânî'nin (1815-1896) torunudur. Mümin Meydânî, Âşık Hüseyin Meydânî'nin oğlu Mehmed Emin Efendinin Fatma Hanımla olan evliliğinden olan üç kardeşten biridir.

Mümin Meydanî'nin kardeşlerinden Hüseyin Nahid de şair ve musikişinasmış. Diğer kardeşi Hikmet ise polismiş. Eyüp Akman, Âşık Hüseyin Meydânî'nin seceresini şöyle vermiştir (Akma 2023:4):

MUSTAFA
⬇
İsmail (1790)
⬇
HÜSEYİN (1827)+Mehmet(1813)+Mustafa (1822)
HÜSEYİN(1827)<Hatice
⬇
Mehmet Emin(1875)+İsmail5(1874)
Mehmet Emin(1875)<Fatma
⬇
Mümin(1904)+Hikmet(1906)+Hüseyin Nahit7(1900)
Mümin(1904)<Selvare(1907)
⬇
Fevziye(1938)+Fekihe11(1934)
Hikmet(1906)<Mediha
⬇
Nihat (1932)+ *Mustafa Necati*(1931)+ *Nevzat* (1941)
Nihat(1932)<Fevziye(1938)
⬇
Ziya (1954)+Neziha+Saide
Ziya (1954)<İkbal
⬇
Fevziye Işıl+Elif
Mustafa Necati(1931)<Nazife
⬇
Meliha (1958)+Mustafa(1965)+İbrahim (1966)
Nevzat(1941)<Emel
⬇
Ayla+Mümin+Mete Han+Afşin

Mümin Meydanî, Kastamonu şehir merkezinde doğmuştur. Nüfusta; Yavuzselim Mahallesi, Cilt:23, Hane No:27'ye kayıtlıdır. İyi bir eğitim görmediği, Saraçlık ve kahvecilik yaptığı bilinmektedir. Dedesinin izinden yürümüş ve Kastamonu Âşıklık geleneği içinde kendisine bir yer edinmiştir. Sazı sözü kuvvetli bir âşıktır. Şiirlerinin çoğu taşlama türündedir.

Kastamonu'da halk arasında Mümin Meydanî'nin Kastamonu'nun Araç ilçesinden olduğuna dair bir bilgi varsa da bu bilgi yanlıştır. Onun Araç ile ilgisi 1945-1950 yılları arasında Araç'ta yaşamasından kaynaklanmaktadır. Bu yıllarda Araç Halk Evinde bağlama dersleri vermiştir. Yine o yıllarda Araç Halk Evi Sahnesinde 1948 yılında oynanan *Köroğlu* piyesinin müziğini icra etmiş ve bu oyundaki türküleri çalıp söylemiştir. Söz konusu piyesin daktilo edilmiş metninden bir kopya Prof. Dr. Gülten Küçükbasmacı'nın arşivinde bulunmaktadır. Bu metinde Mümin Meydani "Tertip Eden" olarak kaydedilmiştir.

2.Mümin Meydanî Şiirlerinde "Külhânî" mahlasını kullanmaktadır

Külhanbeyi karakteri dolayısıyla şiirlerinde "Külhânî" mahlasını kullanmıştır. Yine bu karakteri dolayısıyla "Deli Mümin" diye de anılmıştır (Tan-Tan, 2004:81). Külhânî mahlâsını kullandığı şiirlerinden biri şöyledir:

Şavkıla sazımı ben aldım ele
Bu aşkın rehberi çal dedi bana
Bir kâmil insandan çok himmet aldım
Aşkın revânını hem sundu bana

Mahlâsım Külhânî, ezelden yanık
Ehl-i harâbâttır cevre dayanık
Gözlerimin yaşı kana boyanık
Ağlarım gülerler âmâlar bana (Tan-Tan, 2005:155-156)

3.Kaynak Kişi Olarak Mümin Meydânî

Mümin Meydanî'den derlenip notaya alınan türküler de vardır. Geleneksel Türk müziği bünyesinden, makamlara ve halk havalarına uygun bir armoni sistemi çıkarmaya yönelik çalışmalarıyla tanınan Türk besteci, müzikolog Kemal İlerici (1910 - 1986), ondan üç tane Kastamonu türküsü derleyip notaya almıştır. Bu eserler şunlardır:

1.Bir dalda üç fişne/Gel beyim aşka düşme
2.Karanfil ocağında/Mum yanar bucağında
3.Üç güzel oturmuş iskambil oynar.

Muzaffer Sarısözen de 9 Aralık 1944 tarihinde Mümin Meydani'den bir türkü derlemiştir. Söz konusu bu türkü Kastamonu'nun değerlerinden Sepetçioğlu ile ilgili olması bakımından da önemlidir ve TRT Arşivine de girmiştir:

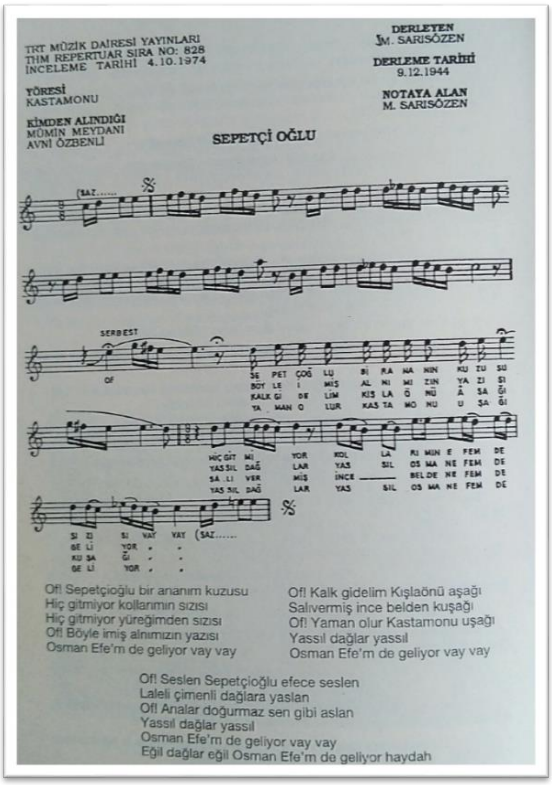
TRT MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
THM REPERTUAR SIRA NO: 828
İNCELEME TARİHİ 4.10.1974

YÖRESİ
KASTAMONU

KİMDEN ALINDIĞI
MÜMİN MEYDANI
AVNİ ÖZBENLİ

DERLEYEN
M. SARISÖZEN

DERLEME TARİHİ
9.12.1944

NOTAYA ALAN
M. SARISÖZEN

SEPETÇİ OĞLU

Of! Sepetçioğlu bir ananım kuzusu
Hiç gitmiyor kollarımın sızısı
Hiç gitmiyor yüreğimden sızısı
Of! Böyle imiş alnımızın yazısı
Osman Efe'm de geliyor vay vay

Of! Kalk gidelim Kışlaönü aşağı
Salıvermiş ince belden kuşağı
Of! Yaman olur Kastamonu uşağı
Yassıl dağlar yassıl
Osman Efe'm de geliyor vay vay

Of! Seslen Sepetçioğlu efece seslen
Laleli çimenli dağlara yaslan
Of! Analar doğurmaz sen gibi aslan
Yassıl dağlar yassıl
Osman Efe'm de geliyor vay vay
Eğil dağlar eğil Osman Efe'm de geliyor haydah

Tan kardeşlerin belirtiklerine göre; Mümin Meydanî, saz meclislerinde dedesinin şiirleriyle söze başlarmış. Dedesinin şu şiirini ve aşağıdaki dörtlüğünü dilinden düşürmezmiş:

Dinleyin ehbaplar dilde râz kaldı
Şimdi benim gibi boşboğaz kaldı.
Hep taç oldular nefs-i hevâye
Fakat bir Medine, bir Hicaz kaldı.
(…)
Değil mi cefaya sefâ müşterek
Yeşil ördek gitti, kaz kaldı.

Doksan beşte yürekleri dağladı
Meydânî'nin elinde bir köhne saz kaldı.

*

Gayrı vacip oldu bunu söylemek
Yine bir vartaya dıkıldı gönül
Toplansa bir yere mi'mâr-ı âlem
Tamir kabul etmez yıkıldı gönül (Tan-Tan, 2004:82).

4.Hikâye Kahramanı Olarak Mümin Meydanî

Kastamonulu Yazar Hakkı Kamil Beşe'nin, *Kırk Kanat* adlı eserindeki iki hikâyesinde hikâye kahramanı olarak Mümin Meydani'yi anlatmaktadır (Gürel, 2024:4). Cumhuriyet devri hikâyecilerinin üzerinde durdukları en önemli konulardan biri köy ve köylülerin hayatıdır (Kaplan, 1979:181).Beşe'nin bu hikâyelerinden ilki "Dürü" adını taşıyor. Biz bu hikâyede Kastamonu düğünlerindeki gelenekler hakkında bilgi sahibi olduğumuz gibi Mümin Meydani'nin Kahve işlettiğine dair bilginin doğruluğunu da test etmiş olmaktayız. Hakkı Kamil Beşe'nin bu hikâyesi için sosyal gerçekçi bir hikâye demek yanlış olmayacaktır. Bu hikâyede Mümin Meydani şöyle yer almaktadır:

"Sözü iki dakika için Kastamonu efelerinden tanınmış saz sanatkârı Mümin Meydani'ye bırakıyorum:

Bir gece yiğitler kahvesinde saz çalıyordum. Keyifli, istekli bir zamanımdı. Saz elimde coştukça coştu. Saz coşunca gençler yerlerinde durabilirler mi, kalkıverdiler oynamağa. Hopladılar, zıpladılar, naralar attılar. Kahve, tasaya meydan okuyan coşkun bir şenlik yerine döndü. Yalnız arkada peykenin bir köşesine büzülmüş top sakallı, köylü kılıklı, kıranta bir adam vardı ki eli şakağında derin derin düşünüyordu. Yanına varıp hatırını sordum, kahve ısmarladım.

-Bana Kuzyaka'dan Diri Dayı derler arslanım, dedi. Allah bağışlarsa altı babayiğit oğlum var. Beşini Kolcu Ahmet'in sayesinde gönlümce baş-göz ettim. Kulakları çınlasın ipek gibi bir yiğitbaşı idi. Haçan yanına varsam 10-15 yiğit katıverirdi ardıma. Bugün artık kocayım, üstelik düşkünceyim. Gel gör ki gönül gördüğünden ayrılmak istemiyor. Beş oğluma sazlı sözlü, davullu-zurnalı sancak düğünleri yapup da altıncıyı boynu bükük bırakmak…

Anlamıştım sözün nereye varacağını:

-Düğünün ne zaman, düğünün? Ondan haber ver.

-Geleceksin demek?

-Allah kısmet ederse evet.

-Berhudar ol efe. Bir dünya bağışlamış kadar oldun bana!.

İki hafta sonra Diri Dayı'nın büyük oğlu, elinde kırmızı balmumu, çıka geldi. Candan, yürekten bir düğüne okuma idi bu. Hemen o gün topladım bizimkileri ve gereken talimatı verdim:

-Hazır olun ağalar, düğüne gideceğiz. Hane sahibi güngörmüş, söz ehli, hanedan bir adam. Bize de saz ehli, muhabbet âşıkı insanlar olduğumuzu ispat etmek düşüyor. Giyinin, kuşanın, silahlanın! Dürünüzü hazır edin!.

Atı olmayan at tedarik etsin! Tez biriniz Cimdallı'ya koşun, biriniz Sarı Keklik'e! En ağır elbiselerini giysinler, bütün ziynetlerini taksınlar! Dört başı mâmur muhabbet âlemleri olacak. Çalgı âletlerimizi de götüreceğiz tabii. Saz, bulgara, bağlama, darbuka, zilli maşa, yedek tel…

Tamamdı hazırlığımız. Akşam eve varınca babama açtım:

-On iki delikanlı ile Diri Dayı'ya düğüne gidiyorum.

-Âlâ, düğün hediyesi olarak ne götüreceksin?

-İki top basma-yosma ile biraz kahve-şeker, iki de yaldızlı koç.

-Vah vah, senin gibi bir görgüsüzü nasıl yiğitbaşı yapmışlar, ona şaşıyorum.

İki teneke de rakı götürecektik. Fakat bunu nasıl söyleyebilirdim babama? İki teneke rakı, iki! Nerem görgüsüzdü benim? Zavallı babacığım!

Ev sahibine fazla yük olmayalım diye düğüne babamın öğüdüne uyarak iki gün geç gittik, şenliğin üçüncü günü. Diri Dayı doruktan kalabalıkça bir karaltı aştıkça davulcuları koşturmuş:

-Karşılayın efeleri, bökezkiler muhakkak onlardır.

Tabii bütün seğirtmeler boşuna. Başlamışlar Diri Dayı'yı açıktan açığa alaya almağa.

-Gelmez bu şehirliler, beyhude üzülüyorsun.

-Nasıl gelmezler, söz verdiler. Ha yiğidin sözü, ha demire kerti! En beğenmediğini minez taşı (temel taşı) diye yapının altına koyarsın. Öyle değil midir canım?

-O eskidendi, şimdikilerin sözü hamura kerti, hamura. Onu da karınları acıkınca yiyiveriyorlar.

Dört davulla köycek karşıladılar bizi. Alayla, saltanatla girdik köye. Fişek yaka yaka, at oynata oynata. Bizim için ayrı bir oda açmışlar, dayamışlar, döşemişler..

Hoş-beşten sonra Diri Dayı:

Dendi ağalar, dedi ayaklarınızın tozu ile şu tavanı indiriverin yere!

Tabancalarımızı hep birden boşalttık: Gürrr! Tavanı yere indiremedik ama, öldükten sonra da uşakları bu düğün hatırası ile uzun yıllar öğünürlermiş.

İlk kahveleri, sigaraları içtik.. Dereden, tepeden konuşuyoruz; bir aralık farkına vardım ki Diri Dayı aramızda yok. "Şerefinize öküzün tekini kesmeğe gitti" dediler. "Bire aman! Yetişin! Önleyin!" Beyhude çaba. Bizimkiler varıncaya kadar o, bıçağı çalmış bile!

-Neye yaptın bunu Diri dayı?

-Sözümü yerine getirmek için. Efe yiğitlerim gelirse şereflerine öküzün tekini keserim demiştim.

Sordum, soruşturdum, Diri Dayı'nın böyle bir yemin ettiğini ne işiten var, ne bilen!

Sitem ettim.:

-Bu ne hâl Diri Dayı?

Sıkılarak cevap verdi:

-Ben kendime söz verdim yiğidim., öz kendi kendime!

Tüylerimiz diken diken oldu. O devrin insanlarının yiğitlikten anladıkları, mânâ bu idi, işte bu!.

Yedi gün yedi gece cünbüş ettik; yidik, içtik, çaldık, oynadık, oynattık, naralar attık… Diri Dayı değerce götürdüğümüz hediyelerin azından iki katını harcamıştı bizim için. Nasıl sıyrılmalı idi bunun utancı altından? Giderayak "Acaba ne yapsak?" Diye ellerimizi oğuşturup dururken babam imdada yetişti. Elinde üvendire, önünde altın kırmızısı, sığır güzeli fıstık gibi bir dana, ceylân gibi bir düğe çıkageldi:

-Düğünün kutlu olsun Diri dayı! Bu garip şeyleri Mümin, efeler adına gelin-güveği için satın almış. Kıyamadım bir göbele teslim ederek yollamaya. Kendim getirdim. Döllü, döşlü olurlar inşallah.

Minnet dolu gözlerle babamın yüzüne baktım."(Beşe,1976:109-111).

Hakkı Kamil Beşe'nin, *Kırk Kanat* adlı eserindeki aynı kitabındaki "*Efe Seyin*" başlıklı hikâyesinde de Mümin Meydani, hikâye kahramanlarından biridir. Hikâye'de olay Kastamonu'dan Tosya'ya giden bir otomobilde yaşanmıştır. Önceki hikâyesinde olduğu gibi Beşe, bu hikâyesinde de Mümin Meydani üzerinden Kastamonu yöresine ait bir yaşayış zenginliği dile getirmektedir:

"Mevsim bahar, ince elekten elenir gibi, belli belirsiz, toz halinde bir yağmur çiseliyor. Sık sık eleğimsağmalar altından geçiyoruz. Etrafımız zümrüt deryası… Yol da fena değil. İne çıka, kıvrıla dolana yol alıyoruz. Yolun bir noktasında Hoca, eliyle aşağıdaki sırtları göstererek bir köy tarif etti:

-Bu köy, dedi, Şaban-ı Veli'nin çağdaşlarından Benli Sultanın köyüdür, meşhur kalaycılardan.

Sözü buraya getirince sustu, dönüp yüzüme baktı. Anlaşılan, irfanımın derecesini ölçmek, kalaycı deyimini yadırgayıp yadırgamadığımı öğrenmek istiyordu. Allah'ın hikmeti, gelip geçen bütün mutasavvıflar kalaycıdırlar Mevlânalar, Yunus Emreler, Hacı Bektaşlar… Hepsi hepsi. Yalnız bunlar kap değil, kalp kalaylarlar, iyi insan yetiştirirler. Hoca bunu ima etmek istiyordu işte.

Bu dilin büsbütün cahili olmadığımı anlatmak isteyerek:

-Kalaycılıkta hangisi daha ustadır diye sordum.

-Anlatmak benden, hüküm vermek sizden dedi ve arkasından şu menkıbeyi anlattı:

Benli Sultan, Şaban-ı Veli'nin ziyaretine gitmeği arzular. Eli boş gitmek olmaz. Bir hediye götürmek lâzım. Ne götürsün? Ne götürsün ki hem çok makbule geçsin, hem de götürdüğü şeyle tasavvuftaki mertebesini göstermiş olsun. En doğru hareketin köyün pınarından su götürmek olacağına inanır; hemen cebinden yağlığını/mendilini çıkarır dört ucunu birbirine düğümler; içine suyu doldurur, parmağına takıp yola düzülür..

Şaban-ı veli, rivayet bu ya, ayakkabıcılık yaparak geçinirmiş. Dükkânında, tezgâhının başında çalışırken misafiri görünür. Hazret onu karşılar, dükkânına buyur eder, hediyesine teşekkür ederek alır, duvardaki çivilerden birine asar. Altı saatlik mesafeden geldiği halde yağlıktan/mendilden bir damla su damlamamıştır.

Bu sırada dükkâna genç, güzel bir kadın müşteri gelir. Kundura ısmarlayacağını söyleyerek ölçüsünü aldırmak üzere ayağını uzatır. Canı azizlik yapmak istemiş olacak ki, kadın bir bahane ile bacağının ölçü için lâzım olmayan yerlerini de gösterir. Bu sırada çivideki yağlık/mendil oyunbozanlık eder, şıp şıp damlamaya başlar. Bunu gören Benli Sultan Şaban-ı Veli'ye takılır:

-Gönlüne sahip ol Şeyh Kardeş, yağlığın fitili bozuldu.

Hazret cevabı bastırır:

-Gam yeme Sultanım, şimdi ateşi görünce aklı başına gelir.

Kadın işini bitirip dışarı çıkınca bu kez de Şaban-ı Veli yağlığını/mendilini çıkarır, yere serer. Mevsim kışmış. Ortada tepeleme dolu bir mangal varmış. Man-

galı kaldırdığı gibi yağlığa/mendile boca eder. Çıkınlayıp öteki yağlığın/mendilin yanına asar. Koru görünce yağlık/mendil fitilini düzeltir, damlama kesilir. Şimdi takılma sırası Şaban-ı Veli'dedir, konuğundan sorar:

-Sizin köyde de kadınlar böyle azizlik yaparlar mı Sultanım?"(Beşe, 1976:114-115).

Hakkı Kâmil Beşe'nin *Kırk Kanat* isimli kitabındaki Efe *Seyin* isimli hikâyesinde anlattığı bu menkıbeye; Şeyh Şaban-ı Velî menkıbelerini anlatan kitaplarda ve Benli Sultan ile ilgili kitaplarda rastlamadık. Buna benzer menkıbelerin Hacı Bektaş Veli'nin halifelerinden Koyun Baba ilgili olarak ve yine Hasan Dede ile ilgili olarak da anlatıldığına şahit olmaktayız (Gürel, 2004 a.; Gürel, 2000:29-30, 90-91).

SONUÇ

Mümin Meydanî, Kastamonulu Saray şairlerimizden meşhur Meydanî'nin torunudur**.** Mümin Meydanî, edebiyat tarihi kitaplarımıza ve edebiyatçılar sözlükleri veya ansiklopedilerimize dâhil edilmemiş olsa da Kastamonu'da Mümin Meydanî adlı bir halk şairi yaşamıştır. Eserleri henüz derli toplu olarak bir araya getirilip yayımlanmamıştır. Böyle bir çalışmanın yapılmasına ihtiyaç vardır.

Yaşadığı yıllarda olduğu gibi vefatından sonra da adı etrafında anlatılar oluşmuştur. Hatta Cumhuriyet Devri Türk Edebiyatında hikâye türünde kendine yer etmiş olan Hakkı Kamil Beşe'nin iki hikâyesinin de kahramanları arasında yer almıştır.

Prof. Dr. Mehmet Kaplan, Hikâye tahlilleri isimli kitabında Hakkı Kâmil Beşe'nin *Kırk Kanat* adlı hikâye kitabında yer alan "*İki Hazır Yiyici*" başlıklı hikâyesini tahlil etmiş ve Beşe ile ilgili şu yorumu yapmıştır:

"Hakkı Kamil Beşe 1935-1945 yılları arasında sınırlı bir çevrede gelişen Anadoluculuk akımına mensup yazarlardandır. Remzi Oğuz Arık, şevket Raşit Hatipoğlu, Nurettin Topçu, Mümtaz Turhan gibi ilim ve politika sahasında tanınmış şahsiyetler yetiştiren bu akıma mensup olanlar Anadolu'yu edebî olmaktan ziyade siyasî, ilmî ve felsefî bir gözle incelemişlerdir."(Kaplan,1979: 181).

Hakkı Kâmil Beşe'nin *Kırk Kanat* isimli kitabındaki hikâyeler –Mümin Meydani'nin kahramanı olanlar da dahil- buram buram Anadolu kokmaktadır. Hakkı Kâmil Beşe, içinden çıktığı köy ve köylüye, gerçekleri ihmal etmeden, sevgi yolu ile yanaşır.

Mümin Meydanî, "Arabacı" lakaplı Mahir Arpacı tarafından 14 Haziran 1953 tarihinde bıçaklanarak öldürülmüştür. Mezarı Kastamonu'da Şeyh Şaban-ı Veli Dergâhı yakınlarındaki Gümüşlüce Mezarlığındadır.

KAYNAKÇA

Akman, Eyüp (2023). "Kastamonulu Âşık Meydânî Hakkında Yeni Bilgiler ve Yayınlanmamış Bir Destan", *Türkbilig Kültür Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 3, Sayı:1, s.1-8

Beşe, Hakkı Kâmil (1976). *Kırk Kanat*, İstanbul: Dergah Yayınları.
Eski, Mustafa (1975). *Kastamonulu Halk Şairi Âşık Yorgansız Hakkı Bayraktar,* Ankara.
Gürel, Zeki (2024). "Türkmen'in Kaidesi Kastamonu'da Âşıklık Geleneği ve Gazi Âşık Yorgansız Hakkı Çavuş", *Âşıkça Kültür Sanat Dergisi,* Nisan-Mayıs-Haziran 2024, Sayı: 22, s.37-41.
Gürel, Zeki (2024 a.).). "Kökü Mazide Olan Atî Kastamonu: Sahi! Günümüzde Kalaycılardan Kimler Var tanıdığınız?-3", *Açıksöz Gazetesi,* 5 Haziran 2024, Yıl: 13, sayı:3821, s.4, Kastamonu. ISSN (UETS)15907-09962-90786
Gürel, Zeki (2024 a.). "Kökü Mazide Olan Atî Kastamonu: Sahi! Günümüzde Kalaycılardan Kimler Var tanıdığınız?-2", *Açıksöz Gazetesi,* 4 Haziran 2024, Yıl: 13, sayı:3820, s.4, Kastamonu. ISSN (UETS)15907-09962-90786
Kaplan, Mehmet (1979). *Hikâye Tahlilleri*, İstanbul: Dergah yayınları.
Gürel, Zeki (2024 a.). "Kökü Mazide Olan Atî Kastamonu: Sahi! Günümüzde Kalaycılardan Kimler Var Tanıdığınız?-1", *Açıksöz Gazetesi,* 3Haziran 2024, Yıl: 13, sayı:3819, s.4, Kastamonu. ISSN (UETS)15907-09962-90786
Gürel, Zeki (2024 b.). "Kökü Mazide Olan Atî Kastamonu: Kastamonulu Hikâye ve Tiyatro Yazarı Hakkı Kamil Beşe" *Açıksöz Gazetesi,* 1 Nisan 2024, Yıl: 13, sayı:3769, s.4, Kastamonu. ISSN (UETS)15907-09962-90786
Gürel, Zeki (2000). *Koyun Baba*, Ankara: Yör-Türk Yörük Türkmen Vakfı Yayını.
Tan, Nail-Tan, Özdemir (2004). *Gurur Kaynağımız Kastamonulular, Cilt:3*, Ankara: Kültür Ajans Yayını.
Tan, Nail-Tan, Özdemir (2005). *Gurur Kaynağımız Kastamonulular, Cilt:5*, Ankara: Kültür Ajans Yayını.

SAFEVİLER ETRAFINDA İLERİ SÜRÜLEN GÖRÜŞLER, TARTIŞMALAR

OPINIONS AND DISCUSSIONS CLAIMING AROUND THE SAFIVIDS

МНЕНИЯ И ДИСКУССИИ ВОКРУГ СЕФЕВИДОВ

Cengiz YILDIRIM*

ÖZ

Kızılbaş-Aleviliğin öncüleri olan Safeviler, gerek tarihsel kimliği gerekse ortaya koyduğu felsefesi ile dün olduğu gibi bugün de ülkemizde ve dünyada etkisini sürdürmektedir. Safeviler, XIV. yüzyılın başından günümüze İran, Azerbaycan, Kuzey Suriye, Anadolu ve Balkanlarda yaşayan Kızılbaş-Alevi halkının üzerinde önemli rol oynamıştır. Fakat Safevilerle ilgili literatürde ele alınan birçok konuda yapılan tartışmalar henüz bir neticeye bağlanmış değildir. Bu da, bir taraftan Safevi Şeyhleri ve Şahlarının ismi etrafında yapılan tartışmaların odağında yaşamları, eserleri ve fikirleri yer aldığı için "Safeviler kimdir?" sorusuna verilen cevapların gözden geçirilmesini ve mevcut sorunun yeniden cevaplandırılmasını, diğer taraftan Kızılbaş-Alevilikle ilgili farklı bakış açılarını yansıtan yeni çalışmaların gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu makalenin amacı, Safevilerin ismi etrafında oluşan literatürden yararlanarak, Edebil Tekkesi, bu Tekke'nin Şeyhleri ve Şahları hakkında en çok tartışılan konuların başında gelen Safevilerin soyağacı (nesebname) meselesidir. Aynı zamanda ailenin mezhebi durumu (Şii, Sünni, Şafi) ve tarikatın politize olunması Safevilerde soy meselesini ön plana çıkarmıştır. Safevi soyunun Seyyid/Arap, Fars/Acem, Türk ve Kürt olmak üzere dört farklı etnik kökene dayandırılması konuya olan ilgiyi daha da artırmıştır. Bütün bunlar göz önüne alındığında Safevilerin oluşturdukları Kızılbaş-Alevi inancının, Türk kimliğinin hak ettiği düzeyde araştırma ve inceleme konusunun yapılmadığına dikkati çekmek ve bu nitelikteki çalışmaların, Safevi Şeyhleri ve Şahlarının geliştirdikleri fikirlerini ve fikirler etrafında yaşayan bağlılarını (Kızılbaş-Alevileri) anlamak için gerekli olduğunu ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Safeviler, Buyruk, Kızılbaş, Alevi, Erdebil.

---

* Araştırmacı-Yazar. Ankara/TÜRKİYE
(yildirimcengiz@hotmail.com)

ABSTRACT

The Safavids, who are the pioneers of Kızılbaş-Alevism, continue their influence in our country and in the world today, as it was in the past, with their historical identity and philosophy. Safavids, XIV. It has played an important role on the Qizilbash-Alawite people living in Iran, Azerbaijan, Northern Syria, Anatolia and the Balkans from the beginning of the century to the present. However, the discussions on many issues discussed in the literature about the Safavids have not been concluded yet. On the one hand, this is the question of "Who are the Safavids?" It reveals the necessity of reviewing the answers given to the question and re-answering the existing question, on the other hand, the necessity of new studies reflecting different perspectives on Kızılbaş-Alevism. The aim of this article is to make use of the literature around the name of the Safavids, and the issue of the pedigree of the Safavids, which is one of the most discussed topics about the Edabil Hearth, the Sheikhs and Shahs of this hearth. At the same time, the sectarian status of the family (Shiite, Sunni, Shafi) and the politicization of the sect brought the issue of descent to the fore among the Safavids. The fact that the Safavid lineage is based on four different ethnic origins, namely Sayyid/Arab, Persian/Persian, Turkish and Kurdish, has further increased the interest in the subject. Considering all these, it is necessary to draw attention to the fact that the Qizilbash-Alevi belief created by the Safavids has not been the subject of research and examination at the level that Turkish identity deserves, and that such studies are necessary to understand the ideas developed by the Safavid Sheikhs and Shahs and their followers (Kizilbash-Alevis) living around the ideas. is to put.

Key Words: Safavids, Buyruk, Qizilbash, Alevi, Ardabil

1.Giriş

Safevi Tarikatı'nın Erdebil'de ortaya çıkışından itibaren bir tasavvuf ve tarikat ruhunun hâkim olduğu yazılı kaynaklar aracılığıyla görülmektedir. Şeyh Safiyüddin Safi tarafından kurulan Safevi tarikatı (1301) ilk dönemlerinde daha çok Azerbaycan, İran, Anadolu, Suriye ve Irak bölgesinde hem elitler hem de halk kitleleri üzerinde oldukça etkili olmuştur. Safevi tarikatı başlangıcından Şeyh Cüneyd'in tarikat postuna oturduğu 1447'ye kadar yaklaşık yüz elli yıllık döneminde İslam dünyasının hemen her köşesinde rastlanan Hz. Ali sevgisine dayanan standart Sufi bir tarikat yapısında faaliyetlerini sürdürmüştür. Hemen bütün kaynaklar Safevi tarikatının Şeyh Cüneyd döneminde köklü bir değişim ve dönüşüm yaşadığından bahseder. Cüneyd'le birlikte "Safevi Sufi Tariakatı"nın Safevi Hareketi"ne dönüştürüldüğü kaydedilir.

Safevi Kızılbaş Devleti'ne giden yol Şeyh Cüneyd'in Erdebil'de kısa süre tarikat postuna oturmasıyla ve bölgenin hâkimi Karakoyunlu Cihanşah tarafından sürgün edilmesiyle başlar. Bir bakıma, Cüneyd'in şeyhliği, yarım yüz yıl sonra Şah İsmail liderliğinde "Safevi Kızılbaş Devleti"ni yaratacak olan Kızılbaş devriminin

başlangıç noktasına işaret eder. Bir diğer açıdan, Şeyh Cüneyd'in 1447'de posta oturmasından Şah İsmail'in 1501'de tahta çıkışına kadar süren bu devrim veya huruç dönemi, Safevi tarikatının "Safevi Kızılbaş Devleti'ne dönüştüğü geçiş sürecidir.

XVI. yüzyılın başında devlete dönüşen Anadolulu ve Şamlu Türkmen-Kızılbaşlarından meydana gelen bu hareket Osmanlı tarihçiler, İranlı tarihçiler, hatta Safevi tarihçileri tarafından görmezden gelinmiştir. Bu yüzden Safeviler ve Şah İsmail'in tarihi şahsiyeti ve Kızılbaşların İran tarihine katkıları Türkiyeli araştırmacılar tarafından tam olarak değerlendirilemediğinden Şah İsmail sadece Şiiliği mezhep olarak ilan eden bir İran hükümdarı olarak tanınmıştır.

Son yüzyılda Fuad Köprülü ve bazı Türk Tarihçilerinin ortaya attığı ideolojik bakış açısıyla Safevi hareketine ve Kızılbaş Alevi kaynaklarına ilgisiz kalan bu kesim, diğer yandan Aleviliği tamamen Bektaşilik üzerinden anlatmaya çalışmışlardır. Anadolu ve Balkanlar'da nüfusun ciddi bir kısmını oluşturan Alevilerin inşa edilmekte olan Türk Milleti'ne entegre edilmesi gözetilmiştir. Köprülünün açtığı çığırdan devam eden birçok akademisyen, Alevilerin İran'la bağlantısını yok sayarak, Orta Asya Yeseviliğine bağlamak, Alevilik ve Bektaşiliği aynılaştırmayı, bunun sonucu olarak Kızılbaş-Aleviliğin tarihini ve inançlarını ağırlıkla Bektaşi kaynakları üzerinden tartışmayı sürdürmüşlerdir.

Şüphesiz Safeviler hakkında başka yazanlar da olmuştur. Bu kaynaklar hem yetersiz hem de yanlıdır. Safevilerle ilgili başvurulacak ilk ve en temel kaynak kısaca *Safvetü's-Safa* adı ile andığımız günümüzde de Kızılbaş-Alevilere rehberlik eden "Buyruk"tur. *Safvetü's-Safa* Tarikatın kurucusu Safiyüddin Safi'nin yaşamı ve kerametlerini anlatan menkıbevi bir eserdir. Ahmet Taşğın'a göre (2014: 15-68), *Safvetü's-Safa* adlı eser Safiyüddin Safi ile oğlu Şeyh Sadrüddin Musa'nın birbirine sordukları soru–cevap şeklinde bir diyalog formatında yazılmıştır. "Dört Kapı Kırk Makam"ın Kızılbaş-Alevi geleneğine has yorumlarıyla başlayıp Kızılbaş-Alevi inanç ve erkânına dair temel meseleleri açıklayan içeriği, eserin Buyruk türü içinde yer aldığını net bir şekilde ortaya koymaktadır. El yazması olan bu eser Şeyh Safi öldükten (1334) sonra oğlu Şeyh Sadrüddin Musa'nın denetiminde, Safevi dervişlerinden İbn Bezzaz tarafından Farsça kaleme alınmış ve 1358'de neşredilmiştir. 1501'de Safevi Devleti kurulduktan sonra Şeyh Sadrüddin Musa'dan itibaren Şah İsmail'i de içine alan bir şekilde aile bireyleri ilave edilmiştir. Safiyüddin Safi'nin sağlığında yazdığı şiirlerinin de olduğu *Kara Mecmua*'dan da bahsedilse de *Safvetü's-Safa,* Safevi menâkıbnâmesinin en tanınmışıdır. Bu tanınmışlık, ilk planda tarikatın pîri Safiyüddin Safi'nin yaşamına, inancına hasredilmiş olmasından ve bu sebeple de özellikle Anadolu ve Balkanlar'da yaşayan müritleri tarafından bir çeşit kutsallık kazanarak "Buyruk" olarak okunmasından ileri gelmektedir.

2. Safevilerin Soy Şeceresi (Nesebi), Etnik Kimliği, İnancı (Mezhebi)

2.1. Safevilerin Soy Şeceresi (Nesebi)

Safevilerin ismi etrafında oluşan literatürden yararlanarak, Edebil Tekkesi, bu Tekke'nin Şeyhleri ve Şahları hakkında en çok tartışılan konuların başında gelen Safevilerin soyağacı (nesebname) meselesidir. Özellikle, 15. yüzyılın ortaların-

dan bu yana devam eden ve her zaman dikkat merkezinde olan bu durum, dönemin İlhanlı, Timurlu, Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Osmanlı hatta Memlûk devletlerini de yakından ilgilendirmiştir. Ayrıca bu konu, Orta Doğu'da siyasî arenanın derinleşmesine ve dengelerin yeniden kurulmasına neden olan İran/Azerbaycan merkezli Safevi Kızılbaş Devleti'nin öğrenilmesi açısından da çok büyük önem arz etmektedir. Kuşkusuz Safevilerin soy şeceresini öğreneceğimiz temel kaynak *Safvetü's-safâ* adlı eserdir.

İskender Bey Munşi (2019: 51-52), Safevileri on dokuzuncu göbekten Yedinci İmam Müsa-ı-Kâzım'a ulaştırır. Buna göre soyağacı (nesebname) şöyledir: İmamu'l-Hüman Musa el Kazım, Ebü'l- Kasım Hamza, Seyyid Ebu Muhammed Kasım, Ahmed-il Arabi, Seyyid Muhammed, Seyyid İsmail, Seyyid Muhammed, Seyyid Cafer, Seyyid İbrahim, Seyyid Muhammed, Seyyid Hasan, Seyyid Muhammed, Şeref Han, Seyyid Muhammed, Firuz Şahi Zerrinkülah, İvaz-el-Havass, Mauhammed el Hafız, Sehaddin Reşit, Şeyh Kutbüttin, Şeyh Salih, Şeyh Emineddin Cibril, Şeyh Safiyüddün İshak isimleri yer alır. Mirza Abbaslı'da (1976: 287-329) daha sonra, Şeyh Safiyüddin Safi'den sonra gelen tarikatın şeyhleri Şeyh Sadreddin Musa, Şeyh Hoca Ali, Şeyh İbrahim, Sultan Cüneyd, Sultan Haydar, Şah İsmail olarak *Safvetü's-Safa* adlı esere ilave edildiği belirtir.

Safevi ailesinin soyunu belirten Safiyyüddin'in hal tercemesine ve Safeviliğe dair yazan Cihat Aydoğmuşoğlu (2018: 11), *Safvetü's-Safa* adlı el yazması eseri kaynak alarak Safevi ailesinin soyunu, on dokuzuncu göbekten, yedinci imam Musa-ı-Kâzım'a bağlar ve seyyid soyundan olduğunu doğrular

Faruk Sümer (1999: 10), Safevilerin seyyidlik iddialarının, XV. yüzyılın ikinci yarısından, yani şeyh Cüneyt'ten itibaren ortaya atılmış olduğunu, onların da bundan sonra kendilerini Hz. Ali ahfadından saymış olduklarını" belirtir.

Safevi Tarihçisi Mirza Abbaslı (1976: 287-329) konuyla ilgili: "Anlaşılan kendilerini seyyid olarak gören ve bu hususta uzun zaman mücadele veren Safevi şeyhleri, neseplerinin bu şekilde tanınmasını istemiş ve bunun dışında ihtimal bırakmamışlardır. Buna rağmen, kesin olan bir gerçek vardır ki, bu dönemde Safeviler tamamıyla Türkleşmiş ve süreç içinde de Safevi Devleti'nin temellerini Türk devlet geleneklerine göre atmışlardır".

2.2. Safevilerin Etnik Kimliği

Tarihçiler, Safevi ailesindeki siyasî gelişmelerden yola çıkarak, Safevileri Arap, Fars/Acem, Türk ve Kürt olmak üzere dört farklı etnik kökene dayandırmaktadırlar. Zeki Velihi Togan (1970: 91-118), *Safvetu's-Safa* adlı eserde, Şeyh Safiyüddin'in yedinci atası Zerrin Külah Firuz Şah'tan El-Kürdi el-Sencani olarak bahsedildiğinden yola çıkarak, Safevilerin etnik kökenine ilişkin onların Kürt kökenli olduğunu iddia eder. Safevilerin ileri sürdükleri gibi Türk değil Kürt menşeli olduklarını yazar. Togan, Kürt askeri birliklerinin Azerbaycan'a gelişine dair *Safvetu's-Safa'*da geçen bir rivayette 1025 yılında Revvadilerin Azerbaycan'ı işgal etmesi şeklinde algılamıştır. Bu bilgiden yola çıkan Togan, Safevilerin cedlerinin dili Azerî Farsçası olup, İlhanlılar devrinde Türkleşmiş ve Türkmenler arasına Şeyh ve mürid sıfatı ile sokulmuşlardır" der. Faruk Sümer'de (1976:1-3), Togan'ın görüşü-

ne benzer görüşler ileri sürerek şöyle demektedir "Tahmin etmek mümkün olabilir ki, Safiyüddin İshak'ın atası Firuz Şah, Kürtlerin X. yüzyılda Azerbaycan ve Erran'a yayılmaları esnasında Erdebil'e gelmiş ve şehrin yakınında bir yerde yerleşmiştir." Sümer, bu fikirlerini kanıtlamak için, Kürt hanedanlarından olan Revvadilerin Azerbaycan'ı yönetmesini ve İbn Arab Şah'a istinaden Erdebil ve Mugan arasında kalan yerlerin Kürt menşeli Cakirlü yurdu olduğunu, 15. yüzyılda Cakirlüler'in tamamen Türkleştiğini bildirir.

Safevilerin orijini konusunda Avrupalı bazı tarihçiler; Türk tarihçilerinden farklı görüş ileri sürmektedir. Oktay Efendiyev'in (2018: 33), Safevi soyunun ismini aldığı Şeyh Safiyüddin ve devamıyla ilgili alıntı yaptığı Rus şarkiyatçılarından Barthold, "ilk Safevi şeyhleri Erdebil'de yaşamış ve onların ana dili Azerbaycan dili (yani Türkçe) olmuştur" derken; Petruşevski ise, benzer görüşte olup "bu Erdebil şeyhleri şüphesiz ki fars değil, Türk kökenlidir" dediğini ve Sülâlenin Şeyh Safiyüddin'den başlayarak güçlü bir şekilde Türkleşmiş ve Anadolu Türkleriyle sıkı bir ilişki kurarak bunlardan etkilenmiş olması açısından öneminden bahseder.

İskender Bey Munşi (2019: 10-11), Safevilerin Türk kökenli olduğunu, Şeyh Safi'nin "Türk Piri" diye anıldığını, şöyle anlatmaktadır: "Bir gün Şeyh (Safi) oturmuştu. Mihrabın duvarının yarıldığını gördü. Oradan bir adam çıkıp Şeyh'e dedi ki: Ey Pir-i Türk… Onun cemalinin bedri, hüsn ve kemalinin yetkinliği öyle bir dereceye çıkmıştır ki o daima "Türk Piri" olarak anıldı". Oktay Efendiyev (2018: 33), *Safvetu's-Safa'*daki verilerden hareketle; Mevlana Ahmet ve Mevlana İbrahim Tebriz-i Safevi'nin anlattığı bir olayı şöyle aktarır. "(biz) Erdebil'e geldik. Şeyh'in yanında (evinde), Allah onun ruhunu aziz tutsun- bizim için siyah ekmek ve su getirdiler. Biz orada bulunduğumuz sırada içeri Türkler girdi misafir gelen Türk müritlerine daha iyi hizmette bulunarak onlara beyaz ekmek ve bal sunulduğunu" örnek vererek, Safevilerin Türk olduğunu vurgulamaktadır. Bu da Şeyh Safiyüddin döneminde Erdebil halkının Türk olduğuna işaret etmektedir. Ancak temel kaynakta Safevilerin nesep bakımından Türk olduklarına dair direk bilgi bulunmamaktadır.

Rıza Nur (1979: 118), "bu sülale Türk'tür" dediği Safeviler hakkında: "Safevi tarikatını kuran büyük babasının soyca İmam Musa Kazım'a nisbeti ve suretle Arap olması lazım ise de bu uydurmadır. Çünkü o vakit bütün Müslüman memleketlerinde, bilhassa İran'da da her saltanata geçmek veya sivrilmek isteyenin mutlaka kendisini ya Evlad-ı Resüle veya bir padişah sülalesine mensup göstermesi, bu yolda şecereler uydurması adet ve zaruri idi. Hâlbuki bu zatın Erdebilli olduğundan şüphe yoktur. Erdebil o vakit ve şimdi de Türk'tür. Hele bu sülalenin bütün istinatgâhının Türkmenler olması bu babda kati bir delil mahiyetindedir. Çünkü Türk ve Acem arasındaki büyük nefret ve düşmanlık bir Acem'in Türkler tarafından himaye edilmesine katiyyen manidir. Türk olmasalardı, bu Türkmenler onlara istinatgâh olmazlardı."

İsmet Zeki Eyuboğlu da (1979: 46); "Şeyh Safiyüddin 1174'te Arabistan'dan Azerbaycan'a göçen Firuz Şah'ın torunudur," diye yazmaktadır.

2.3. Safevilerin İnancı (Mezhebi)

Safevilerin soyları (nesepleri) kadar mezhepleri hususunda da tartışmalar olmuştur. Bazı tarihçiler Tarikatın kurucusu Şeyh Safiyüddin'in, Sünnî bir mutasavvıf olduğunu iddia etmektedirler. 1340'lı yıllarda Anadolu, İran, Azerbaycan ve Erdebil'i dolaşmış olan Seyyah İbn Battuta (2021: 1/312), o dönem coğrafi bölge halkının büyük çoğunluğunun "Ehl-i Sünnet (Sünni)" olduğunu vurgulamaktadır. TDV İslam Ansiklopedisi *"Azerbaycan",* başlıklı makalesinde (Togan, 1970: 91-118), Karakoyunlu Cihanşah'ın vakıf belgelerinde, Şeyh Safiyüddin'in Sünni olduğunun kaydedildiğini yazar.

Safiyüddin Safi'nin geliştirdiği inanç kurumu On İki İmam anlayışına dayandığından, Ali sevgisinden kaynaklanan bütün tarikatları etkilemiştir. Felsefesi özellikle Anadolu'nun değişik bölgelerinde, konar-göçer Kızılbaş-Alevi topluluklarınca benimsenip yayılmıştır. Bu felsefe, eski İran inanç öğeleri ile sufi İslami (halk/Müslümanlığı) öğelerin karışımıdır.[1] Bu inanç düzenine göre kadın erkek ayrımı yoktur. Küskünlük, içki yasağı, insanı küçümseme, kadının kapanması gibi davranışlar doğru değildir. Şeriatın getirdiği koşullar kişinin istencine bağlıdır, zorunlu değildir. Çünkü insan saygındır (Yıldırım, 2019: 26).

Safevi Tarihçisi Mirza Abbaslı (1976: 294); tarikatın kurucusu Şeyh Safiyüddin tarikat ilkeleri açısından sufîliği takip etmiş; tarikatını, herhangi bir mezhebi çerçeveye yerleştirmemiştir. Zaman zaman kendisine mezhebini soranlara Hz. Ali'ye ve imamlara bağlılığından söz etmiştir. *Safvetu's- Safa'*da şeyhin müritlerinin çoğunun Şafi olduğu, bunun yanında Hanefilerin ve Şiilerinde bulunduğu hatta Budist ve Hristiyan taraftarlarının bile olduğu malumatı verilir.

3. İlk Dönem Safevi Şeyhleri (Safiyüddin Safi, Sadrüddin Musa, Hoca Ali, Şeyh İbrahim)

Budak Munşi-i Kazvini (2004: 25l), *Safevi* Tarikatının kurucusu Şeyh Safiyüddin Safi'nin Erdebil'e bağlı Kalhoran köyünde 1252'de doğduğunu yazar. Tarihçi Müneccimbaşı'ndan alıntı yapan Walther Hinz (1992: 63-64), Kazvini'yi doğrular. Safiyüddin Safi'nin ataları ve doğduğu yer ile ilgili şu bilgileri verir:

"Bunlardan önce Erdebil'e gelen Zerrin Külah Firüz Şah olup bir abid (ibadet eden) ve zahid ve köşenişin (inzivaya çekilmiş) bir âdem idi. Rengin adlı bir yerde ölmüştür. Daha sonra oğlu Avaz-ül Havas Rengin'den ayrıldı ve Erdebil köylerinden Esrefencan köyüne yerleşti; burada ölünce yerine oğlu Muhammed geçti. Bu da ölünce Kalhoran ahalisi oğlu Selahaddin'e itikat ettiler. Bunun da yerine oğlu Kubbettin geçti; buralara saldıran Gürcüler, Kubbettin'i yaralayarak öldü diye bıraktılar. Sonra yarası tımar edilerek (tedavi) iyileşti. Daha sonra oğlu Emi-

[1] Halk Müslümanlığı: Siyasi bir nitelik kazanmamış, yalnızca bir sosyal hayat tarzı olarak algılanan ve yaşanan, kitabi esaslardan çok toplumun geleneksel inanç ve hayat tarzının belirlediği, kısmen hurafelere karşılık Müslümanlık anlayışı ve tarzı olarak görülmektedir. Bu, Türklerin eski inanç ve geleneklerinin şifahi bir kültür unsuru olarak İslam içinde ön plana çıktığı bir anlayış olup, adına "Heterodoks İslam" inancı da denilmektedir. Kalenderîlik, Bektaşilik, Alevilik ve Kızılbaşlık bu inanç biçiminin içinden sivrilip çıkmış oluşumlardır (Cengiz Yıldırım, "Şah İsmail Safevi Kızılbaş Devleti", 2019: 26-27).

nüddin bir müddet burada oturdular, hepsinin kabirleri Kalhoran köyündedir. Şeyh Safiyüddin, Eminüddin'in oğlu olup salah ve takva sahibi idi"

Budak Munşi-i Kazvini'nin belirttiğine göre (2004: 251-255); 1252 yılında Eminüddin Cebrail ve Devlet Hatun'un çocukları olarak doğan Şeyh Safiyüddin, ailenin altı erkek çocuğundan[2] beşincisi olarak dünyaya geldi. Henüz altı yaşındayken babası Eminüddin Cibril vefat etti. Safevi kaynakları onun daha çocukluk yıllarında akranlarından ayrıldığını liderlik özellikleri göstermeye başladığını kaydediyor. Safiyüddin Safi önce Erdebil de iyi bir öğrenim gördü. Öğrenciliği sırasında ailesi ve bölgede varlık gösteren sufi akımlardan etkilendi. Yaklaşık 20 yaşlarındayken Erdebil uleması arasında kendi temayülüne (eğilim) uygun bir mürşit bulamadığı için Şiraz'a gitti. Şiraz'da Şeyh Rükneddin Beydavi ve Emir Abdullah gibi sufi dervişlerle tanıştı. Burada da aradığını bulamayan Safiyüddin'e Emir Abdullah, Hazar Denizi civarında oturduğu söylenen çağının ünlü mutasavvıfı Halvetiye tarikatı Şeyhi olan İbrahim Zahid-i Geylani'yi tavsiye etti. Uzun ve meşakkatli bir yolculuk süreci yaşayan Safiyüddin, dört yıl süren bir arayıştan sonra Hazar Denizi'nin güney kıyılarında Geylan'daki zaviyesinde aradığı mürşidini buldu. Safevi tarihçisi Yahya b. Abdüllatif Kazvini (1984: 20), Halvetiye tarikatının silsilesini yedinci İmam Musa-ı Kazım ve Ali bin Ebu Talib'e dayandırır.

Bu buluşma esnasında Safiyüddin 25, Şeyh İbrahim Zahid Geylani ise 60 yaşındadır. Bir süre sonra onun yönetimi altında bulunan topluluğa katıldı; kendini tasavvuf konularında çalışmaya verdi. Özellikle halifelik sorununu içeren tarihsel olaylarla ilgilendi. Mürşidinin hizmetinde yirmi beş yıllık bir süluktan (manevi yolculuk) sonra aldığı icazet ile irşat (aydınlatma) için İran'ın değişik illerinde gezilere çıkarak, çevresinde toplananlara, düşüncelerini açıklamaya başladı. Mürşidinin kızı Bibi Fatma ile evlendi (1277). Bu evlilik şeyhi ile olan ilişkilerini güçlendirdi. Ölmesi durumunda Safiyüddin'in dergâhın başına geçmesini vasiyet etti. Şeyh İbrahim Zahid-i Geylani 1301'de seksen beş yaşında öldü. Böylece Safiyüddin tarikatın[3] şeyhi oldu. Mürit ve halifeler kendisine katıldı. Bir süre sonra Erdebil'e dönen Safiyüddin burada Hz. Ali sevgisine dayanan, kendi adını taşıyan (Safevi) tarikatını kurdu (Yıldırım, 2019: 28-34).

Şeyh Safiyüddin Safi tarafından kurulan *Safevi* Tarikatı ilk dönemlerinde daha çok Azerbaycan, İran, Anadolu, Suriye ve Irak bölgesinde hem elitler hem de halk kitleleri üzerinde oldukça etkili olmuştur. Kerametleri ve rüyaları müritleri vasıtasıyla etrafa anlatılan *Safevi* şeyhine derin bir sevgi ve bağlılık, onun taraftar kitlesini giderek artırmış; aylarca hatta yıllarca süren yolculuklara katlanan ziyaret-

---

[2] Safiyüddin'in beşkardeşi vardı. Bunlar Seyyid Muhammed, Seyyid Selahaddin, Seyyid İsmail, Seyyid Yakub ve Seyyid Fahreddin idi. (Seyyid Hasan Esterabadi, "Tarih-i Sultani", 2019: 17).

[3] *Halvetiye* Tarikat silsilesi, Ahî Muhammed vasıtasıyla İbrâhim Zâhid-ı Geylânî'ye nisbet edilen, ancak kurumlaşmış bir tarikat halini alamayan *Zâhidiye* silsilesiyle birleşir. Silsile, İbrâhim Zâhid-i Geylânî'nin halifesi Safiyüddin Safi tarafından Erdebîl'de kendi adına kurduğu *Safevîye,* tarikatına dönüşmüştür. *Safevîye* tarikatı Anadolu'da Şeyhi Hoca Ali'nin halifesi Şeyh Hamidüddin (Somuncu Baba) kanalıyla onun halifesi Hacı Bayram Veli'nin Ankara'da kurduğu *Bayramiye* tarikatıyla irşad faaliyetlerini yürütmüştür (Abdülbaki Gölpınarlı, "Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi", 1997: 20-42).

çiler, Erdebil Tekkesi'ne akın etmiştir. Bu arada ününü duyan ziyaretine gelen İlhanlı veziri Reşideddin ile yakınlık kurmuş ve korunmuştur. Osmanlılar nezdinde II. Bayezit'e kadar itibar gördüğü ve maddi destek aldığı bilinmektedir.

Bölge Moğol hâkimiyeti altında olduğundan halk içerisinde pek çok inanç hayat bulabiliyordu. Şeyh Safiyüddin Hz. Ali soyundan geldiğini ileri sürerek seyyid olduğunu kabul eder. Erdebil Tarikatı'na göre Allah-Muhammed-Ali üçlüsü tartışılmaz bir inanç merkezidir. İnsanın tanrısal tözden yaratıldığı kabul edilir. Bu nedenle, "Peygamberden sonra İslam toplumunun en yetkin kişisi Ali'dir," der. Hz. Muhammed'den sonra halifeliğin Ali'ye verilmesi gerektiği inancını taşır. Nitekim Peygamber'in bu konuda, Veda Haccı dönüşünde "Gadir-i Hum" denilen yerde konakladığında çevresindekilere açıkladığı bir hadis de vardır. Bu hadiste, "benden sonra imamet ve hilafet Ali'nindir," yargısında bulunmuştur. Oysa Halife seçiminde buna uyulmadığını, dinin genel ilkelerine aykırı davranıldığını öne sürer. Gerçekte Ali bilgi ve tinsel gerçekler bakımından, bütün öteki halifelerden üstündür. Gene İslam dininin kurallarına göre, halifelik bilgi, yetkinlik ve olgunluk istediğinden, oy çokluğuna değil bilimsel yetkiye dayanmaktadır. Bu nedenle Ali'ye verilmeli ve babadan oğula geçmeliydi görüşünü savunur (Yıldırım, 2021: 62-63).

Erdebil Tekkesi'ne gelen topluluklar Hz. Ali sevgisinin yanında doğa kuvvetlerine inanan Orta Asyalılardan, ateşe ve ışığa tapan Zerdüştlere kadar uzanan geniş bir yelpazeyi kapsıyordu. Şeyh Safiyüddin'nin müritleri arasında İlhanlı Gazan Han'ın (1295-1304) veziri Reşüdiddün (1248-1318), Olcaytu Han (1304-1316), Ebu Sait Bahadır Han (1316-1335) ve Emir Çoban (1320-1327) da vardı. Olcaytu'nun On İki İmam Şiiliğini kabul etmesinin, bu mezhebin, bir İlhanlı (Moğol) eyaleti durumunda bulunan, Anadolu'daki Gayri-Sünni (Heterodoks) köylü ve göçebeler tarafından sevinçle karşılandığı muhakkaktı. İlhan Erdem (2000: 27) Olcaytu'nun İmamiye Şiiliğini kabul etmesi üzerine Horasan'dan Anadolu'ya geçmiş, Türkmen köylü göçebeler arasında Ebubekir, Ömer, Osman ve Aişe adlarının anılmasının yasaklandığı, Türkler ile Moğollar arasında bir kaynaşmanın başlamış olduğunu," belirtir.

Şeyh Safiyüddin'den itibaren her dönemde özellikle de İlhanlı Gazan Han ve veziri Reşidüddin dönemlerinde Erdebil'deki dergâhın himayesi en yüksek derecedeki devlet adamlarının üzerindeydi. Şeyh Safiyüddin 1334 yılında 85 yaşında Erdebil'de öldü ve dergâhın avlusuna defnedildi. Şeyh Safiyüddin öldüğünde Tekkenin varlıkları arasında Azerbaycan'da kırk köy, Erdebil'de yaklaşık iki yüz ev, yeteri kadar hamam ve kervansaray bulunuyordu.

Walther Hinz (1992:5-9), *Safvetu's-Safa'*nın üçüncü cildinde Şeyh Safiyüddin'in etkisinin genişliği ve İlhanlıların kendisine olan ilgisi hakkında kaydedilen şu bilgileri aktarır:

"İbrahim Zahit Geylani ölmeden önce Safiyüddin'e vasiyet etti. Safiyüddin de irşat mevkiine geçerek keramet ve harikalarıyla şöhret kazandı; ahalinin ve Şii İlhanlı hükümdarları ile emirleri kendisine kemal üzere itikat ettiler ve çok mezalim def'ine bais oldu. Müritleri o kadar çoğaldı ki bir gün emir çoban ona, bizim askerlerimiz mi çoktur yoksa sizin müritleriniz mi diye sorunca, 'sizin askeriniz dahi cümlesi müridi-

mizdir, ziyadelik nasıl sorulur,' cevabını verdi. Emir çoban ve sultan Ebu Said dahi kendisine inabet ve itikat üzere idiler"

Walther Hinz (1992: 5-9), "Şeyh Safiyüddin'in ve Erdebil Tekkesi'nin İlhanlılar tarafından yardım gördüğü ve korunduğu İlhanlı veziri ve tarihçisi Reşiddin'in mektuplarında da açıkça görülmektedir," der ve şöyle devam eder: "Reşidüddin'in, Erdebil valisi oğlu Mir Ahmed'e mektup göndererek, peygamberin doğum gününde, her yıl tekkeye şarap, yağ, hayvan, şeker, bal ve bu gibi hediyeler vakfedilmesini; başka bir mektubunda ise Şeyh'e son derece hürmet gösterilmesini ve sağlığı ile yakından alakadar olmasını" istediğini belirtir

Mirza Abbaslı (1976: 301); "Gazan Han'ın İslam kimliğinde, en büyük özelliği, Ehl-i Beyt'e ve o nesilden gelen seyyidlere büyük bir saygı ve bağlılık göstererek onları himaye etmesiydi. Şah İsmail'in büyük atası Şeyh Safiyüddin Safi ile de ilişkileri bulunmaktaydı," diye yazar.

Zeki Velihi Togan (1970: 308), Gazan Han, 1303 yılında Şiilerce *(Caferiye)* kutsal sayılan Kerbelâ'yı ziyaret etmiş ve Hz. Hüseyin'in türbesine büyük hediyeler vermiş, türbeyi ve Kerbelâ şehrini mamur hale getirmiştir. O zamana kadar ıssız çöl vaziyetinde olan Kerbelâ sahrasına, bugünde kullanılan Arapların 'Nehr Gazan-i Ulya' dedikleri, 'Yukarı Gazan Irmağı' adı verilen, büyük bir kanal açtırmıştır. Gazan Han bu kanalın biraz aşağısında, 'Meşhed-i Seyid-i Ebü'l Vefa' civarında, 'Nehr Gazan-i Süfla' yani Aşağı Gazan Irmağı' adı verilen bir kanal daha açtırmıştır diyen Togan şöyle devam eder:

"Moğolların (İlhanlılar), Horasan, İran ve Anadolu'da Ehl-i Beyt nesline karşı özel bir ilgi ve hürmet gösterdikleri muhakkaktır. Bu ilgi Moğolların Müslüman-Türk oldukları ve Şiiliği ile bilindikleri halde özellikle Osmanlı tarihçileri tarafından birtakım sebeplerden dolayı açıkça yazılamamıştır. Togan bunun sebebini 1256'da Hülâgû Han tarafından İslam'ı temsil ettiği bilinen Abbasi halifeliğinin ortadan kaldırılmasına ve 1402'de kendini Moğolların devamı olarak gören Timur ile Osmanlı padişahı Yıldırım Bayezid arasında yaşanan Ankara savaşına bağlar."

Bazı tarihçiler, Cengiz Han sülalesinin dolayısıyla Moğolların Şii değil Sünni olduğu hatta Şafi inancını taşıdıklarını belirtirler. Moğolların Şiiliğe olan ilgisini Hans R. Roemer'den alıntı yapan İsmail Aka *Timurlular* adlı eserinde Cengizliler harekâtının batıya yöneldiği zamanlarda, aralarında rivayet edilen Moğol ananesinde Cengiz Han'ın soyunun Hz. Hüseyin'in oğlu Hz. Zeynelabidin'e dayandığı ve sülaleye (Ehl-i Beyt nesli) özgü bir ilgi ve saygı gösterildiğine değinir (Aka, 2019: 41).

Şeyh Safüyiddin'in vasiyeti gereği ölümünden sonra Bibi Fatma'dan doğan oğlu (d. 27 Nisan 1305) Şeyh Sadrüddin Musa, dergâhın başına geçmiştir. Mirza Abbaslı'nın verdiği bilgiye göre (1976: 294); bölgede hâkim bulunan İlhanlı İmparatorluğunun parçalanma sürecine girmiş olmasına rağmen Sadrüddin Musa, bu zor devrede Erdebil'deki tarikat merkezine ait toprakları koruduğu gibi, Safevî hanedanının, bir türbe (babası Şeyh Safiyüddin türbesi), bir tekke ve müştemilat binalarından meydana gelen mukaddes merkezini yaptırarak orayı zenginleştirmiştir. Şeyh Safiyüddin'in mezarı tüm Safevî tarihi boyunca atalar mezarlığı olarak şahlar ve Kızılbaşlar tarafından saygı görüp ziyaretçi akına uğramıştır. Sadrüddin Mu-

sa'nın yoğun gayretleri dergâha, babası Safiyüddin'in döneminde olan sevgi ve saygıyı daha da artırmış, *Safevi* tarikatının genişleme ve taraftar sayısının artması ile adından söz ettirmiştir. 60 yıla yakın bir süre şeyhlik postunda oturan Sadrüddin Musa, babası Safiyüddin'in ehil görerek tayin ettiği ve nitekim onunda genç yaşında aldığı bu sorumluluğu hakkıyla yerine getirdiği söylenir. Babasının karizmatik kişiliği ve kemali, insanları Şeyh Safiyüddin'in şahsiyetinde tekkeye çekerken Sadrüddin Musa'nın döneminde tekke artık kurumsallaşmış ve "Safevi Tarikat Ekolü" oluşmuştur.

Seyyid H. Esterebadi (2019: 45), Şeyh Sadrüddin Musa zamanında da artarak devam eden müritleri kitleler, binlerce kişilik guruplar halinde doğudan ve batıdan Erdebil Tekkesi'ne gelmişlerdir. Üç ay içinde sadece Anadolu'dan gelenlerin sayısının 3000 olduğu belirtilmektedir. Budak Munşi-i Kazvini'nin belirttiğine göre (2004: 68); ölmeden önce, Kısa süre önce oğlu Hoca Ali'yi halefi olarak tayin eden Sadrüddin Musa 1391'de ölmüştür. Tekke içinde aile mezarlığında yatmaktadır.

3.1. Emir Timur Hoca Ali İlişkisi

1391'de ölen Şeyh Sadrüddin Musa'dan sonra tarikatın başına geçen oğlu Hoca Ali'nin doğum tarihi ve hayatının ilk yılları hakkında bilgi yoktur. Mirza Abbaslı (1976: 295), onun vefat ettiğinde altmış yaşlarında olduğunu söyler ki bu takdirde 772 (1371) yılından sonra doğmuş olmalıdır.

Hoca Ali zamanında Alevi bir mahiyet kazanan Erdebil Tekkesi'nin devrin hükümdarlarının iltifatına mazhar olduğu bilinir. Hoca Ali'nin Emir Timur nezdinde de büyük saygı gördüğü muhakkaktır. Emir Timur (d.1336-ö.1405), Ankara Savaşı'nda Yıldırım Bayezid'i yendikten (1402) sonra başkent Semerkant'a dönüşünde ziyaret ettiği Şeyh Hoca Ali'ye köyleriyle birlikte Erdebil'i vakıf olarak tarikata bağışlar (Aydoğmuşoğlu, 2019: 22-23) ve böylece Safevi ailesi için daha özerk bir etki alanı doğmuş olur.

Seyyid Hasan Esterabadi (2019: 25), 1403-1404 tarihinde Al Tamga adıyla anılan mühr-i Timuri ile Erdebil ve havalisinin Safevîyye tarikatına vakıf olarak verildiğini yazmaktadır.

Oktay Efendiyev (2018: 67-68), Timur bu ziyaret sırasında kendisine başka ne gibi hizmette bulunabileceğini sormuş, Hoca Ali'de Anadolu'dan getirdiği Türk esirlerin serbest bırakılmasını istemiştir. Timur'un emriyle hemen serbest bırakılan bu esirler de (rivayete göre 30.000 kişi) şükran borcu olarak *Safevi* tarikatının hizmetine girmişlerdir. Efendiyev şöyle devam eder: "Hoca Ali'nin Timur'dan bağışlanmasını istediği bu esirlerin, *Safevi* tarikatına meyilli Anadolulu Türkmen zümreler olduğu düşünülebilir. Bunların bir kısmı daha sonra Anadolu'ya dönerken kalanlar için Erdebil'de "Rumlu" adında bir mahalle kurulmuştur. Hoca Ali bu olaydan sonra Anadolu'da Teke, Hamid ve Karamanoğulları gibi güney beyliklerinde birçok müride sahip olmuştur. *Safevi* tarikatının Anadolu'daki ilk mensupları yurtlarına dönen bu esirlerle onların nesilleridir"

Safevi tarikatının Anadolu'daki ilk mensupları, Anadolu'da doğup yetişen bir sufînin kurduğu ilk Türk tarikatı olan *Bayramiye'*nin piri Hacı Bayram Veli,

Somuncu Baba'nın (Hamidüddin Aksarâyi) halifesidir. Sarı Abdullah Efendi (2017: 61) Hoca Ali'nin Somuncu Baba'ya hilâfet verip Anadolu'ya gönderirken yanındakilere, "Diyâr-ı Acem'de emanet olarak bulunan esrâr-ı ilâhiyye onunla diyâr-ı Rûm'a intikal etti," dediğini rivayet eder. Ancak, Somuncu Baba Timur'un götürdüğü esirler içinden biri değildir. Kaynaklar Hoca Ali'ye intisap ettiğini yazar, tarih belirtmezler. Etem Cebecioğlu (2006: 89-107) "Somuncu Baba diye tanınan Şeyh Hamidüddin Aksarâyi, seyahate çıkıp pek çok meşayih-i izam (şeyh, veli, evliya) ile görüştükten sonra Şam-ı Şerife gelmiş ve mürşid-i kâmil bulmak ümniyesiyle Erdebil'e kadar gidip Hoca Ali Erdebili hazretlerinin bezm-i irfanına erişmiştir" diye yazar. Abdülbaki Gölpınarlı'da (1997: 102), yukarıda da belirtildiği üzere, *Bayramiye* tarikatı silsileleri Hacı Bayram Veli, Somuncu Baba, vasıtasıyla *Safevi* silsilesine ulaştırır. Bu bakımdan onun Türk tasavvuf tarihinde önemli bir yeri vardır.

Anadolu Kızılbaşlığının şekillenmesinde fikir ve inanç hayatının olgunlaşmasında Erdebil Tekkesi'nin büyük rolü vardır. Erdebil'de oluşan güçlü çekim merkezi, Azerbaycan, Anadolu, Suriye ve Irak topraklarına doğru yayılarak yüzyıllar içinde büyük gücün öncü birikimi olmuştur. 15. yüzyılın ilk çeyreği içinde bir müderris-sufî olan Hacı Bayram Veli'nin (ö.1429) Ankara'da kurduğu *Bayramiye* tarikatı ilk zamanlarda daha ziyade Orta Anadolu'nun çiftçisi ve köylüsüne dayanır. Ekicilikte imeceyi getiren, ürünü eşit bölüştüren, Ahilerce çiftçi piri sayılan Hacı Bayram Veli gayri-Sünni halk tarafından çok sevilir. Süreç içinde müritlerinin sayısının artması sonucu İslam şeriatı karşıtı olduğu rafızilik, zındıklık ve mülhitlik yaptığı iddiasıyla saraya ihbar edilir. Bunun üzerine Osmanlı padişahı II. Murat'ın emriyle (1421-1451) boynuna, ellerine ve ayaklarına zincir vurulup idam edilmek üzere, Osmanlı sarayına, Edirne'ye götürülür (Cebecioğlu, 2006: 108-109). Müneccimbaşı'da (2019: 134); II. Murat, uzun sorgusundan sonra Kızılbaş tacını çıkarması, etrafındaki Rafızileri dağıtması şartıyla Hacı Bayram Veli'yi affeder. Ancak Ankara havalisi Osmanlı'ya muhalif sufilerle dolu olduğu için ayaklanma kuşkuları vardır bundan dolayı göndermek istemez bir medresede müderris olarak görev verir. Ancak Hacı Bayram Veli bu görevi istemez Ankara'ya döner.

3.2. Anadolu ve Suriye Türkmen-Alevilerinin Erdebil Tekkesi'ne İlgisi

1429 'de Şeyh Hoca Ali'nin ölümünden sonra tarikattaki kritik dönüşüm sürecinin hemen öncesinde tekkede mürşitlik yapan Şeyh İbrahim, babası gibi hürmet ve itibar kazanarak gerek İran gerekse Anadolu'da yayılmış olan tarikatı ilerletmeye ve kuvvetlendirmeye muvaffak olmuştur. Şeyh İbrahim dönemine ilişkin Savory, (2021: 16) şunları yazar:

"Safevi ibadethanesinin etrafında dolaşan müritlerin kalabalığı öylesine büyüktü ki, hepsi birden Şeyh İbrahim'in huzuruna çıkamadılar. Otoritesi gün geçtikçe arttı; o kadar ki Erdebil bölgesinde onun talimatlarına karşı çıkabilecek kimse yoktu, hepsi itaat etmek zorunda kalmıştı. Onun zengin mutfağı tabaklarla ve altın ve gümüş taslarla doluydu ve cömertliği atalarının cömertliğini aşıyordu. Onun tarzı ve alışkanlıkları olumlu bir şekilde padişahları andırıyordu"

Bu sınırlı anlatıdan Erdebil'in Safevilerin takipçileri tarafından giderek artan bir şekilde ziyaret edildiği sonucunu çıkarabiliriz. Ancak İbrahim'in şeyhliği tarikatın tarihinin akışı içinde dikkat çekici her hangi bir olay içermez. Muhammed Yusuf Vale-i İsfehani (2022: 48), Şeyh İbrahim ömrünün sonuna doğru, müritlerini etrafına toplar ve onlara oğlu Cüneyd'in izinden gitmelerini vasiyet eder.

Halk üzerindeki geniş etkisiyle Safevi tarikatı başlangıcından Şeyh Cüneyd'in tarikat postuna oturduğu 1447'ye kadar yaklaşık yüz elli yıllık döneminde İslam dünyasının hemen her köşesinde rastlanan Hz. Ali sevgisine dayanan standart Sufi bir tarikat yapısında faaliyetlerini sürdürmüştü. Şeyh İbrahim'in 1447'de vefatı üzerine oğlu Cüneyd Erdebil'de şeyhlik postuna oturdu. Ne var ki, Şeyh Cüneyd'in kısa şeyhliği döneminde tarikatın öğretisi, örgütlenme yapısı ve mürit tabanında köklü değişiklikler meydana gelecektir. Kuruluşunda ortak olan konargöçer Türkmenler Osmanlı'nın ilerleyen süreçte kendi ordusunu (Yeniçeri) kurmasıyla dışlanmış Osmanlı'da gelecek göremeyen konar-göçer Türkmenler Erdebil Tekkesi'ne yönelmiştir (Yıldırım, 2021: 85-93).

Hemen bütün kaynaklar Safevi tarikatının Şeyh Cüneyd döneminde köklü bir değişim ve dönüşüm yaşadığından bahseder. Cüneyd'le birlikte "Safevi sufi Tariakatı"nın Safevi Hareketi"ne dönüştüğü kaydedilir. Walther Hinz (1992: 10-11), Şeyh Safiyüddin'den Şeyh İbrahim'e kadar olan dönemdeki yapıyı "sufi tarikatı" olarak tarif ederken, Şeyh Cüneyd'den Şah İsmail'e kadar olan dönemi "Safevi Hareketi" olarak isimlendirir. "İlk dönemlerde posta oturan dört şeyh, örnek davranış ve karakterleriyle ün yapmış birçok mürit kazanmış ve dönemin devlet yöneticileri tarafından da saygı görmüşlerdir" diye yazar

Şeyh İbrahim'le birlikte Safevi tarikatı sapasağlam bir şekilde gelişmiş, özellikle İran'ın kuzeybatısında, Anadolu'nun doğusunda ve Suriye'nin kuzeyinde yaşayan Türkmen kabileleri başta olmak üzere geniş bir bağlılar ve sadıklar topluluğu elde etmiştir. Şeyh İbrahim'in vefatı, tarikatın rolü konusunda olduğu kadar konumu konusunu da etkileyen beklenmedik ve radikal değişikliklere yol açar. Bu değişiklik neticesinde, Şeyh Safiyüddin'in klasik sufi yönelimli, ılımlı tarikatı militan gulat-Şia-Kızılbaş (Hz. Ali'nin Tanrı'nın nurundan zuhur ettiği inancı), Safeviliğine dönüşür.[4]

4. Tarikatın Cüneyd'le Birlikte Dönüşümü, Kızılbaş Mahiyet Kazanması

Rıza Yıldırım bu dönüşümü şöyle özetler (2017: 157-160), Şeyh Cüneyd dönemindeki dönüşüm yeni Türkmen tabandan gelen bu derin etki tarikat öğretilerinde ve pratiklerinde kendini iki şekilde gösterdi. Türkmen kitleleri arasında öteden beri "Veli" kültüne dayalı, gayr-i-Sünni (Sünni şeriatı dışı) sufi Kızılbaş-Alevi

[4] Dünyevi güçlere olan eğilimlerini meşrulaştırmak için Peygamber'in ailesinin torunları olarak bilinen (Ehl-i Beyt) imamların Safevi ailesinin üyeleri arasında görüneceğini savunuyorlardı. Ayrıca müritlerine şeriat tarafından yasaklanmış (haram) bazı eylemler için izin veriyordu. Böyle yaparak Hallac-ı Mansur gibi bazı sufilerin sözlerini izlediklerini iddia ediyorlardı (Ahmet Yaşar Ocak, "Babailer İsyanından Kızılbaşlığa Anadolu'da İslam Heterodoksinin Doğuşu ve Gelişimi", 2000: 147).

(Halk-Müslümanlığı) inançlar esasında gerçekleşmekte olan çok daha kapsamlı ve derin bir dönüşümün dışa yansıyan işaretlerinden başka bir şey değildi. Bu çalışmanın bakış açısından, Cüneyd döneminde büyük ölçüde tamamlanan dönüşümün en önemli ayağı tarikatın mürit kitlesinde meydana gelen kapsamlı değişiklikti. Birinci dönemde Erdebil dergâhının müritleri daha ziyade yerleşik kent, kasaba ve köy sakinlerinden oluşmaktaydı. Konar-göçer Türkmenlerden de dergâha gelip gidenler olmuş olsa da onlar mürit portföyünde önemli bir yer tutmuyordu. Şeyh Cüneyd döneminde işte bu durum tamamen tersine döndü. Cüneyd'in kısa süren şeyhlik döneminde Dergâhın mürit kitlesinin ana gövdesi Anadolu ve Suriye'de yaşayan konar-göçer Türkmenlere kaydı. Türkmen dindarlığı ile yeniden yoğrulan Safevi sufiliği ile göçebe-aşiret militarizminin bu karışımı, Ortadoğu tarihinin belki de en adanmış ve en vurucu savaşçı müritlerini yarattı. Şeyh Haydar zamanından itibaren kendilerini diğer bütün insanlardan ayırmak için Kızılbaş unvanı alan bu sufi savaşçılar, kavgaya girerken düşmanın sayısına ve gücüne bakmıyor, zırh kullanmaya tenezzül etmiyor ve asla geri çekilmiyorlardı. Velayetle gazanın bileşimiyle ortaya çıkan bu müthiş enerji, nihayet Şah İsmail'in arkasında durdurulamaz bir huruç hareketine dönüştü. İşte hemen hepsi hasım olan çağdaş kaynakların Şeyh Cüneyd'e, biraz da onu aşağılamak için, atfettikleri "manevi sultanlığını bırakıp dünyevi sultanlığa meylettiği" suçlaması, özünde bu bahsettiğim Türkmen enerjisinin Safevi sufiliğine aşılanmasıyla ortaya çıkan sinerjiden başka bir şey değildi." Bu durum 15. yüzyıl ortalarında. Hemen hemen tüm kaynaklar farklı biçimlerde ve amaçlarla da olsa görüş birliğiyle Safevi Tarikatı'nın devletleşme ve Kızılbaşlık sürecinde, bir takım siyasi taleplerin ön plana çıktığı Şeyh Cüneyd dönemi, bir kırılma noktası olarak kabul edilir. Kaynakları takiben modern tarihçiler de umumiyetle bu görüşü kabul etmiştir Walther Hinz'da (1992: 13-15), Cüneyd'in "Safevi sufi tarikatı"nı "Safevi hareketi"ne dönüştürdüğünü iddia eder. Bir bakıma, Cüneyd'in şeyhliği, yarım yüzyıl sonra Şah İsmail liderliğinde Safevi Devleti'ni yaratacak olan Kızılbaş devriminin başlangıç noktasını gösterdiğini yazar.

Bu hareketin geliştirdiği sufilik tarikatın geleneksel görünümünden, hem "batıni" doktrin hem de müritlerinin sosyo-kültürel tabanı bakımından oldukça farklıydı. Şeyh Cüneyd'in görece kısa liderliği altında (1447-1460) tarikatın bu kolu eğitimli, sakin ve riyazetçi sufi tarikatından mistik, militan "gulat" ve "mehdici" harekete dönüşmüştü. Kısa süre sonra ikinci kol tüm tarikatı yuttu. Dergâhın manevi hinterlandı (beslendiği alan) içinde hızla marjinal bir konuma kayan geleneksel kol bir iki nesil sonra bütün bütün unutuldu Cüneyd'in şeyhliği döneminde başlayan bu dönüşüm büyük oranda Şeyh Haydar döneminde tamamlandı (Yıldırım, 2017: 160).

Mürit kitlesindeki değişim bölgenin hükümdarı Karakoyunlu Cihanşah'da endişe yarattı. Cüneyd'in müritleriyle birlikte Erdebili terk etmesini istedi. Roger Savory (2021: 20-21), kendisi Şia, hatta Hurifi olan Cihanşah'ın, çok sayıdaki müridinden ötürü tahtına bir tehdit olarak gördüğü için Cüneyd'i Erdebil'den sürdüğünü, tarikatın geleneksel çizgisini savunan amcası Cafer'i tarikatın başına getirdiğini belirtir ve şöyle der:

"Sultan Cüneyd kusursuz bir mürşitti; eşiğinde her milletten insan müridi olabilmek için toplanmıştı. Meclisindeki kalabalık öyle büyüktü ki, iki Irak ve Azerbaycan'ın yöneticisi olan Cihanşah tahtını kaybedeceğinden korktu ve Sultan Cüneyd'in Erdebil'i müritlerinin çoğuyla terk etmesini emretti"

Oktay Efendiyev (2018: 69), Cüneyd'in sürgün edilmesine yol açan sebebin inanç farklılığından değil, dünyevi iktidar arzusundan kaynaklandığı konusuna değinir. Şeyh Cüneyd, amcası ile olan şeyhlik mücadelesi sebebiyle Cihanşah tarafından yapılan baskılara dayanamayıp babasının müritlerinden bir kısmını yanına alarak, ata yurdu Erdebil'den ayrıldı (1449), Anadolu'ya, Osmanlı topraklarına geçti. Onun bu şekilde Erdebil'den bağımsız hareket ederek amcasına oranla daha faal bir rol oynaması ve her tarafta telkinler yoluyla müritlerini sürekli artırması ile Safevî hareketinin tarihi de yeni bir döneme girmiş olur.

4.1. Şeyh Cüneyd'in Anadolu yolculuğu

Şeyh Cüneyd, Erdebil Tekkesi'nin Anadolu'daki nüfusundan istifade etmek istiyordu. Bu bakış açısından Cüneyd'in şeyhliği, özellikle de Anadolu ve Suriye yolculuğu, Şah İsmail'in çıkış tohumlarının ekildiği bir dönemdi. Bu dönemin tarikat tarihi bakımından en kritik tarihsel gelişmesi kuşkusuz militan Anadolu ve Suriye Türkmenlerinin Dergâh'ın talipleri arasına katılmasıydı. Şeyh Cüneyd Anadolu ve Suriye Türkmenlerinden oluşan müritlerinin bir kısmını yanına alarak Anadolu'ya Osmanlı topraklarına geçti. Gittiği yerlerde bölgenin idarecileri ve Sünni ulema pek hoş karşılamadı. Bu süreçte sıkıntılar yaşasa da, Karaman, Varsak, Şamlu, ve Çepni Türkmenleri arasında görüşlerinin yaydı, mürit kitlesini artırdı. Öyle güçlendi ki Trabzon Rum İmparatorluğunu düşürmek üzereydi ki, Fatih Sultan Mehmed, üzerlerine güçlü bir ordu gönderince geri çekilmek zorunda kaldı. Bir süre Hasankeyf'te kaldıktan sonra Uzun Hasan'la buluştu.

Faruk Sümer (1999: 17-18), buluşmayı şöyle değerlendirilir. Uzun Hasan'la buluştuklarında (1456) ikisi de ittifaktan ne sağlayacaklarının farkındaydı. Uzun Hasan'ın Şeyh Cüneyd'le iş birliği yapması onu rakibi Cihanşah karşısında daha güçlü kılıyordu. Uzun Hasan Cüneyd'i münzevilerine ve dervişlerine gösterdiği ilgi için takdir etmiş ve cömert bir şekilde karşılamıştı; böylece Cüneyd'in eteğinden tutup onun atalarının kutsallığından bir pay almayı umuyordu. Cüneyd'le kızkardeşi Hatice Begüm'ü evlendirdi

İsmail Hakkı Uzunçarşılı (1996: 186), Sünni olan Uzun Hasan'ın Cüneyd'le yakınlık kurmasını siyasi çıkar diye değerlendirse de Akkoyunluların mezhepsel eğilimleri üzerine tespitlerde bulunan Hasanzade (2001: 117) şu değerlendirmeyi yapar:

"Akkoyunlu konfederasyonunda yer alan oymak beyleri ve ayrıca ordu emirlerinin isimleri yanında "baba", "pir" ve "sufi" gibi sıfatların bulunduğundan söz eder. Bu gibi sıfatlar Akkoyunlu döneminde Kızılbaşlık veya Kızılbaşlığın öncü olan ve "Ön Kızılbaşlık" diyebileceğimiz inancın yaygınlığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Ayrıca Musullu Sufi Halil gibi birçok emirin söz konusu inanç sistemine bağlılıkları da bilinmektedir. Buna ilaveten, Kadı Ahmed Kumi (1971), Akkoyunlu sultanı Elvend'in Kum şehri hâkimi olan Eslemiş Bey, göğsüne "ya Ali" sözcüklerini dövme ile

yazdırmıştır ki bu veride Akkoyunlu devletinde yer alan kimi karakterlerin inanç sistemini göstererek tabanda yaygın olan inancın bir göstergesidir."

Şimdiye kadar araştırmacılar genel olarak Akkoyunluları Sünni olarak nitelendirmiş olsa da tarihi veriler ve son dönemlerde ortaya konulan resmî belgeler vasıtasıyla Akkoyunlu hükümdarlarının Halk Müslümanlığı/Ön Kızılbaş-Aleviliğe eğilimli olduklarını ve ayrıca bu devletin omurgasını teşkil eden Türkmenlerin zikredilen inanç sistemine ciddi biçimde bağlı olduklarını da göstermeye çalışmaktadır.

Bu evlilik Şeyh Cüneyt'e Akkoyunlu ülkesinde (Anadolu ve Suriye) sufilik, Alevilik ve militan devrimcilikte oluşan yeni sentezi için oldukça elverişli bir toplumsal zemin ve dini atmosfer yaratmıştı. Bu seyahatlerin sonunda, tarikatın toplumsal omurgası tamamen konar-göçer Türkmen aşiretlerine kaymıştı. Bunlar genel olarak okuma-yazma bilmeyen göçebe kültürünü devam ettiren ve çocukluğundan itibaren usta savaşçı olarak yetişen aşiret mensuplarıydı.

Akkoyunlu devletinin başkenti olan Diyarbekir'de araştırma yapan Bülent Akın (2014: 15-38) burada Akkoyunlu konfederasyonunda yer alan tebaanın isimlerinin bir inancın kültürel yansıması olarak ele alınmasında fayda vardır. Bunun için Akkoyunluların ilk başkenti olan ve adeta Akkoyunlu Türkmen imparatorluğunun ocağı mahiyetinde olan, Diyarbekir ve çevresindeki yerleşim yerlerinde bulunan inanç mensubiyeti göstergelerinden olan şahıs isimlerini ele almak gerekmektedir. Ayrıca 1564 ile 1568 yıllarına ait tahrir defteri kayıtları üzerinde yapılan incelemeler, Kızılbaş-Alevi inancı içerisinde kutsanan önemli yol ulu ları ve velileri kabul edilen şahsiyetlerin isimlerinin şahıs adı olarak kullanılmış olmalarıdır. Örneğin söz konusu tahrir defterinde "Hubyar", "Pir Sultan", "Üryan Derviş", "Köçek Abdal", "Sadık Abdal", "Dede Üryan", "Sarı Abdal", "Nur Abdal" ve "Dede Balı" gibi isimler, sıkça rastlanan isimlerdendir" demektedir.

Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın yanında müritleri ile birçok sefere iştirak eden Şeyh Cüneyt, dört sene Diyarbakır bölgesinde serbestçe faaliyette bulunarak propaganda yapmış, müritlerini çoğaltmış ve büyük bir silahlı Kızılbaş dervişler ordusu vücuda getirmişti. Kızılbaş Sufiliği tamamıyla benimseyen Şeyh Cüneyt, çevre bölgelerde de faaliyetlerini artırmış, silahlı sufi müritleriyle Erdebil Dergâhı'na dönmüştü. On bir yıl önce sürgüne gönderdiği Cüneyd'in daha güçlü bir şekilde gelmesini saltanatı için daha tehlikeli gören Cihanşah, tekrar Cüneyd'in müritleriyle birlikte Erdebil'i terk etmesini istedi. Akkoyunlu ülkesinde geniş ölçüde yeni Safevi davasını işleyen, etrafına topladığı Türkmen müritleriyle 1459 yılında buradan ayrılan Şeyh Cüneyd, etrafındaki Türkmenleri maddi yönden güçlendirmek amacıyla, "kuzeye Şirvanşahlar ülkesine yöneldi. 3 Mayıs 1460'ta Tabarsaran yakınlarında iki ordu karşı karşıya geldi. Cihanşah'ın Şirvanşahlara verdiği destekle, bu savaşta Şeyh Cüneyd çok sayıda müridiyle birlikte öldürüldü (Yıldırım, 2019: 48-53).

Şeyh Cüneyd'in öldürülmesiyle Safevi tarikatı müritleri dağılmadı. Aşıkpaşazade (2011: 251), öldürüldüğünde Hatice Begüm'den oğlu ve halefi Haydar henüz yeni doğmuştu. Onlar Şeyh Cüneyd'in vasiyetine uyarak Akkoyunlu Uzun Hasan Bey'in kız kardeşinden doğan oğlu Haydar'ın etrafında toplandılar. Tarikat

reisliğinin babadan oğula geçmesi bu dini topluluğun sonradan siyasi bir birlik haline gelmesine yardım etmiştir

Rıza Yıldırım (2017: 197). Cüneyd oğlu Haydar'a iki önemli miras bırakmıştı, bunlar sadece Safevi tarihinin değil aynı zamanda Anadolu ve İran tarihinin akışını da değiştirecekti. Birincisi, tarikat öğretileri geleneksel pasifist sufilikten Kızılbaş-Alevi ve Mehdici bir mistizme dönüşmüştü. Bu yeni anlayış aynı zamanda güçlü bir politik motivasyona sahipti. Şeyh Cüneyd'in oğluna diğer bir mirası ise Anadolu ve Suriyeli konar-göçer Türkmen aşiretlerinden oluşan çok sayıda adanmış ve militan müritler oldu.

4.2. Kızılbaşlığın Simgesi Haydarî Taç

Babası, Şeyh Cüneyd, Şirvanşah Halilullah ile yapılan savaşta öldürüldüğünde henüz yeni doğmuş olan Şeyh Haydar (1460-1488), annesiyle Akkoyunlu sarayına Amed'de (Diyarbakır) gitti. Şeyh Haydar'ın çocukluğu, dokuz yaşına kadar Akkoyunlu sarayında dayısı Uzun Hasan'ın gözetiminde geçti. Sarayda bulunan bilginlerden Arapça, Farsça, Kürtçe ve Türkçe dillerini öğrendi. Dönemin ünlü bilgini Ali Kuşçu'dan da (1403-1474) dersler aldığı rivayet edilir. Uzun Hasan, Şeyh Cüneyd'in ölümünden sonra Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah'ı yenerek (1467) Karakoyunlu topraklarında da kendi otoritesini kurup Tebriz'e yerleşti.

Uzun Hasan kızıkardeşinin oğlu olan Şeyh Haydar'ı 1469 yılında, dedelerinin şehri olan Erdebil'e yerleştirdi. Törenle Şeyh Haydar'ı babasının yerine Safevi tarikatının başına getirdi. Babası Şeyh Cüneyd'e bağlı müritler oğlu Şeyh Haydar'a bağlandılar (Sümer, 1999: 14-15). Uzun Hasan 1449'da Cüneyd'in sürgün edilişinden 1469'a kadar Erdebil dergâhının şeyh postunda oturan Cafer'i, Haydar'ın kayyumu olarak görevlendirdi.

Uzun Hasan, ölmeden (1478) kısa süre önce kızı Alemşah Begüm'ü Haydar'la evlendirdi. Tufan Gündüz (2017: 209-210), bu evlilikle şu değerlendirmeyi yapar. 15. yüzyılın ikinci yarısında iyice siyasallaşmış olan Safevi tarikatı Azerbaycan'ın ve komşu ülkelerin politik hayatında önemli rol almaktaydı. Şeyh Haydar'ın Alemşah Begüm'le evliliği ileride Safevi hanedanının hâkimiyetini meşru kılmak için geniş imkânlar açacaktı. Nitekim Şah İsmail, babası tarafından seyyid oldukları söylenen Erdebil şeyhlerinin neslinden olmakla ve bu vesileyle kendisinin Hz. Ali hilafetinin varisi olduğunu öne sürmekle beraber annesi tarafından da Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın torunuydu ve kendisini bu hanedanın yasal mirasçısı olarak görmekteydi. Böylece, Alemşah Begüm'ün Safevi şeyhiyle nikâhı sıradan bir evlilik olmayıp, aynı zamanda politik açıdan büyük önem arz etmekteydi.

Şeyh Haydar'la, Alemşah Begüm'ün evliliğinden Sultan Ali, İbrahim Mirza ve İsmail isminde üç oğlu üç kızı oldu. Bu kızlar sonradan Şah İsmail'in komutanlarından Bayram Bey Karamanlu'nun, Karahan Ustaçlu'nun ve Hasankeyf hâkimi Sultan Halil'in eşleri olacaklardı.

Şeyh Haydar örgütlenmede ve müritlerinin sayısını artırmada oldukça başarılıydı. Şeyh Hoca Ali'den bu yana gelen Anadolu'daki on binlerce müridi, yeniden teşkilatlayarak ve eğiterek yeteneklileri "Halife" unvanıyla dede icazetnamesi veri-

lip Anadolu'ya gönderilerek faaliyetleri sağlanıyordu. Çoğunluk sufi dervişleri de Erdebil Tekkesi'nde asker olarak yetiştiriliyordu. Böylece Safevi ailesinin Anadolu'daki nüfusu giderek artmaktaydı.

Akkoyunlu sarayında aldığı askeri eğitim ve saray disiplini ile bir prens, tarikat verasetinin yüklediği misyon ve vasıflar ile bir derviş hüviyetinde olan Şeyh Haydar kararlı kişiliği ile babasının yarım bıraktığı iktidar arayışlarını tamamlamak üzere hazırlıklara başladı. Şeyh Haydar müritlerini silahlandırmanın yanı sıra onlara bir de üniforma denebilecek bir kıyafet hazırladı. Buna göre müritler sırtlarına kaput ve başlarına da Haydari Taç denilen on iki dilimli kızıl bir kavuk giyeceklerdi. On iki dilim ise "İsna-aşeriyye" olan mezhebinin görüşlerine uygun olarak Ehl-i Beyt'ten On İki İmamı ifade etmekteydi. Her bir dilim parmak kalınlığında olup üzerine birer imamın ismi işlenmişti. Başlarına bu şekil kavuk veya taç giydiklerinden dolayı, bundan böyle Erdebil Tekkesi mensuplarına "Kızılbaş" denecekti (Gündüz, 2017: 210-211).

1486 yılında Şeyh Haydar, babası Şeyh Cüneyd'in bıraktığı yerden devam etmek üzere; yani Hristiyan Çerkezlere karşı yapılacak bir sefer ile harekete geçti. On bin kişilik müridler ordusunda askerler yoksul giyimli olup, bir kısmının atı, bir kısmının da silahı yoktu. Buna rağmen sefer başarı ile neticelendi ve bol ganimet ile dönüldü. Şeyh Haydar bu ganimetleri etrafına dağıttı. Şeyh Haydar'ın müritlerine ganimetler dağıtması, çevre köylerden vergi almaması, zamanla her türden insanın tekkeye akın etmesine sebep oldu ve bu onun itibarını artırdı. Erdebil Tekkesi bu defa Akkoyunlu hükümdarınca tehdit unsuru sayılmaya başlandı Sultan Yakup, Şeyh Haydar'ı Tebriz'e çağırtarak kendisinden isyan etmeyeceğine dair söz aldı ve Kur'an'a el bastırdı. Sonra Şeyh Haydar serbest bırakıldı, Erdebil'e geldiğinde üçüncü oğlu İsmail dünyaya geldi (17 Temmuz 1487).

Şeyh Haydar, müritlerinin sayısının fazlalaşması karşısında arzu etmese de hareketsiz kalamazdı. Erdebil Dergâhı'nda toplanan on binlere varan askerleri sadece Anadolu'daki fedakâr müritlerin çerağı ile beslemek mümkün değildi. Gaza yapmadan savaş ganimetleri elde etmeden yaşamanın o günün koşulları içinde mümkün olmadığı bir gerçekti (Sümer,1999: 18-19).

Şeyh Haydar Kafkaslar tarafına Şirvanşahlar üzerine sefere çıktı. Şeyh Haydar'ın güçlenmesinden çekinen Sultan Yakup, Bicanoğlu Süleyman Bey komutasındaki dört bin kişilik bir orduyu kayınpederine yardıma gönderdi. Şeyh Haydar savaş meydanında yiğitçe vuruştu. Kaynaklar Savaşta Sufi gazilerin savaş meydanında sergiledikleri cesaret ve yiğitliği ayrıca överler (Yinanç, 1962: 251-270). Rumlu Hasan'da (2004: 5-6), bu durumu şöyle anlatır. Kızılbaşların kahramanlığı sayıca ve teçhizat bakımından üstün Akkoyunlu-Şirvan ordusunu yenmeye yetmez Fazla geçmeden henüz yirmi sekiz yaşındaki genç Haydar ölümcül yaralar almaya başlar. Nihayet 9 Temmuz 1488'de babasının öldürüldüğü yerin çok yakınında ve babasını öldüren adamın oğlunun askerleriyle çarpışırken ölür. Şeyh Haydar'ın naaşı müritleri tarafından kaçırılarak matemle yıkanır ve Teberistan'ın Dehkent'in Elfendyar köyünde toprağa verilir. Bu olay sonunda Şeyh Haydar'ın türbesi Şia ve Anadolu Kızılbaş Türkmenler için bir hac mekânı haline gelir.

4.3. Tarikatın Sultan Ali'ye "Padişah" İsmini Vermesi

Şeyh Haydar'ın ölümünden sonra ileri gelen halifeler Erdebil'de buluştu ve Haydar'ın büyük oğlu Sultan Ali Padişah'a bağlandılar. Sultan Ali Safevi kaynakları tarafından genellikle "Padişah" olarak isimlendirilir. Onun bu ismi benimsemesi Safevi ailesinin dünyevi iktidar iddiasının daha da açık hale geldiğinin açık bir göstergesi olmalıdır. Kısa bir süre içinde Sultan Ali'nin mürşit postuna oturmasını kutlamak için çok sayıda sufi Erdebil'de toplanmıştı ve içlerinden bazıları Şeyh Haydar'ın ölümünün intikamını almak niyetindeydi (Savory, 2021: 21).

Kızılbaşların, Şeyh Haydar'ın çocuklarına olan ilgisinin kendi egemenliği için potansiyel bir tehdit olarak gören Akkoyunlu Sultan Yakup; 1489 Mart'ında Ablası Alemşah Begüm, yeğenleri Sultan Ali, Mirza İbrahim ve İsmail'i Erdebil Tekkesi'nde bulunan önemli halifelerle birlikte tutuklatarak Fars'taki İstahr Kalesi'nde gözetim altında tutmaya karar verir.

İskender Bey Munşi (2019: 76) bu konuya şöyle değinir: "Sultan Yakup'un 24 Aralık 1490'da ölümü üzerine Akkoyunlu hanedanları arasında, devletlerinin dağılmasına sebep olan, saltanat mücadeleleri başlamıştır. Hanedan üyelerinin kendi aralarında uzun süren savaşlardan yenilgi ve ölümlerden sonra, Halime Begüm'ün yeğeni olan Rüstem Bey'le, Baysungur karşı karşıya gelir. Baysungur, Rüstem'e karşı Şirvanşahlarla ittifak kurar, Rüstem Bey bunu duyduğunda ordusunu güçlendirmek gayesi ile Şirvanşahların düşmanı olan Safevilerden istifade etme yolunu seçip, Şeyh Haydar'ın eşi ve çocuklarını tutuldukları İstahr Kalesi'nden serbest bırakıp (13 Ağustos 1493).Tebriz'e gelmelerini sağlar."

Yapılan görüşmede Sultan Ali, Rüstem Bey'e destek vermeyi babası ve dedesinin katilleriyle birlikte olan Baysungur'a karşı savaşmayı kabul eder. Daha sonra Erdebil'e Alemşah Begüm'le birlikte dönmelerine izin verilir. Böylelikle Erdebil dergâhında posta Sultan Ali oturur. Onların dört buçuk yıl aradan sonra serbest kalarak Erdebil'e gelişleri büyük heyecan uyandırır; Kızılbaşlar Erdebil'e akmaya başlar. O da etrafında toplanmış olan Kızılbaş Türkmen sufilerle birlikte Rüstem Bey'in ordusuna katılır. Rumlu Hasan (2004: 6-15), kısa sürede 12 bin kişinin Sultan Ali'nin bayrağı altında toplandığını yazar ve şöyle devam eder: "Rüstem Bey, rakibi Baysungur'a karşı savaş meydanlarında yiğitlikleri defalarca kanıtlanmış bu coşkun sufileri ön safa sürer. Sultan Ali bu savaşta Hüseyin Bey Şamlu'yu ve Rüstem Bey Karamanlu'yu sağ kanada, Dede Bey Taliş'i ve Abdal Ali Bey olarak bilinen Hadim Bey Halife'yi de sol kanada komuta etmek üzere görevlendirirken kendisi de merkez kuvvetlerine komuta eder. Onun görevlendirdiği bu Kızılbaş sufilerin hepsi babasının önde gelen halifeleridir. Başlarında genç mürşitleri Sultan Ali olmak üzere yapılan çetin savaşlar sonucunda Kızılbaş birlikleri zaferle döner. Baysungur öldürülerek Rüstem Bey'in tahtı garanti altına alınır."

Sultan Ali, muzaffer bir kumandan ve Akkoyunlu sultanının iltifatına mazhar olmuş bir tarikat şeyhi olarak Erdebil'e döner. Onu kalabalık bir taraftar kitlesi karşılar. Bu güç gösterisi bu sefer de Rüstem Bey'in korkuya kapılmasına sebep olur. Onların, Akkoyunluların zayıf durumundan istifade ederek devletleşebileceklerinden endişelenerek, Sultan Ali, İbrahim ve İsmail'i Tebriz'e getirtip göz hapsinde tutar. Üçü de Rüstem Bey'in kampındayken, her gün onların müritlerinden

oluşan geniş bir grup gelip Sultan Ali ve kardeşlerini ziyaretleri, nezirler sunmaları devam eder.

Hiç şüphesiz bu müritler büyük oranda Anadolu ve Kuzey Suriye'den gelen Türkmenlerdir. Benzeri bir durum önce Şeyh Cüneyd'in Cihanşah tarafından, birkaç yıl önce Sultan Yakup tarafından, Şeyh Haydar'ın müritleriyle, özellikle de Anadolu'daki halifeleriyle temas kurmasını yasaklamıştı. Görüldüğü üzere ne zaman Safevileri kendi saltanatları için tehdit olarak algılasalar, Karakoyunlu ve Akkoyunlu hükümdarlarının aldığı ilk önlem Dergâh ile Anadolu ve Suriyeli müritler arasında iletişimi kesmek oluyordu.

1494 yılının ortasına doğru Rüstem Bey Safevi Kızılbaş hurucundan iyiden iyiye korkar olmuştu. Rüstem Bey Hoy kışlağında iken Sultan Ali ve kardeşlerini öldürtmeye karar verip Aybe Sultan ile Hüseyin Bey Alihani'yi bu iş için görevlendirdi. Rüstem Bey'in bu planından haberdar olan Sultan Ali ve iki kardeşi, kendisine katılan 300 sufinin yanında Hüseyin Bey Lala, Dede Bey Taliş, Kara Piri Bey ve İlyas Bey Aykutoğlu gibi adanmış sufiler eşliğinde kamptan gizlice ayrılırlar.

Rüstem Bey onların kaçışını haber alır almaz Hüseyin Bey Alihani ve Ayba Sultan'a 5000 adam vererek onları izlemeleri talimatını verir. Akkoyunlu güçlerine karşı beraberindeki üç yüz sufiyle bir şansı olmadığını kavrayan Sultan Ali önde gelen Kızılbaş halifeleri Erdebil yakınlarındaki bir köy olan Şamahi'de toplar. Velayet kuvvetiyle ve karşıtları eliyle öldürüleceğini anlayan Sultan Ali, daha sonra tacını çıkarıp İsmail'in başına koyar ve belindeki kuşağı çözerek İsmail'in beline bağlar. Böylece mürşidin o olduğunu ilan etmiş olur. Henüz yedi yaşındaki bu çocuğu Azerbaycan'dan Suriye, Anadolu, Kıbrıs ve hatta Balkanlara kadar uzanan sufi ağının başına mürşit-i kâmil olarak tayin eder.[5]

Sultan Ali, son olarak en önde gelen Kızılbaş sufi önderlerden yedisini seçer. Bunlar, yol-erkân terbiyelerini ilk defa Şeyh Cüneyd'in huzurunda almış, daha sonra Şeyh Haydar döneminde kemale erip halife makamına oturmuş ve aynı zamanda onun gazalarında ön saflarda savaşmış, nihayet dört buçuk yıllık çileli döneminde Sultan Ali'yi koruyup kollamış yedi Tükmen Beyidir. Hüseyin Bey Lala, Kara Piri Bey, Abdi Bey Şamlu, Dede Bey Taliş (Abdal Bey Dede), Hadim Bey Halife, Rüstem Bey Karamanlu, İlyas Bey Aykutoğlu. Sultan Ali, kardeşleri İbrahim ve İsmail'i bu yedi kişiye her ne pahasına olursa olsun korumak üzere emanet eder ve doğruca Erdebil'e gitmelerini söyler. Kendisi de yanındaki 300 civarındaki sufi ile yaklaşan Akkoyunlu ordusunu oyalayacak, kardeşlerinin kurtulması için gerekli zamanı kazanacaktır.

Sultan Ali, kendisine katılmış olan ve sayıları 300 civarında adanmış Kızılbaşla düşmana karşı koymak üzere geri döner. Kızılbaşlar büyük bir cesaretle sava-

[5] Sultan Ali, kardeşine önce zamanı geldiğinde kendi ölümü, babasının ölümü ve dedesinin ölümünün intikamlarının alması gerektiğini tembih etti. Arkasından onun kulağına "soylu atalarından bir miras olarak devraldığı sözleri (tarikat sırlarını)" fısıldadı. Burada manevi otoritenin, yani mürşitliğin bir kişiden diğerine geçişinin üç unsur ile sembolize edildiği anlaşılmaktadır: Haydari Tac, kuşak ve tarikatın gizli sözleri (tarikat sırrı)." (Yahya b. Abdüllatif Kazvini "Lübbü't-tevarih", 1984: 29).

şırlar ve eşsiz kahramanlıklar sergilerler. İki tarafın arasında denkliğin hiç olmadığı savaş doğal olarak Kızılbaşların yenilgisi ile sonuçlanır. Sultan Ali'nin öldürüldüğü ana kadar cesurca savaşan sufiler, mürşitlerinin düşmesiyle beraber savaş meydanından çekilirler. Düşmanları Sultan Ali'nin başını bedeninden ayırıp, Rüstem Bey'e götürürler. Geri çekilen sufîler Sultan Ali'nin naaşını yanlarına alarak Erdebil'e, atalarının yanlarına defnederler. Böylece Safeviler, iktidar yolunda üçüncü defa olarak şeyhlerini kaybetmişlerdir. [6]

Onların dağılmaları beklenirken tam aksine küçük yaştaki İsmail'e biat ettiler. Bu durum onlardaki Ehl-i Beyt'ten gelen İmametin Safevi şeyhlerinin çocuklarından çıkacağı inancından kaynaklanıyordu Artık tecrübeli bir Kızılbaş topluluğu yeni şeyhlerini beklemeye başladılar (Gündüz, 2017: 38).

Akkoyunlular Sultan Ali'nin öldürülmesiyle yetinmeyerek İbrahim'i ve İsmail'i de takibe başladılar. Akkoyunlu valilerin, yoğun baskıları üzerine uzun bir kaçış ve saklanma döneminden sonra Hz. Ali neslinden olan Doğu Geylan'da Lahican hâkimi Karkiya Mirza Ali'nin, çocukları (İbrahim ve İsmail) koruma sözü üzerine Lahican'a götürdüler"

Onların Lahican'da olduğu haberini alan Rüstem Bey, 300 kişilik askeri güç gönderir, fakat Karkiya Mirza Ali, her iki kardeşi bir sepet içinde ağaçların tepesinde saklayarak kardeşlerin Lahican topraklarında olmadığına yemin eder. Bunun üzerine askerler Tebriz'e geri dönerler. Birkaç ay sonra İbrahim, annesinden uzak kalmaya dayanamadığı için Erdebil'e dönmek için yola çıkar ve İbrahim'den ondan sonra haber alınmaz.

Yahya b. Abdüllatif Kazvini'nin, belirttiğine göre (1984: 370); Akkoyunlu Rüstem Bey çok defa Sultan Ali Karkiya'dan İsmail'i derdest edip kendisine teslim etmesini talep etmiş ancak baştan savma yanıtlarla geçiştirilmişti. Sultan Ali Karkiya, İsmail'i korumanın yanı sıra aynı zamanda onun eğitim ve talimiyle de ilgilenmiştir. Bu bağlamda Şemseddin Lahiceyi, zaten Türkçe bilen İsmail'e Şia mezhebinin esaslarını, Farsçayı, Arapçayı ve Kur'an-ı Kerim-i öğretmesi için görevlendirdi. İsmail, Lahican'da Mirza Ali Karkiya himayesinde yaklaşık dört buçuk yıl kaldı. Bu süre onun buluğa ermesi ve harekâta başlaması açısından önemliydi. Kızılbaş emirlerinin düşüncesine göre Akkoyunlu şehzadeleri arasındaki savaşlar ve devletin parçalanması İsmail'in taarruzunu kolaylaştıracaktı. Bu dönem boyunca Sufiyan-ı Lahican olarak bilinen ünlü Kızılbaş emirleri, eğitimi ve askeri talimi genellikle kendi gözetimleri altında olan genç şeyhlerinin her zaman yakınında bulundular.

Mürşidin etrafında en dar halkayı oluşturan Lahican Sufileri, aynı zamanda tarikat örgütlenmesinde piramidin tepesini teşkil ediyordu. Anadolu, Suriye, Azerbaycan ve İran'da çok geniş bir alana yayılmış bulunan halife ağının başında idiler. Böylece tabandaki müritlerle mürşit-i kâmil arasındaki ilişkiyi düzenliyor ve tarikat

[6] Sultan Ali'nin cesedi müridler tarafından Erdebil'e getirildiğinde Alemşah Begüm oğlunun cenazesi üzerinde uzun süre feryat ederek ağladı. Kendisi Akkoyunlu hanedanına mensup olmasına rağmen Akkoyunlular'a karşı beddualar ve lanetler okudu, oğlunun intikamının kısa zaman içinde alınmasını Allah'tan diledi. (İskender Bey Munşi, "Tarih-i Âlam-ârâ-yi Abbasi", 2019: 262).

örgütlenmesinin gizliden gizliye devamını sağlıyorlardı. Lahican döneminde, gerek çocuk yaştaki İsmail'in eğitimiyle yakından ilgilenmeleri gerekse tarikatın gövdesi ile başı arasındaki bağı sürdürmeleri itibariyle doğacak olan Safevi Devleti'nin de çekirdeğini oluşturmuşlardı (Yıldırım, 2017: 233-234).

Lahican Sufileri, aynı zamanda Safevi hareketini oluşturan aşiret konfederasyonunu bir arada tutan çatıyı oluşturuyordu. Her bir konfederasyonun asli bileşenlerinden bir aşirete mensuptu. Ancak onları kabile aidiyetleri kaynaklarda yer yer tutarsız bir şekilde kaydedilmektedir. Safevî tarihi anlatılarını karşılaştırmalı bir biçimde çalışan Faruk Sümer (1999: 5-6), nihai olarak şu sonuca varır: "Hüseyin Bey Lala Şamlu oymağından, Abdal Bey Dede Dulkadir oymağından, Hadim Bey Hulafe Taliş oymağından, Rüstem ve Bayram Beyler Karaman oymağından, İlyas Bey Aykutoğlu Hınıs oymağından, Kara Piri Kaçar oymağından." Dolayısıyla Kızılbaş hareketinin bu en seçkin yedi liderinden beşi Anadolu kökenliydi" der.

Lahican Sufileri İsmail'i koruyup kollarken bir yandan da saraydaki gelişmeleri yakından izliyorlardı. Zaman da İsmail'in lehine çalışıyordu. Akkoyunlu şehzadeleri arasında başlayan saltanat mücadeleleri kanlı bir şekilde, İsmail'in Lahican'daki gizlenme dönemi boyunca sürdü.

4.4. İsmail'in Gilan'a Bağlı Lahican'dan Erzincan'a Hareketi

Henüz bu mücadeleler devam ederken İsmail Lahican'dan ayrıldı (Ağustos 1499). İsmail bu esnada 12 yaşını henüz bitirmiş bulunuyordu. Rumlu Hasan (2004: 15-16). İsmail Lahican'ı terk ederken yanında ileri gelenlerden yedi kişi vardı. Bunlar, İsmail'in Lalası (Özel Hocası) Şamlu Hüseyin Bey, dedesi Dulkadirli Abdal Bey, Hadim Bey, Rüstem Bey, Bayram Bey, Kara Piri ve Aykutoğlu İlyas Bey. İsmail'in Gilan'dan ayrılması siyasi durumun elverişli olması ile ilgili idi. Havanın değiştiğini fark eden beyler, Erdebil ve çevresinde hızlı bir örgütlenmeye girişmişlerdi. Dağılan erleri toplamayı Anadolu'ya haber salarak Türkmen yandaşlarını (müritleri) İsmail'in etrafında saf tutmaya çağırıyorlardı.

Yandaş Türkmen beyleri İsmail'in Lahican'da açığa çıkmasından önce küçükte olsa bir ordu hazırlamışlardı. Dört bir taraftaki Erdebil taliplerine haber göndererek kutsal savaşa hazırlanmaları ve Erzincan'a gelmeleri için Anadolulu müritlere ulaklar gönderildi. Bundan sonra Kağızman üzerinden Tercan'a ulaşıldı (1500 yılı, muhtemel mayıs sonu haziran başı) (Gündüz, 2017: 48-49).

Bu haber etrafa yayılır yayılmaz bir anda Kızılbaşlar kalabalık gruplar halinde toplanmaya başladılar. Ustaclulardan başka, Şamlu, Avşar, Tekelü, Varsak, Dulkadir, Kaçar ve Karacadağ Kızılbaşlarından 7000 kişi toplandı. Dört yıl önce yedi kişi ile çıkılan yolda iki ay gibi kısa bir sürede en az yedi bin kişilik güçlü orduya ulaşıldı. Böylece baş ile gövde birleşmiş oluyordu (Yıldırım, 2019: 98-105).

1500'den önce de İsmail ve Anadolu'daki müritleri arasındaki ilişkinin yoğun olduğu bilinen bir gerçektir. Gerçekten de "halife" unvanını taşıyan ve mürşide vekâleten obalarda yol-erkân yürüten ruhani sınıf faaliyetlerine ara vermeden devam ediyorlardı. Halifeler bir yandan Erdebil talipleri arasında Şeyh Cüneyd'den beri oluşagelen Kızılbaş sufiliğini öğretip pekiştiriyorlar, diğer yandan da davaya

yeni obalar veya fertler kazanıyorlardı. Çağdaş Osmanlı kaynakları da tıpkı Safevi kaynakları gibi, ortak bir şekilde İsmail'in askeri birliklerinin ana gövdesinin Anadolu'nun Türkmen aşiretlerinden gittiğini belirtir.

4.5. Sarıkaya Yaylası'nda Kızılbaş Devleti'nin Kuruluş Kurultayı

1500 yılı yaz aylarında Sarıkaya yaylası Ortadoğu tarihinin akışını değiştirecek bir olaya tanıklık ediyordu. Tabarsaran'daki mağlubiyetten (Şeyh Haydar'ın yenilgisi ve öldürülmesi) on iki yıl sonra Kızılbaş oymakları bu defa Haydar'ın kutlu oğlu İsmail'in sancağı altında bir araya geliyordu. Her bakımdan görkemli bir kurultay henüz 13 yaşındaki Mürşid-i Kâmil'in riyasetinde toplandı. Bu kurultay ve orada kurulan Safevi-Kızılbaş ordusu yeni yapının artık tamamen bir aşiret konfederasyonu niteliği kazandığı hususunda şüpheye yer bırakmıyordu.

Sarıkaya Kurultayı'na katılan Kızılbaş oymaklarının coğrafi dağılımına bakıldığında, ana gövdenin Anadolu ve Kuzey Suriye'den geldiği görülecektir. Anadolu'dan gelen Kızılbaşların ise çok büyük bir kısmının kışlak ve yaylakları Osmanlı egemenliği altında bulunan topraklarda yer alıyordu. Şah İsmail'in ordusu bu şekilde bir araya gelmiş on yedi oymaktan oluşuyordu. Her bir oymak orduya sıradan askerler ve korçiler (korucular) olmak üzere iki tür savaşçı veriyordu.

5. Şirvan Ülkesine Huruç ve Tebriz'de Safevi Devleti'nin İlanı

İki ay içinde bir aşiretler ordusu kuran İsmail, hareket etmeden önce ne tarafa sefere çıkılacağı konusu danışmalarıyla müzakere edildi. Buna göre iki düşman bulunuyordu. Birincisi dedesi Şeyh Cüneyd ve babası Şeyh Haydar'ın öldürülmesine iştirak eden Şirvanşahlar, ikincisi akrabaları olmasına rağmen ağabeyi Sultan Ali'yi öldüren kendini de 6 yıl boyunca ölüm korkusu içinde yaşatan Akkoyunlular.

Abdi Bey Şirazi bu konuya şöyle değinir (2019: 38), 1500 yılında (Ağustos sonu olma ihtimali yüksek) Erzincan'dan Azerbaycan'a doğru harekete geçildi. Buyruğunda takriben yedi bin kişilik bir kuvvet vardı. Hedef, Şirvan ülkesi idi. Böylece İsmail hem baba ve dedesinin öcünü alacak, hem de zengin Şirvan ülkesinden elde edeceği ganimet ile yoksul müritlerini besleyecek ve donatacaktı.

Kadı Ahmed Kumi'nin (1971: 45), verdiği bilgiye göre; Kızılbaşların Şirvanşahların üzerine yürüdüğü haberi, Şirvanşah Ferruh Yesar'ın kulağına gelince savaş hazırlıklarına başlamıştı. Safevi kaynaklarının bildirdiğine göre Kızılbaşlar 7000 kişi, Şirvanşahlar ise 20000 süvari 6000 yaya olmak üzere 26000 kişiydi silah ve teçhizatı da mükemmeldi. Oktay Efendiyev'e göre (2018: 76-77); Kızılbaş askerinin üstün tarafı ise maneviyatlarının son derece kuvvetli olmasıydı. Şah İsmail için Allah telakki eden bu adamlar ölüme sevinçle gidiyorlardı. Hizmetkârlarından Kulu Bey'i bölge halkına bağışlandıklarını bildiren iyi haberleri vermek üzere Şirvan'a gönderip kendisi Şamahı'ye vardı. Her iki taraf nihayet Gülistan ve Baykurd kaleleri yakınında Cebani (Ciyani) denilen yerde karşı karşıya geldi. Ordular savaş nizamı aldı. Kızılbaş ordusunun sağ kanadını Şamlu, sol kanadını Ustaclu aşiretlerinin savaşçıları oluşturuyordu. Tekelü, Rumlu ve Dulkadir aşiretleri ise vurucu ileri birliklerdi. İsmail'in kendisi ise ortada yer alıyordu. Geriye kalan emirlerden

Çolpan Bey, Karamanlu Kılıç Bey, Kaçar Piri Bey, Dulkadirli Selman Bey, Hazin, Pervaneci Afşar Piri Bey, Afşar Dana Bey, Mühürdar Afşar Halil Bey, Sofracı Afşar Hüseyin Bey, Ferraşhane Darugası Saru Şeyh, Ustaclu Sufioğlu Ahmed Bey'in her biri kendi bölgelerinde yer aldılar.

Şirvan ordusu büyük bir darbe yedi ve kaçmaya başladı. Yalnız kalmış Ferruh Yesar atına binerek Buğurt kalesine doğru kaçtı. Kaçan kişinin Şirvanşah olduğundan habersiz olan Kızılbaşlar, onu kovalamaya başladılar ve Gülistan Kalesi'ne yakın bir yerde yakaladılar ve başının kesilerek İsmail'e getirildiler (Rumlu, 2004: 71-90). Böylece Şirvanşahlar ülkesi ele geçirilmiş dedesi Şeyh Cüneyd ve babası Şeyh Haydar'ın intikamı da alınmış oldu. Ele geçirilen ganimetler Kızılbaşlar arasında dağıtıldı. Uzunçarşılı'nın deyimiyle (2011: 21), bu başarı Kızılbaşların İsmail'in altında kazanacakları zaferler serisinin sadece ilk halkasıydı.

İsmail emirlerinin kutlamalarını kabul ettikten sonra Şamahi'ye girdi. Tufan Gündüz (2017: 65-66), bu konuyu şöyle açıklar:

"Savaş alanından sağ kurtulan Ferruh Yesar'ın oğlu Şeyh Şah'ın (asıl adı Şeyh İbrahim) Şirvan askerinin mühim bir kısmı ile birlikte deniz kıyısındaki Şehr-i Nev'de savaş hazırlığında olduğunu öğrendi. İsmail, Talişli Hulefe Bey'i Şeyh Şah'ın üzerine gönderdi. Ancak Şeyh Şah gemiyle Gilan'a kaçtığından bir sonuç elde edilemedi. Hulefa Bey daha sonra Şehr-i Nev valisi olarak atandı. İsmail kışlamak üzere Kür'ün ağzına yakın yerdeki Mahmudabad'a gitti. Mahmudabad'dan Ustaclu Muhammed Bey ile Hınuslu Aykutoğlu İlyas Bey'i Bakü Kalesi'nin fethine gönderdi. Ancak bu güçlü kalenin fethi baharda İsmail'in bizzat varmasına kadar bekleyecekti. Kışı Mahmudabad'da geçiren İsmail, baharda Bakü'ye gelerek kale kuşatmasını şahsen yönetti. Sonunda Kızılbaşlar kaleyi ele geçirdi. Hulefa Bey Şirvanşah'ın hazinesini alması ve askerler arasında paylaştırılması için kaleye gönderildi. Hulefa Bey ayrıca Ferruh Yaser'in babası olan ve Şeyh Cüneyd'i kırk beş yıl önce öldüren Şirvanşah Halil'in mezarını açtırdı, kemiklerini çıkarttırıp yaktırdı."

Rumlu Hasan'ın anlattığına göre (2004: 57-58); buradan sonra Gülistan kalesi için yola çıkıldı. Şirvanşah'ın geriye kalan askerleri bu son derece müstahkem kaleye sığınmıştı. İsmail, askerlere önce bir elçi göndererek sorunsuz teslim olmaları halinde af teklifinde bulundu. Zapt edilemez olarak bilinen kalenin gücüne güvenerek Şirvanlı askerler teslim olmayı reddettiler. Kalenin kuşatılmasından kısa bir süre sonra gelen haberler İsmail'in dikkatini başka bir yöne çekmişti. Ulakların bildirdiğine göre, Akkoyunlu hükümdarı Elvend Bey, 30000 askeriyle birlikte Nahcivan'a gelmiş ve bazı komutanlarını İsmail'in ordusunun ilerlemesini kontrol etmek için Şirvan, Karacadağ ve Erdebil'e göndermişti.

Nihayet iki ordu 1501 yazında Şarur'da karşı karşıya geldi. Vakanüvislere göre Akkoyunlu Elvend Bey 30000 kişilik bir orduya sahipken, İsmail'in ordusu 7000'den fazla değildi. İsmail'in ön saflarda gösterdiği yiğitlik ve sufilerin insanüstü gayreti ve adanmışlığı sayesinde, günün sonunda yedi bin kişilik Kızılbaş topluluğu, otuz bin kişilik nizami Akkoyunlu ordusunu dağıttı (Sümer, 1999: 21-22).

Elvend Bey'in ordusunun mutlak bir mağlubiyete uğramasından sonra, Kızılbaşların eline hatırı sayılır ölçüde ganimet geçmişti. Çok sayıda at, deve, yük

hayvanı, değerli eşyalar ve altın ve gümüş taslar. Şarur'da İsmail'in kılıcından kurtulan Elvend Bey, savaş alanından güçlükle kaçabildi. Bu yenilginin ardından Erzincan üzerinden Diyarbekir'e gitti. Bu zafer Safevilere Akkoyunlu tahtının merkezi olan Tebriz'in yolunu açtı. Artık İsmail'in önünde Akkoyunlu başkenti Tebriz'e kadar hiçbir engel kalmamıştı.

Rumlu Hasan'ın yazdığına göre (2004: 83-84), İsmail, Tebriz'i almayı ve taht şehri yapmayı daha evvel tasarlamıştı. Şarur Savaşı'yla Azerbaycan'ı ele geçirmiş olan İsmail, yaklaşık 12000 Türkmen/Kızılbaş kuvvetleriyle, herhangi bir direnişle karşılaşmadan görkemli bir şekilde Tebriz'e girdi Tebriz'in ileri gelenleri İsmail'i karşılayıp ona bağlılıklarını bildirdiler. İsmail "Heşt Behişt" sarayında tahta oturdu "taç" giydi ve "Şah" unvanını alarak şahlığını ilan etti. Şah İsmail hükümdarlığında "Safevî Kızılbaşlar Devleti" (1501yılının sonbaharında) Tebriz'de resmen kurulmuş oldu.

Safevi Devleti'nin kuruluşu ve yönetimi, istisna olan birkaç Azerbaycan'a yerleşmiş Oğuz/Türkmen kabilesinin dışında tamamen Anadolu Türkmenlerine dayanmaktaydı. Safeviler konusunda en yetkili bilim insanımız Faruk Sümer (1999: 5-6), bu devletin tam bir Türkmen Devleti olduğunu her vesileyle ifade etmektedir. Şah İsmail doğumundan itibaren Türkmenlerce yetiştirilmiş, Lalalığını Lala Hüseyin Bey, dedeliğini de Dulkadirli Dede Abdal Bey yapmış kuvvetli bir Kızılbaş/Sufi eğitimi almıştı.

5.1. Lahican Sufileri Safevi Kızılbaşlar Devleti'nin Önemli Kademelerinde

Kurulan devlet, Şah İsmail liderliğindeki Kızılbaş birliğinin ana karakteristiklerini olduğu gibi yansıtıyordu. Yeni devletin etkin ve önemli makamları, pek çok bakımdan bu sonucun mimarı olan Lahican sufilerine verilmişti. Hüseyin Bey Lala vekil (Şah İsmail'den sonra en yüksek makam, Şah'ı alterogo'su) ve emiru'l-umera (başkumandan) oldu. Abdal Bey Dede korçibaşı (Şah'ın özel kuvvetlerinin komutanı) olarak atandı. Hadim Bey Hulefa adından da anlaşılacağı üzere öteden beri uhdesinde bulundurduğu halifetu'l-hulefa (Kızılbaş sufi örgütlenmesini yöneten halifeler ağının başı ve tarikat içinde mürşid-i kâmilin vekili) makamında devam etti. Bayram Bey Karamanlu amir-i divan ve Abdal Bey de tovacıbaşı olmuştu. Bununla birlikte yazı çizi işleri, devlet bürokrasisi ve dini konularla ilgili bazı alanlar İrani okuryazar sınıfına verilmişti. Şah İsmail'in Lahican'daki hocası olan Şemseddin Lahici, bazı dini işlevlerin yanında esas olarak vakıfların gelir ve idaresinden sorumlu sadr makamına getirildi. Eski Akkoyunlu sadrazamı olup Şirvanşah'a karşı kazanılan zaferden sonra Şah İsmail'in hizmetine giren Muhammed Zekeriya vezir ve divan başkanı olarak atandı (Gündüz, 2017: 67-69).

5.2. Dini Reform

Safevi Devleti kurulana kadar kuşkusuz Kızılbaş-Alevi yolu ve erkânının yürütüldüğü merkez Erdebil Tekkesi idi. 1501 yılında Şiilik Tebriz'de devlet dini ilan edildiğinde yeni mezhebin temelini güçlendirmek meselesi gündeme geldi. Safevi Tarihçisi Rumlu Hasan bu konuya şöyle değinir (2004: 75); Safeviler sufiliği ile

tanınıyorlardı. Safevi devleti kurulduğunda Şah İsmail Hz. Ali taraftarlığı anlamını taşıyan Şii mezhebini ilan etmek oldu. On İki İmam adına hutbe okuttu. Hutbe okuttuğu hatibe, "Eşhedü enne Ali'yyün Veliyullah ve Hayyı ala Hayrul amel-Muhammed Ali Hayrü'l-beşer" şeklinde okumasını; ilk üç halife Ebu Bekir, Ömer, Osman, Emeviler ve Abbasiler'in lanetle anılmasını emretti. Selçuklu Sultan Tuğrul'un dört yüz altmış yıl önce Bağdat'a girmesiyle ezanlardan silinmiş olan "Şahadet ederim ki Ali Allah'ın velisidir" ifadesi yeniden namaz çağrısına eklendi. Tedavüldeki yeni paralar da Şia inancını yansıtan simgelerle basılıyordu. "Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed onun elçisi, Ali Allah'ın velisidir." Paraların üzerine on iki İmam'ın resmi ve "Mukaddes Şah'ın (yani Ali'nin kulu) ifadesiyle küçültülmüş biçimde Şah İsmail'in ismi yazılmıştı. Para reformu da İmamlığın yaygın hale gelmesine ve Safevi Devleti'nde egemen konumda olmasına hizmet ediyordu.

Safevi Devleti'nin egemenliği altında İran toplumunda din işleri iki ayrı sistem içinde örgütlenmişti. Bir yanda Kızılbaş sufiler, yani Safevi tarikatının müritleri vardı ve bunlar Osmanlı Anadolu'su, Kuzey Suriye, Azerbaycan ve artık İran'ın muhalif bölgelerine yayılmışlardı. Bu grup, Cüneyd, Haydar, Sultan Ali ve son olarak İsmail'in orduları için ana insan kaynağını oluşturmuş, böylece kurulan Safevi düzeninde askeri aristokrasinin toplumsal tabanı haline gelmişti. Kızılbaş sufiler zaten halifelik sistemiyle örgütlenmiş dışa kapalı ve kendi içinde hiyerarşik bir yapı inşa etmişlerdi. Her bir oymağın başında bulunan halife o toplumsal ünitenin bütün dini işlevlerini görüyordu. Halifeler mürşit-mürit ilişkisi etrafında gelişen tasavvufi meselelerin yanı sıra standart İslam toplumlarda dini hukukun (şeriat) alanına giren mevzuları da uhdelerinde tutuyorlardı. Bu durum Kızılbaş toplumun temelinde dini hukuk mekteplerine dayanan mezhep yapısının tamamen dışına çıkmasına neden olmuştu. Böylece Kızılbaş düzeni, şeriat düzeninde hukuki varlığı olmayan dolayısıyla dini-toplumsal yapıya tekabül ediyordu. İşte Kızılbaş sufiliği toplumsal, ayinle ilgili, örgütlenme ve itikadi boyutlarıyla müstakil bir bütün niteliği taşıyan bir gayri-Sünni dindarlık biçimi idi. Sistemin ana aktörleri ve taşıyıcıları halifelerdi. Bunlardan üst düzey olanlar Erdebil Dergâhı'nda veya Mürşid-i Kâmil'in bulunduğu yerde eğitim ve terbiyelerini tamamlıyor ve sonra obalara gönderiliyorlardı. Bu sistemin en başında halifetu'l-hulefa bulunuyordu. Kızılbaş toplumsal dini düzeni zamanla önemini yitirmeye başlasa da Safevi devletinin son dönemlerine kadar ayrı bir düzen olarak varlığını devam ettirdi (Kurt, 2018: 90).

Öte yandan, On İki İmam Şii mezhebinin resmi mezhep olarak ilan edilmesi bambaşka bir sürecin başlangıcını teşkil ediyordu. Safevi devletinin hem hukuk sistemi hem de Kızılbaş olmayan toplumsal kesimleri için geçerli tek din anlayışı Caferi[7] veya İmamiye mezhebi olacaktı. Yukarıda da belirtildiği üzere 1501 yılında İran nüfusunun İmamiye mezhebine mensup olan kısmı yarıdan azdı. Hele yüksek kültür çevreleri ve resmi görevliler arasında bu oran çok daha düşüktü. Bu yüzden

[7] Caferiler ile Kızılbaş-Alevilerin ortak yanı, Kerbelâ ve Ehl-i Beyt sevgisidir. İkrar, musahip gibi ritüel unsurlar Caferilikte yoktur. Caferilik, bir tasavvufa bakış açısından ziyade şeriat yorumudur (Yılmaz Soyer, "19. yy 'da Bektaşilik," 2005: 71-73)

Safeviler görüşlerini sistemli olarak bir çerçeveye oturtmak için 1100 fakihi Irak, Bahreyn, özellikle Lübnan'dan İran'a getirdiler.

Rıza Yıldırım'a göre (2017: 285-286) bu bir kırılma noktasıydı. İlerleyen süreçte birçok zıtlığı da beraberinde getirdi. Kalem ehli ile Kızılbaş askerler arasında fikir çatışmasına sebep oldu. Şah İsmail, Türkmen-Kızılbaşlarla Farslıları kaynaştırmak amacıyla makamları onların arasında paylaştırdı. Bunlardan ilk üçünü Türkmen-Kızılbaşlardan, dördüncü ve beşinciyi de Farslılardan seçiyordu. Bu işi denge kurmak amacıyla yapıyordu. Şah İsmail döneminde Kızılbaş Sufilik hâkimdi ilerleyen süreçte özellikle Şah Abbas'la birlikte İran bölgesinde Farslılar Kızılbaş sufiliğe üstün geldi.

Çağdaş İran tarihçileri Safevi Devleti'nin oluşumunda Şiiliğin mezhep olarak kabül edilmesinin önemini farklı bir biçimde sunarlar. Şöyle ki, 16. yüzyılın başlarında Safeviler ve Kızılbaşlar İran'ı işgal etmeden önce İran halkının büyük bir kısmı gizli veya açık bir şekilde Ehl-i Beyt'e itaat ettiklerinden dolayı yeni resmi dini kolayca kabul etmişlerdi. Örneğin, Rıza Yıldırım (2017: 287), *Anonim Tarih*'i kaynak alarak, "İran'ın siyasi ve milli birliğini Şiilerin yardımıyla sağlamak mümkün olmuştur. Şiilerin sayesinde İranlıların kurtuluş mücadelesi dini bir renge bürünmüştür. Şii mezhebi İranlıların milli ve siyasi birliğinin güçlenmesine yardımcı olmuştur," diye yazmaktadır.

Abdi Bey Şirazi'de (2019: 38); "Şah İsmail Safevi hareketi eski zamanlardan itibaren (Arap istilalarından itibaren) resmi Sünniliğe karşı ayaklanmak isteyen İran halkı arasında elverişli ortam bulmuştu. Bu durum Şah İsmail'in istila hareketlerine ve kurduğu devlete "milli kimlik" kazandırmak açısından önemliydi. Dini reformunun ardından İranlıların herhangi ciddi direnişte bulunmamasının nedeni de bu durumdan kaynaklanmıştır" der.

5.3. Şah İsmail'in Hem Mürşid-i Kâmil, Hem de Devlet Başkanı Olması

Safevi Tarihçisi Rumlu Hasan'ın belirttiğine göre (2004: 76-77), 1501'te Şah İsmail önderliğinde Alevi-Kızılbaş Türkmenler tarafından Safevi devleti kurulduğunda Kızılbaş dini-toplumsal sisteminin başında Mürşid-i Kâmil sıfatıyla Şah İsmail bulunuyordu. Mürşid-i Kâmil'in bir takım gizli bilgileri ataları kanalıyla tevarüs ettiğine inanılıyor, manevi otoritesi mutlak anlamda kabul ediliyordu. Tarikat içinde mürşid-i kâmilin vekili Halifetü'l-hulefa olup ondan sonra en yetkili ikinci kişi idi. 1501'de devletin kurulmasıyla beraber Safevi şahları iki misyonu uhtelerinde birleştirmişlerdi. Öncelikle onlar Şeyh Safiyüddin'den beri tarikatın piri ve mürşid-i kâmili idiler. 1501'den itibaren buna dünya saltanatı da eklendi. Böylece Şah iki ayrı ama birbiriyle de yakın ilişkili organizasyonun başı oluyordu. İşte bu noktada tarikat işlerinin yürütülmesi ve irşad faaliyetlerinin aksamaması için *Halifetü'l-hülefa* makamı kuruldu. Bu makam ve onun altında yapılandırılan hiyerarşik tarikat örgütlenmesi aracılığıyla, şahlar sadece kendilerini tahta taşıyan savaşçı Kızılbaş gücünü değil, aynı zamanda Osmanlı ülkesi dâhil geniş bir coğrafyaya yayılmış bulunan mürid kitlesini kontrol ediyordu. İlerleyen süreçte zayıflasa da bu makam Safevi devletinin sonuna, 1736'ya kadar varlığını sürdürdü.

İranlı Tarihçi Muhammed Refi' Ensârî (2018: 45), 18. yüzyılda yazılmış, Safevi Devleti içinde inanç sistemini anlatan *Düstürü'l-mülük* adlı eserde *Halifetü'l-hülefa*'nın başlıca görevi halifelerin yetiştirilmesi, atanması ve onlar aracılığıyla Kızılbaş toplumu içinde irşad faaliyetlerinin yürütülmesi idi. Halifelerde bulundukları obalarda veya bölgelerde talipleri irşad ediyor, onların sorunlarını çözüyor, cem ayinlerini yönetiyor ve hukuki davalara bakıyordu. Halifeler kendi bölgelerinde hem dini hem hukuki konularda tam yetkili olup taliplerin herhangi bir şekilde şeriat mahkemelerine gitmelerine izin verilmiyordu. Kızılbaş dini-toplumsal düzeni içinde yer alan bir talibin hem dini hem dünyevi her türlü meselesi "Yol" içinde tarikat erkanına göre hallediliyordu. Safevi ülkesinde halifeler ve *Halifetü'l-hülefa* aynı zamanda resmi devlet görevlisi sayılıyordu. Osmanlı bölgesinde ise yakalandıklarında en ağır cezalara çarptırıldıklarından halifeler gizli faaliyet yürütüyorlardı. Halifeler şecere denilen bir belge ile atanıyordu ve bu belgede halifenin görevleri ve sorumluluklarının yanı sıra kendisine bağlanan oymaklar ve yerleşim bölgeleri de yazılıyordu. Halifelerin aşiretlere ve vilayetlere göre atandığını, atamaların şecere denilen resmi bir belge ile yapıldığını ve bu belgelerin Kızılbaş Devleti Şahlarının onayı ile *Halifetü'l-hülefa* tarafından düzenleniyordu. Halifeler aşiretlerin en saygın kişileri arasından seçiliyor ve belli bir tarikat terbiyesinden geçiriliyordu. Bazen halife aynı zamanda aşiretin reisi olabiliyordu. Bu uygulamalar Safevi devletinin dağılmasına, 1736'ya kadar devam etmiştir.

SONUÇ

14. yüzyılın başlarından itibaren Horasan'dan Anadolu'ya ve Balkanlara kadar uzanan geniş bir coğrafyada faaliyet gösteren ve organize bir biçimde kalabalık mürit ve talip nüfusuna sahip olan Erdebil Dergâhı kuruluşundan itibaren soyu, etnik kimliği ve inancı konularında ilerleyen süreç içinde dayandığı toplumsal tabana göre değişim yaşanmıştır. Tarikatın şeyhleri, bölgede ayakta kalmak için Sünni şeriatı karşıtı ezilen horlanan halkı Ehl-i Beyt şemsiyesi altında Erdebil Dergâhı'nda toplamayı başarmıştır. Tarikatın devlete dönüşmesinden sonra kısa bir zaman da olsa Kızılbaş inanç sistemi merkeziyeti etrafında kurulmuş devletin yazılı kaynakları, sanatı ve bu devleti ziyaret eden seyyahların aktardıkları Kızılbaş yolun-erkânın önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Ancak Safevi Devleti'nin son dönemlerinde Kızılbaş yolun-erkânın önemi İran'da etkisini azaltmış, Anadolu ve Balkanlarda yaşayan Kızılbaş-Alevilerin ibadet ritüllerinde değişiklik olmamış, Ocak sistemi ile günümüze kadar devam etmiştir; halen de etmektedir.

KAYNAKLAR

Abbaslı, Mirza (1976). "Safevîlerin Kökenine Dair", *Belleten,* s.287- 329. Belleten XL, Sayı: 158, Nisan 1976'dan ayrıbasım Konu Safeviler _ Tarih. Konu: Safvetü's Safa.

Abdi Bey Şirazi (2019). *"Safevîler Tekmiletü'l-Ahbar",* (çev. Şefaaddin Deniz, Hasan Asadi) İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Aka, İsmail (2019). *Timurlular,* İstanbul: Kronik Yayınları.

Akın, Bülent (2014). "Alevi Ocakları ile İlgili Tespit Edilebilen En Eski Tarihli Belge: Ağuiçen Ocağı Şeceresi" *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*.
Aşıkpaşazade (2011). *Tevarih-i Al-i Osman* (düz. Nihal Atsız), Ötüken Yayınları.
Aydoğmuşoğlu, Cihat (2018). *Safeviye Tarikatı*, Ankara: Tün Kitap Yayınları.
Budak Munşi-i Kazvini (2004). *"Cevahirü'l-Ahbar"* (çev. İsmail Aka), *Belleten*, S.253, 735-736).
Cebecioğlu, Ethem (2006). *Hacı Bayram Veli,* Ankara: TDV Yayınları.
Efendiyev, Oktay (2018). *Azerbaycan Safevi Devleti* (çev. Ali Asker). İstanbul: Teas Press Yayınları.
Erdem, İlhan (2000). "Olcaytu Han'ın Ölümüne Kadar İlhanlılarda Yaşanan Siyasal-Kültürel Gelişmeler ve Yakın-Doğu'ya Etkileri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı 31, c. 20, s. 27.
Eyuboğlu, İ. Zeki (1979). *Alevilik-Sünnilik*, İstanbul: Hürriyet Yayınları.
Gölpınarlı, Abdülbaki (1997).*Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
Gündüz, Tufan, (2017). *Son Kızılbaş Şah İsmail*, İstanbul: Yeditepe Yayınları.
Hasanzâde, İsmail (2001). *Hükümet-i Türkemanan-ı Karakoyunlu ve Akkoyunlu, d*er. İran, (çev. Bülent Akın).
Hinz, Walther (1992). *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, (çev. Tevfik Bıyıkoğlu) Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
İbn Battuta (2021). *İbn Battuta Seyahatnamesi,* (çev.A.Sait Aykut), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
İskender Bey Munşi (2019). *Tarih-i Âlam-ârâ-yi Abbasi* (çev. Ali Genceli), Türk Tarih Kurumu Yayınları.
Kadı Ahmed Kumi (1971). *Hülasatü't-Tevarih* (çev. İhsan İşraki), Tahran.
Köprülü, Mehmet Fuad (2016). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, İstanbul: Alfa Yayıncılık
Kurt, Menderes (2018). *Safevi Dönemi Şiî Ulema ve Velâyet-i Fakih'in Ortaya Çıkmasını Hazırlayan Tarihsel Süreç Üzerine*, Cilt 2, Sayı 1, 61 – 90.
Muhamed Yusuf Vale-i İsfehani (2022). *Hold-i Berin* (Tarih-i Timuriyen ve Türkmanan), (çev. İsmail Aka) Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
Muhammed Refî' Ensârî (2018). *"Destûrü'l-Mülûk",* (çev. Namiq Musalı), I. Şah İsmail'in İdarî-Askerî ve İctimaî-İktisadî Politikaları Üzerine Bazı Notlar ve Değerlendirmeler. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi İlkbahar* 2018, 5(14), ss.1-46
Müneccimbaşı Ahmet Dede (2019). *Müneccimbaşı Tarihi* / *Sahaif-ül-Ahbar fi Vekayi-ül- a'sar* (çev. İsmail Erünsal), İstanbul: Tercüman Yayınları.
Nur, Rıza (1994). *Türk Tarihi*, C.5, İstanbul: Toker Yayınları.
Ocak, A. Yaşar (2000) *"Babailer İsyanından Kızılbaşlığa Anadolu'da İslam Heterodoksinin Doğuşu ve Gelişimi"* Belleten, I.XIV/239.

Rumlu Hasan (2004). *Ahsenü't-Tevarih, Şah İsmail Tarihi*, (çev. Cevat Cevan) Ankara: Ardıç Yayınları,
Sarı Abdullah Efendi (2017). *Mesnevi-i Şerif Şehri*, (çev. Ülker Aytekin), Konya: Umde Yayınları.
Savory, Roger (2021). *Safevîler Devrinde İran* (çev. Özgür Kolçak), İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
Seyyid Hasan Esterabadi (2019*). Tarih-i Sultani* (çev. Cihat Aydoğmuşoğlu), Uluslararası 8. Türkiye-İran Tarihi ve Kültürel İlişkileri Sempozyumu (8-9 Mayıs 2014/Bursa)'nda sunulmuş ama basılmamıştır. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Sıhhıye/Ankara, aydogmusoglu@ankara.edu.tr. (Makale gönderim tarihi: 02.05.2019; Makale kabul tarihi: 05.06. 2019)
Soyer, Yılmaz (2005), *19. yy 'da Bektaşilik,* İzmir: Akademi Kitabevi.
Sümer, Faruk (1999). *Safevi Devletinin Kuruluşunda Türkmenlerin Rolü*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
Taşğın, Ahmet (2014). *Musul Alevileri Buyruğu*, İstanbul: Karacaahmet Sultan Kültür Derneği Yayınları
Togan, Zeki Vedidi (1970). "Azerbaycan", *TDV İslam Ansiklopedisi* C.II, İstanbul: TDV Yayınları s. 91-118.
Uzunçarşılı, İsmail H. (1969). *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
———. (2011). *Osmanlı Tarihi, C. II*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
Yahya b. Abdüllatif Kazvini (1984). *Lübbü't-tevarih* (çev.Hamidreza Momemmednejad) Ankara: Birleşik Yayınevi.
Yıldırım, Cengiz (2019). *Şah İsmail Safevi Kızılbaş Devleti*, Ankara: Dorlion Yayınları.
———. (2021). *Erken Alevilerin Gizlenen Tarihi,* Ankara: İtalik Yayınları.
Yıldırım, Rıza (2017). *Aleviliğin Doğuşu* (çev. Barış Yıldırım), İstanbul: İletişim Yayınları.
Yinanç, H. Mükremin (1962). "*Akkoyunlular",* TDV İslam Ansiklopedisi, C.I, İstanbul: MEB Yayınları, s.251-270.

ÂŞIK VEYSEL'DE MEDENİYET AŞKI*

THE LOVE OF CIVILIZATION IN ASHIK VEYSEL

ЛЮБОВЬ К ЦИВИЛИЗАЦИИ В ТВОРЧЕСТВЕ АШЫКА ВЕЙСЕЛА

Dr. Öğrt. Üyesi Ramazan ÇİFTLİKÇİ**
Öğretmen Fatih BİLİKAN***

ÖZ

Bu çalışmada Türk Halk şiirine 70 yılı aşan şiir hayatıyla yön veren, birçok genç ozana rehber olan Âşık Veysel'in *"Dostlar Beni Hatırlasın"* (1970) adlı şiir kitabından yola çıkarak bir ulusun medeniyet çıtasını nasıl yakalayıp yükselttiğini anlatmaya çalışıyoruz. Kitaptaki tüm şiirler bu düşünce ile incelenmiştir.

Âşık Veysel'in şiirlerinde birçok eğitim değeri harmanlanmış bir şekilde bulunur. Tüm bu eğitim değerleri içerisinde en çok göze çarpan Veysel'in memleket aşkı ve eğitime verdiği değerdir. Bu iki unsur bir memleketin kalkınmasında ve çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşmasında en önemli basamaklardır.

Bu çalışmamızda Veysel'in hem ozanlık yönü hem de aydın kişiliği irdelenmiştir. Çalışmamızın birinci bölümünde Âşık Veysel'in hayatı ve edebi kişiliği üzerinde durulmuş; ikinci bölümünde, medeniyet kavramının toplum ve Veysel tarafından nasıl algılandığı üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde ise, Veysel'in şiirlerinde medeniyet anlayışı irdelenmiş; konu: "Ulusal kalkınma ve çalışma", "Medeniyet ve Atatürk" , "Medeniyet ve Eğitim" , "Medeniyet ve Ahlak Anlayışı" , "Medeniyet ve Teknoloji", `'Medeniyet ve Toplumsal Huzur" başlıkları altında işlenmiştir.

---

* Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi I. Uluslararası Bilim Sanat ve Toplumda Âşıklık Geleneği Sempozyumu "Âşık Veysel" (Ankara 22-23 Mart 2024) için hazırlanmış bildiri.

ORCID 0000-0001-9026-1236 (ramazan.ciftlikci@inonu.edu.tr)

** İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölüm Öğretim Üyesi. Battalgazi/MALATYA. ORCID 0000-0001-9026-1236 (ramazan.ciftlikci@inonu.edu.tr)

*** MEB Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni.

Değerlendirme ve Sonuçlar'da ise; Âşığın şiirlerinde yer alan medeniyete ait vasıfların genel olarak değerlendirilmesi yapılmış ve ulaşılan sonuçlar belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Âşık Veysel, Âşıklık Geleneği, Medeniyet ve Eğitim, Medeniyet ve Teknoloji, Dil ve Edebiyat.

ABSTRACT

In this study, we examine how a nation can attain and elevate its level of civilization, drawing inspiration from the poetry collection "Let My Friends Remember Me- *Dostlar Beni Hatırlasın* " (1970) by Ashik Veysel—a legendary figure who shaped Turkish folk poetry with a poetic career spanning over 70 years and guided many young poets. All poems in the book are analyzed through this focus.

Ashik Veysel's poetry reflects a rich blend of educational values. Among these, his deep love for his country and his emphasis on education stand out the most. These two elements are among the most crucial foundations for a nation's development and its progress toward the level of contemporary civilizations.

In this study, both Veysel's identity as a minstrel and his enlightened personality are explored. The first part of the paper focuses on Ashik Veysel's life and literary character. The second part discusses how the concept of "civilization" is perceived by both society and Veysel himself. The third part examines the concept of civilization in Veysel's poems under the following themes: "National Development and Labor", "Civilization and Atatürk", "Civilization and Education", "Civilization and Moral Understanding", "Civilization and Technology" and "Civilization and Social Peace".

In the "Evaluation and Conclusions" section, the attributes of civilization found in Veysel's poetry are assessed in general, and the key findings are presented.

Key Words: Âşık Veysel, Minstrel Tradition, Civilization and Education, Civilization and Technology, Language and Literature

1. Âşık Veysel'in Hayatı, Edebi Kişiliği ve Eserleri

1.1. Hayatı

Âşık Veysel olarak bilinen asıl adı "Veysel Şatıroğlu" olan usta ozan, 25 Ekim 1894 yılında Sivas'ın Şarkışla ilçesinin Sivrialan köyünde dünyaya geldi. Annesi Gülizar Hanım, babası Ahmet Efendidir. O yılların vebası olan çiçek hastalığı yüzünden iki kız kardeşini kaybeden sanatçı, 7 yaşında aynı hastalıktan

tek gözünü kaybetmiştir. Vahim bir kaza sonrasında diğer gözünü de kaybederek, tamamen görmemeye başlamıştır. Oğlunun gözleri görmediği için arkadaşları ile oynayamayıp yalnız kaldığını gören Ahmet Efendi, oyalanması için oğluna bir bağlama almıştır.

Bağlamayı ilk olarak babasının arkadaşı Çamşıhılı Ali'den öğrenen Âşık Veysel, ilk zamanlar başka ozanların türkülerini çalmaya başlamıştır. 40 yaşlarına doğru kendi yazdığı eserleri çalıp söylemeye başlamıştır. 1931'de Sivas'ta düzenlenen Âşıklar Bayramına katılmış; Cumhuriyetimizin 10.Yılı için söylediği Cumhuriyet Destanı ve Atatürk'ün ölümü için yaktığı ağıttan sonra ünü artarak yayılmaya başlamıştır.

Âşık Veysel'in Hacı Bektaş-ı Veli'nin, Yunus'un devamı olduğuna inanılır. Toprak su güneş onun kutsalları arasında yer alır (Emnalar,1998:220). Bu yıllarda sadece kendi köyünde ve Emlek yöresinde değil, Türkiye'de birçok yeri gezerek türkülerini her kesime aktarmıştır. Gözü görmeyen Veysel, gönül dünyasını sadece hatırladıklarıyla süslemiştir. Gözleri gönlüne çevrilmeden önce yani çiçek hastalığına yakalanmadan önce kan görmüştü. Kanın rengini hatırlardı yalnız kırmızıyı (Düzgün, 2008:249; Antoloji,2011).

İki gözü de görmeyen ve karanlığa bürünen ozanın annesi ve babası, bu duruma çok üzülür ve diğer kardeşlerinin ona bakamayacağını düşünüp onu evlendirmek isterler. Akrabaların kızı olan Esma (Esme) Hanım ile evlendirilen sanatçının peşini olumsuzluklar bırakmıyordu. Yeni doğan erkek çocuğunu kaybeden ozan, daha sonra anne ve babasını da kaybederek, hayata küsmüştür. Bunun üstüne eşinin başka biri ile kaçması ile perişan olan sanatçı, kendini türkülere vermiştir. Eşi Esma kendisini terk ettiğinde iki aylık kız çocuğu ozanın yanında kalmıştı. Fakat kız çocuğu da erkek evladı gibi bakımsızlıktan dolayı hayatını yitirmiştir. Acı dolu hayatını türkülere döken ozan, yanık yanık türkülerini sevenleri ile paylaşarak, bir nebze de olsa acılarını dindirmiştir.79 yıl karanlık bir dünyada yaşadı fakat karanlık gözlerindeydi yalnız, içi apaydınlıktı, şiirleri de öyle (Oğuzcan,2001:5; Antoloji).

Çocuklarının ölmesi ve eşinin kaçması ile birlikte memleketini terk eden sanatçı, arkadaşları ile birlikte başka bir köye yerleşirler. Arkadaşı ile birlikte Tarsus'ta kaldığı bir otelde dolandırılan ozanımız, bütün parasını kaybeder. Bu şekilde hayatını idame ettiren sanatçımızın, 1931 yılında yapılan Sivas Halk şairleri Bayramı ile hayatı bir anda düzelir, maddi manevi güzellikler yaşamaya başlar. Gülizar adlı bir kadın ile yeniden evlendirilir.

Türkülerinde kendine has yorumuyla doğadan insan sevgisine, hüzünden yaşama sevincine, iyimserlikten umutsuzluğa, dinden siyasete, karşılıksız ve

umutsuz aşktan, birbirlerini deli gibi sevenlere kadar birçok eser yazıp seslendiren ozanımız, 1941-1946 yılları arasında Köy Enstitülerinde bağlama ve halk türküleri dersleri vermiştir (Emnalar,1998:219). Hayatı, Karanlık Dünya- Âşık Veysel'in Hayatı (1952) adıyla sinemaya aktarılmıştır.1965 yılında TBMM'nin kararıyla özel bir kanun çıkarılıp, maaşa bağlanmıştır. 21 Mart 1973 tarihinde aramızdan ayrılmıştır.

1.2.Edebi Kişiliği ve Eserleri

Âşık Veysel, hayatı boyunca Türkiye'nin hemen hemen her yöresinde yaşayan âşıklarla tanıştı. Sevilen halk ozanını ölümüne dek her yaştan aşık ziyaret etmiştir. Veysel Şatıroğlu yani Âşık Veysel'in eserleri arasında en çok sevilen ve günümüzde farklı sanatçılar tarafından yorumlanan Ala Gözlü Benli Dilber, Uzun İnce Bir Yoldayım, Dostlar Beni Hatırlasın, Kara Toprak adlı eserleri, farklı tarzlarda yorumlanarak özellikle genç neslin gönlünü fethetmiştir. Efsane olan ve türkü deyince ilk akla gelen halk ozanımız, Hepimiz Bu Yurdun Evlatlarıyız, Memlekete Destan Oldum gibi türküleri ile memleketine olan aşkını ifade etmiştir. Âşıkların yaşadıklarını, en güzel şekilde türkülerine döken sanatçı, Aşkın Beni Elden Ele Gezdirdi, Sen Bir Ceylan Olsan Ben De Bir Avcı, Sen Olmasan, Gönül Bir Güzeli Sevmiş adlı türküleri ile yaralı yüreklere deva olmuştur.

Halk ozanımız doğaya olan aşkını da bir ilk ile tescillemiştir. Köyünde ilk meyve ağacını yetiştirerek diğer köylülere de örnek olmuştur. Zamanla köyünde çeşitli meyve ağaçları yetiştirerek köylülerin bu yolla para kazanmasına öncü olmuştur. Gözleri görmediği için Veysel'e kötü ithamlarda bulunan köylüler, sonradan pişman olmuşlar ve ozanımızın kör olmadığını, aksine en uzak noktaları bile gönül gözü ile gördüğünü dile getirmişlerdir.

Anadolu kültürünün temsilcisi, kapkaranlık dünyasında aydınlık düşünceler taşıyarak, diğer sanatçıların idolü olmuştur. Ülkemizde ayrı bir yeri olan ozanımız, 1973 yılında kansere yenik düşmüş ve hayatını yitirmiştir. Sözlerinin yalınlığı ve öz Türkçeyi yansıttığı için de ayrı bir yeri olan Âşık, dillerden düşmeyen şiirleriyle ölümsüzleşmiştir. Aşık şiirinin özünde bağlı bulunduğu kültüre ait örnek değerler ve ahlak anlayışı yatar. Din, gelenek ve güncel yaşam âşık edebiyatını besleyen diğer kaynaklardır (Artun, ty:593).

Âşık Veysel'in basılan ilk kitabı Deyişler (1944) adını taşımaktadır. Ankara'da Ülkü dergisi yayınları arasında basılmıştır. İkinci kitabı Sazımdan Sesler adını taşımaktadır. 1949 ve 1950 yılında Koşal Basımevi'nde iki kez basılmıştır. 1954 yılında İstanbul Maarif Kitabevi, Âşık Veysel Hayatı ve Şiirleri adıyla toplu şiirlerini yayımlamış, kitap 1960'ta yeniden basılmıştır. Veysel'in yaşarken yayımlanan en geniş kitabı, şiirlerinin toplandığı ve Ümit Yaşar Oğuzcan tarafından hazırlanıp Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları arasında çıkan Dostlar

Beni Hatırlasın (1970) adlı eserdir. Günümüze kadar değişik yayınevleri tarafından 20'den fazla basımı yapılmıştır. Veysel'in atışmalarla birlikte 180 civarında şiirinin yer aldığı en geniş külliyat ise Dr. Doğan Kaya tarafından hazırlanıp Sivas Valiliği, Sivas Belediye Başkanlığı ve Akçağ Yayınları tarafından birkaç kez yayımlanan Âşık Veysel (2004) adlı eserdir. Yazının sonunda belirttiğimiz gibi Veysel'in hayatı ve şiirlerini konu alan kitapların sayısı 100'ü geçmiş bulunmaktadır. Süleyman Şenel'in hazırladığı Âşık Veysel (İBB Yay., İstanbul 2022, 566 s.) adlı eser ise şimdilik âşıkla ilgili en kapsamlı araştırmadır.

2. Medeniyet

Uygarlık veya **medeniyet**, bir ülke veya toplumun, maddi ve manevi varlıklarının, düşünce, sanat, bilim, teknoloji ürünlerinin tamamını ifade eder. Uygar kelimesi, yerleşik hayata ilk geçen Türk kavimi olan Uygurlardan gelmektedir. Medeniyet ve uygarlık kavramları çoğunlukla aynı anlamda kullanılmakla birlikte, uygarlığın daha geniş bir anlam taşıdığını ifade etmek mümkündür.

Medeniyetin, belirli bir insan topluluğu veya topluluklarının belirli bir coğrafya üzerinde ve belirli bir zaman içinde ortaya koydukları değerlerle sınırlı olmasına karşı; uygarlık kavramının, binlerce yıl devam eden gelişmeler sonunda, insan aklının, bilim ve teknolojisinin katkısı ile ortaya çıkan ve tüm insanlığın eseri ve malı olan evrenselliği söz konusudur. Medeni ülkelerde çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi ve beceriyi elde etmelerine sadece eğitimle ulaşılır (T.D.K. 2005:605).

Uygarlığın doğuşuna ve yükselişine Çin'den Uygur ve Orta Asya Türklerine; Hindistan'dan ve Mezopotamya medeniyetinden Antik Mısır medeniyetine; Ege kıyılarındaki antik çağ sitelerinden Roma'ya; Batı Avrupa'dan aydınlanma çağını yaratan, sanayi inkılabını gerçekleştiren milletlere ve nihayet Amerika ve Uzak Doğu'daki Japonlar'a kadar, tarih boyunca sayılamayacak kadar çok ülkenin ve ulusun katkısı olmuştur ve olmaya da devam etmektedir.

Medeniyetleri ortaya çıkaran insanlardır. İnsanlar çalışıp belli bir kültür birikimine sahip olduklarında ortaya koydukları ürünler ve düşünce tarzları ile medeniyetleri meydana getirirler. Ayrıca medeniyet uygarlık demektir. Uygarlık ise çağın gereklerine cevap verebilmek, çağın gelişmelerini yakından takip edebilmek demektir. Her zaman kendilerini güncel tutan ve yaşanan gelişmelere ayak uydurabilen insanlar medeni insanlardır. Medeni insanlar her toplumda ve her ortamda beğeni kazanan kişiler olarak bilinmektedir.

Uygarlık, Atatürk'ün de bize hedef gösterdiği çok önemli bir kavramdır. Bu nedenle çağımızı yakından takip ederek uygarlığın çizgisinden hiçbir zaman

ayrılmamamız gerekmektedir. Uygarlığı oluşturan insanlar olduğundan toplumlar bireylerin gelişimine büyük önem vermeli, gerek sanatsal gerek düşünsel alanda sanatın ve bilimin gelişmesi desteklenmelidir. Bugün hayranlıkla izlediğimiz medeniyet kalıntıları bizim gibi insanlar tarafından ortaya konmuştur ve biz de çok çalışarak kendimizden sonrakilere hayranlık duyulacak bir medeniyet bırakmalıyız.

3. Âşık Veysel'in Şiirlerinde Medeniyet Anlayışı

3.1. Ulusal Kalkınma ve Çalışma

İleriyi gören geriye bakmaz
İnsanlık yolundan taşraya çıkmaz
Allah cömert amma ekmek bırakmaz
Oturup geçmişi konuşanlara

Yukarıdaki dörtlük tümüyle Veysel'in çalışma azmini, sevgisini ibadetle eşdeğer gördüğünün en güzel kanıtıdır. Dünyayı ve dünya nimetlerini görmemesine rağmen kalp gözü açık olan Veysel'in dünyanın gelip geçiciliğine aldanılmamasını ama medeni ulusların seviyesine ulaşmak ve bu yarıştan kopmamak için çalışmanın ne kadar önemli bir değer olduğunu şiirlerinin tümünde belirtmiştir.

Yaşadığı köyde yetiştirdiği meyve bahçesi etrafı tarafından hayretle karşılanmış bu gayreti sadece hemşerilerine değil tüm insanlığa vermek istediği en önemli mesajlardan biri haline gelmiştir.

Adım at ileri geriye bakma
Bir sağlam iş tut da elden bırakma
Saçma sapan sözler hep delip takma
Allah'ın yardımı çalışanlara

Yukarıdaki dörtlük "Kulak ver sözüme dinle vatandaş" adlı şiirde geçen ve çalışmanın, medeni ülkeler seviyesine varmanın bir nevi yol haritasını bizlere sunan bir dörtlüktür. Yine aynı şiirin bir başka dörtlüğünde şair, topluma adeta medeniyet çıtasının nerelere varması gerektiğini anlatmıştır:

Maziye karışmış yıllar da ay da
Onu tekrar etmek sağlamaz fayda
Gören göze ibret vardır her şey de
Seyret gökyüzünde yarışanlara

Medeniyet ufkunu görmeyen gözlerine rağmen bu kadar geniş ve yüksekte tutan bir başka ozan yoktur. Medeniyetin nereye ve nasıl varması gerektiğini anlatan yukarıdaki dizeler hayatının büyük bir kısmını taşrada geçiren bir insanın aslında fikir dünyasının berraklığını göstermektedir.,

Veysel, yaşamının her anını çalışmak ve insanlara faydalı olmak fikriyle yaşadığı için boş geçirilen her anın insanlığa ve ulusa ihanet olduğunun bilincindedir. Nitekim bu bilinçle kaleme aldığı "80 yıllık yolu biraz düşünek" adlı şiirinde:

Eğer çiftçi isen sarıl tutaktan
Ne ekersen onu biçen topraktan
Yaklaşma tembele geç git uzaktan
Tembelin çenesi gevezec' olur

diyerek bu görüşünü net bir biçimde anlatır.

Peygamber Efendimizin çalışmaya verdiği önemi hatırlatırcasına tembel insandan uzak durulması gerektiğini iki günü aynı olan kişinin günahta olduğunu anımsatırcasına bu dizeleri kaleme almıştır. Veysel için kişinin yaptığı işin ehemmiyetinden ziyade işi dürüst ve düzgün yapmasının esas olduğu; bu şekil çalışan insanın çalışmasının bir nevi ibadet sayılabileceğini bizlere anlatmıştır. Toplumu bireyler oluşturur. Yapılan her dürüst işin topluma yansıdığını böylelikle toplumsal kalkınmanın medeni ulusların seviyesine çıkmanın dürüst çalışmayla gerçekleşeceğini bizlere hemen hemen tüm şiirlerinde anlatmıştır.

Medeni gelişmişlik sadece çalışmayla olur. Sadece sözle ifade ilerlemede bir anlam ihtiva etmez ulusun her bireyi her vatansever ülkenin medeniyet çıtasını yükseltmek için elinden gelenin en iyisini yapmak zorundadır. Nitekim "Vatan sevgisini içten duyanlar" adlı şiirinde ulusal kalkınmanın çalışmaya endeksli olduğunu şöyle ifade eder;

Vatan sevgisini içten duyanlar
Sıdk ile çalışır benimseyerek
Milletine ulusuna uyanlar
Demez neme lazım neyime gerek

Herkesin bu kutsal görevde yer alması gerektiğini belirterek karşılık beklemeksizin vatan için konulan her taşın ibadet sayılacağını aktarmıştır. Yine aynı şiirinde çalışarak her bireyin hedefine ulaşabileceğine, hedefine ulaşan her bireyin medeniyet duvarına bir taş daha koyarak diğer ülkelerin medeniyet seviyelerine ulaşılacağını şöyle belirtir:

Vatan aşkı ile çalışan kafa
Muhakkak erişir öndeki safa
Tesir nüfuz olur her bir tarafa
Herkes onu büyük tanır severek

Çalışkan bireyin toplum tarafından takdir edildiğini, aynı şekilde çalışkan toplumların tüm uluslar tarafından alkışlanıp dikkatle izlendiğini yıllar öncesinden Veysel görmüştür. Yine aynı duyguları içten ve samimi duygularla ifade eden Veysel çalışmanın önemini bir başka şiiri olan "Olaydım cephede kahraman asker" adlı şiirinde şu şekilde ifade etmiştir;

Olaydım cephede kahraman asker
Çalışırdım memleketin işine
İçimde duygular uyanan hisler
Taşırırdı beni hudut dışına

Veysel vatanı için tam bir neferdir. Bazen savaş meydanında düşmanla göğüs göğse çarpışan asker bazen de vatanın herhangi bir köşesinde tarlayı belleyen çiftçi konumundadır. Tüm bu uğraşlar için Veysel'in kendi hesabına beklediği hiçbir şey yoktur. Onun için vatanseverlik ulusunu medeni ülkelerin seviyesine getirmek hatta o ulusların gıpta ile takip ettiği medeni bir ülke çıtasını yakalayıp aşmaktır.

Veysel, tüm bu idealler için canını vermeye hazırdır. Kendi fiziksel engelini hiçe sayarak "Türk" adını tüm dünyaya duyurma çabasındadır. Bu vatan uğruna isminin şehit olarak anılması onun için payelerin en kutsalıdır. Çalışmayı ibadet olarak gören Veysel, aynı zamanda medeni bir toplumda olması gereken birlik, beraberlik ve kardeşliğin de toplumu ayakta tutan ve ilerleten en önemli değerler olduğunun farkındadır.

Bir toplumu medeniyet çizgisine götüren diğer önemli etkenlerden biri de toplumsal huzurdur. Batı ulusları gelişmiş medeniyet çizgisini yakalamış toplumlar birlik ve beraberliği böylelikle huzuru sağlayarak gelişmişlik çıtasını yükseltmişlerdir. Tüm bu değerler bir ulusu manevi yönden yükseltirken ekonomik ve sanayi alanında da devrimleri kendiliğinden getirir. Veysel, "Hepimiz Bu Yurdun Evlatlarıyız" adlı şiirinde tam da bu sosyo-ekonomik gelişmişlikten bahseder;

Herkes ilim deryasında yüzüyor
Çıkmış ayın çevresinde geziyor
Yazık bize yollarımız uzuyor
Hepimiz bu yurdun evlatlarıyız

diyerek toplumsal gelişmişliğin şifrelerini de vermiş oluyor.

En büyük tehlikenin toplumsal kardeşliği bozacak girişimler olduğunu medeni ülkelerden geri kalmanın tek sebebinin huzursuzluktan kaynaklanabileceğini belirtmiştir. Birlik beraberlik içerisinde el ele vererek çalışıp imrenilecek bir seviyeye gelmenin hiç de zor olmadığını anlatır. Kendi iç çatışmalarımız yüzünden

toplumsal gelişmelerden haberdar olmamamız bu sebeple medeni ulusların gerisinde kalmamız Veysel'i adeta çıldırtır. "Uyan Bu Gafletten" adlı şiirinde;

Destekle fakiri okut yetimi
Bu hayırlar dinimizce kötü mü?
İdrak eyle hidrojeni atomu
Uyan bu gafletten uyuma yurttaş

Veysel'in gözlerinden ötürü iyi bir eğitim alamadığı aşikardır. Eğitim alamayışı, şairin yüreğinde bir ukde olarak kalmış her defasında eğitimin insan hayatındaki doldurulamaz yerinden bahsetmiştir. Yine aynı şiirinde;

Veysel ne durursun herkes gidiyor
Zaman uymaz sen zamana uy diyor
Fen çok büyük kerameti yutuyor
Uyan bu gafletten uyuma yurttaş

Şair, buhranlarını, yalnızlık ve kayıplarını şiirleştirmelidir ama insan sosyal bir varlıktır. Toplumda olup biten birçok şeyi görmemezlikten gelemez hele bir de bu geri kalmışlık ve cehaletse Veysel gibi vatansever bir ozan için dile getirmek vatani bir görevden farksızdır.

Veysel şiirlerinde topluma seslenirken bu sesleniş sadece yurttaşlara değil aynı zamanda kendi benliğinedir. Bu sebeptendir ki yine aynı şiirde sesleniş ve serzeniş aynı anda dile getirilir:

Diyorlar ki dünya evvel su imiş
Oku anla dünya nedir ne imiş
Yükselenler bilgi ile büyümüş
Uyan bu gafletten uyuma yurttaş

Dinimizde ilim nerde ise bulup öğrenme kriteri vardır. Veysel bilginin önemine değinirken yükselmenin, ileri medeniyet seviyesine ulaşmanın bilgi ile gerçekleşeceğini aktarmış ve bir an önce içerisinde bulunduğumuz gafletten sıyrılarak bilgiye ulaşıp diğer ulusları yakalamamız gerektiğini belirtmiştir.

3.2. Medeniyet Çizgisinde Atatürk

Veysel medeniyet çizgimizi çizerken bizi medeni ulusların arasına koyan tüm yaşamıyla ulus ve medeniyet kavramını Türk insanına aktaran içte ve dışta tüm bu yönleriyle hayranlık uyandıran Mustafa Kemal Atatürk'ü de en güzel dizeleriyle yâd etmiştir.

Birçok şiirinde Atatürk'ün Türk halkı için ne anlam ihtiva ettiğini belirtmiş nitekim "Atatürk" adlı şiirinde Ulu Önder'in birçok meziyetleri dışında Türk ulusunu çok kısa bir süre içinde siyasal ve ekonomik alanda dünya devletleriyle nasıl yarışır hale getirdiğini şu şekilde anlatmıştır;

Kurtardık vatanı bu belalardan
Tiren hattı küşat ettik her yerden

Terak' etti mektebimiz hep birden
Teşekkür kazandık müşranımızdan

Veysel Türk milletinin Atatürk'e ne kadar minnettar olduğunu anlatırken bunun ancak ulusal bilinci geliştirerek ve yılmadan çalışarak ödenebileceğini belirtir. "Ağlayalım Atatürk'e" adlı şiirinde ulusal medeniyetin geldiği noktaya Atatürk önderliğinde gerçekleştiğini şu dizelerle belirtir;

Tiren hattı tayyareler
Türkler giydi hep karalar
Semerkand'la Buharalar
İşitti her yan ağladı

Aynı şiirin bir başka dörtlüğünde Atatürk ün sanayi devrimini nasıl gerçekleştirdiğini şu dizelerle anlatır;

Fabrikalar icad etti
Atalığın ispat etti
Varlığın Türk'e terketti
Döndü çark devran ağladı

3.3. Medeniyet ve Eğitim

Veysel'in hayatını incelediğimizde ilk eğitmeninin babası olduğunu görüyoruz. Küçük yaşta günışığını kaybedince tüm aile özellikle babası seferber olup onu tekrar hayata bağlamaya çalışmışlardır. Bu sebepten babasının kulağına okuduğu halk ezgileri Veysel'in ilk eğitim bilgileridir. İlk hocası ezgileriyle büyüdüğü babası iken diğer bir hocası ilk saz derslerini aldığı babasının arkadaşı olan Çamşıhlı Ali Ağa'dır.

Tüm bu geleneksel eğitim faaliyetlerine rağmen Veysel'in içinse "Okul" bir ukde olarak kalmıştır. Nitekim sonraki yıllarda eğitmenlik yaptığı köy enstitülerindeki öğrencilerle bir araya gelme, onlara konserler verme gibi faaliyetlerde bulunmuştur. Çocuklarla yaptığı vatanseverlik ve çalışma hasbıhalleri bir nebze olsun Veysel'in eğitim özlemini gidermiştir. Sadece civar köy okulları değil aynı zamanda köy enstitülerinde de bulunmuş oradaki talebelere de eğitmenlik yapmıştır.

Veysel'in eğitim sevdası Türk ulusunu medeni ülkelerin arasında görme düşüncesinde yatar. Bu düşüncesini ölümsüzleştiren "Okul" adlı şiirinde;

Dünyanın en zengin aklını gördüm
Sermeyesin sordum dedi ki okul
İnsanlara hizmet yaptığın yardım
Merhametim duygum dedi ki okul

Veysel'in yaşam felsefesinde maddi zenginliğin pek ehemmiyeti yoktur. O en büyük zenginliği insanlığa tüm kapıları ardına kadar açan eğitimden geçtiğinin farkındadır. Bu sebepledir ki eğitimli insanı en zengin kişi kabul eder. Yine aynı şiirinin bir başka dörtlüğünde okul mucizesini şu şekilde dile getirir;

Çeşitli taşıtlar bir de tirenler
Hekim olup her yareyi saranlar
Bunu sen mi yaptın yoksa erenler
Daha neler yapar dedi ki okul

Eğitimi medeniyetin bir mucizesi olarak gören Veysel ancak ilahi güçlerin yapabileceğine inanılan bazı mucizelerin eğitimle gerçekleşebileceğine inanmıştır. Veysel'in okul adlı şiiri diğer tüm şiirlerinde olduğu gibi medeniyetin olmazsa olmazının okumaktan geçtiğini özetler. Bu şiirin son dizelerinde tüm düşüncesini özetleyen şu satırlara yer vererek eğitimin toplumsal işlevinden bahseder;

İnsanlar kafası bunları bulan
İlimdir dünyada hakikat olan
Bütün bu işlerin temelin kuran
İnan buna Veysel dedi ki okul

Veysel medeniyetin asıl çıkış noktasını, kaynağını bulmuştur. "Okul II" adlı şiirinde bunu en net şu şekilde anlatır;

Oku benim cici yavrum
Okul cennet meyvesidir
Okuldadır türlü san'at
Medeniyet membasıdır

Veysel medeni ülkelerin en önemli silahının eğitim olduğunu ve bunun işlendiği yerin okul olduğunu belirttikten sonra ancak okul ile ekonomik ve sanayi kalkınmanın gerçekleşebileceğini bunun sonucunda medeni ülkeler arasında hak ettiğimiz yerde olacağımızı ifade eder.

Her şeyin çözümü eğitimden geçer. Bu düşünce Veysel'in tüm yaşamını özetleyen en kutsal modeldir. Yine aynı şiirin bir başka dörtlüğünde eğitim yuvası olan okulun önemine şöyle değinir;

Okuldadır cümle varlık
Hiçbir türlü çekmen darlık
Okuldadır dirlik birlik
Birlik yurdun ihyasıdır

Yaşamı boyunca eğitim ukdesini içinde taşıyan Veysel özellikle gençlere nasihat tarzında kaleme aldığı okul adlı seri şiirlerinde her bir eğitim basamağının insan hayatında ve dolayısıyla toplum hayatında nasıl bir gelişmişliğe yardımcı olacağını anlatır.

Eğer biz medeni bir ulus olacaksak ilim irfan ışığı okulları inşa ederek gerçekleştirebiliriz. Eğitim toplumun her kesimini beslerken aynı zamanda bu kesimleri dolaylı olarak geliştirir okul kavramı insanoğlunun doğumundan ölümüne kadar var olan bir süreçtir.

Veysel'in yaşadığı dönemde hizmet veren "halkevleri" ve "köy enstitüleri" eğitim faaliyeti veren kurumlardır. Veysel bir döneme damgasını vurmuş olan köy enstitüleri hakkında yazmış olduğu "Köy Enstitülerine" adlı şiirinde öğrencilere şöyle seslenir;

İnan ki her işi başarır insan
İnsana yoldaştır gayretle iman
Vatan sizden hizmet ister her zaman
Maarif sizi memlekete el yapar

Veysel için medeniyet; bir ulusun bireylerinin maddi güçleriyle ölçülmez varsa yoksa gelişmişlik ulusun eğitim seviyesiyle doğru orantılıdır. Yine aynı şiirin bir başka dörtlüğünde köy enstitülerinden mezun olacak öğretmenlere gittikleri görev yerlerinde ne yapmaları ile ilgili şöyle bir nasihatte bulunur;

Uyarın köylüyü varsın ayılsın
Enstitü kuvveti yurda yayılsın
Herkes kazancının yolunu bilsin
Öğretmenler iz gösterir yol yapar

Böylelikle Veysel aydının yani eğitimli bireyin topluma bir rehber bir ışık misali yol göstermesi gerektiğini anlatır. Veysel için bu rehberlik bir tür kutsal görevdir.

Veysel eğitimin öneminden bahsederken bu kutsal görevi mutlaka ehlinin yapması gerektiğine inanır. Toplumdaki bazı din tacirlerine kulak verilmemesi gerektiğini belirtir. "Bir Softaya" adlı şiirinde;

Sen m'attın dünyanın temel taşını
Ne bilirsin Yaradanın işini
Görsene dünyanın yürüyüşünü
Burda söylen Vaşington'da duyulur

Veysel gerici değil ilericidir. Yani devamlı olarak geriye bağlı kalmanın ulusu felakete sürükleyeceğinden korkar. Bu yüzden toplumsal kalkınmanın çok çalışmaktan geçtiğini yeni ve güzel günlerin eğitimli bireylerin katkısıyla geleceğini çok iyi bilir. Aşağıdaki dörtlükte tam da bu bahsettiğimiz gelecekle ilgili umutlarından bahseder;

Yürü ileriye bakma geriye
Nasıl işler bakmaz mısın arıya
Nar d' Allahın nur d'Allahın
Cehennem yobazın yolu sayılır

Veysel eğitim sevdalısıdır tüm ulus bireylerinin kendisinin gerçekleştiremediği eğitim maratonunda kıyasıya, yılmadan koşması gerektiğini bilir. Bu seferberliğe ayak bağı olan tüm cahil düşüncelere yaşamı boyunca savaş açmıştır.

Cehaletle savaş medeniyet ışığını gürleştirecektir. Nitekim cehalete savaş açtığını şiirlerinde gür sesle duyurmuştur. Bu şiirlerinden biri olan "Aldanma Cahilin Kuru Lafına" adlı şiirinde;

İnsan bir deryadır ilimde mahir
İlimsiz insanın şöhreti zahir
Cahilden iyilik beklenmez ahir
İşleği ameli hali yalandır

Cehalet bir toplumun kangrenidir. Veysel'e göre bu hastalığı gidermenin tek yolu eğitimden geçer. Eğitim sayesinde bireyin düşünce dünyası değişir ve yeniliklere açık olur. Yine aynı şiirinde cehaletin saçtığı tehlikelerden şöyle bahseder;

Kar suyundan süzen çeşme göl olmaz
Gül dikende biter diken gül olmaz
Dız dız eden her sineğin bal' olmaz
Peteksiz arının balı yalandır

Sadece konuşarak eser vermeden medeniyetin tüm getirilerini görmezden gelerek cehaletten kurtulmak olmaz. Bu konuda Veysel'in birçok şiirinde olduğu gibi yılmadan cehaletle savaşmak bu savaşa ömrünü feda etmek Veysel'in en büyük hayalidir.

3.4. Medeniyet ve Ahlak Anlayışı

Veysel, medeni bir toplum olmanın gerekliliğinden bahsetmiş bu yolda çalışmanın, azmin birlik ve beraberliğin önemine şiirlerinde sıkça yer vermiştir.

Unutulmamalıdır ki, Veysel cehalete karşıdır ama gelenekçi bir yapıda büyümüş, halka ters olan halktan kopuk her şeye haklı olarak cephe almıştır. Nitekim "Durum" adlı şiirinde toplumun ahlaki çöküntülerini açıkça dile getirmiştir;

Dünya tebdil oldu durum değişti
Kimi aya gider kimi cennete
Dünya güzellendi itibar düştü
Anne baba yoksun kaldı hürmete

Veysel, bu gidişattan memnun değildir. Dünya güzelliklerini çok seven bu güzellikleri görmemesine rağmen mutlu olan Veysel bir türlü insanların yaptıklarına bir anlam veremez. Yine bir başka şiiri olan "Koca Dünya Vaziyeti Değişti" adlı şiirinde dünya ülkelerinin kendi menfaatleri için başlattıkları savaşları ve bu savaşlarda hayatını kaybeden binlerce suçsuz, günahsız insanları düşündükçe kendi insanlığından utanır ve kahrolur;

İngiliz Fransız Alaman Urus
Günde telef eder binlerce nüfuz
Bu kadar milletler hep suçlu suçsuz
Ataş almış oylum oylum yanıyor

Veysel için medeniyet savaşsız ve ölümsüz bir dünya anlamındadır. Medeniyet ile kavgayı bir türlü aynı cümle içinde bir araya getirmeye gönlü razı olmaz;

Ey dünya kimseye yar olman yürü
Gidenler gidiyor gelmiyor geri
Göklerden beklerdik yağmuru karı
Şimdi göklerden yere ataş iniyor

Medeniyet anlayışı Veysel için toplumun genel ahlak kuralları çizgisini aşmamalıdır. Özellikle Türk milletinin dini ve örfi inanışlarının dışına çıkmak medeniyet değil tam tersi ahlaki anlayışın çökmesi anlamına gelir. Veysel ahlak anlayışını kutsalları arasında görür. "Galiba Dünyanın Sonuna Kaldık" adlı şiirinde;

Dünya güzellendi tadı kalmadı
İnsanın edebi udu kalmadı
Günahın sevabın adı kalmadı
Hakikate giden iz belli değil

Ulusun medeni ülkelerden mutlaka alması gereken olgular vardır ama bu olgular fen ve teknoloji alanında olmalıdır. Çünkü her ulusun kavramları kendi süzgecinden geçirerek topluna yansıtması ve yaşatması farklı olur.

Veysel medeni ülkelerin bilimselliğinin takip edilmesi gerektiğini şöyle anlatır;

Aylarca yol çeker develer atlar
Onları kurtardı bu ferasetler
İnsanlar yol için taktı kanatlar
Yokuş belli değil düz belli değil

Bütün bu serzenişlerin arasında yaşadığımız güzelim ülkenin bütün dünya ülkeleri arasında en yaşanılacak ülke olarak görüldüğü ve asıl medeniyetin Türk ulusunun katkılarıyla dünyaya yayıldığını birlik ve beraberlik içerisinde yaşanıldığı müddetçe hiçbir gücün bu güzelim yurda zarar veremeyeceğini "Koca Dünya Vaziyet Değişti" adlı şiirinde şu şekilde dile getirmiştir;

Irahat yok Londra'da Lozan'da
Avrupa Asiye hep kızıl kanda
Hamdolsun çok şükür şöyle zamanda
Her taraftan Türk'e rahat deniyor

Veysel dünyada olup bitenlerden oldukça rahatsızdır. Kaybedilen her değer yok olup giden bir neslin gözler önünde bitişine tanıklık etmektedir. Bir kez daha tüm bu sıkıntıların, zorlukların eğitimle, eğitim seferberliği ile giderilebileceğini belirtir. Çocuğun eğitiminin aileden başladığını bu sürecin çok önem arz ettiğini dizelerinde belirtir.

Toplumsal karmaşıklık Veysel için giderilmesi gerekilen en önemli hususlardan biridir. Veysel batıdan alınması gerekilen medeni değerlerin dışında toplumu geren, toplumun kimyasını bozan düşüncelerin ve davranışların alınmaması gerektiğini özellikle vurgulamıştır. Veysel'e göre bir toplum kendi öz değerlerinden uzaklaşırsa işte o zaman millet olma bilincini yitirir ve o toplumun yıkılma süreci hızlanır. Nitekim bunun sonucunda o toplum tarihin tozlu raflarına bir daha anılmayacak şekilde kaldırılır.

3.5. Medeniyet ve Teknoloji

Veysel'in medeniyet çizgisini anlattığı tüm şiirlerinde batının ilim ve fennini almanın öneminden bahsetmiştir. Nitekim daha önce de belirttiğimiz gibi Veysel sıkı sıkıya gelenekçi, öz değerlerinden ödün vermeyen bir kimliğe sahiptir. O'na göre medeniyet; sanayi ve teknolojide kat edeceğimiz yolun bizzat kendisidir. Nitekim bu düşüncesini insan hayatının vazgeçilmez unsurlarından biri olan su ile ilgili yazdığı "Sular" adlı şiirinde bu nimetin öneminden bahsederken ülke kalkınmasında nasıl bir rol üstlendiğini şu dizelerinde şöyle belirtmiştir;

İnsanoğlu suyu koymaz haline
Setler çeker baraj yapar yoluna
Bunca santıraller almış eline
Her bir ihtiyacı sağlayan sular

Yine bir diğer tabiat içerikli şiiri olan "Orman" adlı şiirinde suyun yanında ormanın da toplumun medeniyet gelişiminde nasıl bir mucizevi katkıda bulunduğunu şöyle anlatmaktadır;

Yeryüzünde fabrikalar
Ormandadır antikalar
Türlü kumaş çok maddeler
Ormandaki varlığa bak

Tabiat varlıklarını korumak ve geliştirmek bir toplumun muasır medeniyetler seviyesine ulaşmasının en önemli göstergesidir. Doğa Veysel'in hayatında bir arkadaş bir dosttur. Kendi hayatında doğayla mucizelere tanıklık eden Veysel toplum yaşamında da bunu görmek için bireylerin doğaya, tabiata sahip çıkılması gerektiğine inanır. Yine aynı şiirinde doğanın mucizevi yönünden bahsederken bunu medeni gelişmişlikle ilişkilendirir.

Gemi olur suda yüzer
Uçak olur gökte gezer
Kalem kağıt neler yazar
Ormandaki varlığa bak

Veysel'in şiirlerinde nasıl bir vatansever olduğu duyduğu her gelişmişliği, hizmeti alkışladığı görmediği dünyada görmemesine rağmen her yeni teknolojik ilerlemede ulus adına heyecanlanıp mutlu olduğu açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

Yine toplumsal bir gereklilik ve gelişmişlik seviyesi olan insanları, ülkeleri birbirine bağlamayan köprülerin yapımında ne kadar heyecanlandığını ve mutlu olduğunu "Köprü" adlı şiirinde şu şekilde dile getirmektedir;

Kolay geçmek için Kızılırmak'tan
Alındı paralar cemoldu halktan
Gayret köylülerden izin Allah'tan
Tanrım var eylesin milletimizi
Yaptırdı köprüyü güldürdü bizi

Veysel şiirlerinde çevre faktörlerine, doğanın nimetlerini anlatmış bu unsurların insan yaşamında ne kadar önemli olduğunu belirtmiş bunları koruyup kollamanın gerekliliğini arz etmiş hem ekolojik denge açısından hem de medeni olma yolunda mihenk taşları olduklarının altını çizmiştir.

3.6. Medeniyet ve Toplumsal Huzur

Veysel için medeniyet ya da gelişmişlik öncelikle birlik ve baraberliğin sağlanmasından geçer. Bir kavmin yükselişinin temellerinde yan yana olma ülküsü sen, ben kavgasının bitmiş olması ve el ele verip çıkar gözetmeksizin ulus adına çalışma azmi yatar. Veysel'in şiirlerinde temel doku toplumsal barış ve huzurdan

geçer bir bireyin hayatında eğitim ne kadar önemliyse sosyalleşmek, aynı bayrak altında aynı dili konuşarak beraber yürümek medeni olmanın birinci vasfıdır. Nitekim kardeşlik duygusunu aşıladığı "Gel Birlik Kavline Girelim Kardaş" adlı şiirinde birlik ve beraberliğin kendiliğinden ilerlemeyi de getireceğini tüm medeni ülkelerin bu idealle ile hareket ettiğini şu şekilde dile getirmiştir;

Son verelim iftiraya bühtana
Kardeşane sevişelim can cana
Elbirlikle çalışalım vatana
Çok okul fabrika kuralım kardaş

Medeniyet ülküsü uygar standartları yakalayabilme çabasının Mustafa Kemal Atatürk ile hız kazandığı ve ülkeyi getirdiği aydınlık ufuklar Veysel tarafından takdirle karşılanmış Ulu Önder'in izinden ayrılmamak gerektiğini sıklıkla şiirlerinde dile getirmiştir.

Yürüyelim Atatürk'ün izine
Boş verelim bozguncular sözüne
Göz atalım şu dünyanın hızına
Yürüyüp hedefe varalım kardaş

4. Değerlendirme ve Sonuçlar

Âşık Veysel, şiirlerinde toplumumuza özellikle de gençlere ideal insan olma, toplumsal huzur, eğitimli birey yetiştirme, azimli olma, mücadele etme ve belki de en önemlisi medeniyet sevgisi, vatanseverlik, birlik ve beraberlik gibi ideal duygular iletmiştir. Rahmetli Kutlu Özen, aşığı şöyle değerlendirmiştir: "Bütün ömrünü Türk milletinin dirlik ve düzenliği, ilerlemesi ve yükselmesi için harcayan, Atatürk sevgisiyle bütünleşen; Türk diline ve Türk kültürüne büyük önem veren; bizlere halk türkülerini sevdiren büyük ve çağdaş halk ozanı Âşık Veysel'i ölümünün 30. yılında saygı ve şükranla anarım."

Veysel'in şiirlerinde kendi öz değerlerimizden kopmadan medeniyete ulaşmanın gerekliliğine inanılmıştır. Bu hususta Türk evladı, kesinlikle medenileşmeyi gerçekleştirebilecek kabiliyete sahiptir. Veysel, bu öngörüyü tüm şiirlerinde vermeye çalışmıştır. Veysel'in hassasiyetle üzerinde durduğu yegane konu tüm bu kalkınmanın gerçekleşmesi için eğitimde yapılması gerekilen topyekun seferberliktir.

Veysel'e göre çağdaş medeniyet seviyesine ulaşmak eğitimli bireylerden ve toplumsal huzurdan geçmektedir. Batı medeniyetini izlerken batı milletlerinin fenni düşüncelerinin alınması gerektiğini, kendi ahlak anlayışımıza ters düşen ve toplumu ayrıştıran unsurlardan özellikle kaçınılması gerektiğini belirtmektedir.

Tüm bu düşüncelerden sonra varılması gerekilen en önemli sonuç, Veysel'in düzenli bir eğitim görmediği hatta hiç okula gitmediği halde medeni, vatansever ve bir o kadar da eğitim sevdalısı büyük bir ozan olduğu gerçeğidir. Kırsal kesimden yetişen ve sözlü kültürle kendisini donatan aşığın 1931'de Sivas'ta düzenlenen

Sivas Halk Şairleri Bayramında Ahmet Kutsi Tecer ile tanıştıktan sonra adı duyulmaya ve ünü çevrede yayılmaya başlamıştır.

1940'lı yıllarda Köy enstitülerinde saz eğitmenliği yapan Veysel, karşılaştığı aydınlardan etkilenerek Cumhuriyet ideolojisini öğrenmiş bunu kendi irfanıyla birleştirerek kültürümüze mal olan deyişler söylemiştir. Söylediği türkülerin bir kısmında geleneksel ezgileri kullanırken büyük bir kısmında da kendi özgün ezgilerini müziğimize kazandırmıştır. Söz gelimi Atatürk'e Ağıt adlı eserinde ezgi olarak Kerbela ağıtlarından yararlandığı söylenebilir.

Veysel, eğitimin ve medeniyetin önemine inanmıştır. Toplumsal huzurun sağlanmasında birlik ve beraberliğin şart olduğunu vurgulamıştır. "Gel birlik kavline girelim kardaş" diyerek ülkemizde yaşayan farklı inançlardaki, etnisitedeki vatandaşları, Cumhuriyet bayrağı altında toplamaya çalışmıştır. Bugün hala gerçekleştiremediğimiz birlik ve beraberlik duygusunu O'nun 70-80 yıl önce dile ve tele getirmesi ne kadar uzak görüşlü olduğunu göstermektedir. Özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra, 1940'lı yıllarda söylediği şiirlerde bu temalar ve görüşler üzerinde yoğunlaşmıştır. Veysel, sadece dilimize değil halk müziğimize de hizmet etmiştir. Belirli bir eğitimi ve uzmanlığı olmadığı halde irfanı ve sezgisiyle okulun, fabrikanın ve üretmenin önemini, kalkınmamızın tarım ve sanayinin gelişmesiyle mümkün olacağını o yıllarda ifade etmiştir. Kendisi okuma imkanı bulamadığı halde okulun ve eğitimin önemini şiirlerinde ve yaşamında vurgulamıştır. Çevresindeki insanları okumaya ve üretmeye teşvik etmiştir.

Halkımız devlet adamlarımız ve aydınlarımız, ölümünden sonra geçen 51 yıl boyunca aşığı bağrına basmış; O'nu her fırsatta anmış ve gündemde tutmuştur. Eserlerinin kayıt altına alınması, korunması, yaşatılması ve kuşaktan kuşağa aktarılması için günümüze kadar birçok etkinlik gerçekleşmiştir. Ölümünün 50. Yılından 2023'ten itibaren Unesco tarafından Neşet Ertaş ve Aşık Mahzuni Şerif gibi anılması gereken şahsiyetler arasında kabul edilmiştir. Kısacası, bütün bu yönleriyle Âşık Veysel yaşayan bir ozandır. Gelecekte de eserleriyle yaşamayı sürdürecektir.

Günümüze kadar yapılanlara bir göz attığımızda ne demek istediğimiz kolayca anlaşılacaktır. Aşağıdaki bazı bilgiler Veysel'in toplumumuzda ne kadar sevildiğinin kanıtıdır:

- Yaşarken şiirleri kitaplaşmış ilk halk şairidir: "Deyişler" (1944) ve Sazımdan Sesler (1949, 1950), Dostlar Beni Hatırlasın (1970…)
- Yurdumuzda Radyoda canlı yayına çıkarılan ilk aşıktır (1934-35).
- Eserleri ve radyo yayınları TRT'de 10'dan fazla kasete kaydedilmiştir. Ayrıca Milli Kütüphane'de ve Kalan Müzik Arşivi'nde çok sayıda eserinin ses kayıtları bulunmaktadır.
- Cumhurbaşkanı Atatürk tarafından Dolmabahçe Sarayı'na çağrılan ilk halk şairidir.

- İlk Halk Şairleri Bayramı (Sivas 1931) ve ikinci Halk Şairleri Bayramı (Sivas 1964) 'na katılan aşıklar arasındadır. Konya Aşıklar Bayramına ise jüri üyesi olareak çağrılmıştır (1966).

- Köy Enstitülerinde ve DTFC'de devlet tarafından öğretmen olarak görevlendirilen ve öğrencilerin yaşayan kaynak kişi olarak yararlandığı ilk aşıktır.

- Yaşarken adına çeşitli tarihlerde jübileler düzenlenen ilk aşıktır.

- Plağı basılan ilk aşıktır: "Mecnun'um Leyla'mı Gördüm" (Columbia Firması, 1936).

- Anadilimize katkılarından dolayı TBMM tarafından 1965'te maaşa bağlanan ilk aşıktır.

- Cumhuriyetimizin 10. Yılı dolayısıyla söylediği destanı fotoğrafıyla birlikte 1934'te Hakimiyet-i Milliye gazetesi'nde üç gün üst üste yayımlanmış ilk aşıktır.

- Aşık hakkında 10'dan fazla bilimsel sempozyum, 100'den fazla anma etkinliği düzenlenmiştir.

- 10'dan fazla dergi özel sayısı hazırlanmış; 1000'den fazla makale, araştırma, bildiri, tanıtma yazısı, haber yayımlanmıştır.

- Hayatı ve eserleri üzerine 10'dan fazla yüksek lisans ve doktora gibi akademik çalışma yapılmıştır.

- Tüm kültür ve sanat ansiklopedilerinde madde başı olarak yerini almıştır.

- Hayatı ve eserleriyle ilgili, Armağan ve anma eserleri, hayatı ve şiirleriyle ilgili 100'den fazla kitap ve kitap bölümü yayımlanmıştır.

- Çocuk edebiyatına malzeme olmuş hayatı ve eserleriyle ilgili 10'a yakın çocuk kitabı hazırlanmıştır.

- Hayatı "Karanlık Dünya- Âşık Veysel ve Hayatı (1952) adıyla sinemaya aktarılmış; Ayrıca ölümünden sonra çeşitli filmlere ve dizilere konu olmuştur.

- "Kör Oldum Veysel Oldum" (Erdoğan Alkan) ve "Bir Çift Ayakkabı" (Sunay Akın) gibi romanlarda hayatı ve eserleri işlenmiştir..

- TRT THM Repertuarında 100'den fazla eserin kaynak kişisidir. MESAM'daki kayıtlarla bu sayı 200'e ulaşmaktadır.

- 10'dan fazla şiir yarışması düzenlenmiş, aşıkla ilgili 100'den fazla şiir yazılmış ve kitaplar yayımlanmıştır.

- 10'dan fazla ses ve beste yarışması düzenlenmiş 100'den fazla yeni beste yapılmıştır.

- Eserleri senfoni olarak yorumlanmış; Klasik Türk halk müziğinin yanı sıra pop, rock, hafif müzik tarzında 100'lerce sanatçı tarafından yorumlanmıştır.

- Aşığın eserlerinden oluşan 10'larca plak, uzun çalar, kaset, CD ve albüm hazırlanmıştır.

- 10'larca portresi ressamlar tarafından çizilmiş yüzden fazla afiş hazırlanmıştır. İlgili fotoğraflar kitap haline getirilmiş, foto kart ve kartpostal olarak yayımlanmış. Mart 2024'te Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi'nde açılan en önemli sergi Funda İyce Tuncel'e aittir.

- Mart 2023'te Ölümünün 50. Yılında PTT tarafından ilk gün zarfı ve pulları basılmıştır. Mevlana ve Yunus'tan sonra para banknotlarına basılma sırası Veysel'e gelmiştir.

- Bütün bunlar sadece basılı medyada değil, görüntülü medyada ve internet sitelerinde de yerini almıştır. İnternet ortamında tarama motorlarından birine "Âşık Veysel" yazıldığında 600.000 sonuç bulunmaktadır.

- Evi müze haline getirilmiş; yurdumuzun birçok yerinde büstleri ve heykelleri dikilmiştir.

- Adı okullara, cadde ve sokaklara çeşitli kurum ve kuruluşlara verilmiş. Aşıkla ilgili vakıf ve dernekler kurulmuştur.

- Eserleri sadece ülkemizde değil, başka dillere çevrilerek Kazakistan'dan ABD'ye kadar Türk dünyasında ve bütün dünyada tanınmıştır.

- Yaşarken hakkında Milli Kütüphane ve Kültür Bakanlığı MİFAD tarafından Bibliyografya çalışması yayımlanan ilk aşıktır. Bu kaynakçalar güncellenmelidir.

Bu özellikleriyle Keynes Rekorlar Kitabına alınması gereken aday bir şahsiyettir.

Dostu ve koruyucusu Ahmet Kutsi Tecer'in deyimiyle "Veysel, geleneğin temsilcisi ve yenileyicisidir. Cumhuriyet döneminde çağdaşı aydın şairlerle birlikte yeniyi arayan, yeni söyleyişler üreten bir halk şairidir." Böylece hem geleneği yaşatmış hem de günümüze aktarmış ve taşımıştır. Geleneği temsil ederken yaşadığı çağa tanıklık etmiş ve çağına uygun yeni deyişler söylemiştir. Belki medeniyet aşkı da gönülden bağlandığı Cumhuriyet sevgisinden kaynaklanmaktadır. Böylece O'nun ölümünden 51 yıl sonra Veysel, "şişirilmiş bir balondur" ve "geleneğin son temsilcisidir" iddiaları yıkılıp gitmiştir.

Mevlana Celaleddin'den, Hünkar Hacı Bektaş Veli'den, Yunus Emre'den Âşık Veysel'e, Veysel'den günümüze kadar dilimize, dinimize ve medeniyetimize hizmet eden ve ebediyete ulaşan tüm Hak ve medeniyet aşıklarını rahmetle anıyoruz. Ölümünün 51. Yılında ünü sadece ülkemizde değil Türk dünyasında ve bütün dünyada yayılan sevgili aşığımızım önümüzdeki yüzyıllarda da hatırlanmasını ve yaşatılmasını diliyoruz. **Kara Toprak** şiirinde tam olarak etimonunu ifade eden aşık, günü gelince aramızdan ayrılacağını zaten bizlere fısıldamaktadır:

Her kim ki olursa bu sırra mazhar
Dünyaya bırakır ölmez bir eser
Gün gelir Veysel'i bağrına basar
Benim sâdık yârim kara topraktır

Veysel'in bizlere son sözleri **Dostlar Beni Hatırlasın** adlı şiirinde vurgulanmıştır:

Can bedenden ayrılacak
Tütmez baca yanmaz ocak
Selam olsun kucak kucak
Dostlar beni hatırlasın

Gün ikindi akşam olur
Gör ki başa neler gelir
Veysel gider adı kalır
Dostar beni hatırlasın

KAYNAKÇA

ALPTEKİN, A. Berat. (2004) Âşık Veysel, Türküz Türkü Çağırırız, Ankara: Akçağ.Yay.
ANTOLOJİ (01.10.2011). Âşık Veysel'in Hayatı, antoloji.com adresinden indirildi.
ÂŞIK VEYSEL (2001). Dostlar Beni Hatırlasın, İstanbul: İnkılap Yay., Haz. Ümit Yaşar Oğuzcan.
ÂŞIK VEYSEL (2023). Editör: Doç. Dr. Süleyman Fidan, Haz. Hakan SARI- Yusuf KOŞAR, Anma ve Armağan Kitaplar, Ankara: Ihlamur Yay.
BAŞGÖZ, İlhan. Konuşma metni, Dost Dost dergisi, S.17 Mart-Nisan 2001, s. 18.
(…) Âşık Veysel Üzerine, ODTÜ Halk Bilimi Dergisi, Yıl:2008, Sayı:4, s.11.
ARTUN, Erman. "Aşıklık Geleneği ve Aşık Edebiyatı", Türkler, C.2, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, ty.
BAKİLER, Yavuz Bülent (1986). Âşık Veysel, Hayatı ve Şiirleri, İstanbul: Tercüman gazetesi eki.
BEKKİ, Salahaddin, (2021). Halk Müziğinin Seyyar Radyosu, İstanbul: Muhit Kitap
ÇİFTLİKÇİ, Ramazan. (1997). Yaşar Kemal, Yazar-Eser- Üslup, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
ÇİFTLİKÇİ, Ramazan. (2018). Gelenek İçerisinde Halk Şairinin Fonksiyonu: Arapgirli Fehmi Gür, Malatyalı İlim ve Fikir İnsanları Sempozyumu (İnönü Üniversitesi, 17-19 Kasım 2017), Bildiriler yayımlandı: Ankara: C. 2, s.11-24, İnönü Üniversitesi Yay.,
ÇİFTLİKÇİ, Ramazan. (2019). Anadolu Bozkırını Yeşerten Bir Yalnız Ağaç: Ahmet Kutsi Tecer ve Yazıları, Sivas Valiliği, Ahmet Kutsi Tecer Sempozyumu, Nisan 2018. Bildiriler yayımlandı: Sivas: Sivas Valiliği Yay., s.57-68.
ÇİFTLİKÇİ, Ramazan. (2022). Dostlar Beni Hatırlasın, Malatya Söz gazetesı, Mart 2022.

DÜNYA OZANI ÂŞIK VEYSEL SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ, 2 cilt (2016). Sivas: Sivas Valiliği Yay.
DÜZGÜN, Dilaver. (2008). Aşık Edebiyatı, Türk Halk Edebiyatı El Kitabı (Editör: M. Öcal Oğuz), s.235-278. Ankara: Grafiker Ofset.
EMNALAR, Atınç. (1998). Tüm Yönleriyle Halk Müziği ve Nazariyatı. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
EYÜBOĞLU, Sabahattin. (2001). "Halk Şiiri ve Âşık Veysel", Dostlar Beni Hatırlasın, İstanbul: İnkılap Yay.
KAPLAN, Mehmet. (1984). Cumhuriyet Devri Türk Şiiri (Şiir Tahlilleri II), İstanbul: Dergah Yay.
KAYA, Doğan. (2004). Âşık Veysel, Sivas: Sivas Valiliği Yay.
KEMAL, Yaşar (1974). Baldaki Tuz, İstanbul: Tekin Yay.
NASRATTINOĞLU, İrfan Ünver (1999). "Çukurovalı Halk Ozanlarında Cumhuriyet, Atatürk, Vatan ve Millet Sevgisi", III. Uluslararası Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni (Sempozyumu). yyy: Adana Valiliği Yay.
OY, Aydın. (1990) Âşık Veysel maddesi, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 4, s. 6, İstanbul: TDV Yay.
ÖZEN, Kutlu (1999). Selam Olsun Kucak Kucak Âşık Veysel, Sivas: Dilek Mat.
SAĞLAM, Feyyaz. (2023). Âşık Veysel, İzmir: KIBATEK Yay.
ŞENEL, Süleyman (Haz.) (2022). Âşık Veysel, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yay.
TUNA, Cem (2023). Âşık Veysel'in Gönül Gözünden İnsan Hakları Eğitimi, Çanakkale: Paradigma Yay., İnternet ortamında erişime açıktır (Şubat 2024)
TUTU, Sıtkı Bahadır (2008). "Âşık Veysel Şatıroğlu, Hayatı, Eserleri ve Müzik Kimliği", Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
Türkçe Sözlük. (2005). Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
YARDIMCI, Mehmet (2023). 2023 Âşık Veysel Yılı Anısına, Yaşamı, Sanatı ve Şiirlerinin Tahlilleriyle Âşık Veysel, Çorlu: Kul Himmet Sosyal Yardımlaşma Eğitim ve Kültür Derneği Yay.

AŞIK VEYSEL KÜLTÜR DERNEĞİ
"HALK KÜLTÜRÜMÜZDE SİVAS'IN YERİ" SEMPOZYUMU PROGRAMI
24.03.2002
TRT SİTESİ-ANKARA

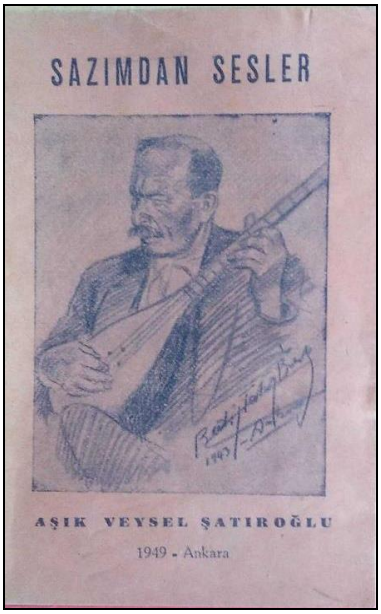
SAZIMDAN SESLER
AŞIK VEYSEL ŞATIROĞLU
1949 - Ankara

Dünya Ozanı
Âşık Veysel
Sempozyumu Bildirileri
- I -
Sivas Temel Eser

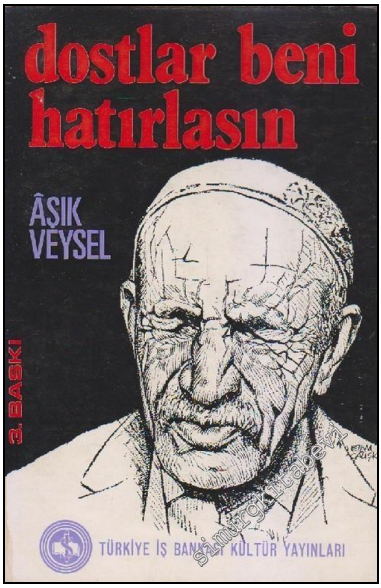
dostlar beni hatırlasın
ÂŞIK VEYSEL
3. BASKI
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

BİLİME HİZMET EDENLER/THOSE WHO SERVE SCIENCE/ ТЕ, КТО СЛУЖИТ НАУКЕ

EDEBİYAT MEŞALESİ
(Akademik İsa Habibbeyli 75 Yaşında)

ƏDƏBİYYAT ÇERAĞI
(İsa Həbibbəyli -75)

THE LİGHT OF LİTERATURE
(Isa Habibbeyli – 75)

ФАКЕЛ ЛИТЕРАТУРЫ
(Академику Исе Габиббейли 75 лет)

Prof. Dr.Vüqar ƏHMƏD*

ÖZ

Makalede, kariyerine ilk olarak kırsal bir ortaokulda öğretmen olarak başlayan, 1975 yılından itibaren Nahçıvan Devlet Üniversitesi'nde öğretmen, doçent, bilimsel işlerden sorumlu rektör yardımcısı ve rektör olarak görev yapan, Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi'nde başkan yardımcısı, birinci başkan yardımcısı ve şu anda da başkanlık görevini yürüten Akademisyen İsa Habibbeyli'nin bilimsel faaliyetleri ele alınmaktadır. İsa Habibbeyli, Nahçıvan kazasının Şerur ilçesinde doğdu. Belki de Nahçıvan'ın ve Şerur'un gizemli güzelliği, orada doğup büyüyen insanlarda mükemmel kişiliklerin oluşmasına yol açmıştır. İlim, sanat ve edebiyat meraklıları çok iyi bilirler ki, Nahçıvan bölgesinden pek çok bilim adamı, yazar, sanatçı, kültür adamı ve siyasetçi yetişmiştir. Profesör İsa'nın bilimsel araştırmala-

* Azerbaycan Milli İlimler akademisi (AMEA) Nizami Gencevi Edebiyat Enstitüsü Basın Tarihi ve Tanıtım Bölüm Başkanı. Bakü/AZERBAYCAN (vuqar.ehmed.63@mail.ru)

rına aşina olanlar, onun çalışmalarının bir bölümünü "Azerbaycan edebiyatının bayraktarı" olarak adlandırdığı Celil Memmedguluzade'ye adadığını ve zaman zaman yazarın hem edebi faaliyetleri hem de gazetecilik alanındaki çalışmaları hakkında özgün araştırmalar ürettiğini çok iyi bilirler. I. Habibbayli'nin araştırmalarıyla ışık tutmadığı hiçbir nokta yoktur.

Azerbaycan edebiyatının asırlara dayanan tarihinin dönemlendirilmesi için gerekli olan bu esasların belirlenmesinde, ülkenin edebi ve toplumsal düşüncesinin gerçekleri ile dünya bilimsel ve teorik öğretilerinin deneyimi yaratıcı bir biçimde incelenmiş ve dikkate alınmıştır. Yukarıda sayılan ilkelerin her biri Azerbaycan edebiyatının ve kamuoyunun temel yönlendirici unsurudur, Azerbaycanlılık ise onun temel ölçütüdür.

İsa Habibbeyli, Azerbaycancılık kavramını ve dönemlerin sınıflandırılmasını zamanla ilişkilendirir ve felsefi görüşleriyle zamanın edebiyatın gelişmesinin bütün aşamalarında temel itici güç olduğunu açıklar. İsa Habibbaylı aynı zamanda profesyonel tiyatro akademisyeni olarak dramaturji alanında da araştırmalar yapmaktadır. İsa Muallim, Azerbaycan edebiyatının "ana kitabı" olan "Dede Korkut Kitabı"nı atlamamış, evliya mertebesine yükselen tarihi şahsiyet Dede Korkut hakkında çok önemli bir eser ortaya koymuştur.

Milli manevi değerleri anlatan İsa Habibbeyli, dini değerlerin yakın hayatımızda oynadığı önemli role vurgu yapıyor. Böylece sahte mollaların, Kur'an-ı Kerim'i ve İslam dinini bilmeyen sıradan insanlara kendi kişisel çıkarları uğruna dayattıkları sahte din, insanları cehalete ve bağnazlığa sürüklemiş, bir bakıma gözlerini kör etmiştir. Klasiklerimiz çeşitli vesilelerle halkımızı dinî yönden aydınlatmayı, onların ufkunu açmayı amaçlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Milli manevi değerler, İsa Habibbeyli, Azerbaycan edebiyatı, İlim, sanat ve edebiyat.

XÜLASƏ

Məqalədə ilk dəfə kənd orta məktəbində müəllim kimi fəaliyyətə başlamış, 1975-ci ildən Naxçıvan Dövlət Universitetində müəllim, dosent, elmi işlər üzrə prorektor və rektor vəzifələrində çalışmış və Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının vitse-prezidenti, I vitse-prezidenti, hal-hazırda isə prezidenti olan akademik İsa Həbibbəylinin elmi fəaliyyətindən bəhs olunur. İsa Həbibbəyli Naxçıvan mahalının Şərur elində dünyaya göz açmışdır. Bəlkə də Naxçıvanın, eyni zamanda Şərurun əsrarəngiz gözəlliyi orda doğulub boya-başa çatan insanların kamil bir şəxsiyyət kimi formalaşmasına səbəb olmuşdur. Elm-sənət, ədəbiyyat həvəskarları bunu da çox yaxşı bilirlər ki, Naxçıvan mahalından çox sayda elm-sənət adamları, ədəbiyyat, incəsənət, mədəniyyət xadimləri, siyasi xadimlər yetişmişdir.

İsa müəllimin elmi axtarışlarna bələd olanlar çox yaxşı bilirlər ki, o, yaradıcılığının bir qolunu “Azərbaycan ədəbiyyatının bayraqdarı” adlandırdığı Cəlil Məmmədquluzadəyə həsr etmiş, zaman-zaman ədibin həm ədəbi fəaliyyəti, həm də

mətbuat sahəsində gördüyü işlər barədə orijinal tədqiqatlar meydana gətirmişdir. İ.Həbibbəylinin öz tədqiqat işığını salmadığı bir məqam qalmamışdır.

Azərbaycan ədəbiyyatının çoxəsrlik tarixinin dövrləşdirilməsi üçün zəruri olan bu prinsiplər müəyyən olunarkən ölkə ədəbi-ictimai fikrinin reallıqları və dünya elmi-nəzəri təlimlərinin təcrübəsi yaradıcı şəkildə öyrənilərək nəzərə alınmışdır. Adı çəkilən prinsiplərdən hər biri Azərbaycan ədəbiyyatı və ictimai fikrinin əsas istiqamətverici faktorları, azərbaycançılıq isə baş meyarıdır.

İsa Həbibbəyli azərbaycançılıq konsepsiyası və dövrləşmə təsnifatını zamanla əlaqələndirir və zamanın ədəbiyyatın bütün inkişaf mərhələlərində əsas hərəkətverici qüvvə olduğuna fəlsəfi baxışları ilə aydınlıq gətirir. İsa Həbibbəylinin dramaturgiya sahəsində də peşəkar bir teatrşünas kimi tədqiqatları mövcuddur. İsa müəllim Azərbaycan ədəbiyyatının "ana kitabı" -"Kitabı Dədə Qorqud"dan yan ötməmiş, tarixi şəxsiyyət, övliya dərəcəsinə yüksəlmiş Dədə Qorqud haqqında olduqca sanballı əsər meydana gətirmişdir:

Milli mənəvi dəyərləri xarakterizə edən İsa Həbibbəyli dini dəyərlərin də bilavasitə həyatımızda nə qədər mühüm rol oynadığını xüsusilə vurğulayır. Belə ki, müqəddəs Qurani-Kərimdən, İslam dinindən xəbəri olmayan avam insanlara fırıldaqçı mollaların öz şəxsi mənafeyinə görə sırıdığı saxta din insanları cəhalətə, fanatizmə sürükləyir, bir növ gözlərini kor edirdi. Bizim klassiklərimiz cürbəcür vasitələrlə avam xalqı dini cəhətdən maarifləndirmək, gözlərini açmaq istəyirdi.

Açar Sözlər: akademik, Naxçıvan, mətbuat, ədəbiyyat, məqalə, "Molla Nəsrəddin","Kitabi-Dədə Qorqud."

ABSTRACT

Isa Habibbeyli was born in Sharur region of Nakhchivan Province. As everyone knows, Nakhchivan is one of the prosperous corner of Azerbaijan. Perhaps the mysterious beauty of Nakhchivan and Sharur has caused to the formation of the people born and raised there as a mature personality. Lovers of science, art and literature know very well that many scientists, artists, literary, artistic, cultural and political figures have emerged from the Nakhchivan district. Everyone knows that Nakhchivan is a land with ancient history and rich culture and looking at the architectural monuments and sanctuaries there, taking a tour of the history of Nakhchivan, dealing with the manuscripts belonging to Nakhchivan will clearly prove the wealth of Nakhchivan in an amazing and miraculous way. Isa Habibbeyli is the figure of scientific-literary environment of Nakhchivan. He is currently the president of ANAS, the director of the Institute of Literature named after Nizami Ganjavi and also the elder of our contemporary literary studies.

Isa Habibbeyli is a prominent literary scholar. If we say that Azerbaijani literature is the meaning of his life, we probably wouldn't be mistaken. Because he devoted his whole life to literature. He made an incomparable contribution to the treasury of literary criticism of Azerbaijan.

Those who are familiar with the scientific researches of Isa Habibbeyli know very well that he devoted a branch of his creativity to Jalil Mammadguluzade, whom he called “The Standard-Bearer of Azerbaijani literature” and created original studies about the writer's literary activity and his works in the press field. For the first time, the complete collection of Jalil Mammadguluzade's works was presented to the readers in four volumes from the “Classical Azerbaijani Literature” series.

On the occasion of the 75th anniversary of the birth of academician Isa Habibbeyli, in the article is dealt with the life of the scientist and his path of creativity.

Key Words: National spiritual values, Isa Habibbeyli, Azerbaijani literature, Science, art and literature.

Giriş

İsa Əkbər oğlu Həbibbəyli 1949-cu il oktyabrın 16-da Naxçıvan Muxtar Respublikası Şərur rayonunun Danyeri kəndində anadan olmuşdur. Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutu Naxçıvan filialının Dil-ədəbiyyat fakültəsini fərqlənmə diplomu ilə bitirmişdir. Filologiya elmləri doktoru, professor, Əməkdar Elm xadimidir. Şöhrət», «Şərəf» və Vətənə xidmət ordenləri ilə təltif edilmişdir.

Yusif Məmmədəliyev mükafatı laureatıdır. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının, Beynəlxalq İnformasiyalaşdırma Akademiyasının həqiqi üzvü, Amerika Bioqrafiya İnstitutunun akademiki, Atatürk Kültür, Dil və Tarix Qurumunun müxbir üzvüdür.

Ankara Universitetinin fəxri dostu adına layiq görülmüşdür. Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin və Jurnalistlər İttifaqının üzvüdür. Müxtəlif dillərdə çap olunmuş 80-ə yaxın monoqrafiyanın, broşürün, dərsliyin, metodik vəsaitin və tərtib kitabının, 700-dən çox elmi məqalənin müəllifidir.

1971-ci ildən Şərur rayonunda kənd orta məktəbində müəllim işləmişdir. 1975-ci ildən Naxçıvan Dövlət Universitetində müəllim, dosent, elmi işlər üzrə prorektor vəzifələrində çalışmışdır.

1996-cı ildən 2013-cü ilə qədər isə Naxçıvan Dövlət Universitetinin rektoru vəzifələrində çalışmışdır. 2013-cü ilin aprel ayından Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının vitse-prezidenti, I vitse-prezidenti, hal-hazırda prezidentidir. Yeni Azərbaycan Partiyasının üzvüdür.

Birinci və ikinci çağırış Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin deputatı, üçüncü, dördüncü, beşinci və altıncı çağırış Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatı seçilmişdir.

Milli Məclisin Elm və təhsil komitəsinin üzvüdür. Belçika, Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri, Pakistan, Ukrayna, Yaponiya parlamentləri ilə əlaqələr üzrə işçi qruplarının üzvü olub.

İ.Həbibbəyli "AR Milli Məclisinin 100 illiyi", "AXC-nın 100 illiyi", "BDU-nun 100 illiyi", "Mahmud Kaşğari", TÜRKSOY-un "Molla Pənah Vaqif", "Qazaxıstan Respublikasının müstəqilliyinin 25 illiyi", Qazaxstan Milli Universitetinin "Əl Fərabi", Beynəlxalq Türk Akademiyasının qızıl və gümüş, Təbriz Universitetinin "M.Şəhriyar" medallarına layiq görülmüşdür. Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin Rəsul Rza mükafatı, Oksford Universitetinin "Elmdə ad" mükafatı və Beynəlxalq "Sokrat mükafatı" laureatıdır. Türkiyə Dil Qurumunun "Türk dünyasına xidmət" diplomu,Rusiya Elmlər Akademiyasının «Державин» mükafatı, həmçinin Naxçıvan MR Ali məclisinin, AMEA-nın, Təhsil Nazirliyinin fəxri fərmanları ilə təltif edilmişdir.

İsa Həbibbəyli Naxçıvan mahalının Şərur elində dünyaya göz açmışdır. Bəlkə də Naxçıvanın, eyni zamanda Şərurun əsrarəngiz gözəlliyi orda doğulub boya-başa çatan insanların kamil bir şəxsiyyət kimi formalaşmasına səbəb olmuşdur. Elm-sənət, ədəbiyyat həvəskarları bunu da çox yaxşı bilirlər ki, Naxçıvan mahalından çox sayda elm-sənət adamları, ədəbiyyat, incəsənət, mədəniyyət xadimləri, siyasi xadimlər çıxmışdır. Təbii ki, bunları saymaq üçün minlərlə kitab bağlansa yenə azlıq edər. Bunu da hamı bilir ki, Naxçıvan qədimdən qədim tarixə, zəngin mədəniyyətə malik bir torpaqdır və sadəcə ordakı memarlıq abidələrinə, ziyarətgahlara nəzər yetirmək, Naxçıvanın tarixinə ekskursiya etmək, Naxçıvana məxsus olan əlyazmalarla maraqlanmaq Naxçıvanın heyrətamiz və möcüzəvi bir şəkildə zənginliyini açıq-aydın sübut edər. İsa müəllim Naxçıvanın elmi-ədəbi mühitinin yetirməsidir.

İsa Həbibbəyli özünün "Ədəbi yüksəliş" kitabında Naxçıvan haqqında fikirlərini bu şəkildə ifadə edir:

"Tarixi insanlığın ən uzaq dövrləri və böyük hadisələrlə bağlı olan, müxtəlif Şərq xalqlarının rəvayətlərində dərin iz buraxan Naxçıvan Azərbaycanın qədim şəhərlərindən biri olmaqla yanaşı, həm də ilk mədəniyyət mərkəzlərindəndir. Burada zamana müvafiq maarifçi ideyalar geniş intişar tapmış, qiymətli ədəbiyyat, memarlıq, musiqi əsərləri yaradılmış, elmin müxtəlif sahələri təşəkkül etmişdir".

İsa müəllim ədəbiyyatşünas alimdir. Azərbaycan ədəbiyyatı onun həyatının mənasıdır desək, yəqin ki, yanılmarıq. Çünki o bütün həyatını ədəbiyyata bağlamışdır. Gecələrini gündüzlərinə, gündüzlərini gecələrinə qatıb Azərbaycanın ədəbiyyatşünaslıq xəzinəsinə misilsiz tövhələr, cəvahirlər bəxş etmişdir. Odur ki, İsa müəllim Azəhbaycan ədəbiyyatını çox gözəl bir şəkildə xarakterizə edir:

"Azərbaycan ədəbiyyatı – uzun bir dövr ərzində Azərbaycan xalqının bədii dühasının yaratdığı çoxəsrlik və zəngin ədəbiyyatdır. Azərbaycan xalqının milli-mənəvi dəyərləri, adət-ənənəsi, mənəviyyatı, mübarizəsi və idealları bu ədəbiyyatın ana xəttini, əsas qayəsini təşkil edir. Bu – böyük ənənələri olan, Azərbaycan xalqının milli varlığını əks etdirən və onu dünyaya təqdim edən ədəbiyyatdır. Bu, Azərbaycan xalqının milli özünəməxsusluğunun ədəbi kimliyidir. Bu, ümummilli idealları əsrdən-əsrə yaşadan və inkişaf etdirən böyük ədəbiyyatdır. Bu, azərbaycançılıq idealının ədəbi manifestidir!"(1,s.3)

Rəhmətlik Bəkir müəllim İsa Həbibbəylinin Mirzə Cəlil yaradıcılığına olan intəhasız sevgisini, hüsnü-rəğbətini və ədibin yaradıcılığının tam külliyatını əks etdirən ilk dəfə "Klassik Azərbaycan Ədəbiyyatı" seriyasından dörd sanballı cilddə kütləvi tirajla nəşr edilib oxuculara çatdırılmasında müstəsna xidmələri olduğunu da xüsusilə qeyd edir:

"İ.Həbibbəylinin tədqiqatları öz ardıcıllıqları, miqyası, mükəmməlliyi baxımından cəlilşünaslığımızın tarixində mühüm yer tutur və sözü gedən cildlərin işıq üzü görməsi alimin bu sahədə apardığı tədqiqatların fərəh doğuran qiymətli nəticəsidir. Bu nəşr, onun tərtib prinsipləri, yüksək səviyyədə yazıımış "Ustad Mirzə Cəlil Məmmədquluzadə" müqəddəməsi, səriştəli izah və qeydləri də bir

daha subut edir ki, indi böyük sənətkarın çoxsahəli, çoxproblemli irsində İ.Həbibbəylinin öz tədqiqat işığını salmadığı bir məqam qalmamışdır. Bu yerdə bir el məsəli yadıma düşdü: "Çörəyi ver çörəkçiyə, birini də üstəlik". Külliyatın hazırlanması da buraya daxil olmaqla İsa müəllimin yaradıcılığı bu gün cəlilşünaslığımızın mötəbər örnəklərindən biri, bəzi göstəricilərinə görə birincisidir. Onun altmışdan artıq kitabının (monoqrafiya, dərslik, məqalələr toplusu, tərtib və s.) çox sanballı bir hissəsi məhz Mirzə Cəlilə, ədibin əsərlərinin taleyinə, təhlilinə, təbliğinə həsr edilmişdir. Yazıçının yaradıcılığı ətrafında bundan sonra aparılan tədqiqatlarda, ali və orta məktəblər üçün yazılacaq yeni ədəbiyyat dərsliklərində, nəhayət Mirzə Cəlil irsinin nəşri məsələlərində bu örnək çox kara gələcəkdir. Heç də təsadüfi deyil ki, AMEA-nın Nizami adına Ədəbiyyat İnsitutu hazırlamaqda olduğu çoxcildlik "Azərbaycan Ədəbiyyatı Tarixi" üçün "Cəlil Məmmədquluzadə" portret-oçerkini yazmağa İ.Həbibbəyliyə sifariş vermişdir." (3,s.72)

İsa müəllimin elmi axtarışlarna bələd olanlar çox yaxşı bilirlər ki, o, yaradıcılığının bir qolunu "Azərbaycan ədəbiyyatının bayraqdarı" adlandırdığı Cəlil Məmmədquluzadəyə həsr etmiş, zaman-zaman ədibin həm ədəbi fəaliyyəti, həm də mətbuat sahəsində gördüyü işlər barədə orijinal tədqiqatlar meydana gətirmişdir. Bakı-2004 "Öndər nəşriyyat"ında Cəlil Məmmədquluzadənin əsərlərinin tam külliyatı ilk dəfə "Klassik Azərbaycan Ədəbiyyatı" seriyasından dörd sanballı cilddə kütləvi tirajla oxuculara hədiyyə edilmişdir. Cildlərin tərtib edəni və izahların müəllifi akademik İsa Həbibbəylidir.

Mərhum akademikimiz Bəkir Nəbiyev bu olduqca məsuliyyətli və çətin işə rəğmən İsa müəllim haqqında yazır:

"Böyük elmi səriştə və ciddi məsuliyyət tələb edən bu işə girişməzdən əvvəl İ.Həbibbəyli də uzun müddətli hazırlıq yolu keçmiş, alim kimi püxtələşmişdir. Hələ keçən əsrin 60-cı illərinin sonlarında o, ali məktəb tələbəsi ikən elmi-tədqiqat işinə xüsusi maraq göstərmiş, bu sahədə fərqləndiyi üçün Pedoqoji İnstitutun tələbə elmi cəmiyyətinin sədri seçilmiş, Azərbaycanda və xaricdə keçirilən tədbirlərdə maraqlı məruzələrlə çıxış etmişdir."(3,s.71)

Bəkir Nəbiyevin 2006-cı ildə İsa müəllimə verdiyi layiqli qiymət zaman keçdikcə özünü daha yüksək göstəricilərlə subuta yetirdi. İsa müəllim yorulmadan çalışdı, səsi-sorağı uzaq ölkələrdən gəldi, bir çox dövlətin Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü seçildi, ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən "Şərəf", "Şöhrət", "Birinci dərəcəli vətənə xidmətə görə" ordenlərlə təltif edildi, lakin qələmi yerə qoymadı, arxivlərdə araşdırmalar aparmaqdan doymadı, gecə-gündüz çalışdı, çalışdı, "Molla Nəsrəddin"ə olan intəhasız sevgisi isə tükənmədi və nəhayət 2020-ci ildə "Molla Nəsrəddin ensiklopediyası" kimi olduqca vacib, dəyərli və nəhəng bir salnamə yaratmağa müvəffəq oldu. Baş redaktoru olduğu ensiklopediyanın tərtib edəni və çapa hazırlayanı filologiya elmləri doktoru, professor Vüqar Əhməd, məsul redaktor filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Gülbəniz Babayeva, koordinator filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Mehman Həsənlidir. Ensiklopediya tək "Molla Nəsrəddin"lə bağlı məqalələrin, feleytonların məcmusu

kimi yaxud "Molla Nəsrəddin" məcmuəsində iştirak edən "mollanəsrəddinçilər"in deyil, həm o dövrdə yaşayıb yaratmış, həm sonrakı dövrlərdə ədəbi və publisistik fəaliyyət göstərmiş bir sıra sənətkarların həyatı və yaradıcılığı haqqında ətraflı məlumat verən nəhəng səlnamədir.

İsa Həbibbəyli Dövlətimizin "Molla Nəsrəddin"ə qayğısını xüsusi qeyd edərək yazır:

"Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin "Molla Nəsrəddin" və mollanəsrəddinçilərlə bağlı həyata keçirdiyi siyasi kurs bu gün Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir. Möhtərəm Prezidentimizin Cəlil Məmmədquluzadənin anadan olmasının 140 illiyi ilə əlaqədar 6 fevral 2009-cu ildə imzaladığı sərəncamda deyilir: "Cəlil Məmmədquluzadənin təşəbbüsü, redaktorluğu və naşirliyi ilə çap olunan "Molla Nəsrəddin" jurnalı ölkənin ədəbi-publisistik həyatında müstəsna rol oynamış, milli məfkurənin formalaşmasına öz layiqli tövhəsini vermişdir. Klassik Azərbaycan və dünya ədəbi fikri ənənələrindən bəhrələnən sənətkarın mili oyanışa səsləyən yaradıcılığı həm Qafqaz xalqlarının, həm də bir sıra Şərq ölkələrinin ədəbiyyatına böyük təsir göstərmişdir". (4,s.12)

Bəkir Nəbiyev yuxarıda qeyd edildiyi kimi İsa Həbibbəylinin dəsti-xəttinə xüsusi diqqət yetirir, zaman-zaman öz məqalələrində onun yaradıcılığından bəhs edirdi:

"Bu günlərdə aldığım "Mollanəsrəddinçi karikatura ustası" adlı nəfis kitabı oxudum. Onun müəllifi AMEA-nın müxbir üzvü İsa Həbibbəyli keçən əsrin son onilliklərində yetişmiş Azərbaycan ədəbiyyatşünasları nəslinin ən fəal və məhsuldar nümayəndələrindən biridir. Bir alim kimi də o, XX əsrin ən böyük ədəbi simaları C.Məmmədquluzadə, H.Cavid, M.Sidqi, M.Hadi, A.Səhhət və A.Şaiqin zəngin ədəbi irsini tədqiq edir, vaxtaşırı nəşr etdirdiyi kitab və məqalələrində bu görkəmli bədii söz bahadırlarının parlaq sənət dünyasının mühüm elmi problemləri haqqında öz fərdi qənaətlərini meydana qoyur."(3,s.285)

XX əsrin sonunda, XXI əsrin əvvəllərində Azərbaycan ədəbiyyatı öz milli, ümumşərq və qərb dəyərləri əsasında inkişaf edərək müasir dünya ədəbiyyatının qabaqcıl milli hadisələrindən birinə çevrilmişdir; Azərbaycan ədəbiyyatının tarixi varlığı ilə mövcudluğu məhz bu əsrdə bütün zənginliyi, bütün tarixi və ərazi hüdudları ilə meydana çıxmış, özünü təsdiq edə bilmişdir.

Belə bir cəhət də çox mühimdir ki, bu dövrün ədəbiyyatı xalqın milli özünüdərki və müstəqilliyi uğrunda mübarizənin ədəbiyyatıdır.

İsa Həbibbəyli Azərbaycan öz müstəqilliyinə qovuşandan sonra Azərbaycan ədəbiyyatında "sovetlərdən müstəqilliyə" aspektindən dəqiq-dürüst təhlillər apararaq azərbaycançılıq konsepsiyası və dövrləşmə kontekstində Azərbaycan ədəbiyyat tarixinin inkişaf mərhələlərini təhlil etmiş, hər mərhələnin Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafındakı rolunu xarakterizə edərək, aydın bir şəkildə oxuculara təqdim etmişdir.

Məsələn, İsa müəllim M.F.Axundzadənin Azərbycan ədəbiyyatında, eyni zamanda Azərbaycan xalqının maariflənməsində nə qədər mühüm bir rol oynadığını sadə, qısa, konkret cümlələrlə, fəqət zəngin bir şəkildə ifadə edir:

"M.F.Axundzadənin ədəbiyyata gətirdiyi Yusif Sərrac obrazı xalqın hakimiyyətdə təmsil olunması zərurətinin ilk parolu idi. "Kamalüddövlə məktubları" (1863) traktatında isə despotizim və monarxiua üsul-idarəsininin kəskin şəkildə tənqid edilərək respublika tipli dövlət quruluşunun təbliğ olunması dövrün maarifçi mühitində ildırım kimi çaxmışdır. Böyük ədibin ictimai-siyasi baxışları və bədii yaradıcılıq istiqaməti dövrünün Avropa və Rusiyadakı bir çox mütəfəkkirlərini də ideya cəhətdən qabaqlamışdır. Onun despotizm əleyhinə və "zülmü aradan qaldırmaq" yolları haqqında fikirləri, "despot zülmünün təsiri və üləma fanatizminin zoru"na dair mülahizələri (M.F.Axundzadə. "Əsərləri 3 cilddə II cild Bakı-"Şərq-Qərb" 2013 səh 9)., habelə xalqın zülmə qatlaşmayıb, öz idrakının təsdiqi ilə zülmü dərk etməsi üçün "yekcəhətlik və yekdillik" göstərmək haqqındakı qənaətləri (yenə orda səh 24) XIX əsr siyasi maarifçiliyinin ən mühüm çağırışları kimi səslənir."(5,s.235)

Azərbaycan ədəbiyyatının çoxəsrlik tarixinin dövrləşdirilməsi üçün zəruri olan bu prinsiplər müəyyən olunarkən ölkə ədəbi-ictimai fikrinin reallıqları və dünya elmi-nəzəri təlimlərinin təcrübəsi yaradıcı şəkildə öyrənilərək nəzərə alınmışdır. Adı çəkilən prinsiplərdən hər biri Azərbaycan ədəbiyyatı və ictimai fikrinin əsas istiqamətverici faktorları, azərbaycançılıq isə baş meyarıdır.

İsa Həbibbəyli azərbaycançılıq konsepsiyası və dövrləşmə təsnifatını zamanla əlaqələndirir və zamanın ədəbiyyatın bütün inkişaf mərhələlərində əsas hərəkətverici qüvvə olduğuna fəlsəfi baxışları ilə aydınlıq gətirir. Artıq hamıya bəllidir ki, Zaman nisbi anlayışdır, yəni zaman kimin üçün ucu-bucağı görünməyən yaradıcılıq üfüqləri yaradar, kimlər üçünsə daralıb məcrasına sığmaz. Təbii ki, İsa müəllim Zamanın ədəbiyyata təsirini təhlil edərkən, Zamandan səmərəli istifadə edən sənətkarları nəzərdə tutur. Çünki İsa müəllimin yorulmadan apardığı təhlillərə və tədqiqlərə nəzər yetirərkən onun elmi yaradıcılığının əsas qayəsini təşkil edən sənətkarların məhz Zamandan səmərəli şəkildə istifadə etdiklərinin şahidi oluruq. Buna rəğmən həm də İsa müəllimin özünün də Zamandan nə qədər səmərəli bir şəkildə istifadə etdiyini görürük. İsa müəllim Zaman faktorunun yazıçı və şairlərin inkişafında, dünyabaxışında misilsiz bir rol olduğunu qeyd edir.

İsa Həbibbəyliyə görə, zaman və məkan faktorunun qabardılması üçün hadisə əsasdır. Hadisənin ilk yaratdığı sual isə onun harada nə vaxt baş verməsidir. Bu sualın isə məntiqi əsası odur ki, hadisənin məzmununda zaman və məkan faktoru əhəmiyyətli dərəcədə iştirak edir. Baş verənlərin mahiyyətinin qavranılması üçün onların harda və nə vaxt baş verməsi əsasdır. Odur ki, bədii əsərdə yazıçı zaman və məkan anlayışlarını dəqiq konturlarla göstərməsə də, hansısa məzmun komponentləri vasitəsi ilə oxucuda onunla bağlı təsəvvür yaratmağa çalışır. Ədəbiyyat tarixinin dövrləşdirilməsi, həmin dövrlərdə yazıb-yaradan ədəbi şəxsiyyətlərin həyat və yaradıcılığının zaman, dövr kontekstində öyrənilməsi ol-

duqca mühüm işdir. Lakin bu prosesdə müəyyən çətinliklər meydana çıxır. Ən əsası da budur ki, dəqiq dövrləşdirmə aparmaq mümkün olmur. Hər cür dövrləşdirmə nisbi xarakter daşıyır. Lakin bütün çətinliklərə baxmayaraq, İsa Həbibbəyli dövrləşdirmə milli ədəbiyyatın qanunauyğunluqlarına uyğun aparmış, yalnız ədəbi-tarixi faktlardan çıxış etmişdir. Buradakı dövrləşdirmə Azərbaycanın gerçək ədəbiyyatının prinsiplərinə tamamilə uyğun aparılmışdır. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin dövrləşdirilməsinin müasir konsepsiyası üçün müəyyən edilmiş meyarlar ədəbiyyatımızın çoxəsrlik tarixində baş vermiş ictimai-mədəni və ədəbi-tarixi proseslərin reallıqlarını, inkişaf yolunun özünəməxsusluqlarını obyektiv şəkildə özündə əks etdirməyə imkan yaradır. Ədəbi-tarixi proseslərin reallıqları dedikdə ayrı-ayrı inkişaf mərhələlərində Azərbaycan ədəbiyyatının daxili təkamülündən doğan sənət idealları ilə xalqın müxtəlif dövrlərdəki ümummilli ideallarının dialektik əlaqəsi, sintezi və vəhdəti nəzərdə tutulur. Qeyd olunan prinsiplər: azərbaycançılıq, sivilizasiya amili, ədəbi cərəyanlar və ədəbi-tarixi prosesin reallıqları Azərbaycan ictimai-mədəni fikrinin və ədəbiyyatının əsrlər boyu keçdiyi inkişaf yolunun ana xətlərini və başlıca məzmununu, əsas inkişaf istiqamətlərini müəyyən etməyə imkan yaradır.İsa müəllim "Azərbaycan ədəbiyyatı: dövrləşmə konsepsiyası və inkişaf mərhələləri" kitabında Azərbaycan ədəbiyyatının yeni dövrləşdirmə modelini irəli sürür. Beləliklə Azərbaycan ədəbiyyatını 10 dövrə ayırır:

1. Qədim dövr Azərbaycan ədəbiyyatı: etnosdan eposadək; 2. Azərbaycan yazılı ədəbiyyatının ortaq başlanğıc dövrü (VII-X əsrlər); 3. İntibah dövrü Azərbaycan ədəbiyyatı (XI-XII əsrlər); 4. Orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatı (XIII-XVI əsrlər); 5. Erkən yeni dövr Azərbaycan ədəbiyyatı (XVII-XVIII əsrlər); 6. Azərbaycan ədəbiyyatının maarifçi realizm dövrü (XIX əsr); 7.Azərbaycan ədəbiyyatında tənqidi realizm və romantizm epoxası (XIX əsrin doxsanıncı illərindən Azərbaycanda sovet hakimiyyətinədək);8. Azərbaycan ədəbiyyatında sosialist realizmi dövrü (1920-1960-cı illər); 9. Milli özünüdərkə qayıdış və istiqlalçılıq mərhələsi (1960-1980-cı illər);10. Müstəqillik dövrü çoxmetodlu Azərbaycan ədəbiyyatı (1991-ci ildən).

İsa müəllim eyni zamanda azərbaycançılıq konsepsiyasını aşağıdakı prinsiplərə bölür: Azərbaycançılıq məfkurəsi, Azərbaycan xalqı, Azərbaycan dövlətçiliyi, Azərbaycan dil, milli-mənəvi dəyərlər, Azərbaycan ədəbiyyatı.

İsa müəlimin bu əsərində Azərbaycan ədəbiyyatının bütün dövrləri əks edilir. Bununla İsa müəllim Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin nəhəng tablosunu yaradır və oxucuya bəlli olmayan bir şey qalmır. İsa müəllim "Kitabi Dədə Qorqud"dan başlayaraq müasir əsərlərə qədər qısa və konkret münasibət bildirir və bütün, istər klassik, istərsə də müasir sənətkarların Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafında nə qədər mühüm rol oynadıqlarını ətraflı şəkildə qeyd edir.

Məlumdur ki, Məhəmməd Şahtaxtlı azərbaycanlıların bir millət olaraq qədim tarixə, zəngin mədəniyyətə, eyni zamanda əcdadlara söykəndiyini, Azərbaycan ölkəsinin çox-çox qədimlərdən mövcudluğunu sübuta yetirən maarifçi-publisistlərdən ən öndə gedənlərindəndir. XX əsrin əvvəllərində bəzi mühərrirlər

onunla razılaşmayıb azərbaycanlıların bir millət olaraq yenicə formalaşdığını qələmə alırdılar.

İsa Həbibbəyli Məhəmmədağa Şahtaxtlıya haqq qazandıraraq "Ədəbi tarixi yaddaş və mlüasirlik" kitabında bu haqda belə yazır:

"Əgər "Kəşkül"də yalnız Azərbaycan milləti anlayışının mahiyyəti aydınlaşdırılırsa, Məhəmmədağa Şahtaxtlının məqaləsində Azərbaycan ölkəsi, azərbaycanlılar, Azərbaycan dili haqqında konkret elmi mülahizələr irəli sürülmüşdür." (6,s.616)

Hamının bildiyi kimi, sovetlər dönəmi zamanı hər sahədə olduğu kimi ədəbiyyat sahəsində də müəyyən çərçivələr mövcud idi, belə ki, kimsəsin bu çərçivələrdən kənara çıxmağa haqqı yox idi. Ədəbiyyatşünas alimlər nə qədər istedadlı olsalar da, öz tədqiqat əsərlərində, monoqrafiyalarında, ədəbi tənqidlərində bəzi gerçəkləri gizlətməyə məcbur idilər. Lakin Azərbaycanın suverenlik əldə etməsi ilə hər şey kökündən dəyişməyə başladı. İsa Həbibbəyli təbii ki, sovetlər dönəmi zamanında da yazıb yaradırdı. Lakin bəziləri kimi heç zaman əcdadlara xor baxmır, soyu-kökü təhqir etmir, nəinki milli-mənəvi,dini dəyərlərin üstündən xətt çəkmir, əksinə sözaltı mənalarla onları əziz tutaraq zəngin bir şəkildə vurğulayırdı.

Müstəqillik isə alimin ideyalarının, ali məqsədlərinin parlamasına səbəb oldu və İsa Həbibbəyli artıq heç bir çərçivəyə sığmayan fikirlərini, düşüncələrini, tapıntılarını açıq və aydın şəkidə izhar etməyə başladı.

Qlobal təfəkkürün formalaşmağa başladığı XXI əsrin başlanğıcında İsa Həbibbəyli tərəfindən aparılan nəzəri-metodoloji araşdırmalarda yeni ədəbi-estetik baxış formalaşmış, bu sahənin aktual problemləri ilə bağlı ədəbi-nəzəri təcrübədə sanballı elmi nəticələr ümumiləşdirilmişdir. Şərq-qərb kontekstində tədqiqatların nəticələrinin öyrənilməsi, ənənə və novatorluğun vəhdəti zəmininde Azərbaycan ədəbiyyatının milli və bəşəri dəyərlərinin yenidən qiymətləndirilməsi, sənətkar axtarışları, poetikası, konflikt və bədii xarakter konsepsiyası, mövzu və ideya, janr arxetektonikası, üslub və bədii xüsusiyyətləri və s. elmi-nəzəri ümumiləşdirmələrin obyektinə çevrilmiş və alim tərəfindən maraqlı mülahizələr irəli sürülmüşdür.

Müstəqillik dövründə yer almış psixologizmlərin sosial-tarixi, estetik və fəlsəfi qaynaqları alimin gerçək ictimai-tarixi şəraitdə gedən prosesləri dərindən duyması, dünya ədəbiyyatı ilə yaxından tanışlığı, Azərbaycan ədəbiyyatının və folklorunun mənəvi təcrübəsinin yaradıcılıqda dərki və istifadə etməsi ilə bağlıdır.

İsa Həbibbəylinin tədqiqat əsərlərinin ən səciyyəvi xüsusiyyətlərini bu şəkildə qiymətləndirmək olar: filoloji faktların zənginliyi ilə elmi ümumiləşdirmənin uğurlu, inandırıcı sintezi. Məsələ burasındadır ki, İsa müəllim, hələ elmdə ilk addımlarını atmağa başlayandan nizam-intizama, dəqiqliyə fikir vermiş, heç vaxt özündən nəsə uydurmamış, daim ədəbiyyat insitutlarında saxlanılan əlyazmalara istinad etmiş, bir sözlə ədəbiyyat arxivlərini öz sənətkarlıq süzgəcindən keçirərək meydana çıxarmışdır.

XX əsrin sonu, XXI əsrin əvvəllərində Azərbaycan ədəbi prosesində əsasən milli-estetik fikrin inkşafı əsas rol oynayırdı. Azərbaycan ədəbiyyatının bədii irsi müasir tarixi-tipoloji tədqiqat üsulunun elmi və nəzəri prinsiplərini işləmək üçün alimin qarşısında imkanlar açır, Azərbaycanda mütərəqqi romantizmin tarixi və milli fərdiliyini müqayisəli-elmi kontekstdə, klassik ədəbiyyat ilə qarşılıq ünsiyyət prosesində açmağa şərait yaradırdı. Həm də burada sosial-ideoloji amil həm ədəbi-estetik tərəqqini, həm də bədii inklşafın başlıca amili səviyyəsində əyaniləşirdi. Çünki XX əsrin sonu, XXI əsrin əvvəllərində ədəbiyyatın həyatla əlaqəsi və ictimai rolu, klassik irsə münasibət, ideya-estetik meyarın dəqiq müəyyənləşməsi, poetika, üslub və sistem xüsusiyyətləri, aydın ideya cəbhəsi və estetik prinsiplər ədəbi prosesin qiymət kriteriyasının əsasında dururdu.

Cəlil Məmmədquluzadə AK (b) P MK-nın 9 aprel 1929-cu il tarixli plenumunda "Molla Nəsrəddin" jurnalının "Allahsızlar İttifaqının orqanı"na çevrilməsi kimi ədalətsiz qərarı ilə razılaşmadığı üçün istefa etməsi ilə əlaqədar ailəsi ilə birlikdə maddi çətinlik çəkdiyi üçün qışın soyuğunda odun almağa pulu olmadığından xeyli əlyazmalarını sobada yandırılsa da, olduqca zəngin yaradıcılığına baxmayaraq bir sıra əsərləri bir sıra xoşa gəlməyən səbəblərdən itib batmışdır. Lakin Azərbaycanın qabaqcıl ziyalısı, qeyrətli alimimiz, akademik İsa Həbibbəyli xeyli çətinliklə də olsa, ədibin üç pyesini arayıb tapmışdır:

"Gəlin etiraf edək ki, bizim dövrümüzdə ədəbi tapıntılar çox nadir hallarda baş verir. Xüsusən Mirzə Cəlil kimi yaradıcılığı, demək olar ki, ələk-vələk edilmiş, hətta məişət qayğıları ilə bağlı dükan-bazar qeydləri də işıq üzü görmüş böyük sənətkarların yeni əsərini tapmaq ədəbi-elmi mühitdə sensasiya səviyyəsində qiymətləndirilməyə layiqdir. İsa Həbibbəyli öz coşqun elmi axtarış entuiazımı və Mirzə Cəlil sevgisi ilə işıq saldığı qaranlıq arxiv künclərindən böyük sənətkarın bir deyil, iki deyil, üç naməlum pyesini ("Ər", "Lənət", Oyunbazlar"), taparaq 1990-cı ildə Bakı Dövlət Universitetinin nəşriyyatında çap etdirib elmi ictimayyətə və Mirzə Cəlil sevərlərə təqdim etmişdir. Əlbəttə, bu, ədəbiyyat tarixmizdə xüsusi xidmət olmaqla, tədqiqatçı alim üçün də hər kəsə qismət olmayan bir uğurdur. Bir də tale, qismət özü də zəhmətkeşlərə daha çox gülümsədiyini bəşər tarixi boyu dəfələrlə sübut edib. Axı atalar nahaq yerə deməyiblər ki,Gəzən ayağa daş dəyər."(7,s.52-53)

İsa müəllim Azərbaycan ədəbiyyatında realizmin banisi, Azərbaycan ədəbiyyatına həm məzmun, həm də forma cəhətdən xəlqilik, demokratiklik gətirmiş Molla Pənah Vaqif (1717-1797) haqqında, eyni zamanda şairin yaradıcılığını zəngin şəkildə əks etdirən mükəmməl bir monoqrafiya yaratmışdır:

"Bu monoqrafiyanı akademik İsa Həbibbəylinin yaradıcılığında tamamilə yeni bir səhifə kimi dəyərləndirmək olar. Monoqrafiyanın girişində "Hər oxuyan Molla Pənah olmaz" müdrik xalq deyimini epiqraf seçən müəllif, bütövlükdə tədqiqat boyunca bu fikrin məna siqlətinin özünü doğrultduğunu təsdiqləməyə müvəffəq olub. Alim tədqiqatda Molla Pənah Vaqifin həyat və yaradıcılığı, şəxsiyyəti, diplomatik fəaliyyəti haqqında müfəssəl məlumat verərək, XVIII əsrdə

Azərbaycanın xanlıqlar dövrünü əks etdirən mürəkkəb bir mərhələsinin dolğun mənzərəsini yaradır, Qarabağ xanlığının taleyi, qonşu dövlətlərin əbədi və əzəli torpaqlarımıza qarşı işğalçılıq siyasəti, bu mürəkkəb və çətin situasiyada diplomat Vaqifin rolu, hadisələrə ayıq münasibəti konkret faktlara istinad edilərək aşkarlanır. Üç yüz illik bir mərhələ keçən Qarabağ xanlığının tarixi taleyi 10 Noyabr Zəfər gününədək ardıcıl və sistemli şəkildə izlənilir. Çox böyük keşməkeşlərdən adlayaraq son yüzillikdə dəfələrlə erməni təcavüzünə məruz qalan Qarabağımızın çətin sınaqlardan keçməsi, vaxtilə Ümummilli lider Heydər Əliyevin şəxsi təşəbbüsü və qayğıkeşliyi sayəsində Molla Pənah Vaqifin, Xurşidbanu Natəvanın, Üzeyir bəy Hacıbəylinin Şuşada ucaldılmış heykəllərinin düşmən gülləsinin qurbanına çevrilməsi, nəhayət, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, cənab İlham Əliyevin müdrik siyasəti, uzaqgörənliyi, müzəffər və yenilməz ordumuzun qəhrəmanlığı və misilsiz şücaəti ilə yenidən doğma, əsrarəngiz yurdumuza qayıdışın təmin olunması yüksək vətənpərvərliklə və müfəssəl şəkildə tədqiqatda işıqlandırılıb”(8.).

İsa müəllim Azərbaycan ədəbiyyatının “ana kitabı” -“Kitabı Dədə Qorqud”dan yan ötməmiş, tarixi şəxsiyyət, övliya dərəcəsinə yüksəlmiş Dədə Qorqud haqqında olduqca sanballı əsər meydana gətirmişdir:

“Akademik İsa Həbibbəylinin “Kitabi–Dədə Qorqud” eposu: Heydər Əliyevdən İlham Əliyevə” kitabında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin mühüm tarixi əhəmiyyətə malik olan Sərəncamları əsasında dövlət səviyyəsində keçirilmiş tədbirlərin əhəmiyyəti elmi-ədəbi cəhətdən dəyərləndirilmişdir. Müəllif eyni zamanda Prezident İlham Əliyevin “Kitabi–Dədə Qorqud” haqqındakı qiymətli fikirlərini də sistemli şəkildə elmi-ədəbi mühitin diqqətinə çatdırmışdır. Beləliklə, “Kitabi–Dədə Qorqud” dastanlarının tədqiqi və təbliği ilə bağlı olan İlham Əliyev dövrü yeni inkişaf mərhələsi adlandırılmışdır.

“Kitabi–Dədə Qorqud” eposu: Heydər Əliyevdən - İlham Əliyevə” kitabında xalqımızın Ümummilli Lideri Heydər Əliyevin və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin bu möhtəşəm ədəbi abidə haqqında imzaladıqları fərmanlar və sərəncamlar, habelə ölkə rəhbərləri tərəfindən müxtəlif vaxtlarda edilmiş nitqlərin və çıxışların mətnləri oxuculara təqdim olunur. Kitabdakı rəsmi sənədlər və dövri mətbuat materialları filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent İsmixan Osmanlı tərəfindən toplanılıb tərtib edilmişdir.”(9.)

İsa Həbibbəyli Dədə Qorqudu Azərbaycanın Homeri adlandırır:

“Homer Avropada və Yunanıstanda, Dədə Qorqud isə türk dünyasında və Azərbaycanda qəhrəmanlıq eposunun yaradıcılarıdır.

Akademik Kamal Abdullanın 1991-2009-cu illərdə meydana çıxmış "Gizli Dədə Qordud" araşdırmalar silsiləsi ilə "oxşarlıqlar və fərqlərin" dairəsi genişləndirilərək "Kitabi-Dədə Qorqud"dakı digər obrazlarla Homerin fərqli qəhrəmanlarının müqayisəsi aparılmışdır. "Gizli Dədə Qorqud"dakı "Odissey, Basat və Beyrək", "Edip və Buğac", "Sarı donlu Selcan xatun və gözəl Yelena", "Salur Qazan və Aqamemnon", "Banuçiçək və Penelopa" və sair kimi paralelliklər və müqayisələr "Kitabi-Dədə Qorqud və dünya ədəbiyyatı" mövzusuna yeni nəfəs gətirmişdir.

Hazırki mərhələdə isə müqayisənin dairəsi daha da genişləndirilərək bənzərliklərin və fərqlərin miqyası Dədə Qorqud və Homer səviyyəsinə qaldırmışdır. Həmin nöqtədə "Kitabi-Dədə Qorqud"un, "İliada" və Odisseya"nın bədii əsər kimi özünəməxsusluqları bu möhtəşəm ədəbi abidələrin qüdrətli yaradıcılarını: Dədə Qorqudu və Homeri dünya ədəbiyyatının ön mövqeləri sırasına çıxarır.

"Kitabi-Dədə Qorqud" da Homerin "İliada" və "Odisseya" əsərləri kimi dünya ədəbiyyatının şedevridir. "Kitabi-Dədə Qorqud" dünya epos sənətinin əfsanəsidir.

Homer həm də çoxallahlılıq üzərində qurulan qədim Yunanıstan cəmiyyətində əsatiri yarımallah kimi təqdim olunur. Dədə Qorqudun da "qayibdən dürlü xəbər" söyləyən, "Həqq-təala könlünə ilham edən", yəni qəlbinə vəhy gəlmiş, gələcəkdə olacaqlardan qabaqcadan məlumat verən bir övliya olduğu bildirilir. Görkəmli rus alimi Vasili Bartold və böyük Azərbaycan qorqudşünası Məhəmməd Hüseyn Təhmasib Dədə Qorquddan gələcəkdən xəbər verən övliya, ərən kimi bəhs etmişlər.

Dünya ədəbiyyatında yazı üsulu ilə yox, şifahi şəkildə əzbərdən söyləmək əsasında bədii əsərlər yaratmaq işini bundan daha əvvəl qədim yunan şairi Homer həyata keçirmişdir. Homerin şifahi yolla yazılı ədəbiyyatın mükəmməl nümunələrini yaratmaq baxımından Yunanıstanda gördüyü işi Qalın Oğuz Elində - Azərbaycanda Dədə Qorqud yerinə yetirmişdir. Dədə Qorqud Azərbaycan ədəbiyyatının Homeridir."(10).

Hamıya bəllidir ki, "Dədə Qorqud" eposu əcdadlarımızın yüksək mənəvi-keyfiyyətlərini, dini və milli dəyərlərini özündə ehtiva edən möhtəşəm bir abidədir. İsa müəllim öz çoxşaxəli yaradıcılığında "Dədə Qorqud" dastanına xüsusi yer ayırmış və təkrar-təkrar, lakin başqa-başqa çeşidlərlə bu mövzuya müraciət etmişdir. Belə ki, İsa müəllim Dədə Qorqud dastanı haqqında dəfələrlə tədqiqatlar apararaq möhtəşəm abidə haqqında açılmamış sirrləri meydana çıxarmışdır.

Akademik Teymur Kərimli yazır: "Azərbaycan ədəbiyyatının ən qədim dövrünü təmsil edən, mifologiya ilə bağlı olan bir sıra boylarının miladdan öncə, əsas özəyinin isə eramızın VII yüzilliyində - İslam Peyğəmbəri "Məhəmməd əleyhəssalamın zamanına yaxın" yarandığı təkzibedilməz dəlillərlə subuta yetirilən "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanları haqqında İsa Həbibbəylinin, "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanlarının tədqiqi yeni mərhələdə araşdırması ki, 1998-ci ildə qələmə alınıb, dastanların (Hamıya məlumdur ki,"Kitabi-Dədə Qorqud" dastanının iki- "Drezden" və"Vatikan" variantları mövcuddur. Buna görə Akademik Teymur Kərimli "Dədə Qorqud dastanları" ifadəsini işlədir). 1300 illik yubileyi ilə bağlı, 1999-cu ildə "Basatın Təpəgözü öldürdüyü boy"da Naxçıvan" məqaləsi və Fransanın Strasburq Universitetinin Elmi Əsərləri jurnalında(N 4, 2002) fransız dilində çap olunmuş "Dədə Qorqud" dastanları dünya eposunun nadir nümunəsi kimi" məqaləsi." (11,s.66)

Milli mənəvi dəyərləri xarakterizə edən İsa müəllim dini dəyərlərin də bilavasitə həyatımızda nə qədər mühüm rol oynadığını xüsusilə vurğulayır. Belə ki,

müqəddəs Qurani-Kərimdən, İslam dinindən xəbəri olmayan avam insanlara fırıldaqçı mollaların öz şəxsi mənafeyinə görə sırıdığı saxta din insanları cəhalətə, fanatizmə sürükləyir, bir növ gözlərini kor edirdi. Bizim klassiklərimiz cürbəcür vasitələrlə avam xalqı dini cəhətdən maarifləndirmək, gözlərini açmaq istəyirdi. Lakin əfsuslar olsun ki, dövrü mətbuatda bu haqda nə qədər çıxışlar eləsələr də ələlxüsus cənubdan axan "saxta din" onların elm-təhsil almalarının, inkişaf etmələrinin, eyni zamanda İslam ehkamlarını düzgün anlamalarının qarşısını alır, onları dibi görünməyən uçuruma sürükləyirdi.

Akademik İsa Həbibbəyli isə türk sivilizasiyasında İslam dininin rolunu daha mükəmməl şəkildə şərh edir:

"Məlum olduğu kimi, müxtəlif əsrlərdə Azərbaycanda ictimai-siyasi və ədəbi-mədəni mühitdə türk və ərəb-islam sivilizasiyaları yaşanmış, böyük inkişafa təkan vermişdir. Qədim türk sivilizasiyasının tanrıçılıq təliminin xeyirlə şərin mübarizəsinə əsaslanması insanın mənəvi ucalığının aliliyi haqqında təsəvvürləri formalaşdırmışdır. Tədqiqatçıların fikrincə, türklərin başlıca inamı olan tək tanrıçılıq ideyası insanı daim şərdən qaçmağa səfərbər etmişdir: "Türklərdə həyat ikili sistem: xeyir və şərin mübarizəsi üstündə qurulmuşdur. Şər qüvvələr Tanrıdan aşağıda dayanır və ona qarşı çıxa bilmirlər. ...Deməli, daha çox ikili sistem üzərində qurulmuş inamlar panteonuna əsasən, insan İblisin şərindən bələd olanlar çox yaxşı bilirlər ki çağırışla islam sivilizasiyasının mənəvi kamillik ideyası çuğlaşaraq ayrı-ayrı dövrlərin böyük ədəbiyyatı və mədəniyyətinin formalaşmasında mühüm rol oynamışdır. Lakin sovet ideologiyasının prinsiplərinə uyğun olaraq, ədəbiyyatın və incəsənətin inkişafında din faktorunun rolu unutdurulmuş, hətta bir çox hallarda, yeri oldu-olmadı, yazıçı və şairlərin "ateist" kimi təqdim edilməsinə səy göstərilmişdir. "Onları belə göstərənlər zənn edirlər ki, guya bu sənət ustadlarını müasirləşdirir və ya daha da dahi sənətkarlar edirlər. ...Əksinə, bu sənətkarları öz soykökərindən ayırır, onları böyüdən, dahi edən islami dəyərlərdən bəhrələnmələrini unudurlar". İslam təlimindəki mənəvi bütövlük və humanizm ideyaları, maarifçiliyə böyük dəyər verilməsi yazıçı və şairlərin dünyagörüşünün inkişafında mühüm yer tutmaqla bərabər, həm də onların bədii yaradıcılığında elmi cəhətdən əsaslandırılmış milli və bəşəri idealların xüsusi önəm daşımasına meydan açmışdır. Qədim dövr və Orta əsrlərdə sənətkarların bədii sözü yüksək islami dəyərlər miqyasında ifadə etmək səyləri nəticə etibarilə böyük ədəbiyyatın yaranmasına təkan vermişdir. Beləliklə, Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafında türk və islam sivilizasiyaları faktoru mühüm amillər olmuşdur."(12.)

İsa Həbibbəylinin dramaturgiya sahəsində də peşəkar bir teatrşünas kimi tədqiqatları mövcuddur.

İsa Həbibbəylinin «saf, xalis lirikanın yaradıcısı» hesab etdiyi Xalq şairi Nəriman Həsənzadəni «Azərbaycan dramaturgiyasını tarixi mövzular və müasirlik ideyası ilə» zənginləşdirməsini qeyd edərək, mənzum dramlarının şeiriyyət baxımından da kamil olduğunu vurğulayır. Şairin əsərlərini təhlil edən İsa

Həbibbəyli «Atabəylər» mənzum dramını «...ideoloji təmayüllər deyil, dövlətçilik maraqlarının və milli mənafelərin əks etdirilməsi əsas qəbul edilməsi zamanına görə müəllifin vətəndaşlıq cəsarətinin və uzaqgörənliyinin ifadəsi» kimi təqdim edir

Akdemik İsa Həbibbəyli "Böyük qazax mütəfəkkiri Abay və Azərbaycan" başlıqlı məqaləsində yazır: "Qazax ədəbiyyatının əsas yaradıcılarından biri olan Abay Kunanbayev çoxcəhətli yaradıcılıq fəaliyyətinə malikdir. O, çoxsaylı lirik və satirik şeirlərin, bir sıra liro-epik poemaların, maarifçi realist şeirlərin müəllifidir. Dünyagörüşü etibarilə maarifçi olan Abay Kunanbayevin bütün əsərləri həyatdakı ictimai ədalətsizliklərin tənqid edilməsinə, nadanlıq və cəhalətin aradan qaldırılmasına, elm və maarifin təbliğinə həsr olunmuşdur."(13.)

XX əsrin əvvəllərində bütün Azərbaycanda olduğu kimi dini fanatizmin tüğyan etdiyi bir dövrdə hamının bildiyi kimi Hacı Zeynalabdin Tağıyev tərəfindən qız məktəbi açılmışdı. Bu olduqca gərəkli və şərəfli işi Naxçıvanda böyük maarifçi, şair-yazıçı, müəllim, elm xadimi Məhəmməd Tağı Sidqi fanatik və münafiq mollaların təzyiqlərinə baxmayaraq davam etdirərək qız məktəbi açmışdı. İsa müəllim Məhəmməd Tağı Sidqi kimi mütəfəkkirə təbii ki, biganə qalmamış, onun haqqında 2022-ci ildə "Məhəmməd Tağı Sidqinin həyatı və ədəbi-maarifçi fəaliyyəti" kitab yazmışdı.

Kitabda böyük maarifçi şair, nasir, görkəmli pedaqoq və ilk məktəb dərslikləri yaratmış, dövrünün tanınmış xalq müəllimlərindən biri Məhəmməd Tağı Sidqinin (1854-1903) həyatı və yaradıcılığından bəhs edilir.

Vəsait Giriş, "Məhəmməd Tağı Sidqinin həyatı", "Yeni nəslin inkişafında rolu", "Şeir yaradıcılığı", "Nəsr əsərləri", "Mətbuatla əlaqəsi", "Pedaqoji görüşləri və dərslikləri", "Elmə xidmət" və "Nəticə" bölümlərindən ibarətdir.

"Sənətkarın elmi pasportu-27" seriyasında çap olunan kitabın elmi redaktoru filologiya elmləri doktoru, professor Akif İmanlıdır.

Çoxuna məlumdur ki, dünyaşöhrətli qazax mütəfəkkiri Abay Kunanbayev Azərbaycanda da çox sevilir, çox tədqiq olunur. Azərbaycanın çox məhşur və görkəmli ziyalıları Abay Kunanbayevin yaradıcılığı haqqında olduqca dəyərli yazılar yazmış, türk dünyasının müqtədir söz ustalarından biri kimi zəngin şəkildə xarakterizə etmişlər. Tək Azərbaycan ədəbiyyatı ilə deyil, bütün dünya ədəbiyyatı ilə maraqlanan İsa Həbibbəyli də bəzi yazılarında Abay Kunanbayevi xatırlamış, eyni zamanda böyük mütəfəkkirin ədəbi irsini tədqiq və təhlil edən ziyalaların müqəddəs işlə məşğul olduğunu qələmə almışdır:

"Azərbaycanda Abay Kunanbayevin həyatı və yaradıcılığına dair əhəmiyyətli tədqiqat əsərləri yazılmışdır. Xalq yazıçısı Mirzə İbrahimovun "Xalqın böyük ədibi» məqaləsi (1977) Abay Kunanbayevin xidmətlərinə Azərbaycandan mütəfəkkir yazıçı baxışının ifadəsidir. Xalq yazıçısı Anar "Ağaclar quruyur qocalar kimi" adlı məqaləsində (2020) Abayın mükəmməl elmi-ədəbi portretini yaratmışdır"(14).

"XX əsr ərzində aparılmış elmi tədqiqatlar, məqalə və kitablar əsasında Azərbaycan Abayşünaslığı formalaşmışdır. Tanınmış Azərbaycan alimlərindən filologiya elmləri doktorları, professorlar Pənah Xəlilov, Məmməd Əliyev, Elman Quliyev, Nizami Tağısoy, Firuzə Ağayeva, Yaşar Qasımbəyli, Salidə Şərifova, Xuraman Hümmətova, filologiya üzrə fəlsəfə doktorları Qulamhüseyn Əliyev, Arif Əmrahoğlu, Turan Teymurov, Eşqanə Babayeva, Fəridə Vəliyeva, Ağahüseyn Şükürov, Mehman Həsənli, Pərvanə Məmmədova və başqalarının tədqiqatlarında Abay Kunanbayevin həyat yolu və ədəbi irsi müxtəlif mövqelərdən təhlil edilib qiymətləndirilmiş, Azərbaycan ədəbiyyatı ilə müqayisələr aparılmışdır"(15,s.12).

Lakin İsa Həbibbəylinin qardaş qazax xalqının ədəbiyyatına, onun dahilərinə olan sevgisi təkcə Abay Kunanbayevlə bitmir. Ədəbiyyat sahəsində çalışanların hamısı bilir ki, İsa müəllim qazax ədəbiyyatının dahilərindən biri Muxtar Auezevun da Türk dünyası üçün nə qədər dəyərli bir mütəfəkkir olduğunu qeyd etmişdir, Nizami Məmmədov Tağısoyun 2019-cu ildə qələmə aldığı "Muxtar Auezovun yaradıcılığı: ənənədən navatorluğa" monoqrafiyasına "Türk dünyası ədəbiyyatının fəxri və qazax ədəbiyyatının görkəmli klassiki" başlıqlı ön söz yazmışdır.

"Qazax ədəbiyyatının inkişafında böyük rol oynayan görkəmli yazıçı və ictimai xadim Muxtar Auezovun adı XX əsr dünya ədəbiyyatının tanınmış klassikləri ilə bir sırada çəkilir. O, yeni dövr qazax ədəbiyyatının əsas yaradıcılarından biridir. Muxtar Auezov haqlı olaraq qazax ədəbiyyatının görkəmli klassiki kimi qəbul olunur. Onun çoxcəhətli yaradıcılığı qazax xalqının dərin mənalı və zəngin salnaməsi hesab edilir. Ümumiyyətlə, Muxtar Auezov qazax xalqının milli iftixarı, türk dünyası ədəbiyyatının yeni zirvəsi, dünya ədəbiyyatının gerçək faktıdır." (16. s.3)

İsa Həbibbəyli "Böyük qazax mütəfəkkiri Abay və Azərbaycan" başlıqlı məqaləsində yazır: "Qazax ədəbiyyatının əsas yaradıcılarından biri olan Abay Kunanbayev çoxcəhətli yaradıcılıq fəaliyyətinə malikdir. O, çoxsaylı lirik və satirik şeirlərin, bir sıra liro-epik poemaların, maarifçi realist şeirlərin müəllifidir. Dünyagörüşü etibarilə maarifçi olan Abay Kunanbayevin bütün əsərləri həyatdakı ictimai ədalətsizliklərin tənqid edilməsinə, nadanlıq və cəhalətin aradan qaldırılmasına, elm və maarifin təbliğinə həsr olunmuşdur."(15.)

Sosializm ideologiyası dövründə Azərbaycan xalqının mütəfəkkirlərindən biri Ə.B.Hüseynzadənin naşiri və baş redaktoru olduğu "Füyuzat" orqanını "Molla Nəsrəddin"ə qarşı qoyur, "Füyuzat"ı Azərbaycan xalqının düşməni olan bir mətbu orqanı kimi qələmə verirdilər. İsa müəllim "Füyuzat"a atılan bu böhtanların, ləkələrin üstündən qara xətt çəkərək yazır:

"Sovet ideologiyasının hakim olduğu illərdə yanlış olaraq "Molla Nəsrəddin"lə "Füyuzat" jurnallarını bir-birinə zidd mövqeydə dayanan mətbuat orqanları kimi qələmə vermişlər. "Füyuzat" və "Molla Nəsrəddin" jurnallarının yolları, üsulları fərqli idi, qayələri, nəticələri, ammalları, idealları yaxın, bir çox hallarda eyni idi. Cəlil Məmmədquluzadə və Əli Bəy Hüseynzadə Azərbaycanın

qoşa dayanan yüksək zirvələridir, elmimizi, ədəbiyyatımızı, mədəniyyətimizi çiyinlərində bu günlərə çatdıran qoşa sütunlardır, nəhəng, çoxparlaq simalardır. Bu böyük mütəfəkkirləri birləşdirən və yaxınlaşdıran kifayət qədər yaxın amallar və amillər vardır"(17,s.486).

Nəticə: Canlı, ədəbi proseslə yanaşı hər zaman İsa Həbibbəyli ədəbiyyat tarixini təhlil və tədqiq edir. Azərbaycan ədəbiyyatının hər bucağına nəzər yetirir, imkanı daxilində özünəməxsus şəkildə istər klassiklərimizin, istərsə də müasirlərimizin elmi-bədii irsinə yeni çalarlarla, yeni vasitələrlə aydınlıq gətirir, sovetlər dönəmində paslı qıfıllarla bağlanmış sandıqları açır, onları oxucusuna olduğu kimi təqdim edir. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin və nəzəriyyəsi problemlərinin tədqiqi İsa Həbibbəylinin ədəbiyyatşünaslıq fəaliyyətində ön cərgədə dayanır. Azərbaycan ədəbiyyatının tarixi inkişaf xüsusiyyətlərini azərbaycançılıq konsepsiyası hərəkətilə qarşılıqlı əlaqədə təhlil, ədəbi prosesin yüksəliş meyllərinin ümumiləşdirilməsi, bu meyllərin dövrləşmə təsnifatı ilə konkret ifasının dürüstlüklə təyini İsa Həbiyyəlinin elmi fəhminin işıqlı şəkildə təzahürüdür.

Ədəbiyyatşünas alim Azadə Rüstəmova ürək yanğısı ilə vaxtilə M.Y.Quluzadənin X.H.Koroğlu ilə birgə yazdığı bir oçerkin "Azərbaycanda ədəbiyyat" sərlövhəsilə oxuculara təqdim edildiyini qeyd edir. (18, s.468)

İsa müəllim "Ədəbiyyatda azərbaycançılıq konsepsiyası və dövrləşmə təsnifatı", eyni zamanda "Azərbaycançılıq analitiklik və kreativlik" əsərlərini yazmaqla "Azərbaycanda ədəbiyyat" deyil, Azərbaycan ədəbiyyatının dünya xalqlarının ən qüdrətlilərinin sırasında yer tutduğunu təkzibolunmaz dəlillərlə subuta yetirir.

Təsadüfi deyil ki, 2019-cu il 21 oktyabrda Naxçıvan Dövlət Universitetinin Elektron kitabxanasında alimin anadan olmasının 70 illiyinə həsr olunan "Naxçıvan ədəbi mühiti akademik İsa Həbibbəylinin tədqiqatlarında" mövzusunda tədbir keçirilmişdi. Tədbirdə "İsa Həbibbəyli yaradıcılığında Cəlilşünaslıq" mövzusundakı məruzə ilə çıxış edən Naxçıvan Dövlət Universitetinin dosenti İman Cəfərli akademik İsa Həbibbəylinin yaradıcılığının böyük bir hissəsinin dahi satira ustası Cəlil Məmmədquluzadə irsinin tədqiqinə və nəşrinə həsr olunduğunu vurğulamış, İsa müəllimin "XX əsrin əvvəlləri Azərbaycan romantik lirikası" adlı fəlsəfə doktoru dissertasiyasında, eləcə də "Cəlil Məmmədquluzadə: mühiti və müasirləri" adlı doktorluq dissertasiyasında demokrat yazıçının ədəbi portreti mühüm yer tutmağından söz açmış, bu mövzuda görkəmli akademikin "Cəlil Məmmədquluzadə", "Zamanın dühası", "Seçkin Azərbaycan yazarı Cəlil Məmmədquluzadə", "Cəlil Məmmədquluzadə: mühiti və müasirləri" adlı bir-birindən qiymətli monoqrafiyaları, ümumilikdə, Azərbaycan ədəbiyyatşünaslıq elminin mühüm nailiyyətlərindən sayıla biləcək sanballı elmi əsərləri olduğunu qeyd etmişdi. Tədbirdə iştirak edən digər elm, sənət adamları İsa müəllimi təbrik edib, ona fədakar elmi-ictimai fəaliyyətində uğurlar arzulamışdılar.

İsa müəllimin yaradıcılıq üfiqləri geniş olduğu qədər də pedoqoji fəaliyyəti müstəsnadır. O. Naxçıvan Dövlət Universitetindən başlayaraq Azərbaycanın bir

çox ali təhsil ocaqlarında mühazirələr oxumuşdur. Onun oxuduğu mühazirələr təbii ki, tələbələrin elmi fəhminin işıqlanmasına böyük təsir göstərmişdir. Lakin İsa müəllimin məziyyətləri bununla da bitmir. Onun elmi rəhbərliyi altında 7 elmlər doktoru, 39 fəlsəfə doktoru yetişmişdir ki, onlar Azərbaycan ədəbiyyatına böyük xidmətlər göstərmiş və göstərməkdədilər. Lakin İsa müəllimin fəzilətləri bununla da bitmir. O, olduqca xeyirxah, alicənab, yüksək-mənəvi keyfiyyətlərə, zəngin təbiətə malik, gözəl bir insandır. O,Azərbaycan ədəbiyyatına, Azərbaycan elminə xidmət göstərən hər kəsə yardım əlini uzatmağa hazırdır və bunu dəfələrlə nümayiş etdirmiş və əsl azərbaycanlı kişisi kimi hər kəsə örnək olmuşdur. Bu yaxında İsa müəllim Gürcüstan Milli Elmlər Akademiyası Ümumi yığıncağının 10 iyul 2024-cü il tarixli qərarı ilə bu qurumun xarici üzvü seçilmişdir. Bu məqsədlə Tbilisi şəhərində Gürcüstan MEA Rəyasət Heyətinin genişləndirilmiş iclası keçirillmişdir. Belə ki, İsa müəllimin Gürcüstana səfəri çərçivəsində iki ölkənin Milli Elmlər Akademiyaları arasında əməkdaşlıq memorandumu imzalanmışdır..Memoranduma hər iki ölkənin milli və dövlətçilik maraqlarına cavab verən birgə tədqiqatların aparılması, layihələrin hazırlanıb həyata keçirilməsi, zəruri ixtisaslar üzrə elmi kadrların hazırlanmasına və mübadiləsinə dəstək verilməsi, müştərək elmi konf-ransların və seminarların təşkili, elmi nəşrlərin mübadiləsi və sair kimi mühüm məsələlər daxildir.

Möhtərəm İsa müəllim! Siz bizim həm müəllimimiz, həm ustadımız, həm də ağsaqqalımızsız! Biz sizdən öyrənmişik, öyrənirik və inşallah həmişə öy-rənəcəyik! Sizin yaradıcılıq üfüqləriniz o qədər genişdir ki, ucu-bucağı görünmür! Siz lap yeniyetmə vaxtlarınızdan Azərbaycan ədəbiyyatına xidmət göstərmisiz və göstərməkdəsiz. Lakin bu hamısı deyil! Siz yüksək mənəvi keyfiyyətlərə, nəcib sifətlərə malik, mənəvi cəhətdən çox zəngin, gözəl bir şəxsiyyətsiz! Dövlətimiz də sizin bu xidmətlərinizi lazımınca dəyərləndirmiş və qiymətləndirmişdir. Sizin haqqınızda yazıblar, yazırlar və inşallah yazacaqlar! Siz Azərbaycan ədəbiyyatı xəzinəsinə bəxş edilmiş ləl-cəvahirsiz! Bu yaxında sizin 75 illik yubileyiniz olacaq! Sizi səmimi qəlbdən təbrik edirik əziz İsa müəllim! Uca Allah sizə uzun ömür, polad cansağlığı versin! Qoy Azərbaycan ədəbiyyatı üzərində alışdırdığınız məşşəllər hələ uzun illər daha da işıqlansın və bütün dünyaya Azərbaycan həqiqətlərini bəyan etsin!

.

ƏDƏBİYYAT

1. İsa Həbibbəyli "Azərbaycan ədəbiyyatı: dövrləşdirmə konsepsiyası və inkişaf mərhələləri". Bakı-"Elm"-2019. səh 3.

2. Bəkir Nəbiyev "Hərənin öz yolu var" "Çinar-Çap" Bakı-2008. 466 s.

3. Bəkir Nəbiyev "Xəzan Vurmasın" Bakı-2008.452 səh.

4. AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnsitutu "Molla Nəsrəddin" ensiklopediyası Bakı-"Elm"-2020. 407 səh.

5. İsa Həbibbəyli " Azərbaycan Ədəbiyyatı dövrləşdirmə konsepsiyası və inkişaf mərhələləri" Bakı-"Elm"-2019.

6. İsa Həbibbəyli "Ədəbi tarixi yaddaş və müasirlik" Bakı-"Nurlan"-2007. səh 616.
7. Teymur Kərimli "Şərqin qapısından dünaya" "Çaşıoğlu"-2009.192 səh.
8. Gülbəniz Babayeva AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu Mətbuat tarixi və publisistika şöbəsinin aparıcı elmi işçisi, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru.
https://www.anl.az/down/meqale /525/2022/fevral/781111.htm
9. "Kitabi-Dədə Qorqud" eposu: Heydər Əliyevdən - İlham Əliyevə" kitabının məsul redaktoru, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Töhfə Talıbovadır. https: //science.gov.az/az/news/open/24936
10.https://edebiyyatqazeti.az/news/sience/6905-dedem-qorqud-azerbaycan-edebiyyatinin-homeri
11. Teymur Kərimli "Şərqin qapısından dünyaya" "Çaşıoğlu"-2009.192 səh
12. İsa Həbibbəlyi "Ədəbiyat qəzeti" "Azərbacançılıq konsepsiyası" **15.** 07. 2019.
13. İsa Həbibbəyli "Böyük qazax mütəfəkkiri Abay və Azərbaycan", "Müqayisəli ədəbiyyatşünaslıq", Bakı-2020, №2.
14. Müəllif: İsa Həbibbəyli, AMEA-nın prezidenti, Milli Məclisin deputatı, akademik **Mənbə:** 525-ci qəzet.
15. Həbibbəyli İ. "Böyük qazax mütəfəkkiri Abay və Azərbaycan". "Müqayisəli ədəbiyyatşünaslıq" məc., 2020, s.12.
16. İsa Həbibbəyli. "Muxtar Auezov yaradıcılığı: ənənədən novatorluğa" kitabına ön sözdən, "Şərq-Qərb", 2019.
17. İsaHəbibbəyli. "Ədəbi şəxsiyyət və zaman" Əsərləri 10 cilddə, II cild. Bakı, "Elm və Təhsil". 2017. s 486.
18. R.Azadə "Mənəvi dünənimiz bu günün işığıinda" Bakı-"Elm"-2011. 596 səh.

BİLİM İNSANLARININ YAYIN ÇALIŞMALARI/ SCIENTIFIC PUBLICATIONS OF SCHOLARS/ ПУБЛИКАЦИИ ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ

2024 YILI YAYINLARIM

MY PUBLICATIONS IN 2024

НАШИ ПУБЛИКАЦИИ В 2024 ГОДУ

Nail TAN*

ÖZ

2024 yılı ocak ayından sonra yazı yazmayacağımı bir vesile ile söylemiştim. Ancak, 2024'te önceki yıllarda gönderilip de yayım sürecinde olan makale, bildiri vb. yazılarımın tamamına yakını yayımladı. Ancak 2024 yılı içinde de yazı hayatımda beni çok zorlayan gelişmeler oldu. Meselâ; anılarımın yazılması çok istendi. Benim için zor da olsa 2024 yılı içinde epeyce yazım çeşitli yerlerde yayımlandı.

Böylece "2024 yılı Nail Tan Bibliyografyası" ortaya çıktı. Bibliyografyamı şu alt başlıklar hâlinde yaptım ve yazılarımı listeledim.

A.Geçen yıllardan bilinmeyen yayınlar:
3 adet
B. Makale, Bildiriler
19 det
C. Gazetede köşe yazıları:
27 adet
Ç. Söyleşiler hakkında yazılanlar
7 adet
D. 2025 yılına kalanlar
14 adet
Toplam 70 adet

* Kültür ve Turizm Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Emekli Genel Müdürü. Ankara/TÜRKİYE
(hayrettinivgin@gmail.com)

Anahtar Kelimeler: 2024 yazıları, bibliyografya, 2025'de yayımlanacak yazılar.

ABSTRACT

I had mentioned on an occasion that I would stop writing after January 2024. However, almost all of my articles, papers, and other writings that were submitted in previous years and were in the publishing process were published in 2024. Nevertheless, there were developments in 2024 that greatly challenged me in my writing life. For instance, I was repeatedly asked to write my memoirs. Although it was difficult for me, I ended up publishing quite a few of my writings in various places throughout 2024.

Thus, the "2024 Nail Tan Bibliography" emerged. I have organized my bibliography under the following subheadings and listed my writings:

A. Publications Unknown from Previous Years:
3 items
B. Articles and Papers:
19 items
C. Newspaper Columns:
27 items
Ç. Writings About Interviews:
7 items
D. Writings to be Published in 2025:
14 items
Total: 70 items

Key Words: 2024 writings, bibliography, article/writings to be published in 2025

Yaklaşık on yıldan beri, nöroloji uzmanlarının ilaç tedavisi sayesinde ağır ağır ilerleyip üç yıl önce yürüme, yemek yeme, konuşma, en önemlisi de yazma yeteneğimi etkileyen, sağ elimi âdeta yazamaz hâle getiren parkinson illeti dolayısıyla 2023 yılı sonunda yayın hayatımızın sona erdiğini istemeyerek belirtip son dört yılın (2019-2023) bibliyografyasını *Kültür Evreni* (S 53, Kış 2024, 17-33) ve *BAL-TAM Türklük Bilgisi* (S 40, Mart 2024, 139-158) dergilerinde yayımlamıştık. Bu makalenin girişinde şöyle yazmıştık:

"1 Ocak 2024'te ne yazık ki dükkânı kapatıyoruz. 2024 baskılı bir üretimimizi görürseniz, biliniz ki ya önceki yıllarda gönderilmiştir veya iktibas/alıntı yapılmıştır." Nitekim bu görüş doğrultusunda, anılan bibliyografyanın sonuna da 2024'te aktarılan, 18 civarında yazımızın başlığını vermiştik.

2024'te önceki yıllarda gönderilip de yayım sürecinde olan makale, bildiri, yazılarımızın tamamına yakınını çok şükür yayımladık. Biz de, 2024 yılını yayın hayatımız bakımından pas geçmemiş olduk. Dostlarımız gerçeği bildiklerinden hayret etmediler. Ancak 2024 yılının ikinci yarısında yazı hayatımızda bizi çok zorlayan, sağlığımızı risk altına atan bazı gelişmeler oldu. Öncelikle bazı dostlarımız (H. İvgin, M.Sabri Koz, E. Akman, S. Şenel, D. Kaya, Y. Kalafat, M. Bektaşoğlu gibi) anılarımı yazmamın, özellikle de üzerimde vebali bulunan bazı bilgileri topluma açıklama zamanının geldiğini sık sık hatırlattılar. Her gün bir iki paragraf olsa da bu türden yazıları yazmak zorunda kaldık. Bunların en önemlisi "Şeyh Edebâlî'nin Osman Gazi'ye Vasiyeti başlıklı olanıydı. Mayıs 2024'te Kastamonu Valiliği -Üniversite iş birliğiyle Nail Tan Sempozyumu düzenlenmesi kararlaştırılınca sempozyum için bir bildiri daha yazmaya başladık. "Beni Yetiştiren Kültürel Çevre, Hayatıma Yön Veren Şahsiyetler" başlıklı yazımızı da böylece yazdık.

Yine her zaman olduğu gibi Kastamonulu bilim insanı ve yazarlar boş durmuyor değerli kitaplar yayımlayıp adresime gönderiyorlardı. Durumumu biliyorlardı ama yine de bir şeyler yazmamı bekliyorlardı. 2024'te *Kastamonu İstiklal* ve *Araç*'la ilgili olanları da *Araç Haber*'de 20 köşe yazımızda değerlendirdik. İlk şaşkınlığı biz yaşadık. 19 Kasım 2024 tarihinde "Bilim ve Sanat Yolunda 63 Yıllık Bir Seyahat: Nail Tan Sempozyumu" Kastamonu Üniversitesi Ahmet Yesevî Kültür Merkezi'nde yapıldı. Bilim ve sanat alanlarındaki çeşitli çalışma ve hizmetlerimizi değerlendiren 22 bildiri bize büyük enerji verdi. Gazetelerde yayımlanan haber ve köşe yazıları da 30'u bulmuştu. Sempozyumun verdiği coşkuyla yıl sonuna kadar yedi köşe yazısı daha kaleme alıp yayımladığımı söylersem yaşadığım duygu ve düşünceler daha kolay anlaşılır.

Böylece 2024 yılı hiç beklemediğim bir şekilde yayın bakımından çok verimli geçti. Sağlıklı yıllarıma göre neredeyse %25 oranında yayın ürettik. Ayrıca, geçen yıl olduğu gibi bu yıl da 2025'e sarkan bazı makale, bildirilerimiz bulunmakta. Bu aktarmanın içinde *Nail Tan Sempozyumu Bildirileri* başı çekmekte. Sadece bu kitapta 2025 bibliyografyasına girecek 24 künye var. Tabii *Kastamonu İstiklal* ve *Araç Haber* gazetelerindeki köşemizi de zaman zaman ziyaret edip hemşehrilerimize seslenmek zorundayız. Allah, ellerimdeki sinirleri, damarları yok etmediği sürece…

Bakınız, 2024 Nail Tan Bibliyografyası/Kaynakçasında neler yer almakta:

2024/Nail Tan Bibliyografyası

A. Geçen yıllardan bilinmeyen yayınlar:

- "Özür I" (şiir); *Türkçe 7*/Ortaokul-İmam Hatip Ortaokulu Ders Kitabı, haz. Nihat Erdal, Ankara 2023, s.107. Dörtel Yayıncılık." [2019-2020 öğretim yılından itibaren beş yıl ders kitabında yer almıştır.]
- "Niğde Altay Türkleri ile İlgili Bir Kitap: Altay Türkleri ve Musiki Folklorumuz "*Akpınar*, S 106, 7-8/2023, s.17-20.

- "2023 Yılında Ahirete Uğurladığımız Üyelerimiz/ I"; *İLESAM*, S 42, 7-8/2023, s.65-77.

B. Makale, Bildiriler:

- "TDK 2023 Türk Diline Hizmet Ödülü Töreni İzlenimleri", *Kültür Çağlayanı*, S 84, 1-2/2024, s.9-11.
- "Nail Tan Bibliyografyası/Kaynakçası 4: 2019-2023", *Kültür Evreni*, S 53, Kış 2024, s.17-33; *BAL-TAM Türklük Bilgisi* , S 40, Mart 2024, s.139-158.
- "2023 Yılında Yayımlanan İki Nail Tan Belgeseli Üzerine", *Kültür Çağlayanı*, S 85, 3-4/2024, s.3-6.
- "Ölümünün Birinci Yılında Dr. Abdulkadir Sezgin'i Anarken", *Kültür Çağlayanı,* S 86, 5-6/2024, s.3-4.
- "Türkiye'de İlginç Bir Popüler Kültür, Fakelore Olayı: Şeyh Edebali'nin Osman Gazi'ye Vasiyeti"; *Kültür Evreni*, S 55, Yaz 2024, s.26-44.
- "Müzikolog Dr. Süleyman Şenel Muzaffer Sarısözen Araştırmalarına Son Halkayı Ekledi"; *Âşıkça*, S 23, 7-9/2024, s.22-24.
- "Talât Mümtaz Yaman'ın Aranan Yazısı: Sepetçioğlu Raksı Nasıl Oynanır?", *Kültür Çağlayanı*, S 87, 7-8/2024, s.10-11.
- "Türkçe, Yeni Atasözü ve Deyimlerle Zenginleşiyor"; *Kültür Evreni*, S 56, Sonbahar 2024, s.9-20.
- "7.Sınıf Türkçe Kitabındaki Özür Adlı Şiirimiz Üzerine"; *Kültür Çağlayanı*, S 88, 9-10/2024, s.6-8.
- "Türk Mutfak Kültüründe Kastamonu Döner Kebabının Üzerine", *Kültür Çağlayanı*, S89, 11-12/2024, s.31-32.
- "Düldül Mevlüt'ten Kayıtlar: Nail Tan Arşivi"; *Dörtdivanlı Bir Söz Bülbülü Düldül Mevlüt*, haz. İ.H. Akyoloğlu-Y. Şen, Ankara 2024, s.113-132.
- "Hafızamda ve Arşivimde İbrahim Aslanoğlu'yla İlgili Notlar"; *İbrahim Aslanoğlu Sempozyumu Bildirileri,* Sivas 2024, s.215-226. Sivas Valiliği 1000 Temel Eser Yayınları.
- "Yitirdiklerimiz: Prof.Dr. Hüseyin Ayan", *Balkanlardan Anadolu'ya Prof.Dr. Hüseyin Ayan'ın Anı-Öyküleri,* haz. P. Çapan, Ankara 2024, s.15-17. TÜRKSOY Yayınları.
- "Türk Halk Bilimci Dr. Yaşar Kalafat ve Türk Kültürüne Hizmetlerine Genel Bir Bakış", *Dr. Yaşar Kalafat Armağan Kitabı/Türk Kültürünün Stratejik Derinliği*", Ed. Timur B. Devletov, Ankara 2024, s.345-352.
- "Âşık Veysel'in Yaşadığı Bazı Kültürel Depremler ve Artçıları"; *Âşık Veysel*, Ed. Cenk Güray-İhsan Öztürk, Ankara 2024, s.99-111. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını.

- Türk Halk Kültürü/Halk Biliminin T.C.'nin Kültür Çalışmalarına Bazı Katkıları", *Milletlerarası X. Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri VII/Panel Konuşmaları*, Ankara 2024, s.40-45. KTB Yayını [E Kitap]
- "Türk Halk Müziği Alanında Yayımlanmamış Bir Araştırma: Önemi, Sonuçları", *Milletlerarası X. Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*, Ankara 2024, C.III, s. 404-421. KTB Yayını [E Kitap]
- "Prof. Dr. Nimetullah Hafız'ın Türklük Bilimine Hizmetleri", Nimetullah Hafız Armağanı, bs. Haz. Prof. Dr. Tacida Zubçeviç Hafız, Ankara 2024, C I, s. 125-126. KTB Yurtdışı Türkler va Akraba Topluluklar Başkanlığı Yayını.
- *Kültür Evreni* (S 53, Kış 2024) ve *BAL-TAM Türklük Bilgisi* (S 40, Mart 2024) dergilerinde yayımladığımız "Nail Tan Bibliyografyası EK 4" yazımızın sonundaki bir makalemizin künyesini editörden aldığımız bilgiye göre 2023 yayınlarımız arasında göstermiştik. Ancak, bazı idari ve mali durumlardan dolayı ancak 2024 sonunda yayımlanabildi. Biz de yeni künyeyi 2024'ün B bölümüne tekrar yazdık:

"Türk Dil Kurumu"; Reşide Gürses'le, *Türkiye'nin 100 Yıllık Birikimi/Bilim*, Kültür ve Sanat, Ed. Mustafa Oral, Ankara 2024, S. 119-144. AKDTYK NAM Yayınları: 585.

C. Gazete köşe yazıları:

- "Müzikolog Dr. Süleyman Şenel, Muzaffer Sarısözen Araştırmalarına Son Halkayı da Ekledi", *Kastamonu İstiklal*, 31 Ocak 2024, s.4.
- "Muazzez Tahsin Berkand'ın Kastamonu – İstanbul Eksenli Romanı *Kezban* Üzerine", *Kastamonu İstiklal,* 10 Şubat 2024, s.4.
- "İnebolu Kitapları Taçlandı! *Geçmişten Geleceğe İnebolu*", *Kastamonu İstiklal*, 28 Şubat 2024, s.10.
- "Başkent Ankara'daki Kastamonu Türküleri Konserinin İzdüşümleri Üzerine", *Kastamonu İstiklal*, 2 Mart 2024, s.4.
- "35 Yıldır Beklenen Eser Basıldı: *Tosya'nın Mümtaz Simaları", Kastamonu İstiklal*, 6 Mart 2024, s.2.
- "Kastamonu Kültürünün Bir Değeri Daha Kitaplaştı: *Talât Mümtaz Yaman*", *Kastamonu İstiklal*, 13 Mart 2024, s.2.
- "Oğuz Atay Yücelirken Kastamonu Yine Seyrediyor mu?" *Kastamonu İstiklal*, 20 Mart 2024, s.7.
- "Kastamonu'yla İlgili Bir Roman Daha: *Çıkrıklar Durunca*" *Kastamonu İstiklal*, 3 Nisan 2024, s.2.
- "Hamdi Nalbant'tan Beklediğimiz Eser: *Millî Mücadele'de Kastamonu'da Din Adamları* Üzerine", *Kastamonu İstiklal*, 6 Nisan 2024, s.10.

- "Tiridine Bandım Türküsüyle İlgili Bir Rivayet Daha", *Kastamonu İstiklal*, 18 Nisan 2024, s.2.
- "Talât Mümtaz Yaman'ın Aranan Yazısı: Sepetçioğlu Raksı Nasıl Oynanır?", *Kastamonu İstiklal*, 22 Nisan 2024, s.4.
- "Bilim İnsanları, Sanatçılar Asla Emekliye Ayrılmazlar: Prof.Dr. Sadık Erik Gibi", *Kastamonu İstiklal*, 18 Mayıs 2024, s.2.
- "*Sabretya Plâketya* Kitabımızda Dile Getirdiğimiz Bir Önerimiz Gerçekleşiyor: Plaket Rezaletine Son", *Kastamonu İstiklal*, 29 Mayıs 2024, s.10.
- "*7.Sınıf Türkçe* Ders Kitabındaki Özür Adlı Şiirimiz Üzerine", *Kastamonu İstiklal*, 15 Temmuz 2024, s.10.
- "Kastamonu Kız İlköğretmen Okulu 2024 Buluşması Üzerine", *Kastamonu İstiklal*, 16 Temmuz 2024, s.4.
- "Türk Mutfak Kültüründe Kastamonu Döner Kebabının Yeri Üzerine", *Kastamonu İstiklal*, 17 Temmuz 2024, s.2.
- "Kastamonu Halk Oyunlarıyla İlgili Bir Kitabın Yeni Baskısı Üzerine", *Kastamonu İstiklal*, 21 Ağustos 2024, s.2.
- "Katkılarımızla Bir Kültür Değeri Daha Kitaplaştı: Düldül Mevlüt", *Kastamonu İstiklal*, 22 Ağustos 2024, s.2.
- "Niçin Şiddet Sarmalı İçinde Suç İşleme Oranı Yüksek Bir Ülke Hâline Geldik?" *Kastamonu İstiklal*, 16 Ekim 2024, s.10.
- "Kastamonu Halk Kültürüyle İlgili Bir Doktora Tezi: Kastamonu Kadın Köy Seyirlik Oyunları", *Kastamonu İstiklal*, 29 Ekim 2024, s.10.
- "Bir Vefa Sempozyumunun Ardından: Kastamonu'ya Çok Yakıştı", *Kastamonu İstiklal*, 26 Kasım 2024, s.4.
- "Oğuz Atay Ödülleri Dördüncü Yaşında" *Kastamonu İstiklal*, 3 Aralık 2024, s.4.
- "Numan Karanlık Öykü/Hikâyeciliğinde Yeni Basamak: *Sawsan*", *Kastamonu İstiklal*, 4 Aralık 2024, s.2.
- "Dr. Süleyman Şenel Türk Halk Müziğine Hizmetlerini Sürdürüyor", *Kastamonu İstiklal*, 11 Aralık 2024, s.2.
- "Sinema, TV Dizi, Film Oyuncu ve Yönetmeni A. Kürşat Öçalan Başarıdan Başarıya", *Kastamonu İstiklal,* 14 Aralık 2024, s.10.
- "Dr. Rugeş Demir'in Yeni Kitabı: *Son Meddah* Üzerine", *Kastamonu İstiklal*, 24 Aralık 2024, s.4.
- "Prof.Dr. Eyüp Akman'ın Taç Eseri/ Kastamonulu Âşık Fevzî'nin *Fusûlı Âşıkân'ı* Üzerine", *Kastamonu İstiklal,* 25 Aralık 2024, s.4; *Araç Haber*, 24 Aralık 2024, s.3.

Ç. Söyleşiler, hakkında yazılanlar:

- Söyleşi: "Zaman Selinin Önünden Kütük Kapmak/Halk Bilimine Adanmış Bir Ömür: Nail Tan'la Sahanın İzinde", Konuşanlar: Nükte Sevim Derdiçok-Esra Çam, *Saha ve Ben/Türk Halk Bilimi Derleme Çalışmalarında Araştırmacının Hikâyesi,* Ed. N.S. Derdiçok-E.Çam, İstanbul 2024, s.15-42. Ihlamur Akademi Yayınları:8.
- Ergül, Zeki; "Kastamonu Vefalıdır. Bilim ve Sanat Yolunda 63 Yıllık Bir Seyahat: Nail Tan Sempozyumu", *Açıksöz* (Kastamonu), 18 Kasım 2024, s.4.
- Sayan, Mehmet; "Kastamonu Üniversitemizde Nail Tan Sempozyumu", *Açıksöz*, 19 Kasım 2024, s.2, *Araç Haber*, 22 Kasım 2024, s.4.
- Baltacı, Burhan; "Bir Vefa Sempozyumu", *Kastamonu İstiklal*, 22 Kasım 2024, s.4.
- Ercilasun, Ahmet Bican; "Nail Tan", *Yeniçağ*, 24 Kasım 2024, s.2.
- Güner, Sebahattin; "Kastamonu'da Parlayan Yıldızlar: Nail Tan ve Süleyman Şenel", *Açıksöz*, 24 Kasım 2024, s.2.
- Söyleşi: "Nail Tan'la UNIMA Türkiye Millî Merkezinin Hikâyesi", konuşan İ. Can Atlığ, *UNIMA Bülteni* (E Dergi), S 13, Aralık 2024, s. 14-17.

D. 2025 yılına kalanlar:

Bazı kongre, sempozyum bildirileri, armağan kitap yazılarının basılması, dergi ve kitapların yayım süreçleri dolayısıyla 2025 yılına kalmıştır. Bunların içinde en önemlisi bizimle ilgili 22 bildirinin yer aldığı *Nail Tan Sempozyumu* kitabıdır. Allah vademizi yetirmediği sürece mutlaka Kastamonu mahallî basınında da köşemizi zaman zaman ziyaret etmemiz kaçınılmaz bir görev olacaktır. Görelim 2025 üretimimiz nice ola?

- Beni Yetiştiren Kültürel Çevre, Hayatıma Yön Veren Şahsiyetler (Nail Tan Sempozyumu kitabı)
- *Bilim ve Sanat Yolunda 63 Yıllık Bir Seyahat: Nail Tan Sempozyumu-Bildiriler* kitabında yer alan 22 bildiri hakkında yazılanlar bölümüne girecek.
- *Ahmet Bican Sempozyumu* konuşmam
- *Müjgân Üçer Sempozyumu* kitabı yazım
- *Prof.Dr. Naciye Ata Yıldız Armağanı* yazım
- *Mehmet Özbek Armağanı* yazım
- Prof.Dr. Eyüp Akman'ın *Fusûl-ı Âşıkân* eseriyle ilgili çalışmasını değerlendiren makalem (*Kültür Evreni*)
- *2024 Yılı Yayınlarımız* yazısı
- *Kültür Çağlayanı* dergisi için altı kültür yazısı

Nail Tan Sempozyumu Bildiriler kitabında yer alan "Beni Yetiştiren Kültürel Çevre ve Hayatıma Yön Veren Şahsiyetler" başlıklı yazıma mutlaka bir ekleme yapmam gerekiyor. Devletimize hangi ilkelerle hizmet ettiğimi anlatırken yaşımızın gereği şu hususu unutmuşum: I. MİFAD Başkanlığı (1973-1978) döneminde odama astığım "Zaman benim değildir, devletindir" sözü bir tecrübe ürünüdür. Bu sayede odama giren, özelikle memur olmayan şahıslar isteklerini hemen söyler, anı anlatmaktan vazgeçerlerdi.

1 Ocak 2024'ten itibaren "dükkânı kapattık, yayın hayatımız sona erdi" açıklamamıza a rağmen 2024 ve 2025'teki zorunlu, mazerete uygun yayın üretimimiz karşısında ne demeliyim bilmiyorum. Gönlünüz, aklınız ne söylememi istiyorsa onu dile getirdiğime inanınız lütfen…

KÜLTÜR EVRENİ DERGİSİ
ISSN: 1308-6197
Yayın İlkeleri

1) Kültür Evreni Dergisi yılda dört kez yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

2) Kültür Evreni Dergisinde [halk bilimi, dil bilimi, müzik, edebiyat, Türklük bilimi, mitoloji] alanında makalelerin yanısıra; söyleşi (sohbet, röportaj), eleştiri, tanıtım ve haberler yer alabilmektedir.

3) Kültür Evreni Dergisinde yayımlanacak yazılar, daha önce herhangi bir yayın organında, sosyal medyada (internette) yayımlanmamış olacaktır.

4) Kültür Evreni Dergisinin dili; Türkiye Türkçesi, Türk dilinin diğer lehçeleri (Azeri Türkçesi, Kazak Türkçesi, Özbek Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Kırım Türkçesi vb.), İngilizce ve Rusça'dır.

5) Kültür Evreni Dergisinde, 4. maddede belirtilen dil ve lehçelerde yayımlanacak yazı ve makaleler; Lâtin, Kril ve Arap elifbası ile kaleme alınabilir. Ancak, makalede (yazıda); Türkçe özet ve anahtar kelimeler, İngilizce özet (abstract) ve anahtar kelimeler (keywords) ile genel kaynakça Lâtin harfleri ile yer alır.

6) Türkiye Türkçesiyle kaleme alınan yazılara, Türkçe özet ve Türkçe anahtar kelimeler ile İngilizce özet ve İngilizce anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.

7) Türkiye Türkçesi dışında; Türk dilinin diğer lehçelerinde kaleme alınmış yazılara, Türkçe özet ve Türkçe anahtar kelimeler, İngilizce özet ve İngilizce anahtar kelimeler ile o lehçeyle özet ve o lehçeyle anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.

8) İngilizce kaleme alınmış yazılara, İngilizce özet ve İngilizce anahtar kelimeler ile Türkçe özet ve Türkçe anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.

9) Rusça kaleme alınmış yazılara, Rusça özet ve Rusça anahtar kelimeler, İngilizce özet ve İngilizce anahtar kelimeler ile Türkçe özet ve Türkçe anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.

10) Özetler, hangi dilde ve hangi lehçede olursa olsun; 100-250 kelime arası ve tek paragraf olmalıdır. Tek cümlelik özetler kesinlikle kabul edilmeyecektir. 100 kelimenin altında veya 250 kelimenin üstündeki özetler de kabul edilmeyecektir.

11) Özetler; hangi dil ve hangi lehçede olursa olsun, makaledeki bilginin kısaca bir tanımıdır. Makalenin ana kısımlarının (giriş, bulgular ve yöntem, sonuçlar, tartışma ve öneriler) her birinin kısa bir özetini içermelidir. Okuyucunun makalenin içeriğini; kısa zamanda ve hassasiyetle belirlemesine, kendi ilgi alanlarıyla ilişkisini saptamasına ve böylece makaleyi bütünüyle okumaya ihtiyaç duyup duymayacağına karar vermesine imkân vermelidir.

12) Özetlerde; araştırmayı yapılmaya değer kılan neden ve çözülmeye çalışılan proplem belirtilir. Araştırma sürecinde kullanılan yöntem, kapsam, zaman, yer ve verilen özellikler belirtilir. Kapsama alınan ve kapsam dışı bırakılan değişkenler açıklanır. Elde edilen en önemli sonuçlar sunulur. Bulgular rakamsal olarak ortaya

konulur. “Çok, az, büyük, biraz” vb. gibi belirsiz ifadeler kullanılmaz. Elde edilen sonuçların önemi ve araştırma alanına kattığı bilginin önemi belirtilir. Sonuçların genellenebilir olup olmadığı, potansiyel olarak genellenebilir olup olmadığı ya da belirli bir duruma bağlı olarak ortaya konulup konulmayacağı belirtilir. Bilgiler genellikle birer cümle olarak verilir, bulgu ve sonuç kısmı birkaç cümleden oluşabilir. Uygun bağlaçlar kullanılarak bütünlük sağlayacak şekilde düzenlenir. Cümleler açık ve anlaşılır olmalıdır. Cümlelerde geçmiş zaman kipi kullanılır. Özette; tablo, şekil, atıf ve referans kullanılmaz.

13) Anahtar kelimeler (keywords), yayının elektronik ortamda taranmasına, dizinlenmesine yardımcı olduğu gibi yayına hazırlama süreçlerinde hakem ve editörlere katkı sağlamaktadır. Anahtar kelimeler, ilişkili terimler dizini (gömü=thesaurus), dizin (index) vb. araçlardan seçilmeli, rastgele verilmemelidir. Bilgiye erişimde anlamlı olabilecek darlık ya da genişlikte seçilmelidir. Terimlerin ve kavramların seçimi mümkün olduğunca erişimi anlamlı kılacak biçimde yapılmalıdır. Anahtar kelime sayısı makalenin erişimine imkân verecek alanları içerecek sayıda (en fazla 5) olmalıdır. Özellikle edebiyat alanında makalede incelenen yazar ve eser adlarının erişim öğesi olduğu unutulmamalıdır.

14) Yazıların (makalelerin) başlıkları 12 kelimeyi aşmamalıdır. Başlık, makaleyi betimleyici olmalı, makalenin temel kavramlarını, tartışmalarını ve savını (tezini, iddiasını) yansıtmalıdır.

15) Bir makale hangi dilde ve lehçede kaleme alınmış olursa olsun; Türkçe başlık, İngilizce başlık, Rusça başlık mutlaka olmalıdır.

16) Makalelerin (yazıların) yazım sırası şöyle olmalıdır:

a) Yazının Başlığı

-Türkçe başlık

-İngilizce başlık

-Rusça başlık

Not: Yazı hangi dil ve lehçede yazılmış ise o başlık önce yazılmalıdır.

b) Özetler

–Türkçe özet ve anahtar kelimeler

-İngilizce özet (abstract) ve anahtar kelimeler (keywords)

Not: Yazı hangi dil ve lehçede yazılmış ise o dildeki özet ve anahtar kelimeler önce yazılmalıdır.

c) Makale Metni

d) Kaynakça

e) Ekler (varsa)

f) Geniş özet (summary) (isteniyorsa)

17) Yazılar, (Microsoft World) programıyla gönderilecektir. Yazı, Türkçe veya İngilizce ise, Times New Roman; Azeri lehçesinde ise, Times Roman Azlat (veya benzeri); Rusça ise Times Cyr (veya benzeri) olmalıdır. Gönderilen yazının yanında, yazının fontları mutlaka olmalıdır. Yazının içinde resim, nota vb. var ise baskıya uygun yüksek çözünürlülükte gönderilmelidir.

18) Yazılar (makaleler), başlıklar, özetler, metin, dipnotlar, kaynakça vb. dahil minimum 2000 kelimeden az olmamalıdır. Yani, Kültür Evreni dergisinin sayfa standardına göre 5 sayfadan daha az olmamalıdır.

19) Makale metninin içindeki alıntılar ve göndermeler; yazar soyadı, yayın yılı, sayfa numarası biçiminde parantez içeride belirtilecektir. Mesela; (Boratav 1987:9)

20) Dipnotlar yalnızca açıklamalar için kullanılacak ve aynı yazı karakteriyle daha küçük punto ile yazılacaktır.

21) Metin içinde belirtilen alıntılar ve göndermelerin yeri; "KAYNAKÇA" başlığı altında soyadı başta olmak üzere alfabetik sıraya göre sıralanacaktır. "KAYNAKÇA" yazının (makalenin) en sonunda ve eklerden önce verilecektir.

a) Kitaplar için;

[KÖPRÜLÜ, M.Fuat(2009). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, Akçağ Yay.,s.209-210.]

b) Makale ve bildiriler için;

[ASAN, Veli: (1995)."Tahtacı Türkmenleri-IX: Tahtacılarda Musahiplik", *Cem*, V(49), s. 44-45]

22) Yazılar; e-posta (e-mail) olarak **(kulturevreni@gmail.com)** mail adresine gönderilecektir. Arzu edilirse yazılar; derginin **(www.kulturevreni.com)** sitesinde "makale gönder" menüsüne tıklanılarak ve ilgili alanlar doldurularak da gönderilebilir.

23) Dergi Temsilcilerine aracılığıyla gönderilen makaleler, yine mutlaka **(kulturevreni@gmail.com**) e-postası kanalıyla iletilecektir.

24) Dergiye yayımlanmak üzere gönderilen yazılar; hakem heyeti içinde yer alan konuyla ilgili en az iki uzmana gönderilecek ve yazılar gelecek raporlara göre yayımlanacak veya yayımlanmayacaktır. Düzeltmeler varsa yazı sahiplerine düzeltmelerin yapılması amacıyla geri gönderilecektir. İncelenmek üzere yazı gönderilen uzmanların (hakemlerin) adları yazarlara, yazarların adları, uzmanlara (hakemlere) kesinlikle bildirilmeyecek, gizli tutulacaktır. Çift taraflı körleme ilkesi (double blind referee) bozulmayacaktır. Hakemlerin yazı ile ilgili verdiği karar Yayın Kurulu'nda değerlendirilecektir. Yazıların yayımlanıp yayımlanmayacağı veya değişikliklerin neler olması gerektiği Yayın Kurulu tarafından kararlaştırılacaktır.

25) Dergimize gönderilen yazılara yayımlandığında herhangi bir telif ücreti ödenmeyecektir.

UNIVERSE CULTURE JOURNAL

ISSN: 1308-6197

Publication Principles

1) *Universe Culture* published four times a year is an international peer rewieved journal.

2) *Universe Culture* journal includes scientific articles about [folklore, linguistics, music, literature, Turcology and mythology]. In addition, interview (chatting, conversations), critique, book-review and news are avaliable for publishing in this journal.

3) Previously unpublished articles should be submitted to the *Universe Culture* journal: at the any printed, net and magnetic facilities.

4) The languages of the *Universe Culture* journal are Turkey Turkish, the other dialects of Turkish (dialects of Azerbaijani, Kazakh, Uzbek, Kyrgyz, Turkmen, Crimean Tatars etc.), English and Russian.

5) Writings and articles which will be published (with 4th article will be mentioned in the specified languages and dialects) is to be written in Latin, Cyrillic and Arabic alphabet. The article (writing) should be include abstract, and key words Turkish and English and also general bibliography in Latin letters.

6) The article in Turkey Turkish should be include Turkish and English abstract and key words.

7) The article in other dialects of Turkic language should be include abstract and key words in Turkish, English and language of main text abstract and key words.

8) The article in English should be include English and Turkish abstract and key words.

9) The article in Russian should be include Russian, English and Turkish abstract and key words.

10) Abstract should include at least 100 upmost 250 words and in form of one paragraph in any language. Abstracts as only one sentence not be accepted. Abstract, the top ofless than 100 words or 250 words will not be accepted.

11) Abstract, no matter in which language and dialect; is a brief description of knowledge in the article. Abstracts schould also include a brief abstract of each main part in the article (introduction, findings and methods, results, discussion and proposals). Therefore abstracts schould be comprehensible enaugh for the readers to have an idea about the article with precision in a short time and to determine the relationship between their own interests. So that, the abstract schould enable the readers to decide about the necessity to read the entire text.

2) In abstracts; reason that is worth investigating and the problem to be solved are indicated. In the research process; method, scope, time, place and the specified

properties are also indicated. Included and excluded variables are explained. The most significant results are presented. Results can be demonstrated numerically. Non-specific statements such as “So, little, big, little” etc. are not used. The importance of the results and their contribution to the research area are indicated. There are also indications about whether these results can be generalizable or potentially generalizable or whether to be put forward due to a particular situation. Information is usually given in one sentence. Some of the findings and conclusions may consist of a few sentences. Sentences are arranged so as to ensure integrity using appropriate connectors. Sentences should be clear and understandable. Past tense is used in sentences. In abstract; tables, figures, cited and references are not used.

13) Key words also make contributions to the referees and editors in publication process as well as to the publications scanned in electronic media and indexing process. Key words schould be chosen from associated terms index (burial = thesaurus), index and so on but not chosen randomly. For accessing to information they schould also be selected having significantly stenosis or sizes. The choice of the term and concept of access as possible should be done in a way that makes sense. The number of keywords that will allow the article to include access to a number of areas (up to 5) should be. Especially in the field of literature, the names of authors and works analyzed in the article should be noted as an item for the access to the work.

14) The titles of articles (writings) should not exceed 12 words. The title should be descriptive for the article and schould reflect the article's basic concepts, discussions and arguments (thesis, the claim).

15) Regardless in which language and dialect the article is written; there must be Turkish, English and Russian title located.

16) Title of article must be in order as follow:

a) Writings the title

- Turkish title
- English title
- Russian title

Note: The text should be written in which language and dialect is written before that title.

b) Abstracts

-Turkish abstracts and key words

-English abstracts (summary) and key words

Note: The text must be written in languages and dialects, which was written in the abstract and key words in that language before.

c) Article Text

d) Bibliography

e) Appendices (if applicable)

f) Large abstract (summary) (if required)

17) Articles will be sent to the MS World program. Text, in Turkish or English schould be in Times New Roman; In the Azerbaijani dialect, in Times Roman Azlat (or similar); in Russian in Times Cyr (or similar). Besides the type sent, type of fonts should also be included. In the article if there are pictures, musical notes etc. they schould be submitted with high resolution in accordance with printing.

18) Writings (articles), titles, abstracts, text, footnotes, bibliography etc. including not less than a minimum of 2000 words. So, according to the standards of *Universe Culture* journal, writings (articles) should not be less than 5 pages.

19) Citations and references in the article text; author's name, year of publication, page number format will be indicated in parentheses. For example; (Boratav 1987: 9)

20) Footnotes will be used for illustration only and will be written with the same font and smaller font size.

21) Location of quotations is specified in the text under the title of **"Bibliography"**. Those are listed in alphabetical order in that the surname of the auther mainly located. **"Bibliography"** will be given at the end of the text (article), before appendices.

a) For the books;

In the bibliography: [Köprülü, M. Fuat: (2009). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, Akçağ Yay.,vs. 209-210.]

b) For the articles and proceedings;

In the bibliography: [ASAN, Veli: (1995). "Tahtacı Türkmenleri-IX: Tahtacılarda Musahiplik", *Cem*, V(49), s. 44-45]

22) Articles will be delivered to the e-mail of journal through the journal's website of **(www.kulturevreni.com)** by clicking "article Send"in which "Submission Form" is available to be filled. So the articles attached with this form will be sent to the journal through e-mail **(kulturevreni@gmail.com)** to the absolute way.

23) However articles submitted to the Journal of Representatives, will also be sent to the current e-mail channel.**(kulturevreni@gmail.com)**

24) Articles submitted for publication to the Journal will be delivered by at least two referee experts related to the subject penned in the texts thus according to the reports of these experts articles will be published or not. In case of corrections articles will be returned to the owners in order to make those corrections. The name of experts and the name of authors will not be divulged each other and will be kept confidential. Double-sided blanking principle (double-blind referee) will be kept. Decisions of the arbitrators over the articles shall be assessed on the Edi-

torial Board. The Editorial Board will decide whether these articles will be published or what changes schould be made.

25) There will be no royalty payment after the publishment of these articles.

ЖУРНАЛ “МИР КУЛЬТУРЫ”

ISSN: 1308-6197

Требования по изданию

1) Журнал “Мир культуры” являеться реферированным журнаном и выходит в год четыре раза.

2) В журнале “Мир культуры”, наряду со статьями из области [фольклора, языковедения, музыки, литературы, тюркологии, мифологии] будут издаватся статьи из сферы (разговорной речи, репортажей), критики, презентации и информирования.

3) Статьи, которые будут печататься в журнале “Мир культуры”, не должны быть изданы в других органах печати и социальной сети (интернет).

4) Статьи, в журнале “Мир культуры”, будут печататься на современном турецком языке, английском, русском языках и на разных диалектах турецкого языка (Азербайджанский, Казахский, Узбекский, Киргизский, Крымский и т.п).

5) Во всех статьях, издаваемых в журнале “Мир культуры” в указанном в 4-ой статье языках, можно исползовать латинский, арабский шрифт писменности и кирилицу. Однако, аннотации (abstract) и ключевые слова (keywords) должны быть латинскими буквами.

6) Статьи, издаваемые на современном турецком языке, с аннотацией и ключевыми словами, объязательно должны иметь аннотацию и ключевые слова на английском языке.

7) Кроме статей на современном турецком языке, все статьи издаваемые на диалектах турецкого языка, должны иметь аннотацию и ключевые слова на современном турецком , английском языках и на указанных диалектах.

8) Статьи, издаваемые на английском языке, совместно с аннотациями и ключевыми словами на английском языке, должны иметь аннотаций и ключевые слова и на турецком языке.

9) Статьи, издаваемые на русском языке, совместно с аннотациями и ключевыми словами на русском языке, должны иметь аннотаций и ключевые слова на турецком и английском языках.

10) Все аннотации, на всех языках и диалектах, должны состояться из 100-250 слов без абзаца. Категорически не будут приниматся аннотации с одним предложением и менее 100 или более 250 слов.

11) Все аннотации, на всех языках и диалектах, должны содержать краткий смысл самой статьи. В нём должны быть выделены основные черты введения, новинки, методов исследования, диспута, предложений и р10заинтересовать читателя. По нему читатель должен определить, стоит ли ему дочитывать до конца всю статью и связана ли она с его специалностью.

12) В аннотациях правильно должна быть поставлена проблема и указана путь его решения, чётко должны быть определены методы, сфера, время, место и данные исследования, уточнены разницы между выдвинутой проблемой и похожими ему, указаны самые значительные итоги, открытия должны быть определены в цифрах, неопределённые выражения, подобные как “много, мало, большой, немножко” не должны приниматся, отчётливо должны определены значительные итоги и их вклад в науке. Информация должна быть уложена в одном предложении, а новинка и итог можно сформулировать в нескольких предложениях. Предложения должны быть чёткими и ясными. В них должна приниматся форма прошедшего времени. В аннотациях не приниминяются картины, рисунки, ссылки и рекомендации.

13) Ключевые слова помогают членам редколегии и научному совету в процессе издании, в поисках по интернету и индексации. Ключевые слова должны определены строго из числа применяемых терминов (thesaurus), (index) и т. п. Принципом их отбора должна быть упрочение доступности главного смысла статьи. Количество ключевых слов должно быть не более пяти. В статьях из сферы литературы следует соблюдать доступность к заглавию и автору произведения.

14) Заглавие статьи не должна превышать 12 слов. Оно должно включать в себя основные понятия, идеи и обсуждение статьи.

15) Все статьи, без исключения, должны иметь заглавия на турецком, анлийском и русском языках.

16) Правила писания статьи

g) Заглавие статьи

-Заглавие на турецком языке

-Заглавие на английском языке

-Заглавие на русском языке

Примечание: сначала пишеться заглавие на том языке, на котором написана статья

h) Аннотации

–Аннотация на турецком языке и ключевые слова

-Аннотация на английском языке и ключевые слова

Примечание: сначала пишеться аннотация и ключевые слова на том языке, на котором написана статья

i) Текст статьи

j) Источники

k) Приложения (если имеются)

l) Обширная аннотация (по требованию)

17) Статья должна высылатся по программе (Microsoft World). Статьи на турецком и английском – по программе Times New Roman, на азербайджанском диалекте - Times Roman Azlat (или т.п.), на русском - Times Cyr (или т.п.). Вместе со статьёй должны высылатся фонты. Рисунки, ноты и т.п. из статьи должны высылатся соответственно с высокой растворимостью.

18)Статья, включая заглавие, аннотация, текст, сноски, источники и т.п. должна состоятся не менее из 2000 слов, т.е. по стандартам журнала “Мир культуры” не менее 5 страниц.

19) Заимствования в тексте пишутся в скобках следующим образом (фамилия автора, год издания, номер страницы. К примеру (Boratav 1987:9)

20)Сноски должны приниматься только для разьяснений. Они пишуться малым шрифтом, а основной текст крупным шрифтом.

21) Место заимствований и препровождений в тексте; В “источниках” сначала указывается фамилия автора и список определяется по алфавиту. “Источники” пишуться в конце стятьи, перед примечаниями.

a) для монографий

[KÖPRÜLÜ, M.Fuat: (2009). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar,* Ankara, Akçağ Yay.,s.209-210.]

b) Для статей и докладов

[ASAN, Veli: (1995).”Tahtacı Türkmenleri-IX: Tahtacılarda Musahiplik”, *Cem,* V(49), s. 44-45]

22) Статьи должны отправлятся по **e-posta (e-mail)**. На электронной странице **(www.kulturevreni.com)** клыкая над **“makale gönder”** надписью и заполняя форму **“Makale Gönder Formu”.** Готовая стятья, вместе с заполненной формой исключительно должна отправляется по адресу **(kulturevreni@gmail.com)**

23) Представительям журнала статьи должны отправлятся тоже исключительно по адресу **(kulturevreni@gmail.com)**

24) Каждая статья, принятая для публикации, будут отправлятся двум специалистам, членам совета редколегий для рассмотрения и она будет печататся на основе заключения указанных специалистов. В случае отрицательного заключения статья не будет опубликована. Для исправления ошибок статьи будут отсылаться к авторам. Члены совета редколегий не будут осведомлены по именам и фамилиям авторов статей, информация будет конфидециальным. Принцип двусторонней конфидециальности (double blind referee) будет сохранён. Заключения специалистов будут переданы членам редколегий. Окончательное решение о публикации статьи будет приниматся редколегией.

25) Авторы статей не будут вознаграждаться.